منوہر چگھ

128(a)

With Best Compliments From

Manohar T. Chugh
M.A.

Programme Executive (Retd.)
ALL INDIA RADIO, MUMBAI

5, Krishna Apartments, Union Park,
10, Golf Links, Khar (W), Mumbai - 400052
Tel.: +91-22-2605 3783 Mobile : 9833 689 636
E-mail : maheshasrani@hotmail.com

نئون يگ

(ڪهاڻين جو مجموعو)

منوهر چگهه

Deepshika Publications
1, Aaradhana Swastik Park
Chembur, Mumbai-400071

سمرپڻ

منهنجي لکيل ڪهاڻين مان ڪجهہ ڪهاڻيون آڪاشوا‌ڻيءَ جي جدا جدا مرڪزن تان پيش ٿيون آهن. اهي ڪهاڻيون ويون فائيل ۾ داخل ٿينديون ۽ فائيلن جا ٿها بڻجي ويا.

اِهو اُمنگ ۽ اُتساهہ منهنجي ٿرمپتني وديا، منهنجي پُٽ نهرن انجلي سنيل آسراڻي ۽ رتي مهيش آسراڻي ۽ منهنجي منٽڙي ڌيءَ جيا راجيش روهڙا جو آهي، جن هڪ هڪ ڪهاڻيءَ جي چونڊ ڪئي ۽ هيءُ ڪتاب ظهور پذير ٿيو. آءٌ هيءُ ڪهاڻين جو جُلد ”نئون يگ“ هنن سڀني جي پيار، اُمنگ ۽ اُتساهہ کي سمرپت ڪريان ٿو!

منوهر چگهہ

Name : **Naon Yug**

(Collection of Short Stories)

By : **Manohar Chugh**

Edition : **First**
Year : **Oct 2009**
Price: Rs :**210/-**
Copies : 500
Cover Design : **Anand Lalchandani**
Tel : 9820883807
Layout :**Ram Lalchandani**
Tel : 9323726436

Printed at : **Art Spot**
Allied Ind. Estate,
Mahim, Mumbai- 400016.
D.T.P. : **Shobha Lalchandani**
Tel : 9322510668

Published By : **Deepshika Publications**
1, Aaradhana Swastik Park
Chembur, Mumbai-400071

ٻه اکر

منهنجو جنم سنڌ جي سڳوري يوميءَ جي شڪارپور شهر ۾ ٿيو. منهنجي تعليم مئٽرڪ تائين سنڌي ميڊيم ذريعي سنڌ ۽ هند ۾ ٿي. بي.اي. تائين سنڌي ٻولي پڙهي اٿم. جيئوٽيڪ ايم.اي. (هسٽري) ۾ ڪئي، پوءِ ٻه سنڌي لکڻ پڙهڻ سان بيحد چاهه رهيو اٿم.

سال 1974 ۾ سوچنا ۽ پرساڻ وزارت آڪاشواڻيءَ جي جدا جدا مرڪزن لاءِ سنڌي ٻوليءَ ۾ پروگرام نشر لاءِ پروگرام ايگزيڪيوٽوِ جون چار جڳهيون قائم ڪيون. مقرريءَ لاءِ يونين پبلڪ سروس ڪميشن طرفان امتحان ورتو ويو. آڪاشواڻيءَ جي ممبئي ڪيندر تي مونکي سنڌي وڀاڳ لاءِ پروگرام ايگزيڪيوٽوِ مقرر ڪيو ويو.

مون اهڙيءَ ريت پاڻ کي سنڌي ٻولي، ساهتيه ۽ ڪلا جڳت جي سدا بهار چمن جي وچ ۾ پاتو. پروگرام لاءِ سنڌي ساهتيڪار هئا، ڪلاڪار هئا ۽ سنڌيت جا شيدائي هئا. مونکي سنڌي ساهتيه پڙهڻ، ساهتيهڪارن ۽ ڪلاڪارن سان سمپرڪ ۾ اچڻ جو، انهن وٽان گهڻو ڪجهه پرائڻ جو املهه موقعو مليو.

اِن اُمنگ ۽ اُتساهه ۾ ڪيترن ريڊيو ۽ ٽي.وي. پروگرامن جو مواد لکيم ۽ پروگرام پيش ڪيم. ڪيترن ساهتيه ڪارن وٽان لکڻ ۽ پيشڪش لاءِ داد پڻ مليم جن مان دادي پوپٽي هيراننداڻي ۽ ڊاڪٽر ارجن ميرچنداڻي 'شاد' خاص هئا. هنن ٻنهي مونکي لکڻ ۽ نئين ڍنگ سان پروگرامن جي پيشڪش لاءِ گهڻو همٿايو.

1980ع ۾ سوچنا ۽ پرسارڻ وزارت جي پريس انفرميشن بيورو ڪاتي ۾ پنجن سالن لاءِ ڊيپيوٽيشن تي سنڌي سيل جو انچارج

فهرست

مهاڳ

مختصر ڪهاڻيءَ جي صنف کي ادبي لحاظ کان 'افسانو' ڪري چئبو آهي. افسانہ نگاريءَ جي انفراديت، ان ادب جي قومي مزاج، تهذيب ۽ تمدن جي آئينہ دار هوندي آهي. ڪهاڻيڪار لاءِ ضروري آهي، تہ سندس دل حساس هجي؛ کيس زندگيءَ جي مطالعي جو ڍنگ هجي ۽ هن جي دل ۾ تمام عالم انساني لاءِ محبت ۽ احترام هجي. ڪهاڻي ڪلا گهڻو پراڻي نہ هوندي خود يوروپ ۾ بہ اوڻويهين صديءَ جي پيداوار آهي. جڏهن صنعتي انقلاب جي اثر هيٺ انسان ڪجهہ پيچيده حالتن سان منهن مقابل ٿيو، انهن وجوهات ئي مختصر افساني کي وجود ۾ آندو. سنڌي افساني تي نہ فقط انگريزي ادب جو اثر آهي، پر ان سان گڏوگڏ روسي ۽ فرانسيسي افسانن پڻ ان تي گهرو اثر ڇڏيو آهي. دنيا جي جديد ٽيڪنڪ ۽ فن کي اپنائيندي صرف سنڌي اديب ئي نہ، پر ٻين ٻارتيہ ڀاشائن جي ڪيترن ئي افسانہنگارن پڻ ان جو تتبع ڪندي شاهڪار افسانا لکيا آهن. سنڌي ادب ۾ جمال ابڙو، آغا سليم، سراج الحق ميمڻ، امر جليل، علي بابا ۽ نسيم ڪرل وغيره سنڌي افسانہ نويسيءَ ۾ پهرين صف ۾ شمار ٿين ٿا. هتي ڀارت ۾ ايشور چندر، موهن ڪلپنا ۽ گوبند مالهيءَ وغيره قابل ذڪر آهن.

محترم منوهر چگهہ سان منهنجي ملاقات اسيءَ واري ڏهاڪي جي پهرين سالن دوران ٿي، جڏهن آءٌ جئہ هند ڪاليج، بمبئي ۾ سنڌيءَ جو ٽيچر مقرر ٿي آيس. تڏهن ريڊيو لاءِ عام ۾ ڏاڍي چاهت ۽ ڏاڍي ڇڪ هوندي هئي. چگهہ صاحب، ڪنهن ريڊيو يا اسٽيج پروگرام دوران منهنجي ٻولي ۽ آواز ٻڌي بيحد متاثر ٿيو. تڏهن اها هن جي ڀلمانسائي هئي، جو هن پاڻ مونکي ريڊيو تي انائونسر طور ڪم ڪرڻ آماده ڪيو ۽ ائين آءٌ ڪمپيئرنگ جي دنيا ۾ پڻ سڃاتو ويس. منوهر چگهہ صرف هڪ آفيسر ئي نہ، بلڪ ان سان گڏوگڏ هڪ سچو فنڪار پڻ هئو. هو پنهنجي هر ڪم کان پوري طرح مطمئن ٿيڻ لاءِ بيحد جاکوڙ ڪندو رهندو هو. ائين هن نئين پيڙهيءَ جا الائي ڪيترا ڪلاڪار، قلمڪار ۽ شاعر ريڊيو جي دنيا سان روشناس ڪرايا. اها منهنجي خوش نصيبي چئبي، جو هوُ اڄ سوڌو مونکي ساڳيو پيار ۽ ساڳي شفقت ڏيندو رهيو آهي.

مقرر ٿيس. ان سيل ۾ مکيہ ڪم ديش جي سنڌي اخبارن لاءِ سرڪاري نوٽيفڪيشنس ۽ ليک انگريزي ڀاشا مان سنڌي ٻوليءَ ۾ اُلٿو ڪرڻ جو هو.

هڪ ايپاسي جڏهن چمن ۾ پير پائي ٿو تڏهن متيءَ جي مهڪ جو لطف ماڻيندي. هرهڪ وڻ ٻوٽي، گل ڦل سان صحبت ڪري ٿو. پکين جون لاتيون ٻڌي ٿو. ڦوهارن ۽ جهرنن جو آنند پائي ٿو. ان سموري احساس تي من سوچ ويچار ڪري ٿو. هن سوچ ويچار جي ڪنهن ڪنڊ ۾ ڪهاڻيءَ جو جنم ٿئي ٿو. پاتر اُسرن ٿا. رشتن ناتن جو تاجي پيٽو جڙي ٿو. جن آوازن جو سرجڻ ٿيو آهي، انهن مان ڪي ڪهاڻيون اوهان اڳيان آهن.

منوهر چگهہ

روحاني سنگم

اُن ڏينهن هڪ وڏي پل ڪري اَچي پٽ پيئي. چون ٿا ته پُل جو سهارو هو هڪ ٿنڀو. جڏهن اهو سهارو ئي ڪري پيو تڏهن پل ته ڊهڻي ئي هئي. پر سج، چنڊ، تارا، ڌرتي ته ري ٿوڻي، ري ٿنڀي بيٺل آهن. انهن کي ته ڪنهن به سهاري جي ضرورت نه آهي. ڇا انسان کي به ۾ جيئڻ لاءِ ڪنهن سهاري جي ضرورت آهي؟ خبر نه آهي ته مان ڪهڙي سوچ ۾ اَچي پيئي آهيان. منهنجو نالو آهي اَنيتا يعني ’اَنو‘. ٽي سال اَڳ هڪ مندر ۾ منهنجي شادي ٿي. رميش منهنجي ٻالپڻ جو ساٿي آهي. شاديءَ لاءِ نه منهنجو بابو راضي هو ۽ نه ئي منهنجو ساهرو ڪٽنب رضامند هو. جي رضامند هو ته اُها هئي منهنجي اَمڙ، جنهنجو عقيدو هو ته عورت کي مرد جي سهاري جي ضرورت آهي. هن سنسار ۾ جيون ساٿي ته ملي ٿو وڃي پر روحاني ميتُ ڪنهن ورلي نصيب واري کي ئي ملندو آهي. روح جو رشتو فقط پتي پتنيءَ وارو سنٻنڌ نه آهي. اُهو ڪو نرالو رشتو آهي. اهو هڪ پاڪ رشتو آهي؟ مونکي چيائين ”پٽ اَنو! توکي جي رميش لاءِ روحاني ڇڪ آهي، سچو پيار آهي ته پل وڃي شادي ڪر. پوءِ جڳ مڃي يا نه مڃي. اَمڙ جي هن اُتساهه تي منهنجو من باغ بهار ٿي پيو.

مان ۽ رميش شاديءَ کان پوءِ ممبئي ڇڏي اَچي پوني ۾ رهياسين. ٻه سال گذري ويا. منهنجي گود ۾ ٻار به اچي ويو. مون پنهنجن پيڪن ۾ پير ڪونه پاتو. هڪ ڏينهن سويل صبح جو بابا جو فون آيو. ڇي، تنهنجي ماءُ

موجوده ڪتاب ’نئون يگ‘ چگهہ صاحب جي افسانن جو مجموعو آهي، جي هوُ وقت بوقت ڪڏهن ريڊيو لاءِ تہ ڪڏهن ڪنهن مخزن لاءِ لکندو رهيو آهي. ’نئون يگ‘ سنگره جي وڏي ۾ وڏي خوبي اها آهي تہ ان جي هر ڪهاڻي اسان جي پنهنجي اردگرد ڦهليل سماج جي عڪاسي ڪري ٿي ۽ اُهي سمورا ڪردار ڄڻ اسان جي پنهنجي زندگيءَ جو حصو پيا ڀاسن. هن جي هر افساني ۾ هڪ چٽڪ آهي، جا پڙهندي قارئين جا وار اُڀا ڪيو ڇڏي. هڪ تجسس آهي جو پاٺڪ کي يڪ سِرو پڙهڻ لاءِ مجبور ڪري ٿو تہ هاڻ اڳتي ڇا ٿيندو. ’نئون يگ‘ ۾ ديوان چئنراءِ بيحد ڀاڳوه مان پنهنجي فرزند ونود جي پرورش ڪري ٿو. هن جي ترقيءَ لاءِ کيس آمريڪا بہ موڪلي ٿو، پر اُتي ان کي مغربي دنيا جي اهڙي هوا لڳي وڃي ٿي جو آخر هوُ پاڻ ئي پنهنجي پيءُ جي ديهانت جو ڪارڻ بڻجي ٿو. تڏهن ونود جي ماءُ ڪملا، اهڙي نئين يگ جي ٻي رخيءَ کان انتقام وٺڻ لاءِ سماج جي دقيانوسي روايتن کي تلاهي ڏيندي پٽ بدران پنهنجي سپتري ڪملا جي هٿن کان ديوان چئنراءِ جي سنڪن جو ڪلش گ وداوري نديءَ ۾ درياه پروان ڪرائي ٿي. افساني جو اهو ڪلائيميڪس جواب آهي هر اُن فرد جي لاغرضيءَ جو، جي پنهنجي فرض کان منهن موڙين ٿا؛ هر اُن پنبي جي هٺرادو ٺاهيل نيمن جو، جيڪي سماج جا ٺيڪيدار بڻيا ويٺا آهن. هڪ ٻي ڪهاڻي ’آديسي اُٿي ويا‘ جو پلاٽ پل آدرشوادي آهي ۽ حقيقي دنيا ۾ اهڙو ڪاجهہ گهٽ ئي ٿيندو آهي؛ پر ڪاڪي ڪندن مل جو چيٽي چنڊ جي ميلي تي ’جيئي منهنجي سنڌ‘ گيت تي جهمر هڻڻ ۽ جهومندي جهومندي بس ڪرڻ سان اوچنگارون ڏيندي هيءُ جملو چوڻ تہ ڄڻ هر سنڌي پاٺڪ جي روح ۾ ڪُپي وڃي ٿو:

”سنڌ ڇا ويئي، اسان جي امڙ ئي ڪسجي ويئي.
سڀ سنڌي پنهنجي جنني وڃائي هت نڌڻڪا
ٿي پيا آهيون!“

اهڙي نموني هرهڪ ڪهاڻيءَ تي سندس قلمڪار منوهر چگهہ جي گرفت بيحد مضبوط رهي آهي. مونکي قوي وشواس آهي تہ هھڙو بهترين ڪهاڻيڪار صرف هڪ ڪتاب ’نئون يگ‘ کان پوءِ چپ نہ رهندو ۽ اهڙا ٻيا بہ انيڪ ڪتاب ميدان ادب تي افشان ڪندي سنڌي ادب جا گهڙا ڀريندو.

8 آڪٽوبر 2009ع — ڊاڪٽر ٻلديو ٻختراءِ مٽلاڻي

هن جا مذر ٺهڪ، هن جون منيون منيون ڳالهيون سڀ جو
سڀ مون سان ساڻ آهن. ها! هرڪي پوڙي تي گنگا ۾ هن
جي هائين جو پرواهه ڪري رهيو هوس. هن جو سدا بهار
چهرو منهنجي سامهون هو. هن ڪلندي پابوه مان منهنجي
ڳلي ۾ ٻانهون وجهي، هڪ انوکي اَدا سان چيو ''جانا! دل
آهي تہ انهن سپني رنگين وادين جو وري سير ڪري اَچون
جتي اَسان گڏجي ڪي پل گهاريا آهن. محبت وندي آهي.
آنند ماڻيو آهي، هلندا نہ!'' منهنجو روح جهومي اُٿيو.
پٽ انو! اَسان ٻيئي اَجا سير تي آهيون. منهنجو دلدار مون
سان ساڻ آهي. وڏيڪ سک.

خط منهنجي هٿن ۾ هو. اکين مان ڳوڙها ڳڙي رهيا
هئا. پنهنجي پيءُ جي هجڙي دماغي حالت تي بہ ڳوڙها
ڳاڙڻ کان سواءِ مان پلا ڇا ٿي ڪري سگهيس. رميش کي خط
پڙهڻ لاءِ ڏنم. هن خط پڙهي هڪ ٺهڪ ڏنو ۽ بس. ڪير
هن رکي روح کي سمجهائي تہ جيون ساٿيءَ جو وڇوڙو ڇا
ٿيندو آهي؟

بابا سائينءَ جي يادرات ڏينهن ستائي رهي هئي. هن
کي ڳوليان تہ ڪٿي ڳوليان. اٽڪل ڇهہ مهينن کان پوءِ وري
ٽپاليءَ در تي دستڪ ڏني. بابا جو هڪ ٻيو خط منهنجن
هٿن ۾ هو.

''اَنو پٽ! هر هل اسٽيشن، هماليہ جي وادين،
چراگاهن مان گذريو آهيان. ڪڏهن پارٽيءَ جو هٿ منهنجن
هٿن ۾ هو، ڪڏهن هوءَ مون کان اڳ ڊوڙي ٿي ويئي،
ڪڏهن هوءَ ٿڪجي ڪنهن پهاڙيءَ تي ويهي ٿي رهي. هن
جي ٽهڪن سان واديون ٿي گونجيون. هن جي مهڪ سان
چمن ٽهڪيا ٿي. هن جي پايل ۾ ندين جي وهڪ جي ترنم
هئي. هن سان هر پل آنندميہ هو. رشي ڪيش جي مڪتي
آشرم ۾ پهتاسين. يوگيراج آنند پريوءَ جو درشن ٿيو. مٿي

ممبئي اسپتال ۾ آهي. دل جو دورو پيو اٿس. توکي ڏاڏو
ياد ٿي ڪري. اسپتال پهتاسين. اَما جي حالت نازڪ هئي،
پر مون سان ملي خوش ٿي. منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾
جهلي آهستي چيائين ”پٽ! تنهنجو پيءُ ضدي آهي، پر
تو ۾ ڏاڏو موهه اَٿس. تون هن کي معاف ڪري ڇڏ. منهنجو
اَنت ويجهو آهي. هو منهنجو وڇوڙو سهي ڪونه سگهندو.
تون هن کي سهارو ڏج.“ بس ايترو چئي اَما اکيون بوٽي
ڇڏيون. هڪ طوفان آيو. سڀ ڪجهه اُجڙي ويو.

اُن رات ئي مون رميش کي هڪ سڌو سوال ڪيو.
”بابا هاڻ سٺ سالن جو آهي. اڪيلو رهي ڪونه سگهندو.
جي هو اَسان سان هلي پوني ۾ رهي ته توکي ڪو اَعتراض
آهي ڇا؟“ هن جو جواب به تڏو هو. چي، مان نٿو سمجهان
ته هو اَسان سان رهي سگهندو. ڪٽڪٽيو آهي. تون ٻالهه
کي نه وَڌاءِ.

اَما جي ڪريا ڪرم لاءِ بابا هردوار هلي ويو. هڪ
مهينو گذري ويو. بابا جو نه ڪو خط مليو، نه ڪو فون
ڪال. ڦرنو ٿي پيو. رميش کي پتو لڳائڻ لاءِ ممبئي
موڪليم. رميش جي اَحوال ته مونکي جهوري ڇڏيو. چي،
تنهنجو پيءُ ممبئيءَ ۾ پنهنجو گهر بار وڪڻي، سڀ ناڻو
کيسي ۾ وجهي ڪٿي سير سپاٽي لاءِ نڪري ويو آهي. چو نه
وڃي! هاڻ ڇڙو ڇانڊ جو آهي. ڀلي عيش ڪري. تون
پنهنجي پيءُ جي چنتا ڪرڻ ڇڏي ڏي.

اڙي بابا! چنتا مان نه ڪنديس، ته ڪير ڪندو!
منهنجو بابو سائين آهي. ڇهه مهنا گذري ويا. نيٺ هڪ
ڏينهن بابا جو هڪ مختصر خط مليو. ”پٽ اَنو! تون ڀل
اهو مڃ ته تنهنجي ماءُ پارتيءَ کي گذري سٺ مهنا ڇهه
ڏينهن ٿيا آهن، پر اِهو سچ نه آهي. هو ته منهنجي پاڇي
جيان هردم مون سان ساڻ آهي. هن جو چنڊ جهڙو چهرو،

ان جهومي رهي هئي. زبان مان هڪ اکر بہ ڪونہ ٿي
ڪليو. رميش جي سجهاڻ تي اسين اَچي هڪ هوٽل ۾ ماني
ائڻ لاءِ ويناسين. ڳالهہ ٻولهہ جو سلسلو بابا ئي شروع
ڪيو. ”انو پٽ! چار مهينا اَڳ هردوار جي سچڪنڊ مٺ ۾
هيل هوس. روز ساڌنا ڪندو هوس. پر هڪ اسرار ٿيو. ڏيان
روز ڪنهنجو ڌنڌلو عڪس اَچي ٿي سامهون بيٺو ۽ ڏيان
ٽي ٿي پيو. هڪ ڏينهن مٺ جي باغ ۾ ٽهلي رهيو هوس
ہ هڪ استريءَ سان ملاقات ٿي. دنگ رهجي ويس. اهو ئي
جهرو جو ڏيان آسڻ ۾ منهنجي ذهن ۾ اُڀري ايندو هو. بس
ظر سان نظر ملي، اکيون جهڪيون، دليون ڌڙڪيون، چهرا
جمڪيا زبان بند هئي. ٻنهي کي هڪ روحاني ڇڪ محسوس
ي. ائين لڳو ڄڻ صدين کان هڪ ٻئي کي سڃاڻون. اهو
صدين جو سلسلو نئين سر نئين زندگي اختيار ڪري رهيو
هو. شانتي، ممبئيءَ جي هڪ مشهور اديوگ پتيءَ جي وڌوا
پتني آهي. هوءَ بہ يوگ ساڌنا لاءِ هردوار آيل هئي. هن کي
ہ اڪيلائيءَ کان ڊپ لڳندو آهي. هن کي بہ جيئڻ لاءِ
ڪنهن سهاري جي ضرورت آهي. هڪ ٻئي کي سهارو ڏيڻ،
ڏک سک ۾ ڪم اَچڻ، هڪ ٻئي جي ويچارن کي ٻڌڻ ۽
سمجهڻ بہ هڪ ساڌنا آهي. شانتي ۽ مان هاڻ گڏ رهڻ جو
فيصلو ڪيو آهي.

بابا جي ان صاف بيانيءَ تي منهنجو ڇرڪ نڪري
ويو. اشاري سان بابا کي وڌيڪ ڳالهائڻ کان روڪيندي،
مون کي سوال بابا جي اڳيان رکيا. ”بابا! ماڻهو ڇا چوندا
۽ هن عمر ۾ ڪنهن ٻيءَ عورت جو ساٿ؟ اَما سان گهاريل
اُن يڳ جو ڇا ٿيو؟ ڪٿي ڪو غلط قدم تہ ڪونہ ٿا کڻو؟

بابا ڌيرج سان وراڻيو ”پٽ! ايشور جڏهن پهريائين
سرشٽيءَ جي رچنا ٿي ڪئي تڏهن هن هڪ ئي انساني
قالب تيار ڪيو. جنهن ۾ مرد ۽ عورت ٻنهي جا جذبا ۽

تي هٿ رکيائين ۽ چيائين ”ٻالڪ! پرم ۾ پڪي رهيو آهين. اکيون کول سچ جو درشن ڪر. سچ اِهو آهي ته پارتي ته پرم ڌام ۾ پهچي ويئي آهي. تون اَستيه کي ستيه سمجهي هڪ خيالي دنيا ۾ جي رهيو آهين. ساڌنا ڪر، مکتي پد کي پائڻ جي ڪوشش ڪر.“ سوامي جن مٿي تي هٿ چا رکيو، پارتيءَ جو هٿ منهنجي هٿن مان ڇڏائجي ويو. هوءَ پر ڪري آسمان ڏانهن اُڏامي ويئي. مان نيل گگن ڏانهن نهاريندو ئي رهيس. هاڻ ڏينهن جا ڏينهن مون رکڻ، ڪلاڪن جا ڪلاڪ سماڌيءَ ۾ رهڻ، هڪ ويلو ساتِوڪ کاڌو کائڻ، زمين تي تڏو وڇائي سمهڻ ۽ پنهنجن کان دور رهڻ يوگ ساڌنا ۾ شامل آهي. ڏسان نصيب ۾ چا لکيل آهي. وڌيڪ سک!“ بابا جي هن ٻئي خط به منهنجي روح کي راحت ڪونه ڏني. فقط ايترو پڪ ٿي ته بابا پنهنجو دماغي توازن ڪونه وڃايو آهي. رميش کي التجا ڪيم ته هلي ٿا بابا کي ڳوليون. هن جو ننو اَڪر. چي، چو ٿي هن جي راه ۾ روڙا وجهين. مس مس ماڻهين جو پوت هن جي سر تان لٿو آهي. سنياسي ٿيڻ چاهي ٿو. ٿيڻ ڏينس. الک نرنجن!

چار مهينا ٻيا به گذري ويا. بابا جو ڪوبه احوال ڪونه آيو. هڪ ڏينهن مارڪيٽ مان خريداري ڪري گهر آيس ته رميش ويني جهمر هنئي. چي، تنهنجي بابا جو فون آيو هو. تيار ٿيءُ سڀاڻي هن سان لوناولا ملڻ هلنداسين.

سڄي رات پاسا ورائيندي گذري. بابا سان ملاقات سک ڌام آشرم ۾ ٿي. بابا ته مونکي ۽ منهنجي پٽ نيل کي پنهنجي آغوش ۾ سمائي ڇڏيو. ڪيترو وقت نيل سان رانديون ڪندو رهيو ۽ هن جي توتلين ڳالهين تي ٽهڪ ڏيندو رهيو. بابا کي ٻن سالن کان پوءِ ڏسي دل خوشيءَ

پرک

ممبئيءَ جي چوماسي جي موسم بہ قدرت جو هڪ نرالو ڪرشمو آهي. ڪڏهن منڙي اُس، تہ ڪڏهن وري رم جهم برسات. ڪڏهن وري موسلا ڌار بارش سڄ ڏسڻ لاءِ اکيون پيون ترسن. اهڙيءَ ئي موسم جي هڪ ڏينهن آسمان ۾ ڪارا ڪڪر ڇانيل هئا پر برسات جو ڦڙو بہ ڪونہ هو. مان آفيس جي لنچ ٽائيم جو هڪ ڪلاڪ گذارڻ لاءِ اَچي ايراني هوٽل ۾ وينس. ڇوڪري کي هڪ چانهہ ۽ ڪارا بسڪيٽ آڻڻ لاءِ چيم. ايتري ۾ هڪ شخص اَچي منهنجي سامهون ويٺو. سڪ سان چيائين ''دوست! تون مونکي سڃاڻين ٿو؟

مون هن ڏانهن ڏٺو. هن جي چهري تي پنهنجي نظر کپايم، پر منهنجو دماغ هن کي سڃاڻڻ کان نابري واري ويٺو. هن منهنجي چهري تي آيل ڀاو ضرور پرکيا هوندا چيائين: ''مان رميش گربخشاڻي آهيان.'' مون وري بہ پنهنجي دماغ تي زور ڏنو. پر هن کي ڪٿي بہ سڃاڻپ جي دائري ۾ آڻي ڪونہ سگهيس. لاچار ٿي کيس چيم ''اَدا! معاف ڪجِ، مان ڪنهن بہ رميش گربخشاڻيءَ کي ڪونہ سڃاڻان.'' اهو سڀ ٻڌي هن جي چهري جو رنگ ڦڪو پئجي ويو. پڻ پڻ ڪندي چيائين: ''يعني تہ منهنجو ڪم ڪونہ ٿيندو.'' مون ڏانهن مخاطب ٿيندي چيائين، ''نيڪ آهي دلبر! مان وڏي اُميد سان تو وٽ آيو هوس. پر جي تون مونکي سڃاڻين ئي نٿو تہ توسان ڳالهين ڪرڻ مان ڪهڙو فائدو''. ايترو چئي، ٿورو پري هو ٻيءَ ٽيبل تي مون ڏانهن پٺي ڪري وڃي ويٺو. مان حيران پريشان ٿي سوچيم تہ

اُڌما سمايل هئا. هڪ ئي روح هو. ايشور کي اِها رچنا راس نہ آئي. هن اُن قالب کي ڊاهي مرد ۽ عورت جي الڳ الڳ رچنا ڪئي. هڪ روح جا ٻہ حصا ڪري ڇڏيا. بس اُن وقت کان ئي روح جو هڪ حصو ٻئي حصي سان ملڻ لاءِ وياڪل آهي. مرد ۽ عورت روحاني ساٿيءَ جي ڪوج ۾ پريشان آهي. شايد ئي هڪ جنم ۾ ڪنهن کي پنهنجو روحاني ميت ملي ٿو. اها تہ جنم جنم جي کوج آهي. مان سمجهان ٿو منهنجي کوج پوري ٿي آهي پارتي منهنجي جيون سنگني هئي ۽ شانتي منهنجي روحاني ساٿي. هيءُ رشتو شاديءَ جي ٻنڌن کان مڪت ۽ ڪام واسنا کان پري آهي. هيءُ هڪ روحاني سنگم آهي. هڪ نوراني رشتو آهي. اسان ٻئي آتمڪ اُنتيءَ جا ساڌڪ آهيون.

بابا جي موبائل جي گهنٽي وڳي. بابا فقط ايترو ئي چيو، ”مان اچان ٿو“. آشرم جي در تي هڪ پنجاه پنجونجاه سالن جي عورت انتظار ۾ بيٺي هئي. هن عمر ۾ بہ سندر ۽ موهيندڙ گورو گول چهرو، اوچو قد، اڇي ريشمي ساڙهي، اَڇو بلائوز، اکين ۾ ڪاجل، ڪلهن تائين لهرائيندا، اَڇا ڪارا گهاٽا زلف، چپن تي مڌر مشڪ. بابا ڪار مان هيٺ لٿو. ٻئي ساڻ ساڻ آشرم ۾ هليا ويا.

رميش جي چهري تي هڪ شيطاني مرڪ تري رهي هئي. منهنجي سامهون هئي منهنجي جيجل جي تصوير جنهنجو بہ عقيدو هو تہ هن سنسار ۾ جيون ساٿي تہ ملي ٿو وڃي پر روحاني ميت ڪنهن ورلي نصيب واري کي ملندو آهي. بابا شايد نصيب وارو آهي!

”توکي اُها ڪهاڻي ياد آهي؟ هڪ لالچي ماڻهوءَ کي ڪنهن راجا ور ڏنو هو. صبح جو سج جي ڪني ڪڍڻ ۽ شام جو سورج اَست ٿيڻ تائين تون ڊوڙي جيتري بہ زمين تي قبضو ڪندين، اُها سموري زمين تنهنجي نالي ڪئي ويندي. لالچي انسان سويل صبح کان تيز ڊوڙندو رهيو پر بہ پهريءَ جي سج جي تاپش سهي ڪونہ سگهيو. ڦان ٿي ڪري پيو. ساسين سڪالو ٿيو. هن جي اَجائي بيان بازيءَ تي مان چپ رهي ڪونہ سگهيس ۽ کيس ناراضپي سان چيم، هِتِ آڪاڻين ٻڌائڻ لاءِ مونکي وهاريو اَٿيئي ڇا؟ مونکي اَڌ ڪلاڪ ۾ آفيس پهچڻو آهي. مان تہ فقط برسات جهڪي ٿيڻ جي راهہ ڏسي رهيو آهيان. تنهنجو مون ۾ ڪهڙو ڪم آهي، جلد ٻڌاءِ. رميش جي چهري تي هڪ مرڪ تري آئي. چيائين، تنهنجي نندڻ جي عادت اَڃا ويئي ڪونہ آهي. هميشه اُبهرو! هن هڪ ڊگهو ساهہ کنيو ۽ وري ڳالهائڻ شروع ڪيو. تون ضرور ڄاڻڻ چاهيندين تہ اِسڪول کان پوءِ مون ڪهڙا ڪارا ڪيا. مون زندگيءَ ۾ ڪجھہ ڪرڻ ٿي چاهيو. ها! فقط پنهنجي لاءِ. مردو نرڳ وڃي يا سرڳ، منهنجو ٻين سان ڪهڙو سنٻنڌ؟ ممبئي يونيورسٽيءَ مان انجنيرنگ جي ڊگري حاصل ڪيم. سول انجنيرنگ جي هڪ ڪمپنيءَ ۾ نوڪريءَ سان زندگيءَ جي ڊوڙ جي شروعات ڪيم. مان ان ڊوڙ ۾ جلد ئي گهڻو اَڳتي نڪرڻ ٿي چاهيو. منهنجي پهرين اسائينمينٽ هئي پنويل ۾ هڪ ڪلو ميٽر لنبي پُل ٺهرائڻ. سٺي پگهار هئي، پر مٿين ڪمائيءَ مان ڏهہ لک رپيا بہ ناهيم. پر اڄ جي زماني ۾ ڏهہ لکن جي ڪهڙي قيمت آهي؟

مون پنهنجي واچ ۾ وقت ڏٺو. برسات تہ رڪجڻ جو نالو ئي نٿي ورتو. ٻاهر ويندس تہ آفيس تائين پهچندي پڪ ئي پڪ پسي ويندس ۽ جي هت ويهندس تہ هن پاڳلپڻ جون ڳالهيون ٻڌي پاڳل ٿي ويندس. ڇا ڪريان؟ هن

هيءُ سچڻ ڪير آهي؟ هو مونکي سڃاڻي ٿو پر مان هن کي نٿو سڃاڻي سگهان. اوچتو ئي اوچتو منهنجي ذهن ۾ رميش گربخشاڻيءَ جي نالي جو هڪ پڙاڏو ٿيو ۽ هن جي پراڻي تصوير اَچي منهنجي اَکين آڏو بيني. اَڙي هيءُ ته منهنجي سڪول جي ڏينهن جو ساٿي، منهنجو هم ڪلاسي آهي. پر هو ائين بدلجي ڪيئن ويو آهي. مون کان ته چڱو وڏو ٿو لڳي. وار اَڇا، ڳلن ۾ کُپ، چهرو زرد، پٺي به ڪجهه جهڪيل. وقت هن تي وڏو قهر ڪيو آهي! مان سڃاڻان ته ڀلا هن کي ڪيئن سڃاڻان! پر هو هت مون سان ملڻ ڇو آيو آهي؟ پڪ ئي پڪ هن کي پيسن جي ضرورت هوندي. ڪا نشي جي لت لڳل هوندس. وچي ڪڏ پوي. اَندر مان آواز آيو: آهي ته منهنجي ننڍپڻ جو دوست، هن کي ڀڏڻ ته گهرجي.

مان پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿندي رميش جي ڪلهي تي اَچي هٿ رکيم. ”اَدا! مونکي معاف ڪجِ. مون توکي پهريائين ڪونه سڃاتو. تو پنهنجو حال به اَهڙو ڪري ڇڏيو آهي. اُٿ هُتي هلي ٿا ويهون. خوب ڳالهيون ڪنداسين. هن کي هٿ کان وٺي اَچي پنهنجي ٽيبل تي ويٺس. ڇوڪري کي هڪ ٻي به چانهه لاءِ آرڊر ڪيم. ٻاهر وڏ ڦڙو وسڻ شروع ٿي ويو هو. بادلن جي گجگوڙ صاف ٻڌي رهيو هوس. گهن گهور گهٽا سڀبان اندر ٻاهر اونده وڌي رهي هئي. ڇوڪرو اسان ٻنهي اڳيان چانهه ۽ هڪ پليٽ ڪاريءَ جي رکي ويو. چانهه جي هڪ سرڪي پريندي مون اُميد ڀريل نظرن سان رميش ڏانهن نهاريو. هن تمام جهيڻي آواز ۾ چوڻ شروع ڪيو: ” اَدل! مون وٽ وقت تمام ٿورو آهي. جي تون منهنجي مدد ڪندين ته منهنجي مشڪل آسان ٿي پوندي.“ مان اندر ئي اندر ۾ سوچي رهيو هوس ته ڪنهن کان پيسا گهرڻ ڪيترو نه مشڪل ڪم آهي. مان چپ هوس، هن پنهنجي ڳالهه اڳتي وڌائي.

شانت ڪيو، ۽ تمام ڌيرج سان پڇيومانس ”تون ڪالهه سنيتا وٽ ڇو ويو هئين؟“ هن تمام نهر سان وراڻيو. ”اعزاپرسيءَ لاءِ. سنيتا کان پنهنجي ڪئي جي معافي وٺڻ لاءِ هن وٽ ويو هوس. دروازو هن ئي کوليو. پر مونکي ڏسي دروازو زور سان بند ڪري ڇڏيائين. مان موٽي آيس. ڇا ڪريان؟

مونکي غصو اچي ويو. پوندو ڏيندي چيومانس ”توکي بڌڻ ويو آهي وسري، لڏڻ آيو آهي ياد. تون ٽر منهنجي نظرن کان.“ مان اُٿي کڙو ٿيس، ڇوڪري کي بل آٽڻ لاءِ چيم. هن منهنجو هٿ پڪڙيو. تمام نماڻي نوع ۾ چيائين، ”ادا! معاف نه ڪندين؟ جنهن ڪم سان مان تو وٽ آيو هوس، اُهو نه ٿيو ئي ڪونه. مان تنهنجو وڌيڪ وقت ڪونه وٺندس. مونکي ڇئين بجي ممبئي سينٽرل تان رشي ڪيش لاءِ گاڏي پڪڙڻي آهي. هن جو لٿل ڇهرو ڏسي مان وري ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. پر من ئي من ۾ اِها پڪ ڪري ڇڏيم ته هن جيڪڏهن ريل ڀاڙي جي مونکان تقاضا ڪئي ته هن کي هڪ ڪاري ڪوڏي به ڪونه ڏيندس. منهنجي ويهڻ تي هن پنهنجي ڳالهائڻ جو سلسلو وري شروع ڪيو. ”ائيمريڪا هڪ وشال ملڪ آهي. شاهوڪار شاهي آهي. منهنجي سامهون لڪش حاصل ڪرڻ لاءِ، بيشمار دولت پائڻ لاءِ، دنيا ۾ جو عيش ماڻڻ لاءِ ۽ سڀ خوشيون سمائڻ لاءِ اميريڪا ۾ وشال کيتر موجود هو. مون سڀ جو سڀ ۽ جلد به جلد پنهنجي پاڪر ۾ سمائڻ ٿي چاهيو. ڏينهن رات هڪ ڪري ڏنم. لالچ جي ٻوڙ ۾ اهڙو ڏکو کاڌم جو سڀ تمنائون بي مطلب پاسڻ لڳيون.

هڪ ڏينهن پيٽ ۾ زوردار سور پيو. سوين ٽيسٽ ڪيون ويون. ڦڪين فرق نه ڪيو. ڊاڪٽر هڪ سرٽيفڪيٽ منهنجي هٿ ۾ ٿمايو. منهنجي ٻوڙ رڪجي ويئي. مان

کي پرون پئجي ويا. کارو بسکيٽ هٿ ۾ کڻندي چيائين ”ڪالهه مان تنهنجي پتني سنيتا سان ملڻ تنهنجي گهر ويو هوس.“ هيءُ منهنجي زال کي ڪيئن سڃاڻي! هيءُ بيوقوف منهنجي گهر ڇو ويو هو؟ پڪ ئي پڪ ڪنهن دوکيباز سان پلئه اَٽڪيو آهي. مون هن کان سوال ڪيو. ”تون سنيتا سان ملڻ ڇو ويو هئين؟“ هن جو جواب به نرالو هو. ”اَدا! سنيتا سان منهنجو پراڻو رشتو آهي“. ”ڇا مطلب!“ مون پريشان ٿيندي پڇيو.

”اَڙي پريشان ڇو ٿو ٿين. هن وراڻيو ”تنهنجو سهرو سيٺ گوبندرام ڪنسٽرڪشن لائين ۾ هو. وڏي آسامي هئي. هن ۽ مون گڏجي هڪ ڪمپني شروع ڪئي. پيسا سيٺ جا ۽ هُنر منهنجو. هن جو مون ۾ پورن وشواس هو. هن ڪمپنيءَ ۾ تمام وڏي رقم سيڙائي. هن کي مون مان به اُميدون هيون. هڪ هن جي ڌيءُ سنيتا سان لائون لهندس ۽ ٻيو ته مان سيٺ جو ٻانهن ٻيلي ٿي ٻيهندس. پر منهنجي اُڏام ته آسمان تائين هئي. مان پلا هڪ پَرَ ڪٽيل پکي جيان عمر ڀر هن جي پڃري ۾ ڪيئن قيد رهي ٿي سگهيس! هڪ ڏينهن سيٺ جي سموري موڙي اَميريڪا جي بئنڪ ۾ ڦيرائي ڦر ڪري نيويارڪ اُڏامي ويس. پوءِ مونکي خبر ملي ته سيٺ گوبندرام اِن صدمي ۾ هارٽ فيل ٿي ويو.“ هن جي اِقباليه بيان تي مان جهنجهلائي اُٿيس.

ته تون ئي نامراد رميش گرو آهين. سيٺ گوبندرام جو قاتل! سنيتا ته توکي هٿ کڻي پٽيندي آهي. آه غريبان قهر خدائي! دل ته چاهي ٿي ته توکي پوليس جي حوالي ڪريان ۽ تون عمر ڀر جيل ۾ چڪي پيسيندو رهين. ٻڌاءِ توسان ڪهڙو سلوڪ ڪريان؟ منهنجي ان جهنجهلائڻ تي رميش جو چهرو زرد پئجي ويو. هن جون اکيون هيٺ جهڪي ويون. مون به هڪ گلاس پاڻيءَ جو پي، پاڻ کي

خاموش زندگي

تنهن ڏينهن بابو سائين، جنهن کي اسان سڀ ۽ پيار سان دادا ڪري سڏيندا آهيون ، دڪان تي آرام سان پنهنجي گاديءَ تي وينو هو. منجهند ڌاري هن کي پوسٽ مين ڪراچيءَ مان آيل هڪ خط ڏيئي ويو. دادا خط پڙهندي ڏاڍو ملول ٿي ويو. خط پنهنجي ڪيسي ۾ وڌائين. مون ڏانهن مخاطب ٿي چيائين : ”پٽ صحت ڪجهه ناساز آهي، مان گهر وڃي رهيو آهيان.“ بس تنهن ڏينهن کان دادا کٽ ورتي ۽ وري نه اُٿيو.

پهريائين ٻه ڏينهن ٿوري ڪمزوري. هڪ ٻه ڏينهن بخار، هڪ ڏينهن نيم بيهوشي ۽ ٻئي ڏينهن راه رباني ورتائين. ڦڪين فرق نه ڪيو. نيم بيهوشيءَ جي حالت ۾ گهڙيءَ گهڙيءَ پئي ورڻيائين: ”گومي ترس مان اچان ٿو.“ ”ترس گومي مان اچان ٿو.“ اها گومي ڪير؟ گهر ۾ ڪنهن کي به ڄاڻ ڪونه آهي.

بابو سائين جڏهن پوين پساهن تي هو ته اما هن جو وِهاڻو مٿي ڪري، گهر ۾ رکيل تجوڙيءَ جي چاٻي ڪڍي پنهنجي پرس ۾ وڌي. مون ڏانهن اک تيڏي ڪري ڏٺائين، پر مان ڏيکاري اِئين ڏني ڄڻ ته مان ڪيس چاٻي ڪڍندي ڏٺو ئي ڪونه هو. دادا جي ديهانت کان پوءِ ڪريا ڪرم جا ٻارهن ڏينهن گذري ويا. تيرهين ڏينهن مان اما کي چيو ”دادا جي تجوڙيءَ جي چاٻي تو وٽ آهي ڇا؟“ اما پنهنجي پرس مان چاٻي ڪڍي منهنجي هٿ ۾ ڏني ۽ پاڻ وڃي تجوڙيءَ جي پاسي ۾ بيهي رهي. مون تجوڙي کولي. تجوڙيءَ جي مٿئين خاني ۾ هيو دادا جو

لاچار پريشان اُن ڪاغذ جي ٽڪري کي ڏسندو رهيس. ٽائيپ ٿيل اکرن ۾ لکيل هو تہ مان ڪينسر جو مريض آهيان. منهنجو مرض لا علاج آهي. منهنجو باقي جيون اٽڪل ڇهہ مهينا آهي. اميريڪا ۾ سڀ ڪجهہ سميٽي ڏه ڪروڙ ڊالرن جي رقم هٿ پاڻ سان کڻي آيو آهيان. پيو ڳولهيان تہ ڪو پنهنجو وشواس پاتر ملي. جنهنکي هيءَ رقم ڏيئي مان رشي ڪيش ۾ سوامي جيءَ جي آشرم ۾ زندگيءَ جا باقي ڏينهن سک سان وچي گذاريان. جڏهن خبر پيئي تہ تون سنيتا جو گهوٽ منهنجي ننڍپڻ جو ساٿي ۽ ايماندار انسان آهين، تڏهن تنهنجي پٺيان هلندو آيس. هيءُ ڏهن ڪروڙ ڊالرن جو چيڪ توکي سپرد ڪريان ٿو. تون مهرباني ڪري نہ نہ ڪجِ! ڪينسر اسپتال نهرائج جت غريبن جو مفت علاج ٿي سگهي. چيڪ منهنجي هٿن ۾ هو. منهنجي من ۾ هڪ سوال تري آيو. پڇيومانس ”رميش! هيءُ پراشچت آهي يا فقط روح جو ريلو؟“ هن جو چهرو گنڀير ٿي ويو. چيائين ”ايشوري فرمان آهي.“ اَٽڪل چار مهينن ڪان پوءِ سنيتا ۽ مان رميش سان ملڻ لاءِ سوامي جيءَ جي آشرم، رشي ڪيش پهتاسين. سواميجيءَ ٻڌايو ”رميش جو مرض کهنو هو. هن جو جڙي ٻوٽين سانِ علاج ڪيو ويو پر ايشور جي مرضي ڪا بي هئي. هن جو موت آشرم ۾ اَچڻ ڪان ٻن مهنن بعد ٿيو.“ سواميجيءَ هڪ انوکي اَنداز سان چيو ”رميش هڪ مهان آتما هو. هن بيماريءَ جو درد سٺ سٺ ڪري پوڳيو. ڪڏهن اُف نہ ڪيائين. اهڙيون آتمائون ايشور جون پياريون هونديون آهن.“

مون پاسي ۾ ويٺل سنيتا ڏانهن اک کڻي نهاريو. هن جي چهري تي اَچا بہ اَوشواس ۽ رميش ڏانهن گهرٽا جهلڪي رهي هئي. جيڪو روز مري، تنهن لاءِ پلا ڪير رڙي!

کي پيو چوندو هو: ”ساڏورام غريب آهي ته ڇا ٿي پيو، ڇوڪري ته لکن ۾ هڪ آهي. مان پنهنجي پٽ کي لنڊن پڙهڻ لاءِ موڪليندس. منهنجي نونهن به گريجوئيٽ ٿيندي. پوءِ مان ڪراچيءَ ۾ ٻنهي جي شادي ڌام ڌوم سان ڪندس.

بس هڪ طوفان آيو ۽ اُميدن جا محل اچي ڊهي پٽ پيا. سامهون هئي ته فقط ويراني ئي ويراني. ديش جو ورهاڱو ٿيو. پياءُ پياءُ کان وڇڙي ويو. هڪ ئي ماءُ جا ٻار ڪي پاڪستاني ٿيا ته ڪي هندوستاني. سياسي سرحد جي ليڪ ٻنهي کي هڪ ٻئي جي منهن ڏسڻ کان وانجهي ڇڏيو. ٻنهي جي اکين ۾ ڳوڙها هئا ۽ ٻنهي جي دلين ۾ هئي درد جي دانهن!

منهنجو ڏاڏو به سڀ ڪجهه ڪراچيءَ ۾ ڇڏي فقط پنهنجي پٽ جي ٻانهن پڪڙي سمنڊ لتاڙي اچي ممبئيءَ پهتو. شرنارٿيءَ جي زندگي گهاريائين. ڪئمپ ۾ رهيو. رکي سکي کاڌائين پر محنت ۽ سچائيءَ جو دامن نه ڇڏيائين. ٽن چئن سالن جي سخت جفاڪشيءَ کان پوءِ مس مس وڃي سامت جو ساهه ڪنيائين. بمبئيءَ ۾ هڪ ڪپڙي جو دوڪان کوليائين. رهڻ لاءِ بمبئيءَ جي پسگردائيءَ ۾ ٽن ڪمرن جو هڪ گهر خريد ڪيائين. هن جو ٻانهن ٻيلي هو منهنجو دادا.

جڏهن منهنجي ڏاڏي بمبئيءَ ۾ پنهنجا پير کوڙيا تڏهن هيڏانهن هوڏانهن نهاريائين. ساڏورام جي هندوستان ۾ تلاش ڪيائين. هرهڪ ريفيوجي ڪئمپ ۾ پاڙ ويو. ڄاتل سڃاتلن کان پڇيائين. سنڌي اخبارن ۾ اشتهار وجهايائين. شڪارپور سنڌ ڏانهن خط لکيائين پر ساڏورام جو ڪٿي به پتو پئجي ڪونه سگهيو. ڏاڏو سائين دل شڪستو ٿي پيو. ساڏورام جو ته آسرو ئي پلي وينو. دادا پنهنجي ڊائريءَ ۾ 18 مارچ 1955 جي تاريخ هيٺ لکيو آهي ”بابا نا اُميد ٿي پيو آهي. ساڏورام جو ڪٿي به پتو پئجي ڪونه سگهيو آهي. بابا

هٿ اکرين لکيل وصيعت نامو، پنجاه هزار نقد ۽ هڪ ٿلهي ڊائري جنهن ۾ رکيل هئا ڪراچي (پاڪستان) مان آيل ڪجهه خط.

وصيت نامي ۾ دادا سموري ملڪيت: ٻه دڪان، ڇهه ڪمرن جو مڪان، موٽر ڪار ۽ سمورو بينڪ بئلينس اما جي نالي ڪيو هو ۽ مان ڏنڊي ۽ ملڪيت جو ٽرسٽي مقرر ڪيو ويو هوس. مان پنجاه هزار رپيا ۽ وصيعت نامو اما کي سپرد ڪيو. جيئن تہ اما جي ڊائريءَ ۽ خطن ۾ ڪابہ دلچسپي ڪونہ هئي، اهي مون پاڻ وٽ رکيا. مان پنهنجي ڪمري جو در بند ڪري دادا جي لکيل ڊائري ۽ ڪراچيءَ مان آيل خط پڙهڻ شروع ڪيا. اها ڊائري نہ هئي منهنجي اڳيان دادا جي جيون جا انيڪ راز کلي پيا جن جي پڪ ئي پڪ گهر ۾ ڪنهن کي بہ ڄاڻ ڪونہ هئي. ساڻ ساڻ دادا جي نيم بيهوشيءَ جي حالت ۾ دادا جي چيل اُن گفتي ”گومي! ترس مان اچان ٿو“ تان بہ پردو هٽي ويو. دادا جي لکيل ڊائريءَ جا سمورا تفصيل تہ مان هت نٿو ٻڌايان. پر اُن ڊائريءَ جي هڪ ڳالهہ بابت توهان کي ٻڌائڻ کان سواءِ مان رهي بہ نٿو سگهان.

منهنجو ڏاڏو شڪارپور (سنڌ) جو رچ مڙس هو. هن جي هڪ ئي سنتان هئي منهنجو دادا سائين. هن کي ڪراچيءَ ۾ ابن ڏاڏن کان هلندڙ ڪپڙي جو دڪان هو. 1946 جو زمانو هو. منهنجو بابو سائين اَجا پندرهن ورهين جو هو، جو هن جي مڱڻو منهنجي ڏاڏي صاحبہ، سائين ساڌورام جي ڌيءُ گوميءَ سان ڪيو هئو. دل ۾ خواهش هيس تہ ننڍڙي نونهن گهر جي اڱڻ ۾ گهمندي ڏسان ۽ هن سان لاڏ ڪوڏ ڪريان. گومي سونهن ۾ سرس هئي ۽ دماغ جي تيز هئي. اَجا ڏه ٻارهن سالن جي هئي ۽ شڪارپور ۾ اسڪول ويندي هئي، جو منهنجو ڏاڏو پٽ مڱائي ڏاڍو خوش ٿيو . سيني

پيٽ پر ليٽي سڏڪا پري ايترو روئڻ لڳي جو گوميءَ جي پاڄائي بہ ٻاهر ڊرائنگ روم ۾ هلي آئي. مان هن کي پنهنجي واقفيت ڏني. ساڌورام کي دڪان تان فون ڪري سڏايو ويو. بس پوءِ تہ ورهين جا داستان ڇڙي پيا. ساڌورام ٻڌايو تہ هو 1948 کان شڪارپور ڇڏي اچي ڪراچيءَ رهيو آهي. هن بہ اسان سان سمپرڪ قائم ڪرڻ جي پوري ڪوشش ڪئي هئي. اسان جو ڪوبہ خط هن کي ڪونہ مليو هو.

هن کي وشواس هو تہ هڪ ڏينهن وڇڙيل ضرور ملندا. هن کي اسان جو پتو اسان جي ڪنهن مائٽ وٽان مليو هو جو ويجهڙائيءَ ۾ بمبئي کان ڪراچي گهمڻ آيو هو. نيٺ ساڌورام گوميءَ جي شاديءَ جي ڳالهہ ڇيڙي. چي، پٽ گومي تنهنجي مڱ آهي. تنهنجو دادا تہ منهنجو جگري دوست هو. هن اسان سان سڪ جو سڱ ٻڌيو هو. ڪيڏا خواب هئا هن جي اکين ۾. ورهاڱو نہ ٿئي ها تہ گومي ڪڏهوڪو پنهنجي ور گهر هجي ها. هاڻي مونکي هن جوابداريءَ کان مهرباني ڪري آجو ڪر. شادي ڪري پنهنجي وني پنهنجي ملڪ وٺي وڃ. منهنجو ڪهڙو ڀروسو. مان اڄ آهيان سڀان نہ آهيان. ساڌورام اهو سڀ هڪ ئي جملي ۾ چئي چپ ٿي ويو. ڄڻ ڳالهائي ٿڪجي پيو هو. هن جون اکيون منهنجي چهري تي هيون ڄڻ مون کان جواب طلبي رهيون هيون.

مان ڪهڙو جواب ڏيان. ڪجهہ وقت چپ رهيس. نيٺ ٺهر سان کيس چيم: ”دادا! توهان ڪهڙيون ٿا ڳالهيون ڪريو. مان توهانکي ٻڌايو آهي تہ مان شادي شده آهيان. مونکي هڪ ٻار بہ آهي. ڀارت ۾ جيئري تي جيئري شادي ڪرڻ ڏوهہ آهي. مان گوميءَ سان شادي ڪيئن ڪريان. ڪيئن کيس ڀارت وٺي وڃان. اِهو سڀ بلڪل ناممڪن آهي. توهانکي گوميءَ جي شادي ڪري ڇڏڻ گهربي هئي.“

ساڌورام جا تہ ڇهہ ئي ڇڄي پيا. زبان مان هڪ اکر

چاهي ٿو تہ هاڻي مان شادي ڪريان. بابا جو چوڻ آهي تہ ساڌورام گوميءَ کي ويهاري تہ ڪونہ ڇڏيو هوندو؟ اُن گهر مان ڪوبہ جي جيئرو هجي ها تہ اسان کي ضرور ملي ها. بابا جي صحت بہ ڏينهون ڏينهن پوئتي پوندي ٿي وڃي. منهنجي شاديءَ لاءِ انيڪ رشتا پيا اچن. ڇا ڪريان؟ بابا جي مرضيءَ کي گهڻو وقت ٽاري بہ تہ نٿو سگهجي؟ 1956 ۾ دادا جي شادي، 1958 ۾ منهنجو جنم، 1960 ۾ منهنجي ڏاڏي صاحب جو موت؛ وقت گذرندو رهيو.

دادا پنهنجي ڪيل محنت تي خوش هو. بمبئيءَ ۾ بہ ڪپڙي جا دڪان، ڇهہ ڪمرن جو عاليشان مڪان، موٽر گاڏي ۽ عزت جي زندگي. مطلب تہ نئين سر اڏيل زندگي اڃا ڪر موڙي ئي رهي هئي تہ سرحد جي هُن پار کان ماضي ڇڻ گهري ننڊ مان جاڳي اُٿيو ۽ دادا پريشان ٿي ويو. بابي جي ڊائريءَ جي هڪ ورق تي جيڪي لکيل آهي سو بيان ٿو ڪريان: ”13 مارچ 1962 دوڪان جي سرنامي تي منهنجي نالي لکيل ڪراچيءَ مان ساڌورام جو خط مليو. خط نہ هو. پڌندڙ ٻيڙيءَ ۾ ٻيٺل ڪنهن انسان جي پڪار هئي. مان پاڻ روڪي نہ سگهيس. ڌنڌو نوڪرن حوالي ڪري، گهر ۾ بهانو ڪري مان وڃي پهتس ڪراچي گاڏي کاتي ۾ ساڌورام جي گهر. در گوميءَ ئي کوليو. گلابي سلوار ڪڙتو ڪلهي تي گلابي رنگ جو دوپٽو، چنڊ جهڙو گول، سندر چهرو ڍنڍ جهڙيون گهريون پوريون تجليدار اکيون، هڪ هٿ کليل در تي، نرتيہ جي مدرا ۾ بيٺل ڪا اپسرا، چپ گلاب جي پنکڙين جيان اڌ کليل چهري تي آنند سان گڏ اچرج جون ريکائون. هوءَ سنگ مرمر جي مورتيءَ جيان بيٺي رهي. ڪا چرپر ڪونہ. مورتيءَ ۾ چرپر تڏهن آئي جڏهن اندران ڪنهن عورت جو آواز آيو ”گومي در تي ڪير آهي؟“ گومي تڪڙو تڪڙو در تان هٽي ويئي ۽ وڃي سامهون پيل سيٽيءَ تي

توهانکي کو اعتراض آهي ڇا؟ ساڌو رام اهو سڀ ٻڌي هڪ
ٺڌو شوڪارو ڀري اُٿي ٻئي ڪمري ۾ هليو ويو ۽ مان شانت
ويٺو رهيس.

دادا سائين 1962 کان هر سال ڪجهه ڏينهن ڪراچي
پاڪستان ويندو رهيو. هن گوميءَ سان ڪيل قول جيون جيَ
انت گهڙيءَ تائين نڀايو. پر اِن سمجهوتي بابت ڪڏهن
ڪنهنسان هن ٻڙڪ بہ ٻاهر ڪونہ ڪڍي.

١٠ نومبر 1997 جنهن ڏينهن بابا کي پڇاڙيءَ جو خط
ڪراچيءَ مان مليو هو، تنهن ڏينهن دادا پنهنجي ڊائريءَ ۾
لکيو آهي:

”اڄ گوميءَ جي ڀاءُ جو لکيل خط مليو آهي. گومي
هاڻ هن دنيا ۾ نہ رهي. پڇاڙيءَ جو سندس ڇپن تي اهائي
التجا هئي. توکي ڪري تي ياد، سڄڻ دل ذري ذري ڇوٿو
ستائين، هاڻ هلي اَچ، دل درشن لاءِ ماندي آهي.“ دادا
وڌيڪ لکيو آهي، هاڻ ڪنهن لاءِ جيان. سڀ خلاص ٿي ويو
آهي. هڪ طرف، ديش، آزاديءَ جا پنجاه سال ملهائي رهيو
آهي. ٻئي طرف ورهاڱي جي پنجاه سالن هر پل مونکي ڏنڀ
ئي ڏنڀ ڏنا آهن.“

دادا سائين هليو ويو پنهنجي ميران سان ملڻ. هو اُن
طرف روانا ٿي ويا آهن، جتي نہ آهن سياسي سرحدون، نہ
سماجڪ ٻنڌن. آهي تہ صرف پريم جو ساگر ۽ ٻنسيءَ جي
انحدي ڌن!

ڪونہ اُڪليس. جواب ڏنو تہ گوميءَ، تمام آهستي سان هڪ هڪ اکر ڪري ڳالهايو: 10-12 ورهين جي هيس جو اَسانجي مائٽن اسانجو سڱ ڳنڍيو هو. ڪيڏو نہ لاڏ ڪيو هو توهانجي پنا شريءَ مونسان! مان تہ هميشه توهان کي پتيءَ جي روپ ۾ پاتو آهي. ورهاڱو ٿيو، توهان کي دور هلي ويا پر مان تہ ان وشواس سان ئي جي رهي آهيان تہ هڪ ڏينهن وڇڙيل ضرور ملندا. مان ناري آهيان. ناري هڪ ئي پرش کي ايشور سمجهي ان جي مورتي کي پنهنجي من مندر ۾ وسائيندي آهي. منهنجي من مندر ۾ فقط اوهانجي مورت آهي. توهان مونکي پنهنجو ڪريو يا نہ، پر مان اهو نينهن جو ناتو هن جنم ۾ تہ ٽوڙي ڪونہ سگهندس. هن ورهاڱي گهٽيئي ڏک ڏنا آهن. مان تہ ائين ئي سمجهندس تہ ورهاڱي جو هڪ ٻيو بہ سور سهڻ منهنجي قسمت ۾ آهي خاموش زندگي جيئندس. زندگيءَ جي انت گهڙيءَ تائين توهان جو اوسيئڙو ڪندس. توهان جتي بہ هجو شل خوش هجو!

”گومي مان تنهنجي پاونائن جو قدر ٿو ڪريان پر لڪئي جي سامهون ڪير ٿو سينو ساهي سگهي. گومي، مان هڪ عورت سان شادي ڪئي آهي. هوءَ منهنجي هڪ ٻار جي ماءُ بہ آهي. هاڻ ٻي شادي ڪري مان هن سان بي انصافي ڪيئن ڪريان.“

”تَوهان برابر آهيو. مان توهانکي ڌرم سنڪٽ ۾ وجهڻ نٿي چاهيان. پر اهو بہ طئہ آهي تہ اسانجو رشتو اٽوٽ آهي. اَسان پتي پتنيءَ جي رشتي جي بنڌن ۾ پل نہ ٻڌجي سگهون. پر اَسان هن سنسار ۾ اُهو انحدي آتمڪ رشتو ميران ۽ ڪرشن تہ نڀائي سگهون ٿا. منهنجي تہ فقط اها ئي آرزو آهي تہ توهان پنهنجي ميران کي درشن ڏيندا رهو ۽ نماڻيءَ سان نينهن جو ناتو هميشه قائم رکو. ان لاءِ

ڪڏهن مستقبل ڏانهن ڦيرائي رهي هئي. پندرهن ورهين جي هيس. زندگيءَ جي باريڪ نقطن کي سمجهڻ جي اڃا مون ۾ توفيق جاڳي ئي رهي هئي ته پنهنجي ماءُ کي ڪنڌ پاسيرو ونهي روئندو ڏٺم. بابا جي روز روز جي کٽ پٽ ۽ روز روز جي مار ڪُٽ کان هوءَ پريشان ٿي ويئي هئي. حالتون ايستائين وڃي پهتيون هيون، جو بابا اَما کي ڇڏي ڪنهن غير عورت سان وڃي ٻيو گهر وسايو هو. اَما جو هڪ ئي آلاپ ته پتي پرماتما آهي، هيءُ جنم جنمانتر جو رشتو آهي، شڪر شڪر ڪري هوءَ سڀ سهندي رهي. مان ته اُن وقت ئي اِرادو ڪري ورتو هو ته اما کي پل ستي ساوتري ٿي زندگي گ ذارڻ منظور هجي؛ پر مان ته هميشه آزاد زندگي جيئندس، مان شاديءَ جي بنڌن کان آزاد رهندس. هيءُ يگ عورتن جي آزاديءَ جو آهي. عورتن ۽ مردن کي برابريءَ جا حق آهن، پوءِ عورت داسي ۽ مرد سلطان ڇو؟ هاڻ ته شاديءَ جي روايت به پنهنجو وزن وڃائي ويٺي آهي. ڪاليج جي ڊگري وٺي مان ته وڃي سرڪاري بئنڪ ۾ نوڪري شروع ڪئي. آفيس جي انن ڪلاڪن جي نوڪريءَ کان سواءِ مان بلڪل آزاد هيس، نه ڪنهنجي جهل نه پل. بس دوست هئا، ساهيڙيون هيون، شئل هئا، فلمون هيون، پارٽيون هيون، ويس وڳا هئا ۽ رات جو دير تائين ڊانس. بس آزادي ئي آزادي. جيون جي ڪشتي ڪنهن آزاد وهڪري ۾ بي نام مقام ڏانهن سفر طئہ ڪري رهي هئي. اَما جي حالتن ڏانهن ته مان پنهنجون اکيون بند ڪري ڇڏيون هيون. هن ويچاريءَ به منهنجي جيئڻ جي ڍنگ کي نظر انداز ڪري ڇڏيو هو. بس فلڪ سان زندگي جي رهي هيس.

ريل گاڏي سگنل نه هئڻ سببان اوچتو جهوبو ڏيئي بيهي رهي. انيتا پنهنجن پورن مان سجاڳ ٿي. دريءَ مان ٻاهر نهاريائين. دور دور تائين سڄ ٿي واڪا ڪيا. ڪجهه

اڪيلو سفر

انيتا ڪجهه ڏينهن کان مڌوءَ جي شاديءَ بابت پريشان هئي. هوءَ ڪنهن فيصلي تي پهچڻ لاءِ تن من هڻي رهي هئي. اڄ صبح جو جيئن ئي، مڌو ڪاليج لاءِ رواني ٿي،تہ انيتا ڪافيءَ جو ڪوپ کڻي اچي صوفا تي ويٺي. تڏهن هن جي من ڪو فيصلو ڪري ئي ورتو. هوءَ اُٿي اَچي ڪرسيءَ تي ويٺي ۽ هڪ خط لکڻ شروع ڪيائين:

منڙي مڌو،

دل ۾ اَرمان هو تہ مان پنهنجي هٿن سان توکي سهاڳ جو جوڙو پهرائيندس. شان مان سان توکي ساهري گهر ڏانهن وداع ڪندس، پر جڏهن منهنجو وجود ئي تنهنجي شاديءَ اڳيان رڪاوٽ ثابت ٿي رهيو آهي؛ تڏهن مون جهنگ منهن ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي. گنگا جمنا جي پوتر سنگم لاءِ سرسوتيءَ کي بہ پنهنجو وجود وڃائڻو ئي پيو هو. تون ورون جي مرضيءَ مطابق ڪورٽ ۾ هن سان شادي ڪج ۽ پنهنجو گهر وسائج. مان برابر توکان دور وڃي رهي آهيان پر منهنجي ممتا سدا توسان ساڻ آهي. سدا خوش هجين، آباد هجين

-تنهنجي ممي

خط ٽيبل تي رکي، بيگ ۾ چار ڪپڙا وجهي، انيتا ڪنهن ڏوراهين منزل ڏانهن ريل جو سفر شروع ڪيو. ريل گاڏي تہ ڪنهن مقرر ماڳ ڏانهن ستون پائيندي ٿي هلي، پر انيتا خبر نہ آهي ڪهڙن خيالن ۾ گم هئي. هوءَ بي خبريءَ وچان بانهن ۾ پيل ڪنگڻ کي ڪڏهن ساڄي تہ ڪڏهن کابي ڦيرائي رهي هئي. سچ تہ هوءَ من ئي من ۾ وقت جي گهڙيال جون سيون ڪڏهن ماضيءَ ڏانهن تہ

نهنجي اَمڙ جي حالت ڏسي شاديءَ جي اَنڌي کوهه ۾ ڪڏهن
ہ ٽپو ڪونہ ڏينديس. سڄڻيءَ جو اِهو سوال تہ اڪيلي سِر
ڪنهنجي سهاري زندگيءَ جو هيءُ لنبو سفر طئہ ڪري
گهندينءَ مونکي برابر پريشان ڪري رهيو هو.

ريل گاڏي ڪنهن اسٽيشن تي دابو ڪيو هو. ڇٻي وارا
وڪا ڏيئي رهيا هئا. انيتا کي چانهہ جي چڪ محسوس ٿي.
ريءَ کان ٻاهر نهاريائين، چانهہ وارو تہ ڪجهہ پري هو. هڪ
ريب ڇوڪري هٿ ڏگهيري ٻاڏائي رهي هئي ”ڪجهہ کاني
ڪي ليئي دو“. گاڏيءَ آهستي هلڻ شروع ڪيو. انيتا هٿ
ارو پنڄن رپين جو سڪو ڇوڪريءَ ڏانهن ٻاهر اُڇلايو.

انيتا جي اکين اڳيان اُڀري آيا آدرش اناٿ آشرم جا
نڍا ننڍا معصوم ٻار. آشرم جي مئنيجر مونکان پڇيو هو
”اوهانکي پٽ گود وٺڻو آهي يا ڌيءُ؟“ مون يڪدم جواب
ڏنو هو ”ڌيءُ“. ڌيءُ ممتا ماڻي بہ ڄاڻي ءِ موت ۾ ممتا
ڏيئي بہ ڄاڻي. مان سڄڻيءَ جي سوال جي جواب ۾ هڪ ٻار
گود وٺڻ جو فيصلو ڪيو هو. مونکي جيئڻ جي راهہ ملي ويئي.
اما برابر ٻار گود وٺڻ تي بکيڙو ڪڙو ڪيو هو. پر بس، اُن
ڏينهن ئي مون هڪ فليٽ خريد ڪيو ءِ پنهنجي ڌيءُ مڌوءَ
سان جدا رهڻ لڳس، مڌو منهنجي جيون ۾ پيار ءِ ممتا جو
مهراڻ هئي. هن کي پائي منهنجي اندر ۾ ممتا ڪر موڙي
اُٿي. مڌوءَ جي مڌر ٽهڪن سان گڏ مون پنهنجي آنچل ۾
سڀ خوشيون سمائي ڇڏيون. منهنجي اُها ننڍڙي مڌو هاڻ
ڪيڏي نہ وڏي ٿي ويئي آهي. هوءَ سندر آهي، موهيندڙ
آهي، ذهين آهي، هن سال ئي هوءَ گريجوئيٽ ٿي ويندي.
مونکي بہ بئنڪ مان رٽاير ڪئي هاڻ پنج سال ٿي ويا آهن.
مڌوءَ جا هٿ پيلا ڪري مان پنهنجي ناري جيون کي سڦل
بڻائڻ جو خواب ڏسي رهي هيس، پر منزل تي رسڻ کان اَڳ
ئي راهہ ۾ رات پئجي ويئي. انيتا پريشان ٿي ويئي هن

منٽ رڪڻ بعد ريل گاڏيءَ وري پنهنجي رفتار پڪڙي ۽ ساڻ ساڻ انيتا به اکيون بند ڪري ماضيءَ ۾ کوهجي ويئي.

هڪ ڏينهن آفيس جي ڪئنٽين ۾ ماني کائي رهي هيس. منهنجي هم ڪار سجني ڪرپالاڻي اَچي منهنجي پاسي ۾ ويٺي. پابوه هان چيائين، ”انيتا تون ته ڏاڍي خوش نصيب آهين. اسان جو مئنيجر سنيل سر تو تي فدا آهي. توسان لائون لهڻ ٿو چاهي. مونکي پنهنجو قاصد ڪري تو ڏانهن موڪليو اٿائين. تون ڪر خبر تنهنجو ڪهڙو جواب آهي.“

مون کلي ڏنو هو. شادي ۽ مان! اڻ ٿيڻي ڳالهه! مان اڪيلي ڀلي آهيان! آفيس ۾ به باس ۽ گهر ۾ به باس! اها مردن اڳيان جي حضوري مونکان ڪونه پڄندي. مان آزاد پکيئڙو آهيان، مون کي اُڏام لاءِ ڌرتي نه، آسمان گهرجي. سجني منهنجي منهن ۾ ڪجهه وقت ڏسندي رهي ۽ پوءِ چيائين: ”شاديءَ لاءِ ايڏي نفرت؟ انيتا تون غلطي ٿي ڪرين شادي ته سماج ۾ رهندڙ هر انسان لاءِ هڪ سهج ضرورت آهي. زندگي هڪ سچي ساٿيءَ کان سواءِ اَڌوري آهي. انيتا ڪجهه سوچ ته سهين. جڏهن عورت جي جوڀن جو جلوو پوڙهو پئجي ٿو وڃي، ٻڍاپو ليئا پائي نروار ٿئي ٿو تڏهن عورت ويڳاڻي ٿيو پوي. اُن وقت هن کي اُن ڪنڌي جي ضرورت محسوس ٿئي ٿي جنهن تي هوءَ سِرُ رکي، پاڻ کي هن سماج ۾ محفوظ محسوس ڪري سگهي. سڀ کان وڌيڪ هر انسان کي ۽ خاص ڪري عورت کي زندگيءَ جي شام جي پهر ۾ اڪيلائپ جي ٻوسٽ کان بچڻ لاءِ هڪ ساٿيءَ جي ضرورت ٿئي ٿي. انتيا تون مونکي ٻڌاءِ، تون اڪيلي سِر ڪنهنجي سهاري زندگيءَ جو هيءُ لنبو سفر طئه ڪري سگهندينءَ؟“

سجني ته اُٿي هلي ويئي پر مان ڳچ وقت سجنيءَ جي ڳالهين تي سوچيندي رهيس. اِها پڪ ڪئي هيم ته

ورون هو. مون ڪيس ڪيڪاريو هو. اندر اَچي صوفا تي ويهندي پڇائين مڌو گهر ۾ آهي ڇا؟ ڇيومانس تہ ڪاليج ويئي آهي. ورايائين سنو! مان اوهان سان ڪجهہ اڪيلائيءَ ۾ ڳالهائڻ پئي چاهيو. منهنجي دل جي ڌڙڪن تيز ٿي ويئي. پاسي واري ڪرسي سيري ويهي رهيس. سلسلو ورون شروع ڪيو. ”مان مڌوءَ کي پيار ڪريان ٿو، هن سان ڪورٽ ۾ شادي ڪرڻ چاهيان ٿو. مڌو بہ اِن لاءِ راضي آهي. پر هڪ مسئلو آهي.“

”مون چيو ”ڪهڙو مسئلو آهي پٽ؟ مان ڪجهہ مدد ڪري سگهان ٿي ڇا؟“

”سچ تہ، اِن مسئلي جو واسطو فقط اوهان سان ئي آهي.“

مان پريشان ٿي ويس. منهنجي اندر ۾ هڪ ئي وقت سوءَ سوال جاڳي اُٿيا. هن کي شايد پيسن جي ضرورت آهي! يا هن جي اک منهنجي هن فليٽ تي آهي! جيڪي گهرندو ڏيندي سانس. منهنجو ڇا؟ وقت گذري ئي ويندو.

ورون ڪجهہ سوچيندي چيو، ”آنٽي! اوهان شادي نہ ڪئي آهي، اِهو اوهانجو نجي مسئلو آهي. مان اِن بابت ڪو سوال اُٿارڻ نٿو چاهيان. مان سئڪالاجيءَ جو ماستر آهيان. مون لاءِ هڪ ڳالهہ صاف آهي تہ شادي هڪ سماجي روايت آهي. اِن روايت کي سماج مان ٽاري نٿو سگهجي. نہ تہ تہ انرٿ ٿي ويندو. اوهان جو وشواس آهي عورت جي آزاديءَ شاديءَ جي ڪاميابيءَ جو محور آهي سمجهوتو. مڌو اوهانجي گود ۾ پلي نپني آهي، مان نٿو چاهيان تہ شاديءَ کان پوءِ مڌو بہ اوهان جي آزاد ويچارن جي پيروي ڪري يا اوهان پڻ ڪيس من ماني ڪرڻ لاءِ همٿائيندا رهو. ۽ اسان پتي پتنيءَ جي رشتي ۾ ڪا ڏار پوي. ورون اهو سڀ چئي چپ ٿي ويو. تڏهن مون ئي ڪائنس سوال پڇيو. ”هاڻ تون

پنهنجي ساڙهيءَ جي پلوَ سان اکين ۾ تري آيل ڳوڙها اُگهي ڇڏيا.

ريل گاڏي پنهنجي تيز رفتار سان هلي رهي هئي. انجڻ جو ڪارو دونهون ۽ ريتي ٻاهر اُڏامي رهي هئي. انيتا دري بند ڪري ڇڏي، پر هن جي من جي دري کليل ئي رهجي ويئي. هن جي من جا پور ليئا پائي هن کي پريشان ڪري رهيا هئا.

ڪاليج ۾ مڌوءَ جي پيار جو پيچ سئڪالاجيءَ جي ليڪچرار ورون راجاڻيءَ سان پئجي ويو آهي. مڌوءَ ڀڙيائين تہ ڪيترا ڏينهن پنهنجي پريم کي سيني ۾ لڪائي رکيو پر محبت جي مهڪ کي ڪير ٿو لڪائي سگهي. ورون جا ايندڙ فون، فون تي ورون سان ڳالهائيندي مڌوءَ جي چهري تي ڇانيل سرخي، ڀلا ڪيئن ٿي منهنجي نظر کان لڪي سگهي. هڪ ڏينهن مڌو منهنجي گود ۾ سر رکي ليٽي پيئي هئي. آهستي چيائين ”مما! توکي هڪ ڳالهہ چوڻي آهي.“ مون هڪ ٺهڪ ڏنو هو ۽ چيو هو ”توکي ورون سان محبت ٿي ويئي آهي ۽ تون ورون سان شادي ڪرڻ ٿي چاهين. برابر!“ مڌو شرم ٻوٽيءَ جيان سسي ويئي هئي ۽ منهنجي آغوش ۾ سمائجي ويئي هئي.

گاڏيءَ جي رفتار تيز هئي. ٻاهر موسلا ڌار برسات پئجي رهي هئي. گاڏيءَ جا دريون دروازا بند هئا. انيتا ٻوسٽ محسوس ڪري رهي هئي. اهو ٻوسٽ اندر جو هئو يا واتاورڻ جو چوڻ مشڪل آهي. انيتا ٿوري دري کولي ڇڏي. هوا جو هڪ جهونڪو اَندر لنگهي آيو؛ انيتا ڪجهہ راحت محسوس ڪندي. اکيون بند ڪري ڇڏيون. انيتا جي يادگيرين جي پردي تي اُن ڏينهن صبح جي پهر وارو درشيہ اُڀري آيو.

دروازي تي بيل وڳو، مون وڃي دروازو کوليو. در تي

هڪ ٻيو ڏاڙو

گذريل مهيني ممبئيءَ جي هڪ مشهور سياگره ۾ سيٺ منگهارام جي لکيل پهرئين ناول جو ومو‍چن هو. سيٺ صاحب شهر جي ساهتڪارن، ڪلا پريمين، سياستدانن، سنڌين جي مشهور هستين ۽ پريس رپورٽرن کي نينڊ ڏيئي سڏايو هو. ڪتاب جي ومو‍چن کان پوءِ هڪ فائيو اِسٽار هوٽل ۾ چونڊ مهمانن لاءِ منجهند جي مانيءَ جو بندوبست پڻ ڪيو ويو هو. ڪتاب جي ومو‍چن لاءِ سنڌي ساهتيہ جي برک ليکڪ پرڪاش کي سڏ ڏنو ويو هو. ماسٽر پرڪاش سيٺ جو جگري دوست بہ هو.

سيٺ منگهارام هونءَ تہ پاڻ اَناج جو واپاري آهي؛ پونجيءَ پتيءَ وارو آهي؛ پاڻ کي سنڌي ساهتيہ جو پريمي سڏائيندو آهي؛ پر اُپڪاري آهي؛ ساهتڪ گڏجاڻين، چيٽي چنڊ جي ميلن ۾ شريڪ ٿيندو آهي؛ ڪلاڪارن، ليکڪن لاءِ چانهن پاڻيءَ جو بندوبست ڪندو آهي. هن کي منتظمين وٽان بہ سنو سنمان ملندو آهي. پر ڪي تہ ائين بہ چوندا آهن تہ سيٺ نہ ڏسي ڏنو آهي، پيو ٿو پيسا لٽائي.

سيٺ جي خاص ياري آهي ماسٽر پرڪاش سان. ماسٽر صاحب ويجهڙائيءَ ۾ اسڪول مان رٽاير ڪيو آهي. هينئر سڄو وقت ساهتيہ سرجڻ کي ڏيندو آهي.هن جا اٽڪل پنج ناول، اٺ ڪهاڻي سنگره شايع ٿيل آهن. سنڌي ساهتيہ جڳت ۾ هن جو خاص مقام آهي. ساهتيہ سرجڻ لاءِ هن کي انيڪ انعام پڻ مليا آهن. پر ماسٽر صاحب آهي نهنو ۽ نماڻو. نڪو غيرب نڪو ګاءُ، سيٺي سان سڪ پيار جو رشتو. سادو کائڻ، سادو پهرڻ، هميشه چهري تي معصوم مسڪراهٽ. سيٺ منگهارام ۽ ماسٽر صاحب هڪ ٻئي جي

ئي ٻڌاءِ تہ مان ان لاءِ ڇا ڪريان؟ ''اهو فيصلو اوهان کي پاڻ ڪرڻو آهي، پر جيستائين اِن نسبت مونکي اوهان وٽان پورو وشواس نہ مليو آهي مان شادي ڪرڻ لاءِ تيار ڪونہ آهيان.'' اهو چئي ورون اُٿي کڙو ٿيو ۽ در کولي ٻاهر هلي ويو. ڪجهہ راتيون مان اوجاڳن ۾ گهاريون. سوچيندي رهيس تہ هڪ آزادي پسند ناري لاءِ هيءَ ڪهڙي سزا آهي؟ مون سماج جو ڪهڙو ڏوهہ ڪيو آهي؟ شادي نہ ڪري مون تہ فقط پنهنجن سڌائن جو پالن ڪيو آهي. خير! هاڻ جي سماج مونکان قرباني چاهي ٿو تہ مان پنهنجي ڪونہ هٽنديس. مڙوءَ جي خوشيءَ لاءِ هيءُ شهر ئي ڇڏي وڃڻ بهتر آهي.

ريل گاڏي ڪنهن ننڍي استيشن کي پار ڪري رهي هئي. استيشن تي پورٽر سائي جهنڊي لوڏائي رهيو هو. انجڻ ڪوڪ ڪري تيز رفتار پڪڙي هئي. انيتا وهاڻو مٿن کان رکي سيٽ تي ليٽي پيئي.

ڪرسيءَ تي جهڪي ويو ۽ ڦڪي ڦڪي روئي رهيو هو. ڪي جلد ئي ماڻهو هن کي منهن تان لاهي ڪيس گهر ڇڏي آيا. سمورو پروگرام ڦسي پيو. سڀ ماڻهو هال کان ٻاهر نڪري ويا. ڪتاب جو وموچن به رهجي ويو. سيني جي ڏندين آگريون هيون. بس پوءِ ته جيترا منهن اوترئيون ڳالهيون. سچ جي خبر ڪنهن کي هجي ته چوي! سيٺ منگهارام پريس کي فقط ايترو ئي چيو ”ماسٽر پرڪاش زال جي موت کان پوءِ پنهنجو دماغي توازن وڃائي وينو آهي. هو چريو ٿي پيو آهي. چرين جا پور- مٿي جا سور.
سيٺ منگهارام چپ رهڻ وارو ڪونه هو. هن جو ته اُميدن جو محل ڊهي اَچي پٽ پيو هو. هن کي پڪ هئي ته ناول جي وموچن بعد هن کي سنڌي ساهتڪارن جي صف ۾ شامل ڪيو ويندو. هن کي ناول نويس سڏيو ويندو. هن جا اهي ارمان ته اَڌورا ئي رهجي ويا. مطلب ته ڪانءُ ٻڻجڻ هليو هو گرڙ پر ڪانءُ ئي رهجي ويو. هن هڪ سٽ سٽي. ڀلا چو نه سٽي ۽ پيسي جي ٻل سان ماڻهو ڇا نٿو ڪري سگهي؟ ڪنهن مشهور ڊاڪٽر کان سرٽيفڪيٽ ورتائين؛ جنهن ماسٽر پرڪاش کي چريو قرار ڏنو. سيٺ ڪجهه ٻيا ڪوڙا ثبوت ناهي، ڪورٽ جو آرڊر وٺي ماسٽر پرڪاش کي ٿاٺا جي چرين جي اسپتال ۾ داخل ڪرائي ڇڏيو. هاڻ ماسٽر صاحب جو نڪو داد نه فرياد. سيٺ جي اندر جي باه تي جڻ ٿڌو ڇنڊو پيو.
ماسٽر پرڪاش جي چرين جي اسپتال ۾ داخلا! جي خبر سنڌي اخبار جي پڇاڙيءَ واري صفحي تي هڪ ڪنڊ ۾ ڏنل هئي. شايد ئي اِها خبر ڪنهن جي نظر ۾ آئي. پر اِن خبر هن جي هڪ شاگرد سنيل رامچنداڻيءَ کي پڪ ئي پڪ جهنجهلائي ڇڏيو.
منهنجو اُستاد. منهنجو رهبر ماسٽر پرڪاش چرين جي

صحبت ۾ چڱو وقت گهاريندا آهن. ڪيترن کي هنن ٻنهي جي دوستي عجيب به لڳندي آهي. ڪٿي هڪ فهم ٻڌ جيوي ۽ سڄاڳ ساهتڪار، جنهن مان هميشه پيئي اَچي بوءِ بهار جي ۽ ڪٿي هو پئسي جو مريد سيٺ، اڻ گهڙيو ڪاٺ جو هميشه پيو پنهنجي واه واه ڪرائڻ جا موقعا ڳولهي. هن لاءِ ريڊون مڙيو ئي ٻوٽ ڪاريون. خير! ڪڏهن ائين به ٿيندو آهي.

مقرر ڏينهن تي سيائگره ڪچا ڪچ ماڻهن سان ڀريل هو. منچ تي چونڊ ساهتڪار ۽ سياستدان موجود هئا جن جو گلن مٽ سان سيٺ صاحب سواگت ڪيو. حاضرين کي هر هڪ جي واقفيت ڏني. پوءِ هرهڪ اچي مائيڪ اڳيان سيٺ منگهارام جي ساهتڪ ساڌنا لاءِ مٺا ٻول ٻوليا ۽ ڪيس ڀرئين ناول لاءِ واڌايون ڏنيون.

اَنتر مک سدا سکي، ماستر صاحب ته ڪنهن ٻوڙهي ويچار ۾ وينو هو. ڪنڌ جهڪائي پئي سيٺ جي لکيل ناول جا پنا اُٿلايائين. هن جي چهري تي انيڪ ڀاوَ ٿي لٿا ۽ چڙهيا. جڏهن ماستر پرڪاش کي ڪتاب جي وموچن ڪرڻ لاءِ ۽ به شبد ڪتاب بابت ڳالهائڻ لاءِ عرض ڪيو ويو، تڏهن ماستر صاحب پنهنجيءَ ڪرسيءَ تان آهستي اٿندي مائيڪ پنهنجي هٿ ۾ ڪنيو. سڄي هال ۾ خاموشي ڇانئجي ويئي. سڀني جون اکيون ماستر صاحب تي ڪتل هيون. ماستر صاحب منهن ورائي هڪ دفعو منچ تي وينل سيٺ منگهارام کي ڏٺو. پوءِ نهر سان هڪ هڪ اکر اَنوکي ڍنگ سان چيو. سيٺ منگهارام چور آهي. هو سنمان جي لائق نه پر نندڻ جي لائق آهي. بس پوءِ ته سڄي هال ۾ شور مچي ويو. سڀ پنهنجي ڪرسين تان اُٿي کڙا ٿيا. ماستر صاحب ته ور ور مائيڪ تي اِهو ئي پڪاري رهيو هو ته سيٺ منگهارام چور آهي. ڪن اَچي ماستر صاحب جي هٿن ڪان مائيڪ کسيو. ماستر صاحب

وٺي آيو. منهنجي پڙهائي وري شروع ٿي ويئي. ماستر صاحب منهنجي پيءُ کي بہ نوڪري وٺي ڏني. اڄ مان گريجوئيٽ آهيان. هڪ بئنڪ ۾ مئنيجر آهيان. اهو سڀ ماستر پرڪاش جي مهربانين بدولت آهي. نہ تہ ڪير ٿو ڪنهنجو ڪندو ڪيڏي. اِهو برابر آهي تہ ماستر صاحب اسڪول مان رٽاير ڪيو آهي. هن جي پتني بيمار رهندي هئي، جنهن جو ديهانت ڪجهہ مهينا اَڳ ٿيو آهي. پر اِهي سڀ تہ ماستر صاحب جي دماغي بيماريءَ جا سبب ٿي نٿا سگهن. ماستر صاحب جڏهن بہ مون سان ويجهڙائيءَ ۾ مليو آهي. خوش لڳندو آهي. هن جو لکڻ جاري آهي، سڀ ڪجهہ ڄاڻڻ لاءِ منهنجو ماستر صاحب سان ملڻ ضروري آهي.

سنيل ٻئي ڏينهن اَچي پهتو ٽاٽا جي ڇرين جي اسپتال ۾. جڏهن وارڊ بواءِ هن کي ماستر صاحب وٽ وٺي آيو، تڏهن ماستر صاحب باغ ۾ هڪ بينچ تي ڪنهن ٻوڙهي ويچار ۾ وينو هو. سنيل اَچي هن جي سامهون بيٺو. هن جي چرن وندنا ڪيائين. سنيل جي اکين ۾ ٻوڙها هئا. ماستر صاحب اُٿي بيٺو. سنيل جي ڪلهي تي هٿ رکيائين ۽ پاڀوه مان چيائين ”ٻچا! اَجايو ٿو پريشان ٿين. سڀ نيڪ ٿي ويندو“. ”سائين اوهان هتي! سُنيل ايترو ئي چئي سگهيو. ”اڙي مان چريو ڪونہ آهيان. اِها تہ هن اسپتال وارن کي بہ خبر آهي. هنن کي بس ڪورٽ جي آديش جو پالن ڪرڻو آهي. هو تہ منهنجو پورو خيال رکندا آهن“. ماستر کلندي چيو. ”ٻاهر لکڻ لاءِ پاتر ٻولڻا پوندا هئا. هت تہ هرهڪ مريض جي پنهنجي ڪهاڻي آهي. ٻہ ٽي ناول تہ واہ جو لکي سگهجن ٿا.“

اِهو سڀ ٻڌي سنيل کي ٿوري راحت ملي. ٻيئي گڏجي بينچ تي ويهي رهيا. سنيل وري بہ هڪ سوال اُٿاريو. ”هن

اسپتال ۾ داخل! اِهو ناممڪن آهي، هن جهڙو عالم، ديرينو، شانت، هر ڳالهہ جي تڪ تور ڪرڻ وارو انسان مون پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪو ورلو ڏٺو آهي. هو مهان ليکڪ آهي، سماج ۾ هن جي عزت آهي، هو هميشه آشاوادي رهيو آهي. اهڙو ست پرش ڪيئن پنهنجي من جو ميزان وڃائي ويهندو؟ پڪ ئي پڪ هن مهان آتما کي ڪنهن ستايو آهي. يا ڪنهن هن جي خلاف ڪا گهري سازش سٽي آهي. مونکي اُهي ڏينهن بہ ياد آهن. اَسان جي گهر تي مفلسيءَ جو سايو هو. گهر ۾ سڀ پريشان هئاسين. ٻن وقتن جي روٽيءَ جو بہ واندو هو. سڀ فاقا ڪڍي رهيا هئاسين. مان اٽڪل ڏه يارهن سالن جو هوس. في نہ ڀرڻ سببان منهنجو نالو اسڪول مان ڪڍيو ويو. گهٽن ڏکن ڪاٽڻ ڪان پوءِ مونکي هڪ ڪئنٽن ۾ پنج رپيا روز تي نوڪري ملي ويئي. بابو ڏاڍو خوش ٿيو. اُهو اڄ جو زمانو نہ هو جو ٻال پورهيي تي روڪ لڳل هجي. اَڄ ڪنهن بہ هوٽل ۾ يا گهر ۾ ٻال پورهيت کي ڪم تي رکڻ قانوني گناه آهي. هر ٻار کي اسڪول موڪلڻ مائٽن لاءِ لازمي ٺهرايل آهي. خير! مان ڪئنٽين مان چار ڪوپ چانهن جا ڪٽي سڪول جي ٽيچرس روم ۾ ڏيڻ ويس. ماستر پرڪاش ڪمري ۾ موجود هو. هن مونکي سڏ ڪري پنهنجي پاسي ۾ ويهاريو. سمورو حال اَحوال ورتائين. ٻئي ڏينهن سويل صبح جو اَچي پهتو ڪئنٽين ۾. ڪئنٽن جي مالڪ کي شرمايائين. چي هڪ ٻار جي زندگيءَ جو سوال آهي. توکي نوڪر تہ انيڪ ملندا پر هن ٻار جي زندگي ڪيئن واپس ورندي. ٻار پڙهندو تہ ڪنهن لائقيءَ لڳندو. پنهنجي گهر لاءِ ڪجهہ ڪندو. پنهنجي ملڪ لاءِ ڪجهہ ڪندو. وديا دان تہ مهان دان آهي. تون بہ هن کي هر مهني ڪجهہ ڏيئي اِهو پڇ ڪمائي وٺ. ڪئنٽين جي مالڪ هر مهيني پڙهائي لاءِ سوءُ رپيا مونکي ڏيڻ قبول ڪيا. ماستر صاحب منهنجو هٿ پڪڙي اسڪول

جوالامکي ڦٽي پيو. مونکي پڪ آهي تہ سيٺ منگهارام جو ضمير هڪ ڏينهن ضرور جاڳندو. هو پنهنجي ڪئي تي پڇتائيندو.''

سنيل جو من پنهنجي اُستاد جي حالت تي پريشان هو. اِها منگهارام جي چوري تہ آهي ئي پر هن جي سينا زوري بہ آهي. سچ تہ هن ماستر صاحب جي گهر ڏاڙو هنيو آهي. سنيل هڪ برک وڪيل کي ماستر صاحب کي چرين جي اسپتال مان ٻاهر ڪڍائڻ لاءِ سيٺ خلاف ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪرڻ لاءِ هدايت ڪئي. ٻئي ڏينهن سنڌي اخبار ۾ هڪ اشتهار هو تہ ايندڙ آرتوار تي سيٺ منگهارام جي لکيل ٻئي ناول ''دوستي'' جو وموچن ڪيو ويندو. سنيل اشتهار پڙهي رڙ ڪري چيو ''منگهارام جو هڪ ٻيو ڏاڙو.''

سڀ لاءِ جوابدار ڪير آهي؟ ماستر صاحب ڌيرج سان جواب ڏنو.“ ”پٽ! غريبي ذلت آهي. اَڄ سڀ ٻين جي ڪلهن تي چڙهي پنهنجي جئہ جئہ ڪار ڪرائي رهيا آهن. جيڪو ڏاڍو سو ڳابو. هيٺين جي گهر هر ڪو نڪر پڇي. سهٺو ئي پوندو. ڪنهن کي ڏوه ڏيان. خير! ڇڏ اِن ڳالهہ کي.“

”سائين هڪ سوال ٻيو بہ پڇان“ سنيل نماڻائيءَ سان چيو. ”ها مٺا! توسان ڪهڙو حجاب.“ سائين اوهان جڏهن سيٺ منگهارام جي ناول جو وموچن ڪري رهيا هئا تڏهن ڇا اوهان جي من ۾ حسد جو ڀاءُ جاڳيو هو جو اوهان سيٺ کي چور ڪري سڏيو؟“ ماستر پرڪاش سنيل جي ان سوال تي حيران ٿي ويو. پاڻ سنڀالي چيائين. مونکي ڇو ايرکا ٿيندي؟ منهنجو تہ وشواس آهي ذات نہ آهي ذات تي جو وهي سو لهي. مان تہ ٻين کي لکڻ لاءِ اُتساهت ڪندو آهيان. مون تہ خوشيءَ سان سيٺ منگهارام کي ان جي ناول جي وموچن لاءِ منظوري ڏني هئي.“

تہ پوءِ ڇا ٿيو؟“ سنيل زور ڏيئي پڇيو. ”اَبا تون سڀ ڄاڻڻ چاهين ٿو تہ ٻڌ. ڇهہ مهنا اَڳ منهنجي ڌرم پتني سيتا سخت بيمار هئي. گهر ۾ ڪاريءَ وارا ڪڪ هئا. سيٺ منگهارام جي گهر پهتس. سيٺ آهي تہ منهنجو دوست پر آهي پڪو ڏنڊوڙي. شرط رکيائين پنجويه هزار رپيا وٺي وڃ پر پنهنجي نئين لکيل ناول ’وشواس‘ جو اسڪرپٽ يعني اَصل دستاويز گروي رکي وڃ. مون لاءِ ٻيو ڪهڙو چارو هو؟ سيتا جو موت آپريشن ٽيبل تي ٿيو. پنجويه هزار علاج ۾ خرچ ٿي ويا. سيٺ صاحب کي عرض ڪيم تہ اسڪرپٽ موٽائي ڏي. ناول ڇپائي ۽ وڪڻي هن جو قرض لاهيندس. پر سيٺ جي من ۾ ڪا مندائي هئي. تنهن ڏينهن جڏهن مان منچ تي وينجي سيٺ جي لکيل ناول جا ورق ورائي رهيو هوس تڏهن پنهنجي ئي لکڻي پڙهي، مان پاڻ روڪي نہ سگهيس

سک ۽ سنمان. آشرم ته دان جي پئسي تي هلي پيو. اَسان وٽ هڪ ٻڍي گود وٺڻ جييوجنا آهي توهان به هڪ ٻڍو يا ٻڍي گود وٺو ته سٺو.

مان ٺهڪ ڏيئي کلي ويٺس. مئنيجر کي چيم ''ادا! مسخري ٿو ڪرين ڇا؟ اڄ تائين ٻار گود وٺڻ جي يوجنا ٻڌي آٿم ۽ نه ڪڏهن ٻڍي گود وٺڻ جي ڳالهه. ٻڍو گود ڪيئن وٺبو؟ مئنيجر ڌيرج سان وراڻيو. سائين مان مسخري ڪونه ٿو ڪريان. ٻڍو گود وٺڻ هڪ نيڪ رٿا آهي. هن آشرم ۾ اَڌ کان وڌيڪ ٻڍا ۽ ٻڍيون گود ورتل آهن. جڏهن ڪو ٻڍي کي گود وٺي ٿو تڏهن اُن ٻڍي جي رهائش ۽ کاڌي جو خرچ آشرم کي ڏئي ٿو. ٻڍي جي سک دک دوا درمل جي جوابداري پاڻ تي کڻي ٿو. وقت به وقت آشرم ۾ اچي ٻڍي سان روح رهاڻ ڪري ٿو. ڪڏهن ڪڏهن ٻڍي کي ٻاهر هوا خوري لاءِ ڪنهن باغ ۾ وٺي وڃي ٿو. مطلب ته هو ان ٻڍي کي پنهنجو وڏڙو ڪري تسليم ڪري ٿو.

سائين اديش ته اِهو آهي ته هنن ٻڍن ۽ ٻڍين جي جيون جي شام سکميه گذري. هنن تي ترس نه کائو هنن ڏانهن مدد جو هٿ ڌگهيڙيو. جڏهن به توهان کي وقت ملي، اَچي هنن سان گڏجي ويهو ۽ هنن جا دک پريا داستان ڪن ڏيئي ٻڌو. ڪنهن نه ڪنهن ٻڍي يا ٻڍيءَ کي گود وٺو ۽ پنهنجي سيوا ڪرڻ جي اُديش کي سڦل بڻايو.''

بس اُن ڏينهن کان مان هر ڇنڇر ۽ آرتوار ڏينهن آشرم ۾ ويندو رهيس ۽ جدا جدا آشرم واسين سان ملندو رهيس. هنن سان حال اوريندو رهيس. هنن جا انيڪ داستان منهنجي اڳيان کلي پيا. جن ۾ درد هو، پيڙا هئي، ڳوڙها هئا ۽ سڏڪا هئا. هڪ آرتوار ڏينهن صبح جو آشرم ۾ ويس ته ڏسان ڪاڪو ڪندن مل سيني کان پري پپل جي وڻ هينان ڪرسي رکي وينو شاهه جو رسالو پڙهي. ڪاڪو شڪل جو ڪٽڪ

آديسي اُٿي ويا

هڪ ڏينهن ٻڍا آشرم مان فون آيو تہ ڪاڪو ڪندنداس هن فاني دنيا ۾ هاڻ نہ رهيو، هن جو اگني سنسڪار شام جو ڪيو ويندو. منهنجي هٿن مان فون جو چوغو ڪري پيو. اکين مان ڳوڙها ڳڙي آيا. منهنجي پتا جي ديهانت کي تہ ڏه سال ٿيا آهن پر تنهن ڏينهن ائين ٿي لڳو تہ مان هڪ دفعو وري پنهنجي پتا جي ديهانت جي خبر ٻڌي رهيو هوس. مان جلد ئي وڃي ٻڍا آشرم پهتس. ڪاڪي جي مرتڪ سرير کي آشرم جي وڏي هال ۾ درشن لاءِ رکيو ويو هو. هن جي مٿن کان ڏيئو ٻري رهيو هو. هن جي سرير کي اڇي چادر سان ڍڪيو ويو هو. آشرم واسي هن جي چئن ئي طرفن کان ويهي گيتا جي اڙرهين اَڌياءَ جو پاٺ ڪري رهيا هئا. مان ڪاڪي جي چرنن ۾ پنهنجو سر نوايو تہ من چلڪي پيو. ڪجھہ وقت کان پوءِ جڏهن من شانت ٿيو تہ آشرم جي مئنيجر ٻڌايو تہ ڪاڪي کي صبح چانهہ جو ڪوپ پيئندي دل جو دورو پيو ۽ ڪجھہ ئي گهڙين ۾ ڪاڪو ساسين سڪالو ٿيو. ....

مان گهڻي وقت کان پيو سوچيندو هوس تہ آفيس کان پوءِ يا موڪل جي ڏينهن جيڪو ڪجھہ وقت ملي ٿو سو ڪنهن سماج سيوا ۾ ڪم آڻيان. اِن اُديش سان وڃي پهتس گ يان پرڪاش ٻڍا آشرم. آشرم جي مئنيجر سان حال اوريم. هن بہ اُتساه ڏياريو. چيائين ”آشرم ۾ سٺ ٻڍا ۽ ٻڍيون آهن. هنن کان رهائش ۽ کاڌي لاءِ ڪابہ رقم ڪونہ ورتي ويندي آهي. سڀ جو سڀ پنهنجن جا ستايل آهن. هنن کي گهرجي

ڪمائي ڏيکاريندس. توهان منهنجي ڏنڌي جي چنتا نہ
ڪريو. ڪاڪو چپ ٿي ويو. هن جي پٽ ڏنڌو تہ شروع ڪيو
پر سڀ جو سڀ غير قانوني. لڪ چوريءَ ٻاهرين ملڪن مان
نشيدار شيون، چرس ۽ گانجو گهرائڻ ۽ ديش جي ڪنڊ ڪڙڇ
۾ وڪڻي ڪڙورين رپيا ڪمايائين. ممبئيءَ ۾ پنهنجو عاليشان
مڪان، پنهنجون موٽرون گاڏيون. سماج ۾ رتبو، وڏن وڏن
عملدارن سان دوستي ۽ نيتائن سان چاڙ سڀاڙپ. انيڪ
سنستائن جي سدستا ۽ سڀ ڪجهہ. پر ڪاڪو ڪندن داس
حيران پريشان. هن جي اکين اڳيان سندس سڌانتن جو خون
ٿي رهيو هو، پر هو ڪتيل پکيءَ جيان ڦٿڪي رهيو هو. هن
سچ جو دامن نہ ڇڏيو ۽ هڪ همت ڀريو فيصلو ڪيو. پنهنجي
پٽ سان سڀ رشتا ناتا ڇني ڇڏيائين.

آهڙو اشتهار هن اخبارن ۾ بہ شايع ڪرايو. هن جو پٽ
تہ گهر ڇڏي ويو. پر ڪاڪي جي زال بہ ڪاڪي تي ناراض
ٿي. گهر ڇڏي وڃي پنهنجي پٽ سان ممبئيءَ ۾ رهي. بس
اُن ڏينهن کان ڪاڪو دنيا ۾ اڪيلو ٿي پيو. ڪاڪي کي
ڪيترن ئي سمجهايو تہ هوڏ نہ ڪريو، پنهنجي زال ۽ پٽ
سان ڪو سمجهوتو ڪريو ۽ پنهنجي گهر کي ڏڦيڙ کان بچائي
وٺو؛ پر ڪاڪو پنهنجن سڌانتن تي اٽل. چي، لوڪ لڄا
سهندس، پر سماج ۽ ديش کي ڌرم رسائيندڙ عناصرن سان
سمجهوتو ڪونہ ڪندس. پاپ جي ڪمائيءَ کي منهنجي گهر
۾ ڪا جڳهہ ڪونہ آهي. مان اڪيلو ئي زندگي گهاري
ڇڙهندس. ايشور جي ليلا بہ عجيب آهي. هڪ سال اندر ئي
ڪاڪي جي پٽ ۽ زال جو هڪ ڪار درگهٽنا ۾ موت ٿي ويو.
چاٿي جي ڏينهن شوڪ سڀا ۾ عوام جي سامهون ڪاڪي
پنهنجي پٽ جي پنجن ڪروڙ رپين جي سمپتي سرڪار جي
حوالي ڪري ڇڏي. ماڻهن جو ڏندين آڱريون لڳي ويون. بس
ڪجهہ ئي مهينن کانپوءِ ڪاڪو پنهنجو هوٽل ۽ سڀ ڪجهہ

رنگو، قد جو ڊگھو، بدن جو پورو پنو، وار اڇا اڻ سنواريل، اکين تي چشمو، عمر اٽڪل ستر سال، شاهاڻي شخصيت جو خانود هو. روح ريلو ڏنو. هڪ ڪرسي کڻي وچي ڪاڪي جي پاسي ۾ ويٺس. ڪاڪي ڪنڌ مٿي ڪيو، هڪ مٺي مسڪراهٽ ُهن جي چهري تي اُڀري آئي. شاهه جو رسالو بند ڪري پنهنجي گود ۾ رکيائين. ٿورو کلندي چيائين: ابا! اڄ منهنجو انٽرويو وٺڻ آيو آهين ڇا؟ مون وٽ تہ توکي ٻڌائڻ لاءِ ڪجهہ بہ ڪين آهي. اڪيلو تن آهيان. هٽ وقت سنو پيو گذري. شاهہ بہ چوي ٿو:

”اڻ چوندن ۾ چوءُ، چوندن چيو، وسار
پائي، منهن مونن ۾، غربت ساڻ گذار“

اهو چئي ڪاڪو چپ ٿي ويو. منهنجون نظرون ڪاڪي جي چهري تي هيون. جت روحاني نور بکي رهيو هو. مان ڪجهہ چوان، تنهن کان اڳ ماني کائڻ جي ويل ٿي. گھنڊ وڳو، ڪاڪو اُٿي کڙو ٿيو. منهنجي ڪلهي تي پيار سان بہ ٿپڪيون هڻي هو آشرم اندر هلي ويو. مان ٻئي ڇنڇر ڏينهن ڪاڪي ڪندن مل بابت ڪجهہ ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ مئنيجر وٽ ويس. پهريائين تہ هو ڪجهہ بہ ٻڌائڻ لاءِ تيار هو ئي ڪونہ، پر منهنجي زور ڀرڻ تي هن جيڪي ڪجهہ ٻڌايو تنهن تہ مونکي اسرار ۾ وجهي ڇڏيو. ”ڪاڪي ڪندن مل کي پوني شهر ۾ هڪ وڏو هوٽل هو. ايشور کيس سڀ ڪجهہ ڏنو هو. محنت ۽ سچ جي ڪمائيءَ ۾ وشواس رکندو هو. هوٽل ۾ پنهنجن سيني نوڪرن کي ڪمائيءَ ۾ ڀائيواريءَ جو حصو ڏيندو هو. هن جو ننڍو پريوار هو. زال ۽ هڪ پٽ. هڪ دفعي پنهنجي جوان پٽ کي چيائين ”تنهنجي پڙهائي هاڻ پوري ٿي ويئي آهي. وينو ٿو ڪٿون ڇنين. هاڻ تون مونکي اچي هوٽل جي ڪم ۾ مدد ڪر.“ پٽس وراڻيو ”توهانجو هوٽل بہ ڪو هوٽل آهي. مان پنهنجي لاءِ ڏنڊو پاڻ ٻوليندس. توهانکي

اسي ۾ ويهي رهندو. هن جا ڳوڙها اُگهندو. هن سان پاٻوه جا
ہ ٻول ٻوليندو. ڪاڪو روز شام جو سٽسنگ هال ۾ سيني کي
ڪنو ڪري کين شاه جي رسالي مان ڪو نہ ڪو سُرُ پڙهي
ڏائيندو هو.

هڪ ڏينهن ڪاڪي کي نيزاري ڪري وٺي ويس
نهنجي دوست جي پٽ جي شاديءَ تي. فائيو اسٽار هوٽل
نو. راڄائي سڄاوت هئي. بي مثال ڪاڏو هو. هڪ هزار کن
ڄاجي ماجي هئا . هيءُ سڀ ڏسي ڪاڪو ناراض ٿي لڳو.
ڏهوٽ پيءُ ۽ ڪنوار پيءُ کي ڪنڌ ۾ وٺي ويو. کين
شرمائيندي چيائين. ”هيءُ سڀ ڇو ٿا ڪريو؟ پنهنجي ڌن جو
هيڏو ڏيک؟ سائينءَ ڏنو اَٿو تہ ڪجهہ ٻيا آشرمن کي، اناٿ
آشرمن کي يا ناري وڪاس سنستائن کي ڏيئي پنهنجو ڌن
سڪارٿو ڪريو! ڪاڪي جي همٿ ۽ نيڪ دليءَ اڳيان ٻنهي
پنهنجا سر جهڪائي ڇڏيا ۽ چپ رهيا. ڪاڪي ناراضپو
جتائيندي اُن ڏينهن شاديءَ ۾ ڪجهہ ڪونہ ورتايو. جوڙي کي
آسيس ڪري واپس آيو.

هڪ دفعي آشرم مان موڪل وٺي مان ڪاڪي کي
پنهنجي گهر وٺي ويس. ڪنوار سان ۽ ٻنهي ٻارن سان ملي
ڪاڪو ڏاڍو خوش ٿيو. صوفا تي ٻارن سان گڏ ويهي ڪاڪي
ڪڏهن ٺهڪ ٿي ڏنا تہ ڪڏهن ماضيءَ ۾ کوهجي چپ ٿي
ويو. ڪاڏي وقت جڏهن ڪنوار دانگيءَ جي روٽي ۽ ڪني جو
ساڳ ٿالهيءَ ۾ پائي اَچي ڪاڪي جي اڳيان رکيو، تڏهن
ڪاڪي جي اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. ڌوتيءَ جي پلوَ سان
پنهنجا ڳوڙها اُگهندي ڪاڪي چيو ”پراڻو سمو ياد اَچي ويو.
منهنجي گهر ڏياڻي بہ دانگيءَ جي روٽي ۽ ڪني جو ساڳ
تمام سٺو ٺاهيندي هئي. منهنجي پٽ کي بہ ڪني جو ساڳ
ڏاڍو پسند هو. هر آرتوار اَسانجي گهر ۾ منجهند جي ماني
اڪثر دانگيءَ جي روٽي ۽ ڪني جو ساڳ ئي ٿيندو هو.

وڪٽي هردوار هليو ويو. پنج سال سمورو ديش گهمندو رهيو. گذريل ڇهن مهينن کان آشرم ۾ رهيل آهي. هن لاءِ هاڻ پريان سنڌي پار جي مڙيوئي مٺائي. هميشه آنند ۾ رهندو آهي.

ڪاڪي ڪندن مل جي هن ستيه ميه جيون داستان کي ٻڌي مان حيران هوس تہ اسانجي ڀارت ۾ هن ڪلجڳ جي سمي بہ ڪو اهڙو سچو ايماندار ديش ڀڳت اَڃا باقي آهي. مان من ئي من ۾ هن اعليٰ انسان کي سوَ سلام ڪيا.

مان ٻئي ڏينهن سويل صبح جو ڪاڪي سان ملڻ لاءِ آشرم پهچي ويس. ڪاڪو نيرن ڪري رهيو هو. مان هن جي چرن وندنا ڪئي. ڪاڪي منهنجي سر تي هٿ رکندي چيو ”ها ڀائي اڄ کان وٺي مان تنهنجو گود ورتل ٻڍو آهيان. اهو برابر آهي نہ! مون لاءِ ڪهڙو حڪم آهي؟“ مون وراڻيو ”سائين توهان منهنجي پتا سمان آهيو. اڄ شام جو چيمبور ۾ چيٽي چنڊ جو ميلو آهي. توهان هلندا.“ ”ضرور هلبو! گهڻن ڏينهن کان آشرم کان ٻاهر ڪونہ نڪتو آهيان. ميِلو بہ ڏسبو تہ جهوليلال سائينءَ جو درشن بہ ڪبو.“ ڪاڪي چيو. چيٽي چنڊ جي اُن ميلي ۾ جيئي منهنجي سنڌ نغمي تي ڪاڪي ڏه منٽ سانده جهمر هنئين. حاضرين هن جي ناچ تي خوب تاڙيون وڄايون. ناچ کان پوءِ ڪاڪو سڏڪا ڀري روئڻ لڳو. مان پريشان ٿي ويس. پڇيم: ڪاڪا ڇا ٿيو؟“ سڏڪن ۾ ڪاڪي جواب ڏنو ”پٽ اَسان جي سنڌ ڇا ويئي، اسانجي امڙ ئي ڪسجي ويئي. سڀ سنڌي پنهنجي جنني وڃائي هت نڌڻڪا ٿي پيا آهيون“.

ڪاڪو روز صبح جو هڪ هڪ آشرم واسيءَ سان ملندو هو. ڪنهنجي مٿي تي هٿ رکندو. ڪنهنجي ڪلهي تي پيار سان ٿپڪي هڻندو. هر ڪنهن جي صحت جو حال احوال وٺندو. جيڪڏهن ڪو هن سان پنهنجو ڏکڙو اوريندو تہ ڪاڪو هن جي

هڪ پل

سيٺ پرمانند جو ديهانت ڪجهہ ئي ڏينهن اڳ ٿيو. سيٺ هڪ رچ مڙس، نامر ڪنيو واپاري، سماج سيوڪ ۽ پراون پنهنجو انسان هو. هونئن تہ بلڪل رشٽ پشٽ هو، پر چار سال اَڳ هڪ درگهٽنا ۾ ٿيل هن جي سڪيلڌي پٽ جي موت هن کي جهوري ڇڏيو هو. هن جو پٽ ونود اَجا پندرهن سالن جو هو، جونئر ڪاليج ۾ پڙهندو هو. محفلن جو مور، پنهنجي ماءُ جو لاڏلو ۽ اُڏائو پٽ هو. ماءُ سان موٽر سائيڪل وٺڻ لاءِ ضد ڪيائين. پيءُ جي اڳيان تہ هن جي هڪ بہ نہ هلي پر ماءُ جو ڪومل هردو ٻار جي هوڏ اڳيان جهڪي ويو. ماڻس شانتي ديويءَ پنهنجي مڙس کان لڪائي، پنهنجي ئي بئنڪ اڪائونٽ مان ونود کي موٽر سائيڪل خريد ڪرڻ لاءِ ٽيهہ هزار رپين جو جو چيڪ ڪڍي ڏنو. نہ پٽ کان موٽر سائيڪل هلائڻ جي آزمودي بابت پڇائين ۽ نہ ئي سرڪاري ليسن بابت هن کان ڪا پڇا ڳاڇا ڪيائين. ڄڻ تہ پٽ کي ڪو ڪاٺ جو گهوڙو ٽي وٺي ڏنائين.

موٽر سائيڪل نہ هئي، ڄڻ تہ ونود لاءِ ڪال پڳوان جو پيغام هو. ونود اُن ڏينهن شام جو ئي ڪارٽر روڊ تي موٽر سائيڪل هلائيندي هڪ زبردست حادثو ڪري وينو؛ جنهن ۾ نہ فقط هن جي جان هلي ويئي، پر ساڻ ساڻ هڪ پورهيت ۽ ان جي زال بہ اَجل جو شڪار ٿي ويا. پوليس لاءِ تہ هڪ روڊ حادثو هو پر اِن درگهٽنا ۾ هڪ ماءُ پيءُ جو گود اُجڙي ويو، هڪ گل ٽڙڻ کان اَڳ ئي ڪومائجي ڌوڙ ۾ ڌوڙ ٿي ويو.

ڪاڪو ماني ڪائي ٿورو آرامي ٿيو. ڪنوار، شام جو چانهه پيئندي ڪاڪي کي نيزاريءَ سان چيو: ”ڪاڪا! هاڻ توهان اَسان وٽ اَچي رهو. ڇڏيو ان آشرم کي. هت توهان به خوش رهندا ۽ هيءُ ٻار به. مان ته اڄ ائين ٿي پايان ته منهنجو سهرو سائين واپس گهر آيو آهي. ڪاڪو اُٿي بيٺو، جتي پائيندي چيائين. پٽ شاه جو قوُل ياد ڪر: تتيءَ ٿڌيءَ ڪاه، ڪانهي ويل وهڻ جي. مون وٽ وقت تمام ٿورو آهي. مون چيو ”ڪاڪا! وري هردوار وڃڻ جي تياري ڪئي اٿو ڇا؟ ڪاڪي ڪوبه جواب ڪونه ڏنو.

ڪاڪو ته هاڻ هن دنيا ۾ نه رهيو، رهجي ويون آهن ڪاڪي جون منڙيون يادگيريون ۽ نه وسرندڙ ڪاڪي جون ڳالهيون. ڪاڪي جي ديهانت کان ڪجهه ڏينهن پوءِ وڪيل رامچنداڻي اَچي منهنجي گهر پهتو. چيائين مان ڪاڪي کندن مل جو وڪيل آهيان. ڪاڪو پنهنجي اَڪائونٽ جو اوهان کي ٽرسٽي مقرر ڪري ويو آهي. هن وقت تائين ڪاڪو هر مهيني منهنجي صحيءَ سان گيان پرڪاش ٻڌا آشرم کي پنجويه هزار رپيا مهينو موڪليندو هو. ڪاڪي جي وصيئت نامي مطابق هاڻ هن مهيني کان ڪاڪي جي سماج سيوا جو ڪم اوهان کي سپرد ڪيو ويو آهي. اهو اوهان جي اختيار ۾ آهي ته ڪهڙي سنستا کي توهان ڪيتري رقم موڪليو. پر ڪاڪي جي سموري رقم ڌرم ڪاتي ۾ ڪم آڻڻي آهي. مون پڇيو: ڪاڪي جي اَڪائونٽ ۾ رقم ڪيتري جمع آهي. وڪيل صاحب وراڻيو ”پنجاهه لک رپيا“. دل مان آواز آيو: ”سچ ۽ سيوا جنهن جي ساه ۾، سي آديسي اُٿي ويا.“

ڪري ويهو. شري رامچنداڻيءَ هنن کي سمجهائيندي چيو.
سيٺ صاحب جي وصيعت نامي سان گڏ سيٺ جا هٿ اکري
لکيل ٻہ رقعا يعني ٻہ نوٽس بہ مون وٽ آهن. جنهن مان هڪ
اڄ پڙهڻ جي هدايت ڪيل آهي ۽ ٻيو نوٽ سيٺ جي ٻارهي
جي ڏينهن پڙهيو ويندو. سيٺ پرمانند جو پهريون نوٽ مان
پڙهي رهيو آهيان.

”سنتان هر انسان لاءِ هڪ الهامي نعمت آهي. انسان
جو فرض آهي تہ پنهنجي اولاد جي پوريءَ ريت پرورش
ڪري ۽ کين پوري تعليم ڏي. هنن کي پيار دلار ڏي ۽
سڀ کان وڏيڪ تہ کين سٺا سنسڪار ڏي. هن کي سچ جي راه
ڏيکاري. جيئن ٻار پنهنجن پيرن تي پختو بيهي سگهي.
سماج جي سيوا ڪري سگهي ۽ ديش جو ڀاڳ اوچو رکي
سگهي. ان لاءِ ماءُ جي وڏي جوابداري آهي. سچ چيو اٿن:
”اُها آهي ماءُ جا ڏئي سک ۽ ساهہ. ٻارن جون خواهشون
پوريون ڪرڻ، هنن جي انگل آرن سهڻ وقت مائٽن کي ٻارن
جي ضد اَڳيان جهڪڻ نہ گهرجي. ڪاءُ مڻ وجاءِ نہ ڪڻ. سڀ
کان وڏيڪ مائٽن کي ٻارن جي بهبودي ۽ سماج جي ڀلائي جو
خيال رکڻ گهرجي. مون سنو آهي. شانتي جي پنهنجي لاڏلي
جي ضد اڳيان سر نہ جهڪائي ها تہ اسان هي سڀ نہ
ڀوڳيون ها! پل تہ ڪي ان کي وڏاتا جو نالو ڏين پر مان
اِهو سڀ هڪ جي هوڏ ۽ ٻئي جو اجايو موهہ ئي مڃيان ٿو.
اسان سان جيڪي ٿيو آهي شل ڪنهن سان نہ ٿئي“.

سيٺ پرمانند جو وصيعت نامو ۽ هڪ رقعو چا
وڪيل صاحب پڙهيو، بس چئني طرفن ڀون ڀون ٿي ويئي.
ڪن چيو ”سيٺ پرمانند هو ئي ضدي ماڻهو. اَجايو ڪٽي
ويچاري شانتيءَ کي پبلڪ ۾ لويو اٿائين. پري ٻيڙيءَ ۾
واڻيو ڀورو. هن کي چا پنهنجو پٽ ڪوڙو هو. هن کان تہ
هڪ پل ٿي. سچ چيو اٿن، تر جي گُتي سوءُ چوٿون ڪائي. اَڄ

هڪ راه ويندڙ پورهيت دمپتي اَجل جو شڪار ٿي ويئي. هنن جو اٺن سالن جو ٻار يتيم ٿي ويو. سيٺ پرمانند جي گهر ۾ ته هاهاڪار ٿي ويو. ڪير ڪنهنجا ڳوڙها اُگهي. سيٺ ته اِن حادثي لاءِ پنهنجي زال شانتي ديويءَ کي ئي جوابدار ٺهرائيندي هن ڏانهن منهن ئي موڙي ڇڏيو.

سيٺ پرمانند جي چائنتي تي گر مندر ۾ سوين ماڻهو موجود هئا. پڳڙيءَ جي رسم شروع ٿيڻ کان اڳ سيٺ جو وڪيل شري رامچنداڻي اُٿيو. پنهنجي ڪيسي مان ڪجهه پنا ڪڍيائين. هڪ اعلان جي نوع ۾ بيان ڪيائين ''مان سيٺ پرمانند جو وڪيل آهيان ۽ ساڻ ساڻ هن جي لکيل وصيعت نامي جوڙ Executive يعني ڪاروبار هلائيندڙ به مقرر ٿيل آهيان. سيٺ صاحب موت کان ڪجهه عرصو اَڳ لکت ۾ هدايت ڪئي هئي ته مان هن جو لکيل وصيعت نامو سندس چائنتي جي ڏينهن عام سڀا ۾ پڙهان. اِهو ئي سبب آهي جو مان اوهان حاضرين جي سامهون بيٺو آهيان. وصيعت‌نامي جو مکيه مدو آهي ته سيٺ جي سموري سمپتيءَ جو فقط چوٿون حصو سيٺ جي زال شريمتي شانتي ديويءَ کي ڏنل آهي. ملڪيت جو ٻيو چوٿون حصو سماج ڪلياڻ ڪارج لاءِ رکيل آهي ۽ ملڪيت جو باقي اڌ، سيٺ جي گود ورتل پٽ پرڪاش کي ڏنو ويو آهي. پرڪاش هن وقت پوني ۾ هڪ بورڊنگ اسڪول ۾ پڙهي رهيو آهي.

سيٺ پرمانند جو ڀاءُ اُٿي بيٺو. شري رامچنداڻيءَ ڏانهن آڱر کڻندي چيائين: ''اِها سموري لُٽ آهي. سڀ ڏارين کي! ڀائرن ۽ ڀينرن جو به ڪو حق ٿيندو آهي. اِهو پرڪاش ڪير آهي ۽ دادا هن کي ڪڏهن گود ورتو؟ اسان مان ته ڪنهن کي خبر به نه آهي. اسين وصيعت خلاف ڪورٽ ۾ وينداسين''. پاڻي ولوڙڻ مان مکڻ ڪونه نڪرندو. سيٺ جي وصيعت بلڪل قانون پٽاندڙ آهي. اوهان چپ

پڙهڻ شروع ڪيائين: ”چار سال اڳ ونود جيڪو موٽر سائيڪل جو حادثو ڪيو، اُهو مون اکئين ته ڪونه ڏٺو هو پر پوليس جي رڪارڊ ۽ شاهدن جي زبانيءَ مان ڄاڻ پيئي. دل کي سخت ڌڪو آيو.ونل گائڪواڊ نالي شخص پنهنجي زال نسويا سان ممبئي ۾ هڪ بلڊنگ ڪانٽريڪٽر وٽ مزدوريءَ لاءِ ناسڪ مان آيل هو. پنهنجي اٺن سالن جي پٽ پرڪاش کي ڳوٺ ۾ ڪنهن مائٽ وٽ ڇڏي آيو هو. اُن ڏينهن شام جو ڇهين بجي کم پوري ٿيڻ کان پوءِ هو پنهنجي ٻئي ڄار لاءِ ڪجهه ڪپڙا خريد ڪرڻ لاءِ مارڪيٽ ڏانهن وڃي رهيا هئا. ڪارٽر روڊ پار ڪري رهيا هئا جو هنن جي نظر تيز رفتار سان ايندڙ ونود جي موٽر سائيڪل تي پيئي. هنن کي پڪ ٿي ويئي ته هو ٻئي پنهنجي جان بچائي ڪونه سگهندا. بس ٻئي هڪ ٻئي جي آغوش ۾ سمائجي ويا. ڪال اچي هنن مٿان ڪڙڪيو. ونود ٻه ڏه فوٽ دور وڃي فوٽ پاٿ تي ڪريو. پراڻ پکيئڙو اُڏامي ويو. موٽر سائيڪل وچ روڊ تي زبون حالت ۾ پيئي هئي. خون جا ڍبا هِتي هُتي هئا.

مان ڪنهن لاءِ ماتم ڪيان؟ پنهنجي جوان پٽ ونود لاءِ! يا ٻن اڻ ڄاتل انسانن لاءِ، جي راهه ويندي اجل جو شڪار ٿيا! يا اُن ٻار لاءِ جو زندگيءَ جي راهه ۾ پيءُ ماءُ جو اوسيئڙو ڪندو ۽ اُهو اوسيئڙو ڪڏهن به پورو ڪونه ٿيندو. ڪير هن ٻار کي موت جي معنيٰ سمجهائيندو. مردا مساڻن مان ته ڪونه موٽندا! ڪير هن جا ڳوڙها اُگهندو!

پنهنجي جوان پٽ کي ته وڃايو اٿم پر هن ابهم ٻار جو ٻالپڻو وڃائڻ نٿو چاهيان. هن ٻار پرڪاش کي گود ورتو اٿم. هن لاءِ پنهنجي ملڪيت جو اَڌ حصو وصيعت نامي ۾ درج ڪيو اٿم. شري رامچنداڻيءَ کي ٻار جو سنڀاليندڙ مقرر ڪيو اٿم. ٻڏندڙ کي ڪک جو آسرو. مٿان سمجهو ته مان پرڪاش ڏانهن ڪا اُدار دلي ڏيکاري آهي. نه! بلڪل نه!

ڪالهہ جا ٻار آهن ئي هوڏي. هنن کي گهرجي ترڻ تي ٻهشت. ڪير ٿو هنن سان سينو ساهي سگهي.''

ڪن وري چيو ''اَڙي ڀائي تقدير جي لکڻيءَ کي تدبير ڇا ڪندي. اَجايو آهي ڪنهن کي ڏوھ ڏيڻ. بس سڀ ڏسڻو آهي.''

پر سڀ ڪان وڌيڪ ڇوٻولو اٿيو سيٺ جي گود ورتل ٻار تي، جنهن کي ڪروڙن جي ملڪيت جو اَڌ حصو مليو هو. اهو پرڪاش ڪير آهي؟ جنهنجي خبر گهر جي ڀاتين کي بہ ڪونہ آهي. سنڌي آهي يا غير سنڌي؟ هن جا اصلوڪا مائٽ ڪير آهن؟ ڪن تہ اِها بہ سُس پس پئي ڪئي تہ سيٺ جو ڪيترن سالن کان ڀاڀي شانتيءَ سان ڪو رشتو رهيو ئي ڪونہ هو. هوندو ڪو سيٺ جي عشق جو چڪر. اڙي بابا هنن شاهوڪارن جا شوق بہ نرالا. ڀل پاڻ کي ڪيترو بہ ڏيکين پر عطر ۽ عشق نہ لڪن، توڙي حيلا ڪجن هزار. ڪير پڇي؟ جيڪو پُڇي سو مُسي- هاڻ تہ سيٺ بہ هليو ويو. ڪير ڏيندو جواب؟ ٻين کي ٿو اُصول سيکاري. پاڻ تہ پنهنجن کي پريشان ڪري هليو ويو. بس! جيترا منهن هئا، اوتريون ڳالهيون هيون. سيني پئي پتر اُڇليا.

ٻارهين جي ڏينهن هوَن بہ ٿيو. ٻانيڻ بہ ڪائي ويا. باقي پنهنجا سڳا سنٻنڌي ماني کائڻ لاءِ ترسيل هئا. سيني جون اکيون وڪيل رامچنداڻيءَ تي هيون. ڪڏهن ٿو سيٺ جو ٻيون نوٽ پڙهي. سيني کي اون هئي اِهو سڀ ڄاڻڻ جي تہ ڇا سيٺ پنهنجي ٻئي نوٽ ۾ پنهنجي جيون جو ڪو راز ظاهر ڪندو؟ پرڪاش ڪير آهي؟ هن جو سيٺ سان ڪهڙو سنٻنڌ آهي؟ ڇا سيٺ جا مٽ مائٽ پرڪاش کي اَڌ ملڪيت جو حقدار تسليم ڪندا؟ يا ڪو ڀنيت ٻرندو؟

نيٺ وڪيل صاحب پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿيو. سيني کي شانت رهڻ جي هدايت ڪري سيٺ جو هٿ لکيل رقعو

بي نام رشتا

صبح جو سڏا جي گهر ۾ فون جي گهنٽي وڳي. فون چندر جو هو. چيائين ”سڏا! مان چاهيان ٿو ته تون ۽ ڪمل، اَڄ رات ماني مون سان گڏجي کائو.“

چندر جو سڪ ڀريو سڏ ٻڌي، سڏا ڏاڍو خوش ٿي. چيائين ”چندر! تون تڪليف ڇو ٿو ڪرين؟ تون پاڻ روز هوٽل ۾ ماني کائين، اها مونکي خبر آهي. منهنجي مرضي آهي ته اَڄ رات تون هِت هلي اَچ، ماني گڏجي کائينداسين. توسان ملئي به گهڻا ڏينهن ٿي ويا آهن. ڪمل به توکي ياد ٿو ڪري. هاڻي نه، نه ڪڄ.“

چندر سڏا کي نه ڪونه ڪري سگهيو. شام کان ئي سڏا ۽ ڪمل، چندر جو انتظار ڪري رهيا هئا. ڪمل مسڪرائيندي زال کي چيو ”سڏا! سڳو سالو صاحب سنيل ته اسان کي وساري وينو آهي. ڪڏهن ڀلئي ڀلائي به ٽيليفون ڪونه ڪري. وري به شاباس آهي هن چندر کي جو بي نام رشتي جو ننگ نڀائيندو ٿو اَچي. سڏا هڪ ٿڌو ساهه ڀريندي چيو. ”سچ ٿا چئو. اَڄ رشتن ۾ ڇا رکيو آهي، ڪنهن کي فرصت آهي جو ڪنهنجو حال احوال پڇي؟ سڀ رشتا کوکلا ٿي پيا آهن. ڪم نڪتو ڊڪڻ وسريو. سڀ بيني کي سلام ٿا ڪن. شاهوڪار جا سالا گهڻا، غريب جو پيٽيو به ڪونه.“

سڏا هاڻ چندر بابت ئي سوچي رهي هئي. چندر، ممبئي جي پسگردائيءَ ۾ آٽو رڪشا هلائيندو آهي. پڙهيل، بي.اي. پاس، سنئي سپاهُ وارو، فهميدو، آدرش وادي، پراون پنهنجو ۽ سهڻو نوجوان آهي. هيءَ ڇهه مهنا اَڳ جي ڳالهه آهي. سڏا، چيمبور ۾ هڪ گهر ۾ پيئنگ گيسٽ ٿي رهندي

سنسار ۾ ماءُ پيءُ جي برابر ڪا به ايشوري سوغات نه آهي ۽ نه ئي ڪو ماءُ پيءُ جو ملهه ڪٿي سگهي ٿو. منهنجي پرڪاش کي ڏنل رقم تنهن برابر آهي.

انسان خطا جو گهر آهي. منهنجي شانتي ديويءَ ۽ گهر جي سڀني ڀاتين کي صلاح آهي ته منهنجي موت پڄاڻا هو پرڪاش کي پنهنجي گهر جو هڪ ڀاتي ڪري تسليم ڪن. هن ٻار کي مرحوم ونود جي جاءِ تي ڪري سمجهن. هن کي پنهنجو پيار دلار ڏين. هن کي ڪڏهن به پنهنجي ماتا پتا جي ڪمي محسوس ٿيڻ نه ڏين. ها! جي اِهو سڀ ڪرڻ هنن لاءِ ممڪن نه آهي ته پوءِ خدا جي واسطي هن کي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏين. پنهنجي زندگي پاڻ جيئڻ جو حق هر انسان کي آهي. پيسي جي لالچ جي وس ٿي، اوهان سڀ هن جي راه ۾ رنڊڪون پيدا نه ڪجو.

رامچنداڻي صاحب، سيٺ پرمانند جو لکيل رقعو پڙهي اجا پنهنجي ڪرسيءَ تي به ڪونه ويٺو هو ته گهر جي ڪنهن ڀاتيءَ ڏيک ڏنو ”واه دادا جا سڏانت! پنهنجا ويا وسري، ڌاريا لڳا مصري!“

ڪجهه سمجهي ويو. ايتري ۾ ايمبولنس به اچي پهتي.
چندر سدا کي اسپتال داخل ڪيو. پاڻ سڀ ڪجهه ڀلائي
ڏينهن رات سدا جي سيوا ۾ رهيو. ڊاڪٽرن به وسان ڪونه
گهٽايو. نيٺ ڦڪين فرق ڪيو. ٽئين ڏينهن صبح جو جڏهن
سدا جو بخار ٽٽو ۽ هن اکيون کوليون ته پنهنجي سامهون
آٽو رڪشا ڊرائيور چندر کي پاتائين. سدا، چندر کي ڏسي حيران
ته ضرور ٿي هئي؛ چندر ڪيس حالتن کان واقف ڪيو. سدا
جي اکين ۾ شڪرگذاريءَ جا ڳوڙها تري آيا. هن هر ٿي
چندر جا ٿورا مڃيا. چندر جڏهن سدا کان سوال ڪيو
”اوهانجي صحت بابت ڪنهن کي اطلاع ڏيڻو
آهي؟“ تڏهن سدا فقط ايترو ئي چيو ”منهنجو هاڻ ڪير
آهي؟ ڪنهن کي به اطلاع ڏيڻ جي ضرورت ڪونه آهي.
منهنجي ڪنهن کي به ضرورت ڪونه آهي. ڪمل کي به نه.
سدا منهن ورائي سمهي پيئي. سدا جي هن مختصر جواب
مان چندر کي ڪجهه به سمجهه ۾ ڪونه آيو. پر ايترو ته
ضرور سمجهي ويو ته سدا پڪ ئي پڪ پنهنجن جي ستايل
آهي. پر هيءُ ڪمل ڪير آهي؟

ٻن ڏينهن بعد سدا پنهنجي گهر پهچي ويئي. هن
کي چندر جي نيڪ نيت ۽ انسانيت ۾ وشواس جمي ويو هو.
پر چندر سدا جي ماضيءَ بابت پريشان هو. هن ڄاڻڻ ٿي
چاهيو ته سدا کي ڪهڙو درد پريشان ڪري رهيو آهي. چندر
جي زور ڀرڻ تي سدا چلڪي پيئي ۽ پنهنجي جيون جو درد
ڀريو داستان ٻڌائي ئي ويني.

سدا ۽ ڪمل جي شاديءَ کي اَجا هڪ سال مَس ٿيو
آهي. ڪمل هڪ بئنڪ ۾ ڪلارڪ آهي ۽ سدا هڪ اسڪول ۾
ماسترياڻي. سدا جي پيڪي گهر ۾ آهي هن جي ماءُ ۽ شادي
ڪيل ڀاءُ، جنِ جو غريبيءَ ۾ گذران ٿي رهيو آهي. سدا جي
ساهري گهر ۾ آهي هن جي سَسُ ۽ نڻان، جن لاءِ پيسو

هئي. دادر جي اسڪول ۾ اَڌياپڪ هئي. صبح جو ستين بجي ستيشن پهچڻ لاءِ آٽو رڪشا جو سهارو وٺندي هئي. هڪ ڏينهن گهر ٻاهران ئي ڪيس چندر جي آٽو رڪشا ملي ويئي. هن چندر کي چيو ”مان روز ستيشن وڃڻ لاءِ گهر مان نڪرندي آهيان. صبح جو آٽو رڪشا ملي ئي ڪونه ٿي. تون روز صبح جو ستين بجي منهنجي گهر وٽ اَچي سگهندين.“

”مئڊم! مان ڪوشش ضرور ڪندس“ چندر وراڻيو. چندر جڻُ هڪ نيم ناهي ڇڏيو. هو روز صبح ستين بجي سڌا جي گهر ٻاهران اچي بيهندو هو. اِن سلسلي کي اَٺ ڏينهن ٿي ويا. انهن اٺن ڏينهن ۾ سڌا ۽ چندر جي فقط ايتري ئي واقفيت هئي. سڌا روز رڪشا ۾ ويهندي هئي. چندر ميٽر چالو ڪندو هو. رڪشا هوا سان ڳالهيون ڪندي ستيشن پهچندي هئي. سڌا پرس مان ڏهن رپين جو نوٽ ڪڍي چندر جي هٿ تي رکندي هئي ۽ ممبئي جي ڀيڙ ۾ سمائجي ويندي هئي. چندر ڪا ٻي سواري ڪٽي نڪري پوندو هو ممبئيءَ جي وشال سڙڪن تي.

اُهو سومر جو ڏينهن هو. چندر هميشه جيان صبح جو ستين بجي اَچي سڌا جي گهر ٻاهران بيٺو، پر سڌا جو پتو ڪونه هو. اَڌ ڪلاڪ جي انتظار کان پوءِ چندر هڪ ٻي سواري کڻي روانو ٿي ويو. منگل جي ڏينهن به چندر جي ساڳي ئي حالت ٿي. ٻڌر جي ڏينهن چندر همت ڪري سڌا جي گهر جي دروازي تائين پهچي ويو. در تي هڪ ٻڍي عورت انتظار ۾ بيٺي هئي. چندر کي ڏسي سوال ڪيائين ”ايمبولنس اچي ويئي؟ سڌا منهنجي گهر ۾ پيئنگ گيسٽ ٿي رهندي آهي. ٽن ڏينهن کان ڪيس بخار آهي. اَڄ ته صبح کان بيهوش پيئي آهي. مان ٻڍي زال ٻيلا ڇا ٿي ڪري سگهان؟ ان لاءِ اسپتال ۾ ايمبولنس لاءِ فون ڪيم. اسپتال ۾ دوا درمل ٿيندس ته جلد نيڪ ٿي ويندي. چندر هاڻ سڀ

آهي، هوءَ هنن حالتن لاءِ ڪنهنکي به ڏوهه ڪونه ڏيئي رهي آهي. جي ڪو جوابدار آهي ته اهو آهي اسانجو انڌو ٻوڙو ۽ گونگو سماج، جو نه ڪجهه ڏسڻ لاءِ تيار آهي، نه ٻڌڻ لاءِ سمرٿ آهي ۽ نه ئي ڪو آواز اُٿارڻ جي ان ۾ شڪتي آهي. سڌا کي انتظار آهي ته فقط وقت جو. هن کي وشواس آهي ته وقت ضرور ايندو؛ زمانو ضرور بدلجندو ۽ هر عورت کي سماج ۾ پنهنجا حق پلئه پوندا.

سڌا جو هيءُ داستان ٻڌي، چندر جي من ۾ ڪو احساس جاڳيو. هن جو سڌا سان ڪو بي نام رشتو قائم ٿي ويو. هو رشتي جي جوابدارين کي محسوس ڪري رهيو هو. ٻئي ڏينهن هو لنگهي ويو ڪمل جي آفيس ۾، ڪيس چيائين مسٽر ڪمل! مونکي توسان تنهنجي پتني سڌا بابت ڪجهه ڳالهائڻو آهي. مان سامهون واري هوٽل ۾ تنهنجو انتظار ڪري رهيو آهيان. چندر جي محڪم آواز مان ڪمل ڀانيي ويو ته هاڻ هن جي دال ڪونه ڳرندي، پر هو سمجهي ڪونه سگهيو ته هيءُ سڌا جو ڪهڙو رشتيدار آهي؟

ٻئي هوٽل جي ڪنڊ واريءَ ٽيبل تي ويٺا. ڳالهين جو سلسلو چندر ئي شروع ڪيو. مسٽر ڪمل! توکي چا خبر آهي ته تنهنجي ڌرمپتني ٻن مهنن کان گهر ڇڏي هلي ويئي آهي. چيمبور ۾ هڪ هنڌ پيئنگ گيسٽ ٿي رهي پيئي آهي؟ هاڻ پنج ڏينهن اسپتال داخل هئي. مرندي بچي آهي؟

”جناب اوهان ڪير آهيو؟ سڌا سان اوهان جو ڪهڙو رشتو آهي؟ اوهان اسان جي گهرو معاملن ۾ دست اندازي ڇو ٿا ڪريو؟ مونکي پهريائين منهنجن سوالن جو جواب ڏيو“. ڪمل چيو.

”منهنجو نالو چندر آهي، مان سڌا جو هڪ خير خواه آهيان ۽ بس وڌيڪ ڪجهه به نه. اِن رشتي کي بي نام رشتو

آهي پڳوان هنن کي گهرجي ڏيتي ليتي. هنن ته پڙهيل لکيل بئنڪ ۾ نوڪري ڪندڙ پٽ ڪمل جو سودو ڪيو آهي. اِن سودي ۾ هو حقدار آهن سڌا جي پيڪن وٽان سڀ ڪجهه طلب ڪرڻ جا. زيور، نقد ناڻو، اسڪوٽر، مڪان ۽ ٻيو گهڻو ڪجهه. هو سڌا جي پيڪي گهر جي مالي حالت جو ڇو ويچار ڪن! جي ڪين سمرٿي ڪونه هئي ته پوءِ ڌيءُ جي شادي ڇو ڪيائون. هاڻ به سڌا طلاق ڏئي يا پنهنجو پاڻ کي جلائي ڪمل کي شاديءَ جي بنڌن مان آزاد ڪندي ته انيڪ ڇوڪريون وڏي ڏيب سان ڪمل سان لائون لهڻ لاءِ تيار ٿي ويندريون. ڇوڪرين جي ڪا ڪمي آهي! ڪمل! ڪمل ڇو زال جي پريشانين ۾ شامل ٿئي؟ هو پنهنجي ماءُ کان ڏاڍو ڏڪندو آهي. مجال آهي جو هو ماءُ اَڳيان پنهنجي زبان کولي. هو ڇو سڌا جو پاسو ڪٽي ۽ ماءُ سان واد وواد ڪري؟ ڪوشش ڪري هو گهر کان ٻاهر رهي. رات گذارڻ لاءِ گهر ۾ اچي. هن جو تڪيه ڪلام آهي ”چنتا نه ڪر، سڀ نيڪ ٿي ويندو.“ هو ڇا ڄاڻي پيار محبت مان!

سڌا جي ماءُ يا هن جو پاءُ پاڄائي ڇا ڪن! هنن ته پنهنجي ڌيءُ جي شادي ڪرائي پنهنجي جوابداري پوري ڪئي. هاڻ ان جو منهن جنڊ ڏانهن. ڏيئر پرائو ڌڻ . هنن به سڌا کي صاف جواب ڏنو. چيائون: سڌا توکي خبر آهي ته اسان پنهنجو پيٽ ڪيئن ٿا پاليون! تنهنجي سس جو وات ڦاٽو پيو آهي. اسان ڇا ڪريون؟ تون پنهنجو اُتو مٿو هاڻ پاڻ ڄاڻ. اسان مان ڪابه اُميد نه رکجانءِ!

سڌا جون سڀ راهون بند ٿي چڪيون هيون. هاڻ فيصلو سڌا کي ئي ڪرڻو هو ته هوءَ پنهنجو گهر ڇڏي چيمبور ۾ هڪ پرائي گهر ۾ پيئنگ گيسٽ ٿي رهي. هن جي چهري مان هڪ ڳالهه صاف آهي. هوءَ پاڻ کي ويچاري يا اَبلا نٿي ڀانئي. پنهنجن پيرن تي بيٺل آهي. هن ۾ همت

صبر کي داد ڏو ڏيان. مان تنهنجي بي نام رشتي جو بہ قدر
نو ڪريان. مونکي ٿورو وقت گهرجي. مان، سدا ۽ پنهنجي
ماءُ سان گڏجي ڪو رستو ڳولڻ چاهيان ٿو. مونکي پڪ آهي
سڀ نيڪ ٿي ويندو“ چندر مسڪرائيندو اُٿي کڙو ٿيو. ڪمل
پنهنجو قوَل پاڙيو. هاڻ سدا ۽ ڪمل گڏ پنهنجي گهر ۾
رهندا آهن.

سدا جي ويچارن جو وهڪرو تڏهن ٽٽو، جڏهن در تي
گهنٽي وڳي. سدا ڇرڪ ڀري اُٿي کڙي ٿي. چيائين ”پڪ
ئي پڪ چندر آيو آهي.“ ماني ڪائيندي چندر چيو ”سدا
مان توکي هڪ خوشخبري ڏيڻ ٿو چاهيان. مان سياڻي ڪان
پنهنجي ماءُ ۽ پاپيءَ سان گڏ رهڻ لاءِ باندرا وڃي رهيو
آهيان. مون جڏهن B.A. پاس ڪئي تڏهن منهنجي وڏي ماءُ
چيو ”هاڻ وڏو ٿي ويو آهين. تون پنهنجن پيرن تي پاڻ
بيهہ. اسانجي مٿان ڪيترو پاڙيندين.“ پاپيءَ چيو” اسانجو
گهر ٻن ڪمرن جو، تون پنهنجي رهڻ جو بندوبست بہ پاڻ
ڪر“.

مون چيمبور جي هڪ جهوپڙپٽيءَ ۾ ڪمرو مسواڙ تي
ورتو. بئنڪ کان قرض وٺي آٽو رڪشا خريد ڪيم. ٻن سالن
بعد ڪالهہ دادا ملڻ آيو هو. چيائين پي ”چندر! توکان سواءِ
اسان اُباڻڪا ٿي پيا آهيون. ننهن کان ڪو ماس وڇڙندو آهي
چا! تون گهر هلي اَچ. جاءِ سوڙهي آهي تہ ڇا، دل سوڙهي نہ
هجي“. سدا! رشتا نہ رشتا آهن. انهن کي نپاڻٽو نہ آهي ئي
نہ !

سڏي سگهجي ٿو. هر رشتي کي نالو نٿو ڏيئي سگهجي. ڪي رشتا اهڙا ٿين ٿا جي نالي جي دائري کان هميشه ٻاهر رهن ٿا. اِهي رشتا نازڪ آهن. انهن رشتن کي فقط پاونا جي گهرائي ۾ سمجهي سگهجي ٿو ۽ نه ڪوڪلن نالن ذريعي. تنهنجو ته سڌا سان پتيءَ جو رشتو آهي. تون سڌا جو خانوند آهين پوءِ به تون هن جو درد محسوس نٿو ڪري سگهين؟ ڇو؟ پوءِ به تون مونکان پڇي رهيو آهين ته منهنجو سڌا سان ڪهڙو رشتو آهي؟ تون ڇا ڄاڻين رشتن جي مريادا!

چندر جي ٻالهائڻ جي نوع، ڪمل کي ڪجھ پريشان ڪري ڇڏيو. هن کي هاڻ پنهنجن غلطين جو احساس ٿي رهيو هو.

هن جهيڻي آواز ۾ چيو ”چندر! مونکي حالتن جو علم آهي. منهنجي ماءُ ۽ منهنجي پيڻ جو سڌا سان وهنوار نيڪ نه آهي. مون سمجهيو هو ته سڌا پنهنجي سر حالتن جو مقابلو ڪندي. پر ائين ٿيو ڪونه! هوءَ ته پاڻ گهر ڇڏي حالتن کان پاسو ڪري هلي ويئي. منهنجي لاءِ ته جنڊ به ڳورو آهي ته پُڙ به ڳورو آهي. مان ڇا ٿو ڪري سگهان. پر مونکي وشواس آهي ته سڀ نيڪ ٿي ويندو.“

چندر هڪ ٺهڪ ڏيندي چيو سڀ نيڪ ڪيئن ٿي ويندو؟ سڌا چاهي ها ته قانون جو سهارو وٺي اوهان جي سڄي ڪٽنب کي جيل اُماڻي سگهي ها. اوهان جي نوڪري خطري ۾ وجهي سگهي ها. پر هن ته اوهان سيني سان پال پلايا آهن ۽ هميشه پاڻ سنو اَٽس. مسٽر ڪمل! سڌا ته پنهنجو فرض پاليو آهي. هاڻ توکي پنهنجو فرض پالڻو آهي. سڌا جي حقن جي حفاظت ڪرڻ تنهنجو فرض آهي. مان ته فقط توکي تنهنجو ڪرتويہ ياد ڏيارڻ لاءِ هت آيو هوس.

ڪمل هاڻ شرمسار ٿيڻ لڳو. چيائين ”مان سڌا جي

وندو هو. پر پون هو هميشه کلمک، سڀ کل ۾ اُڏائي
ڏيندو هو. کلندي کلندي پنهنجو هٿ دوستن کي ڏيکاريندو
و. ”ڏسو يارو منهنجي هٿ ۾ غلاميءَ جي لڪير آهي ئي
ڪونہ. زالن جي غلامي اوهان کي مبارڪ. مان اڪيلو ئي
لو.“ پوءِ سڀ ٺهڪ ڏيئي کلندا هئا.

اُهو چنڇر جو ڏينهن هو. پون کي آفيس مان موڪل
ئي. هو پلنگ تي ليٽي اخبار پڙهي رهيو هو. فون جي
هنٽي وڳي، فون پون جي دوست ونود جو هو. چيائين
’پون! هڪ هفتي لاءِ مان آزاد آهيان. زال پيڪي ويل آهي.
دا! آزاديءَ جو جشن نہ ملائڻ ئي گهرجي نہ! اَڄ شام جو
سان ٻئي گڏجي گهمڻ هلنداسين.“ ”پر ٻہ اسين هلون ڪٿي
ا؟“ پون سوال ڪيو. ”اِهو راز آهي! “ هڪ ٺهڪ ڏيئي ونود
ون رکي ڇڏيو.

پون جي نہ نہ ڪندي بہ ٻيئي دوست رات جو 9.00
جي اَچي هڪ ڊانس بار ۾ ويا. بار جي اندر محفل متل
ئي. ٽيبل تي بيئر ۽ چهر رکجي ويئي. پاپ ميوزڪ فضا ۾
ونججي رهيو هو. اِسٽيج تي انيڪ سندريون اَدا سان جهومي
رهيون هيون. ڪي سندريون جدا جدا ٽيبلن تي وڃي وينل
همانن کي ناز نخري سان ريجهائي رهيون هيون. اِهو بہ
نورنجن جو هڪ ڏانءُ آهي. سنگيت هو، جوين هو، ڪل ۽
وشي هئي. هڪ نرتڪي سنگيت جي تان تي لهرائيندي
زاڪت ۽ نفاست سان اَچي پون جي پاسي ۾ پيل خالي
ڪرسيءَ تي ويٺي. هڪ سريلو نندو ٺهڪ ڏيئي پون جي هٿ
ي هٿ رکي پابوه مان چيائين ”هيءُ سک پَل وري واپس نہ
يندا. آنند ماڻيو. زندگي ٻن ڏينهن جي سوغات آهي.“ اِهو
سڀ هوءَ اَڏ کلندي، اکيون ٺمرٺمائيندي هڪ اَنوکي اَدا سان
ڇئي ويئي ۽ لوڏ سان ڪنڌ جهڪائي، آداب ڪندي ٻي
ٽيبل تي هلي ويئي.

مرجهايل گل

شانتي ديوي حيران ۽ پريشان آهي. هن جي سڪيلڌي پٽ پَونَ جي شاديءَ ۾ دير پئجي ويئي آهي. ڇوڪر تہ سهڻو، سنو ۽ ناهوڪو آهي. پنهنجي نوڪريءَ تي آهي. ڪنهن ملٽينيشنل ڪمپنيءَ ۾ هيڊ ڪلارڪ آهي. پوءِ بہ اَلائي ڇو ڪڏهن ڪنهن ڇوڪريءَ کي ڪلارڪ ڇوڪرو پسند نہ آهي، تہ ڪڏهن پَون کي ڇوڪريءَ جو ڊول ۽ رنگ روپ پسند نہ آهي. مطلب تہ ليک ۾ ميک آهي. هاڻ تہ پَون جي عمر بہ اچي پنجٽيهہ سال ٿي آهي. هن سان ڪاليج ۾ گڏ پڙهندڙ سندس دوست تہ ٻارن ٻچن وارا ٿي ويا آهن. شانتي ديويءَ بہ انيڪ مندر مڙهيون پيٽيون آهن؛ جوشين، ٻانيٽن جي درن تي جتيون گسايون آهن، هاڻ ڪو الله راضي ٿئي، جو هڪ مان بہ ڪري. هڪ جوتشيءَ جڏهن شانتي ديويءَ کي چيو ”اَما تنهنجي پٽ جي ڄڻيءَ ۾ تہ وواهہ جو يوگ لکيل ئي ڪونهي.“ تڏهن تہ هن جا ڇهہ ئي ڇٽجي پيا. گهر ۾ بہ ڄڻا، هڪ پاڻ ۽ ٻيو هن جو پٽ. پيئي سوچيندي، هئي تہ هي ڀڳوان! ڇا منهنجي اڱڻ ۾ ڪڏهن ڪنوار جي پايل جي جهنڪار ڪونہ ٿيندي! گهر ۾ ڪڏهن ٻار جي اوئان اوئان ڪونہ ٿيندي! منهنجو پون اڪيلو سڄي زندگي ڪيئن گهاري سگهندو!“

آفيس ۾ ۽ پون جي يارن دوستن ۾ بہ اِهو ئي ڇوٻول تہ پون جي شادي ڇو ڪين ٿي ٿئي؟ جيڏا، منهن تيڏيون ڳالهيون. هيٺي جي درت تي، هرڪو نڪر پڇي. شادين مرادين ۾ يا پارٽين ۾ ڳالهہ ٻولهہ جو مرڪز هميشه پون ئي

”پون. پون رامچنداڻي“

ٻئي ڏينهن شام جو نانا ناني گارڊن ۾ ٻيئي اَچي ڪنڊ ۾ پيل هڪ بينچ تي ويٺا. ڳالهائڻ جو سلسلو پون ئي شروع ڪيو. گيتا تون مونکي پنهنجي باري ۾ سڀ ڪجهه ٻڌاءِ. ”ڇا ڪندين ٻڌي“ گيتا وراڻيو.

”مان شادي ڪرڻ ٿو چاهيان. ڪابه ڇوڪري اڄ ڏينهن تائين من کي پانءِ نه پيئي آهي. توکي ڏٺم ته اندر مان آواز آيو ته هيءَ ئي ڇوڪري تنهنجي جيون سنگني آهي. بس تنهنجي پنيان هلي آيس. مان تو بابت سڀ ڪجهه ڄاڻڻ ٿو چاهيان.“

گيتا ڪجهه ڪڻ پون جي چهري ڏانهن ڏسندي رهي. نيٺ هڪ ٿڌو شوڪارو ڀري پنهنجو داستان بيان ڪيائين. پتا سرڪاري کاتي ۾ هو. پنج سال اَڳ هن جو ديهانت ٿيو. مان اُن وقت ڪاليج ۾ پڙهندي هيس. B.A. پاس ڪيم ته گهر جي سموري جوابداري اَچي منهنجي سِر تي پيئي. گهر ۾ ماءُ ۽ هڪ ڀاءُ آهي، جوهن سال انجنيرنگ ڪاليج ۾ ويندو. هو پوني ۾ رهندا آهن. ممبئيءَ ۾ نوڪريءَ لاءِ هٿ پير هنيم، سڀ هنڌان ننو اکر. ڇا ڪريان؟ هڪ ساهيڙي وٺي آئي ڊانس بار ۾. گهر جو خرچ، ماءُ جو دوا درمل، ڀاءُ جي پڙهائي سڀ کي منهن ته ڏيڻو آهي نه! گهر ۾ چيو اٿم ته ڪال سينٽر ۾ ملازم آهيان. هيءَ به ڪا زندگي آهي! ڊانس بار ۾ ايندڙ سڀ ته تو جهڙا سڀيه ڪونه آهن. هر ڪنهن جي نظر ۾ شيطان آهي. بس من ماري پاڻ تي قابو رکي، بناوٽي زندگي جيئڻي آهي. من ۾ هڪڙي باهه ٻي، چهري تي چهرو چڙهائي جيئڻو آهي. اڳيان پاڻي پويان باه. وڃان ڪهڙيءَ واه.

اهو سڀ چئي گيتا شانت ٿي ويهي رهي. پون ٿڪو مسڪرائيندي چيو : ”گيتا! تنهنجي آتما جاڳرت آهي. مان

پون جي حالت ڏسڻ وٽان هئي. هن جي اکين اڳيان چڻ اونده ڇانئجي ويئي هئي. هن جي ذهن ۾ فقط اُن نازنين جي شبيه هئي. ڪنن ۾ اُن سندريءَ جا مٺا ٻول هئا. زندگيءَ ۾ پهريون دفعو هن ڪنهن اَپسرا جو ڇهاءُ محسوس ڪيو هو. هو سرت ۾ تڏهن آيو جڏهن ونود ٺهڪ ڏيئي پون جي ڪلهي کي ڏونڌاڙيو.

شڪاريءَ جو تير ته برابر لڳو هو. پکي ته رتو رت ٿي ويو هو. پر ڦٿڪائي ڦٿڪي رهيو هو. هن سڄي رات سوچيندي، پاسا ورائيندي گذاري. هن جي اِهائي تمنا ته اُن اَپسرا سان وري هڪ دفعو مڪاميلو ٿئي. ٻئي ڏينهن شام جو پون اَڪيلو اُن ڊانس بار ۾ ساڳي ئي ٽيبل تي اَچي ويٺو. من ۾ هڪ ئي اڪير ته شل دلبر جو ديدار ٿئي. اَکيون اکين سان چار ٿين. هوءَ اَچي پاسي ۾ ويهي. هن سان دل جو حال اورڻ جي همت ساري سگهان. ٿيو به ائين، جڏهن پون هيڏانهن هوڏانهن ڪالهه واري اَپسرا لاءِ واجهائي رهيو هو. تڏهن هوءَ پردي کي سيريندي اَچي پون جي پاسي ۾ ويٺي. مرڪندي چيائين. ”جيءُ آيا! نچ آيا!“ پون پاڻ سنڀالي آهستي سان چيو ”فقط تنهنجي لاءِ آيو آهيان، ڪالهه توکان تنهنجو نالو ئي پڇڻ وسري ويو.“ نرتڪيءَ هڪ ننڍو ٺهڪ ڏنو. ”منهنجو نالو گيتا آهي.“

” چو“ مان توسان ٻاهر ملڻ ٿو چاهيان.“

”توسان پيار ڪريان ٿو.“

”اڙي واهه! هڪ ئي ملاقات ۾ پيار- تون مون بابت ڇا ٿو ڄاڻين؟“

”اُهو ئي ته ڄاڻڻ چاهيان ٿو. هاڻ نه نه ڪجِ.“

گيتا هڪ ڪڻ لاءِ ڪجهه سوچيو ۽ چيائين ”ٺيڪ آهي سڀاڻي منهنجي موڪل آهي. شام جو ڇهين بجي نانا ناني گارڊن ۾. اَڙي ها! تو ته پنهنجو نالو ئي ڪونه ٻڌايو.“

ڻونهن ٻڌڻ ۾ اَچي رهي هئي. سيٺي کي اُميد هئي ته بئنڪ
مان قرض به بحال ٿي ويندو. بس پوءِ ته گهر ۾ شاديءَ جا
شادمانا ئي شادمانا هوندا.

11 جولاءِ شام جو گيتا ۽ شانتي ديوي گڏجي چانهن
پي رهيون هيون. هنن وٽ پون جي اَچڻ جو انتظار هو. يڪا
يڪ ٻنهي جو ڌيان سان ٽي.ويءَ. ڏانهن ويو، جنهن تي
اَنائوسمينٽ ٿي رهي هئي: ”آتنڪوادين ممبئي شهر کي
پنهنجو نشانو بڻايو آهي. لوڪل گاڏين ۾ بمن جا ست
ڌماڪا ٿيا آهن“. انيڪ ڪونڌر ڪسجي ويا آهن. سون ۾
زخمي ٿيا آهن. ٻنهي ڄالن جي اکين ۾ نير هو ۽ زبان بند،
هنن جون نظرون گهر جي دروازي ڏانهن هيون. ڪڏهن ٿي
دروازي جي گهنٽي وڄي ۽ پون گهر ۾ پيهي اَچي. پر اِئين
ٿيو ڪونه گهنٽي ته فون جي وڳي، فون ماهيم پوليس
اسٽيشن وٽان هو. پون جي لاش جي شناخت لاءِ کين سڏايو ويو
هو. هڪ زلزلو ٿيو. اُميدن جا محل اَچي پٽ پيا، رشتن ناتن
جو جوالامکي زوردار آواز ڪري ڦاٽي پيو. چئني طرف ته فقط
ڳوڙهن جي گرم لاوا ۽ لاوا، دلين ۾ هاهاڪار هو. ڀلا ڪير
ڪنهنکي ڏڍ ڏئي، ۽ ڪير ڪنهنجا ڳوڙها اُگهي. چائٿي جي
ڏينهن هڪ سرڪاري عملدار پون جي موت جي عيوضي ۾ ٽي
لک رپين جو چيڪ کڻي آيو. شانتي ديويءَ جي سامهون وينل
هئي گيتا. اَچي ساڙهي، اَيوڳا وار، اکين ۾ آنسو، موڳو چهرو
جڻ ته مرجهايل گل، آتنڪواد جنهن جو سڀ ڪجهه لُٽي
ڇڏيو هو. شانتي ديويءَ روئندي چيو: ”پٽ گيتا! هيءَ
ڏس، پون جو اُتان سنديش آيو آهي. هن ڪاليج جي فيءَ
جو بندوبست به ڪري ڇڏيو آهي. هيءُ وٺ هن جو چيڪ.“
گيتا جو هڪ دبيل سڏڪو ئي ٻڌڻ ۾ آيو ۽ بس!

تنهنجي همت کي آفرين ٿو ڏيان. تنهنجو هم سفر ٿيڻ ٿو چاهيان. هر مشڪلات ۾ تنهنجو ساٿ ڏيڻ ٿو چاهيان . تون پنهنجو فيصلو ٻڌاءِ. گيتا پنهنجو ڪنڌ پون جي ڪلهي تي نمائي ڇڏيو.

وقت گذرندو رهيو. گيتا هاڻ پون جي مهرباني ءَ سان ملٽي نئشنل ڪمپنيءَ ۾ ڪلارڪ آهي. هن جو ڀاءُ H.S.C. جي امتحان ۾ پاس ٿيو آهي. انجنيرنگ ڪاليج ۾ داخلا ملڻ جو ڪيس انتظار آهي. گيتا ڪاليج جي في وغيره لاءِ بئنڪ ۾ ٽي لک رپين جي قرض جي درخواست وڌي آهي. پون ماءُ شانتي ديوي ٻہ پون ۽ گيتا جي شاديءَ لاءِ رضامند آهي. هن جي نہ فقط اِها ئي آس آهي تہ هنجي جيئري پون جي شادي ٿئي، پر هوءَ گهر ۾ ٻار جي اوئان اوئان ٻہ ٻڌي.

گيتا جو اِهو ئي ضد تہ هوءَ لائون تڏهن لهندي جڏهن پنهنجي اهم جوابدارين کان مڪت ٿيندي يعني جڏهن هن جي ڀاءُ کي انجينرنگ ڪاليج ۾ داخلا ملندي. پون کي ٻہ گيتا جي اِن فيصلي تي فخر آهي پر ماءُ جي دل پريشان آهي. مس مس ڪو رشتو ٺهيو آهي، ۽ هاڻ هن ڇوڪريءَ جو هٺ! شانتي ديويءَ جي ڪنن ۾ جوتشيءَ جا اکر گونجي رهيا هئا. ”اَما تنهنجي پٽ جي ڄنيءَ ۾ وواه جو يوگ لکيل ئي ڪونہ آهي.“ اِها گونج هن کي حيران پريشان ڪري رهي هئي. ڪنهن سان پنهنجي اندر جو حال اوري. نہ پون کي ڪجهہ چئي ٿي سگهي ۽ نہ ئي پرائي ڌيءُ پنهنجي هوڏ تان هيٺ لهڻ لاءِ تيار هئي.

نيٺ 10 جولاءِ تي انجنيرنگ ڪاليج مان گيتا جي ڀاءُ کي داخلا جو خط ٻہ اچي ويو. خط ۾ اٺن ڏينهن اندر ٽي لک ڀرڻ جي هدايت ٻہ ڪئي ويئي هئي. سيني جي چهري تي خوشي هئي. شانتي ديويءَ کي دور کان شهنائين جي

چي چيو ”هڪ اَڻ هوند، ٻيو افعال ٻچڙا. ڪوڙن قصن
ڻ مان ڪهڙي هڙ حاصل! نر معنيٰ ناٽو. اَڄ ناٽي بنا نر بہ
ڳاٽو آهي. ناٽي لاءِ گهرجي ڏنڊو ۽ واپار. اِهي پنا ڪارا
رڻ آهي وقت جو زيان. تون ان چندر کي سياٽي مونسان
ڻ لاءِ چئيس. سڏا! تون هاٽي سڀ مونتي ڇڏي ڏي.“

”جي بابا“ چئي سڏا تہ ڪنڌ جهڪائي ڪاليج ڏانهن
اني تي ويئي. ٻئي ڏينهن منجهند ناٽي چندر اَچي سيٺ
مچنداٽيءَ جي آفيس ۾ پهتو. رامچنداٽيءَ ٽيبل تي رکيل
ئيل پاسيرو رکي چندر سان گفتگو شروع ڪئي.

”چندر ممبئيءَ ۾ تون ڪٿي رهندو آهين؟“

”ڪرلا ۾ هائوسنگ بورڊ جي هڪ ڪالونيءَ ۾ هڪ
ڪمرو اَٿم.“

”تنهنجو ماءُ ۽ پيءُ؟“

”منهنجو پيءُ رٽايرڊ آهي. پوني جي ويجهو پمپري
ڪالونيءَ ۾ رهندا آهن.“

”تنهنجو آئينده؟“

”منهنجو آئينده روشن آهي. نوڪري اَٿم. لکي رهيو
هيان ليکڪ کي محنت ڪرڻي پوي ٿي. وقت لڳندو، مان
ڪ ڏينهن ضرور ڪامياب ليکڪ ٿيندس.“

”سڏا سان شادي ڪرڻ لاءِ توکي مون وٽان ڪيتري
يتي ليتي گهرجي؟“

”بلڪل نہ! اسان ٻيئي هڪ ٻئي کي پيار ڪريون ٿا.
تمام سادي نموني شاديءَ جي رسم ڪرڻ چاهيون ٿا.
سانکي فقط اوهانجي آسيس گهرجي.“

”چندر! جيڪڏهن توکي مان پنهنجي آفيس ۾
مئنيجر جو عهدو ڏيان تہ“

”نہ! مهرباني. مان ڪنهن بہ حالت ۾ پنهنجي لکڻ جي
ڦن کي پيسي لاءِ قربان ڪرڻ نٿو چاهيان. لکڻ منهنجي لاءِ

ڀهروپي

نيڻ مليا ٽين چار- تہ دل ۾ جاڳي پيار. سڌا جي اهائي حالت هئي. هن جا نيڻ مليا چار ٿيا هئا چندر سان ۽ پاڻ ۾ شادي ڪرڻ جو فيصلو ڪيو هئائون. سڌا کي رضامندي گهربي هئي پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي. رامچنداڻي صبح جو نيرن ڪري رهيو هو. هن جي ڌيءُ سڌا اچي سندس پاسي ۾ ويٺي.

”بابا! مونکي ڪجھ چوڻو آهي.“

”ڇا بابت؟“

”پنهنجي شاديءَ بابت.“

”راڌا! هيڏانهن اَچ، ٻڌ پنهنجي لاڏليءَ کي. هوءَ هاڻ وڏي ٿي ويئي آهي. سڀ فيصلا پاڻ ڪري رهي آهي.“ رامچنداڻيءَ زال کي سڏ ڏنو. راڌا اَچي سامهون واري ڪرسيءَ تي ويٺي. سڌا آهستي سان چيو ”بابا! مان فيصلا پاڻ ڪٿي ڪري رهي آهيان؟ مان تہ سڀ اوهان جي رضامنديءَ سان ڪرڻ ٿي چاهيان.“

”ڪير آهي ڇوڪرو؟“ رامچنداڻي پڇيو.

”چندر ڪمار. مون سان گڏ ايم.اي. ڪري رهيو آهي. هڪ اسڪول ۾ وائيس پرنسپال آهي ۽ ساڻ ساڻ هڪ ليکڪ آهي. سڌا وراڻيو.

”يعني تہ ڪو ڏنڊو ڏاڙي ڪونہ اٿس.“ رامچنداڻي طنز ڪندي چيو.

”نہ نہ! هو ليکڪ آهي. هن وقت هو انگريزيءَ ۾ ڪو افسانو لکي رهيو آهي. پڪ ئي پڪ هڪ ڏينهن مهان ساهتڪار ثابت ٿيندو. سڌا جواب ڏنو. رامچنداڻيءَ ڪجھ

هوءَ ڏس سيٺ گوبندرام جي نونهن ٻهڪي ٿي ٻهڪي! سچي هيرن سان جڙي پيئي آهي. تو ۾ ڪهڙي ڪمي هئي جو تون وچين ان ماسٽر جي پڙ پئينءَ. سچ چيو اَٿن ليک لوها ڪوٽ پچي. سڏا جو منهن ٿامٽي هٽي ويو. ڊبيل آواز ۾ ماءُ کي چيائين: پئسو، دنيا ۾ ڪجهه برابر آهي پر سڀ ڪجهه نه ڪين آهي. تون چندر جي پيٽ گوبندرام جي اَڻ پڙهيل پٽ سان نه ڪر. هنن نه ڏسي ڏنو آهي. اجايو نماءُ ٿا ڪن، پئسي جي سَٽ سهي به نه ٿا سگهن. امي! رهڻ ڏي. منهنجو وات نه کولاءِ. منهنجو گهوٽ، گوبندرام جي پٽ جيان ڪلبن ۾ شراب نٿو پيئي، چرس گانجو نه نٿو پيئي ، رنن جي مٿان پئسا نه نٿو لٽائي، اسان پنهنجي گهر ۾ دال روٽي ڪائون ٿا سکي آهيون، ڪنهن جا محتاج ڪونه آهيون. ڪنهن کي اسان تي آڱر کڻڻ جو حق ڪونه آهي. سڏا نه هال جي در وٽان ئي واپس گهر ڏانهن وري. ماڻس چيس نه سڏا توکي ڊرائيور گهر ڇڏي تو اَچي.'' سڏا وراڻيو ''مان بس ۾ آئي آهيان ۽ بس ۾ ئي واپس ويندس.''

ٻئي ڏينهن سيٺ رامچنداڻيءَ جي ڊرائيور اَچي سڏا جي در تي دستڪ ڏني. ''مالڪ هيءُ خط اوهان لاءِ ڏنو آهي.'' سڏا لفافو کوليو، خط سان گڏ هڪ لک رپين جو چيڪ پڻ هو. خط جو مضمون اِجهو هن ريت هو: ''سڏا! تنهنجي مسڪين حالت کي ڏسي تنهنجي ماءُ کي ڏڪو رسيو آهي. هڪ لک رپين جو چيڪ موڪلي رهيو آهيان. تون ڪجهه ڍنگ جا ڪپڙا پنهنجي لاءِ ۽ ماسٽر لاءِ خريد ڪج. وڌيڪ رپين جي ضرورت هجي نه فون ڪج. تنهنجي سوٽ جي شاديءَ تي تنهنجي ماءُ کي پنجن لکن رپين جو هيرن جو هار وني ڏنو اَٿم. ها هڪ ٻي ڳالهه، ماسٽر چاهي نه منهنجي آفيس ۾ ان لاءِ نوڪري اَچا به محفوظ آهي. تون ڪيس نيڪ صلاح ڏج. سڏا خط ۽ چيڪ ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڦاڙي ڦٽي ڪري ڇڏيو. ڪيترو وقت پئي پنهنجي سر

ساڌنا آهي. عبادت آهي.''

بس ائين ئي چندر جي سيٺ رامچنداڻيءَ سان ملاقات پوري ٿي. اُن رات ماني کائيندي رامچنداڻيءَ ڌيءَ کي چندر جي شخصيت جي چير ڦاڙ ڪري ٻڌائي. ڇي ''پٽ سڌا! هيءُ چندر نہ رواجي شخصيت وارو ماڻهو آهي. تنهنجي شخصيت اڳيان پاڻي ڀري. هيءُ ليکڪ ٿيندا ئي اَهڙا آهن. سُڃو ماڻهو سائين کان بہ ڏاڍو. هنن ماڻهن کان محنت پڄي ئي ڪونہ، مون ڪيس پنهنجي آفيس ۾ مئنيجر جي عهدي جي آڇ ڪئي، پر ننو اکر نہ! هيءُ ماڻهو ڪڏهن بہ زندگيءَ ۾ اڳتي وڌي ڪونہ سگهندو. هميشه مفلسيءَ ۾ رهندو، اِهو مان توکي لکي ٿو ڏيان. تون؛ چنتا نہ ڪر، ڇوڪرن جي ڪا ڪوٽ! مون سيٺ گوبندرام سان ڳالهہ هلائي آهي. هن جو پٽ مئٽرڪ پاس آهي، پيءُ سان پسارڪي ڌنڌي ۾ ٻانهن ٻيلي آهي؛ لکن ۾ ٿا ڪمائين. اَڄ ڪالهہ ڊگريءَ کي ڪير ٿو پڇي. تون هنن جي گهر ۾ راڻي ٿي راڄ ڪنديءَ. هن وٽ پئسو آهي. موٽر گاڏيون آهن. مانُ آهي. مرتبو آهي. بس ٻيو ڇا گهرجي!

ٻئي ڏينهن ڪورٽ ۾ رجسٽرار جي اڳيان چندر ۽ سڌا جي شادي ٿي ويئي. وقت تي موجود هئا شاهد طور بہ اِسڪول جا ماستر. نڪو چاچي نڪو ماچي. رامچنداڻيءَ واڪا نہ گهٽيئي ڪيا پر سڀ گهر جي چئن ديوارين اَندر. ساڻو ٿي چپ ڪري ويهي رهيو.

شاديءَ کان هڪ سال پوءِ جي ڳالهہ آهي. سڌا جي ڪنهن سوٽ جي شادي هئي. سڌا کي بہ شاديءَ ۾ شامل ٿيڻ لاءِ نوتو مليو هو. چندر نہ شاديءَ ۾ هلڻ کان منع ڪري ڇڏي پر سڌا رشتو نڀائڻ لاءِ وڃي شاديءَ جي هال ۾ پهتي. ماڻس ڪيس هال جي در وٽ ئي ملي. ڇي، ڇو ٿي اسانجي عزت جو ڪچرو ڪرين. نہ ڪا ڍنگ جي سُٺي ساڙهي، نہ ڪو ڍنگ جو زيور. ماڻهو ڇا چوندا!

اٽي ئي آمريڪا جي پبلشر کي پنهنجي لکيل ناول جي
ڪرپٽ موڪلي ڏيو. چندر کي ڪا ڳالهه ياد اَچي ويئي.
اٽي هيٺان هڪ لفافو ڪڍي سڏا جي هٿ ۾ ڏنائين ۽
ائين ”سڏا اَڄ ڪٿان سڄ اُڀريو آهي، ڇهن سالن کان پوءِ
هنجي پيڪن کي تنهنجي ياد آئي آهي. هيءُ خط گهر
نوڪر رامون ڏيئي ويو آهي.“ سڏا ڪرسيءَ تي ويٺي
ط پڙهڻ ۾ مشغول ٿي ويئي. خط هن جي پيءُ جو هو.
سڏا مان پنهنجي تڪ مان ايندڙ ميونسپل چونڊ ۾
يدوار بيهڻ جو فيصلو ڪيو آهي. سياٽي پهرين پبلڪ
ٽنگ سڏائي اٿم. ميٽنگ ۾ ماڻهن جي منورنجن لاءِ چونڊ
وين کي پئسا ڏيئي سڏايو اٿم. مان چاهيان ٿو ته ان
ٽنگ ۾ شروعاتي ڀاشڻ چندر جو هئڻ گهرجي. منهنجي
ن ۾ ڪجهه ڳالهائي. پنهنجي گهر جو ماڻهو آهي. ماستر
ي هن جي چڱي واقفيت آهي. وقت تي پنهنجا نه ته
ير ڪتب ايندو؟“ سڏا خط چندر کي ڏيندي چيو وٺو
وهانڪي ساهري گهران نينڊ آئي اٿو.“ چندر خط پڙهي
چري جي دٻي حوالي ڪري ڇڏيو.
ڇهه مهينا پوءِ جي ڳالهه آهي. هر اخبار جي پهرين
فحي تي شد مد سان اِها ئي خبر آئي ته ممبئيءَ جي
ڪ ليکڪ چندرڪمار جي لکيل شاهڪار ناول Iternity کي
مريڪا جي هڪ مشهور پبلشنگ هائوس شايع ڪيو آهي.
ول يورپ جي ملڪن ۾ مقبول ثابت ٿيو آهي. ليکڪ کي
لشنگ هائوس پنج ڪروڙ رپيا رايلٽي ڏني آهي. اِن ناول
ي گيان پيٺ اَورڊ ڪاميٽيءَ ڏانهن پڻ موڪليو ويو آهي.
ائوسنگ بورڊ جي هڪ ڪمري واري چندر جي گهر انيڪ
نرڪار/ فوٽو گرافر/ ٽي.وي / ريڊيو جا عيوضي اَچي ڪٺا
يا آهن. سڀني کي چندرڪمار ۽ سندس پتني سڏا جي
لاقات ۽ فوٽو گهرجي. چندر ڪمار پنهنجو هيءُ شاهڪار

چيائين: پئسو! پئسو! هنن کي کھڙي چاڻ تہ ساهتيہ ڇا آهي. ليکڪ جو ڪھڙو رتبو آهي. هنن لاءِ رڳون مڙيو ئي ٻوٽ ڪاريون.

وقت گذرندو رهيو، چندر ڪمار لکندو رهيو. هن جو انگريزي ناول Iternity اچي مڪمل ٿيڻ تي پھتو هو. هن کي فڪر هو تہ جي سندس ڪم پبلشر کي پسند ڪين پيو تہ هن جي سالن جي محنت جو زيان ٿيندو. هن کي اها بہ چنتا ڪائي رهي هئي تہ پبلشر سندس آدرش جي اوچي اُڏام کي پروڙي ڪونہ سگھندو ۽ اسڪرپٽ واپس ڪندو يا تہ وري پنھنجا آدرش مٿس ٿوپي ناول کي ڪنھن ٻي ڍنگ سان پيش ڪرڻ لاءِ هن کي مجبور ڪندو. اهو سڀ سوچيندي، چندر هڪ فيصلو ڪري ورتو تہ هو پنھنجي لکيل ناول جي اسڪرپٽ مڪاني پبلشر کي ڪونہ ڏيندو پر آمريڪا جي ڪنھن مشھور پبلشنگ هائوس ڏانھن موڪليندو. هن جي ويچارن جو سلسلو بس اِتي اچي بيھي رهيو. ان ڪم لاءِ تہ پئسن جي ضرورت پوندي. شايد هن کي نيويارڪ جو سفر بہ ڪرڻو پوي. هن جي ڪل پونجي هئي پراويڊنٽ فنڊ ۾ جمع ٽيھہ هزار رپيا. ڇا ڪري! ان جو جواب هن کي ڪٿي بہ نظر ڪونہ آيو. سڌا جڏهن مارڪيٽ مان ڀاڄين جي ٿيلھي هٿ ۾ لوڏيندي گھر ۾ گھڙي، تڏهن چندر کي ڪنھن ٻوڙهي ويچار ۾ ڪويل ڀاتائين. ڪلندي مڙس کي سوال ڪيائين ”سائين! اوهانجو ڪھڙو ڪنڊ جو جهاز ٻڏي ويو آهي؟“ چندر ڇرڪ ڀري سڌو ٿي ويٺو ۽ جڏهن پنھنجو مسئلو سڌا اَڳيان رکيو، تڏهن سڌا تہ اچي ٽھڪن ۾ ڇٽڪي. ڇي ليکڪ سان شادي ڪرڻ مان هڪ نقصان ضرور آهي. هو هميشھ پنھنجي گھر واريءَ کي وساري ويھندا آهن. اوهان سان بہ ساڳي ويڌن آهي. مونکي پلجي ويا نہ ۽ هيءُ چار چوڙا ڪڏهن ڪم ايندا، اوهان

ندي

ڪيترن ڏينهن کان من جي حالت ڪجهه پريشان هئي.
ائين ڪري چئجي ته
”ڪجهه به چوڻ کان ٻاهر آهي، چپ به رهڻ کان ٻاهر آهي
زخم هينئر ناسور بڻيو آ.مرض لهڻ کان ٻاهر آهي
سهي سهي دل سخت ٿي پيئي، ڦُڙڪ وهڻ کان ٻاهر آهي.

اهڙي ئي وقت دوست جي ڌيءَ جي شاديءَ جو نوتو مليو. هونءَ ته مان شادين مرادين جي گوڙ شور کان ڪنارو ڪندو آهيان، پر هن دوست کان ڪنڌ ڪڍائي ڪونه سگهيس. ڇيائين نياڻيءَ جي شادي آهي ضرور اچج. ايندين ته من به بيءَ پونديءَ. شواجي پارڪ - دادر چوپاٽيءَ ويجهو وشال ميدان تي وشال منڊپ - لاجواب سجاوٽ، هزارين بلب، سوين مهمان- سنگيت جي تان .ڪولڊ ڊرنڪ جا گلاس - کاڌي جا انيڪ اسٽال- اسٽيج تي گهوٽ ڪنوار. گهوٽ ڪنوار سان ملڻ لاءِ سوڪڙيون پاڪڙيون ڏيڻ لاءِ چاڃين ۽ ماڃين جي لنبي قطار. ڀلا مان هن ماحول ۾ پاڻ ڪي سمائي سگهندس! دور هڪ ڪنڊ ۾ وڇايل ٽيبل ڪرسيءَ تي وڃي وينس. (پري کان ويهي پنهنجي دوست طرفان ڪيل شاديءَ جي اڻنگي خرچ تي ويچار ڪري رهيو هوس. سوچي رهيو هوس ته جلد گهوٽ ڪنوار سان ملي، دادر چوپاٽي بيچ تي چڪر هڻي وڃي گهر آرامي ٿيان.

اُتڻ جو سعيو ئي ڪري رهيو هوس جو سامهون ايندڙ ريشما تي نظر پيئي. ريشما، ٻنهي هٿن ۾ به گلاس ڪولڊ ڊرنڪس جا کڻي پنهنجي ساڙهيءَ جو پلئه سنڀاليندي تڪڙو

ناول پنهنجي ڌرمپتنيءَ سڌا کي پيٽ ڪيو آهي. ناول جي پهرين صفحي تي لکيل آهي ”ارپيم پنهنجي منڙي جيون ساٿڻ سڌا کي.“ سڌا ڪرسيءَ تي ويٺي آهي. ملاقات رڪارڊ ڪرڻ لاءِ انيڪ مائيڪ سڌا جي اڳيان رکيا ويا آهن. فوٽو لاءِ انيڪ ڪئميرائون هڪ ئي وقت ڪلڪ ڪري رهيون آهن. سڌا جي چپن تي مشڪ آهي ۽ اکين ۾ نمرتا.

هڪ شخص تڪڙو تڪڙو ڪمري ۾ اچڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. قد جو ڊگهو. بدن جو سنهو. وار سنواريل. بدن تي سفاري سوٽ. هلت مان مغروري ۽ پئسي جي فلڪ صاف پيئي جهلڪي. هٿ ۾ اٿس گلاب جي گلن جو گلدستو. هن شخص کي ڏسي سڌا پنهنجي ڪرسيءَ تان يڪدم اُٿي کڙي ٿئي ٿي. آيل شخص سڌو اچي ڪرسيءَ تي ويهي ٿو. ”مان رامچنداڻي. چندرڪمار جو سهرو. مون کي ڄاڻ هئي ته چندر هڪ ڏينهن ضرور مهان ساهتڪار ثابت ٿيندو. پنهنجو ۽ سموري خاندان جو نالو روشن ڪندو. مونکي چندرڪمار تي ناز آهي. مان هن جي لکڻيءَ جو شائق آهيان. مونکي ساهتيه ۽ ساهتڪارن لاءِ عزت آهي. مان سڌا کي به داد ڏيڻ ٿو چاهيان جنهن پتيءَ جي روپ ۾ ههڙي رتن کي چونڊيو آهي....“

اِهو سڀ ته رڪارڊ ٿي رهيو هو. پر سڌا ڏاڍو پريشان هئي. هن چاهيو ٿي ته زور سان هڪ رڙ ڪري ۽ سيني کي ٻڌائي ته بابو ڪوڙ ڳالهائي رهيو آهي. ڪانءُ ڇا ڄاڻي ڪوتا جنهنجي ٻولي ڪان ڪان. هو ٻهروپي آهي. هن لاءِ پيسو ئي ڀڳوان آهي. هو ڇا ڄاڻي ساهتيه مان. من مان آواز آيس. هڪ چُپ سؤ سُک. هوءَ چپ رهي. پئي سوچيائين هر ڪنهن کي پنهنجو جيئڻ جو ڍنگ آهي. بابا جو کهڙو ڏوه. اکين سچو جي سچ نٿو ڏسي ته اِن ۾ سچ جو کهڙو ڏوه.

به پابند. هن جي هلڻ چلڻ جي فلڪ ڏسي ڪي نه چوندا هئا نه هيءَ ڇوڪري نوڪري ڇو ٿي ڪري.

هڪڙي ڏينهن آفيسر هن کي پنهنجي ڪئبن ۾ گهرائي ڪيس شام جو ڪجهه وقت دير تائين ويهڻ لاءِ هدايت ڪئي جيئن بجيٽ جو ڪم اُڪلائي سگهجي. ريشما بي ڌڙڪ آفيسر کي وڃائي ڏني. ڇي، سرڪاري نوڪر ڪو ٻانهو نه ڪونه آهي جو ڏينهن ۾ ٻارهن ڪلاڪ ڪم ڪري. منهنجي ڊيوٽي شام جو پنجين بجي تائين آهي ۽ بس.

اُهو آرتوار جو ڏينهن هو. ٻپهريءَ جو اٽڪل يارهين بجي جو وقت هو. مان پنهنجي گهر جي بالڪنيءَ ۾ بيٺو هوس جو ريشما جي ماروتي ڪار اچي منهنجي گهر جي سامهون بيٺي. ريشما ڪار مان ٻاهر نڪتي. هڪ ڪِنُ لاءِ نه مان هن کي سڃاڻي ئي ڪونه سگهيس. هونءَ جو هميشه ڪيس جينس ۽ جئڪيٽ يا اسڪرٽ بلائوز ۾ ڏٺو هوم سا اڄ بلڪل بدليل بدليل ٿي لڳي. بدن تي ڪريم ڪلر جو سلوار ڪرتو. ڳچيءَ ۾ پرٽ پريل مئچنگ ڪلر جو دوپٽو، وار سڌا سنواريل، پيشانيءَ تي سونهري بندي، اَکين تي سن گلاسز، پيرن ۾ اَڌ ڪُڙيءَ سان مخملي سئنڊل.

ريشما در تي لڳل بيل وڄائي تنهن کان اڳ ئي مان هن لاءِ دروازو کولي در تي آجيان ڪئي:

”ريشما ! تون.“

”تون جي گهر اچڻ جي نيند نه ڏيندين نه پاڻ ئي هلي اَچبو نه. هاڻ اندر اَچڻ به ڏيندين يا در تان ئي موٽائي ڪڍندين؟“

ريشما جي واقفيت مان پنهنجي ماءُ سان ڪرائي. ريشما اَما سان پاڪر پائي ملي ۽ اما سان هيٺ چٽائيءَ تي ئي ويٺي. اما سان اهڙي نه سڪ ۽ پاٻوہ سان ويٺي ڳالهيون ڪيائين جڻ نه اَما کي ورهين کان سڃاڻي. اما ماني ناهڻ لاءِ رنڌڻي ۾ ويئي نه

تڪڙو مون ڏانهن اچي رهي هئي. ٻيئي گلاس ٽيبل تي رکي پاڻ منهنجي سامهون واريءَ ڪرسيءَ تي ويهندي چيائين ”پنهنجن ڪان پري وڃڻ جي عادت اَجا تنهنجي ويئي ڪونہ آهي. ڏهن منٽن ڪان وينٺي توکي پريان ڏسان. تون هت اڪيلو ڏيرو ڄمائي وينو آهين. اسان ڏانهن بہ پنهنجي نظر ڪٿي نهار تہ سهين.“

ريشما کي پنڄن سالن ڪانپوءِ پنهنجي قريب پائي، مان پنهنجو پاڻ کي سنڀاليان ئي سنڀاليان تہ ريشما وري ٻيو وار ڪيو ”متان اُتي هليو وڃين - توسان گهڻيون ئي ڳالهيون ڪرڻيون آهن. اڄ تون هتي نہ ملين ها تہ سڀاڻي شام جو مان تنهنجي گهر اچان ها.“

ريشما کي ڏسي ماضيءَ جون انيڪ تصويرون منهنجي ذهن ۾ گهمي وڃڻ لڳيون. پنڄ سال اڳ هڪ ئي آفيس ۾ اسان ٻئي اسسٽنٽ جي عهدي تي هئاسين. اسان جو انٽرويو بہ هڪ ئي ڏينهن ٿيو هو. اپائنٽمينٽ آرڊر ڪٿي هڪ ئي وقت آفيس ۾ گهڙيا هئاسين. اسان ٻنهي جو ڪم ڪرڻ جي ٽيبل بہ پاسي پاسي ۾ هئي. اسان هڪ ٻئي لاءِ ڪليگ ڪان وڌ متر بڻجي پيا هئاسين.

ريشما اڄ جي يگ جي ماڊرن ڇوڪري. هن جو پهراءُ بہ ماڊرن-جينس ۽ جئڪيٽ يا اسڪرٽ ۽ بلائوز - هن جي ڳالهائڻ جو ڍنگ بہ ماڊرن. ڳالهائڻ وقت سنڌي گهٽ ۽ انگريزي وڌيڪ - پنهنجي ديش جي اتهاس جي ڄاڻ گهٽ پر يورپ جي اتهاس تي مڪمل ماسٽري - هن جو اوفتو خرچ ڏسي منهنجون تہ ڏندين آڱريون ٿي لڳيون. آفيس ۾ اچي تہ پنهنجي ماروني ڪار ۾ - منجهند جي ماني هن لاءِ گهر مان نوڪر ڪٿي ايندو هو. شام جو گهڙيال پنڄن جا ٺڪاءُ هڻندو تہ هيءَ آفيس جا فائيل ڪبٽ ۾ بند ڪري باءِ باءِ ڪندي رواني ٿي ويندي. هڪ ڳالهہ ضرور چوندس تہ ريشما تمام ذهين هئي. ڪڏهن بہ پنهنجو وقت گپ شپ ۾ ڪونہ وڃائيندي. وقت جي پابند تہ ڪم جي

ڪيو آهي يا نہ مونکي ڄاڻ ڪونہ آهي. هوءَ توکي پنهنجو
يون ساٿي بڻائڻ ٿي چاهي. مان تو بابت سموري ڄاڻ حاصل
ڪئي آهي. تنهنجي پتا جي ديهانت کي پنج سال ٿيا، تون
در ۾ ٻن رومن جي فليٽ ۾ پنهنجي ماتا سان رهندو آهين.
هنجي آمدني چار هزار رپيا آهي، ريشما جو ضد آهي ۽ مان
نهنجي ڏيءُ جي دل رکڻ ٿو چاهيان. پر هن شاديءَ لاءِ
نهنجو هڪ رواجي شرط آهي. حقيقت ۾ اهو شرط تنهنجي
تيءَ لاءِ آهي. مان چاهيان ٿو تہ تون هن غريبي ۽ بيوسيءَ جي
دَلِ کان ٻاهر نڪر. هن مڊل ڪلاس مينٽلٽي کان پاڻ کي آزاد
ڪر. تون اُنتي ڪر. تون سکي تہ منهنجي ڏيءُ سکي.

ها! مان شرط جي ٿي ڳالهہ ڪئي. منهنجو شرط معمولي
هي. تون هن ڪلارڪيءَ جي نوڪريءَ تان استعفيٰ ڏي.
نهنجي ماءُ کي ڪجهہ وقت لاءِ ڪنهن وڏوا آشرم ۾ موڪلي
ي. شادي ڪري هڪ من چت ٿي تون ڌنڌي کي لڳي وڃ. مان
نهنجي لاءِ بمبئيءَ ۾ امپورٽ ايڪسپورٽ جو ڌنڌو کولڻ
چاهيان ٿو. تون محنت ڪندين تہ جلد ئي ڪنهن ڪروڙيءَ کي
سندين مان هيءُ سڀ تنهنجي لاءِ سوچي رهيو آهيان، تون بہ
يچار ڪري سيان مونکي ٻڌائج.'' هِنَ سڄي ڳالهہ ٻولهہ ۾
يشما بلڪل چپ ويٺي رهي، جڻ تہ پنهنجي ڊيڊيءَ جي
يچارن سان شامل راءِ هئي. مان چانهن جو ڪوپ هيٺ رکي
ڇڏيو ۽ ڪٿي پهچڻ جو بهانو ڏيئي، گهر کان ٻاهر هليو آيس.
مان سڄي رات ننڊ ڪونہ ڪري سگهيس. ائين ئي سوچي رهيو
هوس تہ هيءُ پونجي پتيءَ وارا شاديءَ جي رشتي کي ڇا
سمجهي رهيا آهن؟ ڇا مان دوڪان تي وڪري لاءِ رکيل هڪ
گڏو آهيان، جو ريشما جهڙي ڇوڪري خريد ڪرڻ لاءِ ضد ڪري
رهي آهي! ۽ هن جو پيءُ سندس ضد پورو ڪرڻ لاءِ خريدار
بڻجي شرط وجهي رهيو آهي! مون ڪڏهن چيو تہ مونکي ريشما
سان شادي ڪرڻي آهي! مون ڪڏهن چيو تہ مونکي شاهوڪار

ريشما وجي هن سان رنڌڻي ۾ بيٺي ۽ امان جو هر ڪم ۾ هٿ ٿي ونايائين. ريشما جو هيءُ پراون پنهنجو روپ، جنهن مان يارتيہ ناري پيئي جهلڪي، ڏسي دنگ رهجي ويس. ريشما منجهد جي ماني کائي شام جو چانهہ پي پوءِ ئي گهر ويئي.

ريشما، ماءُ جي اڪيلي سنتان. هن جو پيءُ هانگ ڪانگ ۾ ڪنهن سنڌورڪي فرم ۾ مئنيجر هو. هن جي ماءُ جو ديهانت ڪجهہ سال اڳ ئي ٿيو. ريشما جي شخصيت تي ٻنهي جي ڇاپ هئي، هڪ طرف هوءَ پيءُ جيان پشچمي سڀيتا ڏانهن مائل هئي تہ ٻئي طرف ڀارتيہ سنسڪرتيءَ جا انش هن پنهنجي اَمڙ کان پرايا هئا.

ريشما جي لاءِ منهنجي من ۾ عزت هئي. مان هن جي ويچارن جو سنمان ڪندو هوس ۽ سچ چوان تہ منهنجي دل جي ڪنهن ڪوني ۾ ريشما لاءِ پريم جو سلو اُڀري رهيو هو. هڪ ڏينهن شام جو گهر وڃڻ کان اڳ ريشما مونکي چيو ”منهنجو ڊئڊي هانگ ڪانگ مان آيل آهي. هو توسان ملڻ ٿو چاهي، اَڄ شام جو ئي تون مونسان گڏ گهر هلج.“

”تنهنجو ڊيڊي مونسان ملڻ ٿو چاهي! ڇو؟ ان جي خبر ڪهن کي، تون ڇو ٿو Nervous ٿين. توکي کائي ڪونہ ويندو. هاڻ نہ، نہ ڪج.“

اُن ڏينهن شام جو مان ريشما سان گڏ هن جي گهر ويس. چرچگيٽ تي ٽئن رومن جو عاليشان فليٽ. تمام سهڻي ڍنگ سان سجايل. گهر ۾ ٻہ نوڪر، نوڪرن کي يونيفارم. هر شيءِ تي اميري شان ۽ شوڪت جي ڇاپ هئي.

ريشما جي پيءُ ڪلي ڪيڪاري پنهنجي گهر ۾ منهنجي آجيان ڪئي. چانهن پيئندي هن ڳالهہ جي شروعات اجهو هيئن ڪئي. ”ريشما منهنجي اڪيلي سنتان آهي. منهنجو جيڪي ڪجهہ آهي ريشما جو آهي. مان هميشه هن کي خوش ڏسڻ ٿو چاهيان ريشما توکي پيار ڪري ٿي. هن توسان پيار جو اظهار

خير حال تہ مان ٻئڏيءَ سان هانگ ڪانگ وڃي رهي آهيان.
ڏسان، وقت مون لاءِ ڪهڙو ٿو فيصلو ڪري، پر هڪ ڳالهہ جي
پڪ اٿم.

جتي پيو جڏهن ياد ايندي تنهنجي
اکيون ڏينديون ازخود بہ آنسو وهائي.

پنج سال لنگهي ويا. اڄ اها ريشما منهنجي سامهون ويٺي
آهي.

”ازي ريشما! تون هتي هانگ ڪانگ مان ڪڏهن آئي
آهين.“

”شڪر! سڃاتئہ تہ سهين. ڏاڍو نر موهي آهين- پنجن سالن
۾ ڪڏهن منهنجي خبر نہ لڌءِ.“

مان ريشما جو هٿ پڪڙي اُٿي ڪڙو ٿيس. اَسان ٻيئي اَچي
دادر چوپاٽي ٻيچ تي ويٺاسين. سامهون شانت ۽ ماٺو سمنڊ هو،
سيتل هوا هئي. آسمان ۾ چانڊوڪي جڳمڳائي رهي هئي. اسان
ٻيئي ڪيترو وقت پاسي پاسي ۾ شانت ويٺا رهياسي، سلسلو
ريشما ئي شروع ڪيو: تو مونکي هدايت ڪئي هئي تہ مان
نديءَ ڪان ڪجهہ سکان، سو سکان پيئي، بابو بہ نہ رهيو. ڌن
دولت بہ نہ رهي. سچ تہ هاڻ مان ريشما بہ نہ رهي آهيان. مان
ٽڪجي پيئي آهيان. مونکي سهاري جي ضرورت آهي. مان
نديءَ جيان ساگر ۾ لين ٿيڻ چاهيان ٿي، مونکي پڪ آهي تہ
منهنجو ساگر وشال آهي. هن دفعي مونکي پنهنجو پاڻ ۾
سمائي ڇڏيندو.

ريشما پنهنجو ڪنڌ منهنجي ڪلهي تي رکي ڇڏيو.
چئني طرفن خاموشي ئي خاموشي هئي. آواز هو تہ فقط ساگر
جي لهرن جي پيار ڀرين ٿڦڪين جو!

ٽيڻو آهي! ۽ شرط بہ اَهڙو تہ مونکي پنهنجي امڙ کي وڌو
آشرم ۾ داخل ڪرڻو پوندو. هڪ طرف چوي ٿو تہ ريشما توکي
پيار ڪري ٿي ۽ ٻئي طرف واپارين جيان رشتي لاءِ شرط وجهي
رهيو آهي. ٻئي ڏينهن مان ريشما جي ٽيبل تي هڪ نوٽ لکي
رکي ڇڏيو:

پريہ ريشما،

تون مون سان پيار ڪرين ٿي. تنهنجي من ۾ مونسان
شادي ڪرڻ جو خيال آيو آهي اها مون لاءِ خوشيءَ جي ڳالھ
آهي. مان تنهنجن اُڏمن جو سنمان ٿو ڪريان. مان سپنن جو
خريدار ڪونہ آهيان ۽ نہ ئي شرطن تي سڱ ڳنڍڻ جو خواهان
آهيان. گهوٽ خريد ڪرڻ هن ديش جي سنسڪرتي ڪونہ آهي.
ندي بہ ساگر ۾ لين ٿيڻ لاءِ هماليہ جو دامن ڇڏي ٿي. سڪ
پيار جي ريجھ سان ڪيت آباد ڪندي پنهنجو آپو وساري ساگر ۾
سمائجي وڃي ٿي. پوءِ ندي تہ رهي ئي نٿي. رهجي وڃي ٿو
فقط ساگر ئي ساگر. نديءَ کان ڪجھ پراءِ. ندي، پارتيہ ناري
جو پرتيڪ آهي،.نديءَ ۾ ناز آهي، اَدا آهي. نديءَ ۾ نيهن
آهي. نوڙت آهي، ندي سرجڻ جو روپ آهي، ندي سمائجي
وڃڻ کي پنهنجو ڌرم ٿي مڃي. ريشما تون بہ ندي بڻجي وڃ
تنهنجي پيار جي صدقي توکي پائڻ لاءِ مان بيتاب رهندس
تنهنجو اوسيئڙو ڪيندس، منهنجو در تو لاءِ سدا سدا لاءِ کليل
رهندو.

ٻئي ڏينهن ريشما آفيس ۾ پنهنجي استيفعا ڏياري
موڪلي ۽ ساڻ ساڻ مونکي هڪ خط بہ مليو.

پريہ! تون تمام خود دار آهين. مونکي تنهنجي خود
داريءَ تي ناز آهي. ڊيڊيءَ جي رضامندي کان سواءِ مان ڪوبہ
قدم کڻڻ نہ ٿي چاهيان، مان پنهنجي ماءُ کي وڇن ڏنو هو تہ
هميشه ڊيڊيءَ جي آگيا جو پالن ڪندس. ڊيڊي هڪ نيڪ انسان
آهي. پر هن جي رڳ رڳ ۾ برٽش وارا داو پيچ سمايل آهن.

شانتي در وٽ بيهي ڇڱي وقت کان ٽيڪسيءَ جي اچڻ جو انتظار ڪري رهي هئي. جڏهن ٽئڪسي اَچي گهر جي ٻاهران پهتي، تڏهن شانتيءَ ڊوڙي وڃي پنهنجي ڄائيءَ سان ڀاڪر پائي ملي. ٻنهي جي اکين ۾ پيار جا ڳوڙها هئا. ماني کائڻ وقت جڏهن هڪ ٽيبل تي ٽيئي گڏجي ويٺا، تڏهن کلندي کلندي گوبندرام پنهنجي ڌيءُ کي چيو: ''پٽ سنيتا! هوائي اَڏي تي مان توکي پهريائين نہ سڃاڻي ئي ڪونہ سگهيس. مون ڪڏهن توکي ويسٽرن لباس ۾ ڏٺو ئي ڪونہ آهي.'' شانتي ٺهڪ ڏيئي کلي ويني، پر سنيتا ٿورو گنڀير ٿي وراڻيو ''پپا! ڇا ڪجي هيءُ سڀ ونود جو ضد آهي. ونود کي سلوار ڪڙتو يا ساڙهي وڻي ئي ڪونہ. دهلي ۽ ناگپور جي زندگيءَ ۾ ڏينهن رات جو فرق آهي. اَسان ٻنهي جي شام گذري ڪنهن نہ ڪنهن ڪلب ۾ جتي اُها ئي ڊانس. ڀلا ساڙهيءَ سان ڊانس ڪيئن ٿئي؟ شانتي عجب ۾ پئجي ويئي. واڪو ڪيائين ''سنيتا تون ۽ ڪلب ۾ ڊانس!''

سنيتا، ماءُ کي چيو: ''عجب ڇو ٿي کائين مَما! ڊانس سکڻ لاءِ ونود هڪ مهيني لاءِ ماسٽر رکي ڏنو هو. تڏهن مَما تون سچي آهين تہ اُن واتاورڻ ۾ پاڻ کي ٺهڪائڻ ڏاڍو ڏکيو هو. ڇا ڪجي. مِٺي بہ ماٺ، مُٺي بہ ماٺ''

شانتيءَ ٺهر سان چيو: ''پٽ! مان تہ تنهنجي پيءُ کي شاديءَ کان اڳ ئي چيو هو تہ غريب گهر جي ڇوڪريءَ کي شاهوڪار گهر ۾ وڃي پاڻ سان وڏو سمجهوتو ڪرڻو پوندو. سنيتا، ماءُ کي وچ ۾ روڪيندي چيو ''مما! سوال غريبي ۽ اميريءَ جو نہ آهي. شاديءَ کان پوءِ ساهري گهر ۾ ڇوڪريءَ کي پاڻ سان سمجهوتو ٿو ڪرڻو پوي، نہ تہ زندگي زهر بڻجيو پوي.'' گوبندرام ڳالهہ کي ختم ڪرڻ لاءِ ڌيءُ

سماجھوتو

شانتيءَ پنهنجي مڙس گوبندرام کي رنڌڻي مان سڏ ڪندي چيو: ”جلدي تيار ٿيو، فلائيٽ ته ڏهلي مان يارهين بجي پهچي ويندي. ائين نہ ٿئي جو ويچاري نياڻي سنيتا هوائي اَڏي تي اوهان جو انتظار ڪندي رهي. ها! سنيتا پهريون دفعو ساهرن مان ٿي اچي، ڪيس ٽئڪسيءَ ۾ گهر وٺي اچجو. متان ڪيس بس ۾ رلائيندا اچو. گوبندرام در جي چانئٺ تي پهچي مسڪرائيندي شانتيءَ کي چيو: ٻيو بہ ڪو حڪم آهي ڇا؟ سنيتا فقط تنهنجي ڌيءُ نہ منهنجي بہ جگر جو ٽڪرو آهي. شانتي اَنوکي انداز سان پنهنجي گهوٽ کي ڏسندي رهي.

ٿيو ائين ئي. جيئن شانتيءَ سوچيو هو. گوبندرام جڏهن ناگپور هوائي اَڏي جي ويٽنگ هال ۾ پهتو، تڏهن سنيتا پنهنجي پيءُ جو اوسيئڙو ڪري رهي هئي. هڪ پل لاءِ گوبندرام نہ پنهنجي ڌيءَ کي سڃاڻي ئي نہ سگهيو. هن جي ذهن ۾ پنهنجي نُوورني ڌيءُ جي هڪ تصوير هئي. سنيتا هڪ اوچي ساڙهيءَ ۾ هوندي. هوءَ ننهن کان چوٽيءَ تائين ڳهڻن ۾ سجايل هوندي، سندس مستڪ تي بنديا ءِ، سينڌ ۾ سنڌور هوندو. چوٽيءَ ۾ گجرو هوندو، سوَ سيڪڙو ڀارتيہ ناري منهنجي سامهون هوندي. پر هن جي سامهون هئي هڪ وديشي گڏي، مني اسڪرٽ. ٽاپ، ڪلهي تائين ڪٽ وار، وڏي ڪڙيءَ سان سئنڊل، چهري تي پائوڊر جو مکُ ءِ چپن تي گلابي لپسٽڪ. سنيتا پنهنجي پيءُ کي ڏسندي ئي هن جي آغوش ۾ سمائجي ويئي.

هيا هئا.

شانتي سامهون ويني ويني ٻنهي دوستن جي ڳالهين
ي مسڪرائي رهي هئي. اوچتو در تي گهنٽي وڳي. در
انتيءَ ئي کوليو، هوا جي تيز جهوٽي جيان سنيتا پپا- پپا
ڪندي اَندر لنگهي آئي. ٽيبل تائين پهچندي، ڪنهن
اريي ماڻهوءَ کي پيءُ سان گڏ وينل ڏسي، سنگمرر جي
ورتيءَ جيان بت بڻجي بيهي رهي. بدن تي گلابي سلوار
ڪڙتو، گلي ۾ گلابي پوتي، لنبي چوٽي، جنهن کي هوءَ
نهي هٿن ۾ جهلي سهلائي رهي هئي، اکين ۾ انوکو تجلو،
چپن تي مدهوش مسڪراهٽ، هڪ ڪڻ لاءِ ترسي شرمائجي
ڪڙو ٻئي ڪمري ۾ هلي ويئي. هن جي واقفيت گوبندرام
ي ڏني. منهنجي ڌيءُ سنيتا آهي. هن سال B.Sc. پاس
ڪئي اَٿائين. هينئر ڪمپيوٽر ڪلاس ۾ داخلا ورتي اَٿائين.
سوچيان پيو ڪو سٺو ڇوڪرو ملي تہ هن جي شادي ڪري
ڇڏيان، پر اَدا اَڄ ڪالهہ گهوٽ ماءُ جا وات ڦاٽا پيا آهن.
ل هاڻ ڪٿي نوڪري ڪري ۽ ڪجهہ ڏوڪڙ ڏيڻ لاءِ جمع
ڪري، جڏهن نياڻيءَ جو ليک هوندو تڏهن سڀ ٺي ويندو،
نارائڻ داس جون نظرون دوست جي چهري تي هيون. جتي
وشواس جي ريکائن جي پٺيان صاف بيوسيءَ جون ريکائون بہ
جهلڪي رهيون هيون.

نارائڻداس ڪجهہ سوچيو. دوست جي هٿ مٿان هٿ
رکندي چيائين: ”ادا! جي تون چاهين تہ اَسان جي دوستي
رشتي ۾ بدلجي سگهي ٿي.

منهنجو پٽ ونود پنجويهہ سالن جو آهي، ڏنڌي ۾ مون
سان ٻانهن ٻيلي آهي. تنهنجي ڌيءُ مونکي هڪ ساڙهيءَ ۾
قبول آهي. مان فدا آهيان تنهنجي نيڪ نيت، سچائي ۽

کان پڇيو: ”ونود ڪڏهن تو اچي؟“ سنيتا وراڻيو ”انن ڏينهن کان پوءِ. چار ڏينهن رهندو. مان تہ هن مهني جي پڇاڙيءَ تائين رهڻ جي موڪل وٺي آئي آهيان.

رات جو جڏهن شانتي ۽ گوبندرام پنهنجي ڪمري ۾ اڪيلا ٿيا، تڏهن گوبندرام خوشيءَ جي احساس مان چيو. ”شانتي! مونکي تہ سنيتا تمام سکي ٿي لڳي. شاديءَ وقت توکي اَجايو فڪر هو.“ شانتيءَ مڙس کي روڪيندي چيو ”فڪر تہ مونکي اَجا بہ آهي. هنن ٻن جدا جدا نهرين يعني ٻن جدا ڪلچرس جي چڪيءَ ۾، ويچاري نياڻي نہ ڪٿي پيسجي وڃي؟ ڪهڙي حَدَ تائين سمجهوتو ڪندي؟ خير! رکو سائينءَ تي سڀ چڱائي ٿيندي.

شانتي تہ پاسو ورائي سمهي پيئي، پر گوبندرام کي ڇهہ مهنا اَڳ جو اُهو ڏينهن اکين اڳيان ڦرڻ لڳو، جڏهن هن جي گهر ٻاهران اچي هڪ ڪار بيٺي هئي ۽ سيٺ نارائڻ داس ڪار مان لهي هيڏانهن هوڏانهن نهاري رهيو هو. گوبندرام ياڪر پائي کيس پنهنجي گهر وٺي آيو. ڏه سال اَڳ پيئي هڪ ئي آفيس ۾ ڪلارڪ هئا. نارائڻ داس کي ڪا ڏنڌي جي لائين هٿ اچي ويئي. هن دهليءَ وڃي، پنهنجي پيڍي کولي، اَڄ هن وٽ سڀ ڪجهہ آهي. آفيس، ڪارخانو، بنگلو ۽ گاڏيون گوبندرام اَڄ بہ انهيءَ ئي آفيس ۾ آهي. ڪلارڪ مان وڌي هيڊ ڪلارڪ جي عهدي تي رسيو آهي. هن لاءِ سڀ قسمت جو کيل آهي. هو هر حال ۾ راضي آهي.ٻيئي دوست گڏ ماني کائيندي هڪ ٻئي کي حال احوال ڏيئي رهيا هئا. ڪڏهن ماضيءَ ۾ ٿيل گهٽنائن کي ياد ڪري ٽهڪ ڏيئي رهيا هئا تہ ڪڏهن ڏهن سالن جي عرصي اَندر هڪ ٻئي سان پورو سمپرڪ نہ رکڻ لاءِ هڪ ٻئي کي ڏوراپا ڏيئي

ڪرڻي آهي. گهر جي صاف صفائي آهي، درين جا پردا
دلائڻا آهن. نوان صوفا پوش خريد ڪرڻا آهن. جڏهن ونود
گهر پهتو تڏهن هن جي سَسُ سهري سندس لاءِ ڏهن آڱرين
جي ڏيئا ٻاريا، پر ونود خاموش هو. نه ڪل نه خوشي فقط
سوال جو جواب. جڏهن رات جو ونود ۽ سنيتا ڪمري ۾ اڪيلا
هئا، تڏهن سنيتا هن کان سندس رُڪائيءَ جو سبب پڇيو.
ونود بنا ڪنهن پوميڪا جي جواب ڏنو "مان هِت رهي ڪونه
سگهندس. ٻه رستا آهن. هل ته ڪنهن هوٽل ۾ هلي رهون يا
سياڻي مان واپس هلي وڃان." سنيتا سمجهي ويئي، پر
همت ڪري چيائين "ٻنهي حالتن ۾ منهنجن مائٽن جي
بي عزتي آهي. مهرباني ڪري مون تي ، احسان ڪندي
فقط ٻه ڏينهن هت رهو، وري ڪڏهن ٻه مان توهانکي هِت
رهڻ لاءِ زور ڪونه ڪندس." پر ونود جو ننو اڪر نه ئي هو.
ٻئي ڏينهن صبح جو جڏهن ونود جي هٿ ۾ شانتيءَ ڪافيءَ
جو ڪپ ڏنو تڏهن سنيتا پنهنجي ماءُ کي چيو "مما! رات
هنن کي آفيس مان فون آيو هو. هنن کي اڄ ئي منجهند
واري فلائيٽ ۾ واپس هلي وڃڻو آهي." شانتي ۽ گوبندرام
ٻه هن کي ٻه ڏينهن رهڻ لاءِ آزي نيزاري ڪئي پر اُن
ڏينهن ئي هو واپس دهليءَ پهچي ويو.

اُن رات جڏهن سيٺ نارائڻداس پٽ کي گهر ۾ ويٺل
ڏِٺو تڏهن حيران ٿي ويو. پٽ کان پڇيائين "تون ته چئن
ڏينهن لاءِ ناگپور ساهري ويل هئين. هڪ ڏينهن ۾ واپس
ڪيئن هلي آئين؟ سڀ نيڪ ته آهي نه؟ ونود جو بند ٽٽي
پيو. "سڀ نيڪ وري خاڪ آهي. هنن جو گهر ٻه ڪا رهڻ
جي جاءِ آهي؟ نه A.C. نه ميوزڪ سسٽم، رُڳو هڪ پراڻي
رات T.V. جو جو مڇرن جي پون پون. مونکي ته سڄي رات

سادگيءَ تي. تون چاهين تہ مان سپاٽي ونود کي هٽ گهرايان. تون ڏس ۽ پاڻ فيصلو ڪر.'' نارائڻ داس اهو سڀ چئي اُٿي ڪڙو ٿيو.

پٽ جون ڳنڍيون آهن. ٻيئي زال مڙس پريشان هئا. ٻيئي هڪ ٻئي ڏانهن سوالي نگاهن سان نهاري رهيا هئا. ڳالهہ جي شروعات شانتيءَ ئي ڪئي. ''اسان پورا پنا، هو ڪروڙ پتي. ٻنهي جو ڪهڙو ميل؟ رشتو سونهي هڪ جهڙن سان، اسان جي سنيتا سادي سودي، هوءَ ڪيئن نهڪائي سگهندي ان گهر جي رهڻي ڪرڻي سان؟ وجهو لوٽو پاڻيءَ جو.'' گوبندرام نهر سان جواب ڏنو. ٻڌ شانتي! نارائڻ داس کي مان سڃاڻان. هو نيڪ انسان آهي. مون سان آفيس ۾ ڪلارڪ هو. هن جي ڀلمانسائي ئي تہ ڏس! هو سنيتا کي هڪ ساڙهيءَ ۾ قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهي.'' شانتيءَ وراڻيو ''مان ڳالهہ نارائڻداس جي نٽي ڪريان. پئسو پاڻ سان نندن ۾ انيڪ عادتون بہ ٿوڪٽي اچي. ڇوڪرو ڪيئن هوندو اهو سڀ بہ سوچيو

سنيتا ۽ ونود جي شادي ڇهہ مهنا اڳہ ٿي ويئي. نارائڻ داس هٿ جوڙي گوبندرام کي چيو ''دوست! وقت بدليو آهي. اسان کي بہ بدلجڻ گهرجي، ڏيتي ليتي بلڪل نہ، تو پنهنجي گهر جو املهہ هيرو اسانکي ڏنو آهي ۽ بس''

اڄ سنيتا ڇهن مهنن کان پوءِ پهريون دفعو پيڪي آئي آهي. پپا! اڄ صبح جو ونود جو فون آيو هو. اڄ شام ستين بجي واري فلائيٽ ۾ هو اچي رهيو آهي. اسان ٻيئي هن کي وٺڻ هلنداسين، آفيس مان جلدي اچجو. نہ پٽ! مان اڄ آفيس ئي ڪونہ ويندس. ناني ماڻهو پهريون دفعو اچي رهيو آهي. گهٽيئي ڪم ڪار آهن. مارڪيٽ مان خريداري

ڊرپوڪ

ڪالهه ئي هت بمبئي آفيس ۾ ڊئريڪٽر جي عهدي جي چارج ورتي اٿم. چار سالن کان پوءِ وري بمبئيءَ ۾ پير پاتو اٿم. اهي چار سال جڻ مون لاءِ پاڻ تي ئي لڳايل تڙي پار جو قانون هو يا پير ۾ شني ديوتا جي ڏسا هئي، مان چئي نٿو سگهان.

گذريل هفتي جڏهن بمبئي لاءِ ٽرانسفر آرڊر مليو ته من وڏيڪ پريشان ٿي ويو. وري اُها ئي بمبئي، وري اُها ئي سُڌا، ان سُڌا جي ياد کي مٽائڻ لاءِ ئي مان بمبئيءَ کان ٻاهر نڪتو هوس. هاڻ وري بمبئيءَ واپس پهچي رهيو آهيان. ڇا ڪريان؟ من مان آواز آيو ته ڪيترو وقت سڌا کان دور ڀڄندو رهندس. هاڻ وقت آيو آهي، مونکي حالتن سان مقابلو ڪرڻ ئي گهرجي. مان سڌا کان دور رهي ڪونه سگهندس. سڌا اڳيان کهڙي منهن سان ويندس! هن ته مونکي ڊرپوڪ مڃو ڇئي ڪنارو ڪري ڇڏيو هو. ڇا مون ۾ سڌا جي سامهون ٿيڻ جي همت آهي! نه! خير هاڻ ڏسڻو آهي ته هيءَ جيون روپي ڪشتي حالتن جي اجهاڳ ساگر ۾ ڪٿي تي وڃي هلي!

منهنجي سيڪريٽريءَ ٽيبل تي فائيل رکندي چيو: ”سر اڄ 11-00 بجي اسسٽنٽ جي پوسٽ لاءِ انٽرويو رکيو ويو آهي. ڪل اٺ ائپليڪيشن آيل آهن. نظر مان ڪڍي رکجو.“

فائيل جي مٿان ئي مٿان هئي درخواست؛ سڌا ديشپانڊي ،عمر ٽيه سال، ڪواليفڪيشنس B.Sc. (Home Science) سُڌا! سُڌا! اهي آواز منهنجي ذهن ۾ گونجڻ لڳا: درخواست جي پني مان سڌا جي شوخ تصوير اُڀري آئي. هوءَ زور زور

نندڍ بہ ڪونہ آئي پوءِ وڏيڪ رهي چا ڪريان. سُڀڻ کي منهنجي لاءِ ڪنهن هوٽل ۾ رهڻ جو بندوبستَ ڪرڻ گهربو هو.'' نارائڻداس آپو وچائي وينو. رڙ ڪري پٽ کي چيائين:'' تون اُپامين چا تي ٿو؟ تو هنن جو سک پيار ڪونہ ڏنو، فقط پنهنجو سک ۽ منورنجن ڏنو. هنن جي غريبيءَ جو مذاق ٿو اُڏائين! اَڄ جي منهنجي محنت ۽ ايشور جي ڪرپا نہ هجي ها تہ تون بہ ناگپور جي ڪنهن چال ۾ رهيو پيو هجين ها. ياد رک تہ مان بہ گوبندرام سان گڏ ساڳيءَ آفيس ۾ ڪلارڪ هوس. تون هنن کي ناراض ڪري هت هليو آيو آهين. تو اهو بہ نہ سوچيو تہ سنيتا جي دل تي چا وهيو هوندو . عورت ڪڏهن بہ پنهنجي پيڪن جي بي عزتي برداشت ڪونہ ڪندي آهي. هن تہ هر حالت ۾ سمجهوتو ڪيو آهي. چا رهندي تنهنجي عزت سنيتا جي من ۾! اُهو انسان ئي ڪهڙو جو حالتن سان پاڻ کي نہ نهڪائي.'' اهو سڀ چئي نارائڻداس هٿ لوڏيندو پنهنجي ڪمري ۾ هليو ويو.

ونود يڪدم اُٿيو. فون تي ساهري گهر جو نمبر ڦيرايائين. فون سنيتا ئي کنيو. سنيتا I am Sorry! مونکي ائين هلي اَچڻ نہ گُهربو هو. ممي ۽ پپا کان منهنجي طرفان معافي وٺج. مان ٻئي هفتي واپس اَچان ٿو. چار ڏينهن گڏ رهي، دهليءَ گڏجي واپس ايندا سين.''

سنيتا جي اکين ۾ اَحسان جا ڳوڙها هئا. هن فقط چيو: Thank you!

ڪنهن سرڪاري آفيس ۾ هيڊ ڪلارڪ هو. گهر ۾ ٽي ڀاتي
هئا. شري تڪارام، هن جي ڌرم پتني شيل ۽ سندس ڌيءَ سڌا،
جا اُن وقت Jr. College ۾ پڙهي رهي هئي. مان B.A. پاس
ڪري نوڪريءَ ڪي لڳو هوس ۽ سڌا هوم سائنس پڙهي رهي
هئي.سڌا شڪل جي بيحد گوري، اکيون ڀوڙيون، منهن گول،
وار وڏا ڇيلهه تائين، قد جي ڊگهي، ٻڪن جي سنهي،
چهري تي هميشه مسڪراهٽ. هوَ هميشه سدا بهار گلاب جيان
ٽڙيل مهڪندي ۽ ٽهڪندي هئي.

مون کي اُهو ڏينهن به ياد آهي. رات جو 11 بجا ٿيا
هئا. اما ۽ بابا ماني کائي سمهي پيا هئا. مانB.A جي
امتحان لاءِ پڙهي رهيو هوس. دروازي کي ڌڪو ڏيئي هوا جي
جهونڪي جيان سڌا ڪمري ۾ ڌوڪي آئي. مان ڪتاب بند
ڪري ڪرسيءَ تان اُٿي کڙو ٿيس. سڌا دروازي تي رڪجي
بيهي رهي. من ئي من ۾ فيصلو ڪري رهي هئي ته اما جي
ڪمري ڏانهن اڳتي وڌي يا پٺتي موٽي، مان ٺهر سان ڪيس
چيم سڌا اما ته سمهي پيئي آهي. اما ۾ ڪو ڪم اٿيئي
ڇا؟

هن تڪڙو تڪڙو ڳالهائيندي چيو ”منهنجي پيءُ
کي ڇاتيءَ ۾ سور آهي. ڪيس اسپتال وٺي وڃڻو آهي. ڇا
اوهان مون سان هلي سگهندا؟“ مان سڌا جي پيءُ کي
ائنبولنس ۾ کڻائي اسپتال ويس، ٻه راتيون ٻه ڏينهن اسپتال
۾ هن جي ديک ڀال ڪيم ۽ ديشپانڊي گهر سان اسانجو
نيهن جو ناتو پئجي ويو.

سڌا ته اسانجي گهر جو ڀاتي بڻجي پيئي. اما جي ته
هوءَ لاڏلي هئي، گهر ۾ جڏهن به مني شيءِ ٺهي ته اما سڌا
ڏانهن ڪٽورو ڏياري موڪليندي. سڌا نه فقط سنڌي ڳالهائڻ
سکي ويئي هئي پر سنڌي ڍنگ جو ڪاڌو به ناهڻ اما کان

سان چلائي رهي هئي: ”تون ٻرپوڪ آهين. تون مڇو آهين. منهنجو توسان ڪو به واسطو ڪونه آهي.“ مان پريشان ٿي ويس. هاڻ ڇا ڪريان! سڌا ته منهنجي سامهون اَچي رهي آهي. ڪهڙي منهن سان مان هن جي سامهون ببهي سگهندس.

هيءَ اُها سڌا نه هوندي. هيءَ ٻي ڪا سڌا ديشپانڊي هوندي. مان پاڻ کي سمجهائڻ لڳس. پر اندر مان ور ور ڪري اِهو ئي آواز ٿي آيو ته هيءَ ته تنهنجي ئي سڌا آهي. سچائيءَ کي منهن ڏي.

مان پاڻيءَ جو گلاس پي پنهنجي من کي شانت ڪيو. گهڙيال ڏانهن ڏٺم. پورا 11.00 وڳا هئا. سيڪريٽريءَ انٽرڪام تي چيو: ”سر انٽرويو لاءِ پهرين اُميدوار ڪماري سڌا ديشپانڊي کي اندر موڪليان؟“ مون چيو: Yes

منهنجي دل ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي. دروازو آهستي کليو. منهنجون نظرون دروازي تي اٽڪل هيون. ها! اها منهنجي ئي سڌا هئي. پر وقت ته هن مٿان وڏو قهر ڪيو هو. ڏاڍي ڪمزور ٿئي لڳي، اکين تي چشمو، چهرو ڦڪو، ڳل اندر پيٺل، بدن تي سادي هلڪي گلابي رنگ جي ساڙهي، وارن جي هڪ چوٽي. پيرن ۾ به پٽيو چمپل، هڪ فائيل جنهن کي هن پنهنجي سيني سان لڳائي رکيو هو. روم ۾ پير رکندي ئي هن چيو !May I come in Sir. هن جون اکيون مون سان مليون ۽ هوءَ پنڊ پهاڙ ٿي در وٽ ئي بيٺي رهي. شايد سوچي رهي هئي ته ميز ڏانهن اڳتي وڌان يا پويان پير ڪري پنتي موٽان.

سڌا سان منهنجي پهرين ملاقات به ڪجهه اهڙين حالتن ۾ ئي ٿي هئي. اسان جي گهر جي پاسي واري فليٽ ۾ هڪ مرهٽي ڪٽنب اَچي رهيو هو. شري تڪارام ديشپانڊي.

سگهيو آهيان. بابا جو دل جي دوري سبب ديهانت ٿي ويو. پڄڙين جي ڏينهن ئي منهنجو مامو بمبئيءَ اچي سهڙيو. چي: ”هيءُ گهر وڪڻي هلي بئنگلور رهو.“ مون ڏانهن نهاري چيائين:”هن مرهٽياڻيءَ جي چڪر ۾ نہ پئہ. پيءُ جي عزت جو ڪجهہ خيال ڪر. ماڻهو ڇا چوندا! تنهنجي آئينده لاءِ مان ٻيو ڪجهہ سوچيو آهي.“ پوءِ پنهنجي پيڻ ڏانهن مخاطب ٿي چيائين: ”منهنجي سالي ويٺي آهي. سيٺ دولترام چڱي ڏيتي ليتي ڏيندءِ ۽ هن کي پنهنجي ڌنڌي ۾ لڳائي ڇڏيندو“ منهنجي ماءُ تہ ڪنڌ جهڪائي پنهنجي رضامندي ڏيئي ڇڏي، ۽ مان! منهنجون تہ متيون ئي مارجي ويون هيون. مان بيوقوفن جيان ڪڏهن اَما کي ۽ ڪڏهن ماما کي ڏسندو رهيس. ڪاش! مان واکو ڪري چوان ها: ماما تون اَسانجي گهرو معاملي ۾ دست اندازي نہ ڪر. پر منهنجا تہ چپ ئي سبجي ويا هئا.

سڏا واکو ڪري اُٿي. هن جي چهري تي سخت غصو هو. هن جون اکيون ڄڻ باهہ وسائي رهيون هيون. هن جو روپ ڪاليءَ جهڙو هو. هن مون ڏانهن نهاري چيو ”تون ٻرپوڪ آهين. تون مجو آهين، منهنجو توسان ڪو واسطو ڪونہ آهي.“ سڏا اُٿي هلي ويئي. ويندي ويندي دروازو زور سان بند ڪندي ويئي. اسان سمورو وقت چپ ويٺا رهياسين. جڳهہ جو وڪرو ٿيو. اما، ماما سان بئنگلور هلي ويئي. مان من جي شانتيءَ جي کوج ۾ آفيس مان ٽرانسفر وٺي آسام جي وادين ۾ گم ٿي ويس.

ٻہ سال اَڳ اَما جي بيماريءَ جو خط مون وٽ پهتو. مان بئنگلور روانو ٿي ويس. اَما پوين پساهن تي هئي. تمام جهيڻي آواز ۾ چيائين: ”پٽ، مونکي معاف ڪجِ. سڏا سٺي ڇوڪري آهي. هن کي دک نہ پهچائج. هن سان شادي ڪري

سڪي ويئي هئي. بابا نہ هن مٿان ٻلهار پيو ويندو هو. جڏهن بہ بابا گهر ۾ هوندو نہ گهر بابا ۽ سڌا جي ٽهڪن سان پيو گونجندو. بابا لاءِ سڌا سئيٽر مڙهيو نہ اما لاءِ سڌا شال تي پرت پرهيو.

بابو جو هميشه فضول خرچيءَ کان پيو پرهيز ڪندو هو سو هر مهني پيو هتي هتي پڪنڪ رکندو هو ۽ سڌا سپني کان اڳہ هڪي تڪي هوندي هئي. مان .B.A پاس ڪري نوڪريءَ کي لڳو هوس ۽ سُڌا هوم سائنس پڙهي رهي هئي.

هڪ دفعي بابا کي چار ڏينهن بخار ٿي پيو. سُڌا سڄو ڏينهن نرس ٿي بابا جي پاسي ۾ ويٺي رهي. ڏينهن رات بابا جي شيوا ڪيائين. انهن ڏينهن ۾ اسان جي هڪ ڏوراهين مائٽياڻي بابا سان ملڻ آئي. سڌا جي شيوا ڏسي، اَما کي آهستي چيائين ”هن مرهتياڻيءَ کي نونهن بڻائڻ جو خيال ڪيو اَٿيئي چا؟“ اَما فقط مسڪرائي ڏنو. سڌا جو چهرو خوشيءَ مان ٻهڪي اُٿيو.

بابا شو جي ڏينهن اَسان کي امبرناٿ جي مندر ۾ شو درشن لاءِ وٺي هليو. درشن کان پوءِ سڌا ۽ مان چانهہ پيئڻ لاءِ هڪ هوٽل ۾ وڃي ويناسين. سڌا تمام پاٻوه سان پڇيو”تو پڳوان کان چا گهريو.“مان لاڏ سان چيومانس ”پهريائين تون ٻڌاءِ تو ايشور کان ڪهڙو ور گهريو.“ سڌا اکيون ٽمٽمائي، ڪنڌ نمائي آهستي چيو: ”مان نہ پڳوان کان هميشه فقط توکي ئي گهريو آهي.“ سڌا جو منهن شرم وچان سرخ ٿي ويو. مان پنهنجو هٿ هن جي هٿ مٿان رکي ڇڏيو.

چوندا آهن: ايشور جي من ۾ هڪڙي، نہ صاحب جي من ۾ ٻي. اسانجي گهر ۾ اهڙو زلزلو آيو جو سڀ ڪجهہ نابود ٿي ويو. مان اجا ان ڏڏڪي کان ٻاڻ کي سنڀالي ڪونہ

ڏاڏو گم ٿي ويو

منهنجو نالو سنيل آهي. اوهان شايد مونکي نه سڃاڻو. مان بابا نارائڻداس جو پوٽو آهيان. اوهان کي ڄاڻ آهي ته منهنجو ڏاڏو گهر مان به ڏينهن گم ٿي ويو هو؟ اوهان کي خبر به ڪيئن پوندي؟ ڪير اوهان کي ٻڌائي! اوهان کي ڪير ٻڌائيندو؟ گهر ۾ مونکي سڀ چون ٿا: بيوقوف، چپ ڪر! اسان جي گهر جي عزت جو سوال آهي. هاڻ اِن ۾ عزت جو ڪهڙو سوال آهي! جو سچ آهي سو سچ آهي. حقيقت هن ريت آهي....

اهو سومر جو ڏينهن هو. مان اٽڪل 2.00 بجي ڪاليج مان گهر آيس ته مون ڏٺو بابا گهر ۾ نهي ئي ڪونه! اَمي کان يعني پنهنجيءَ ڏاڏيءَ کان پڇيم، مميءَ کان يعني پنهنجي ماءُ کان پڇيم پر ٻنهي مان ڪنهن به بابا جي خبر ڪونه ڏني. بابا سائين هونءَ ته يارهين بجي تائين باغ مان هوا خوري ڪري واپس گهر ورندو آهي. سنان پاڻي ڪري هڪ بجي ماني کائي به ڪلاڪ آرام ڪندو آهي. پر ان ڏينهن خبر نه آهي بابا پنهنجو نيم ڪيئن ٽوڙيو هو! مميءَ پڇيو: پٽ سنيل! توکي ماني ڏيان؟ مان ڪيترو وقت چلهه جهلي ويهي رهندس. مون به ڪو آرام لهڻو ڪي نه؟ مون ماني ويٺي کاڌي جو منهنجي ڏاڏي اچي منهنجي پاسي ۾ ويٺي چيائين: سنيل ماني کائي وڃي هنن کي باغ ۾ ڏس. ڪٿي ڪنهن بينچ تي سمهي ته ڪونه پيا آهن. مونکي هنن جي ڏاڏي چنتا ٿي پيئي آهي. بابا جي چنتا ته مونکي به هئي. مان ته دهلجي ويس، جڏهن ڏٺم ته باغ جي در کي تالو لڳل هو، هاڻ بابا کي مان ڪٿي ڳوليان؟ ڪلاڪ

پنهنجو گهر اَڏج. هيءُ سونو هار منهنجي طرفان سڏا کي ڏج. هن اَسانجي ڏاڍي شيوا ڪئي آهي.

اَما ساسين سڪالي ٿي ويئي. نااُميديءَ جا ڪڪر زور زور سان تڏهن وسڻ لڳا جڏهن بمبئيءَ مان منهنجي دوست جو خط مليو. هن لکيو هو تہ سڏا کي تنهنجي نالي ڪان بہ نفرت آهي ۽ هن عمر ڀر شادي نہ ڪرڻ جو قسم کاڌو آهي. هن جي پيءُ کي اڌ رنگ جي بيماري ٿي پيئي آهي. غريبي سندس گهر ۾ ننگو ناچ ڪري رهي آهي. هوءَ نوڪريءَ لاءِ در بدر آهي.

اَڄ سڏا نوڪريءَ جي ڪوچ ۾ منهنجي سامهون بيٺي آهي. ”مس ديشپانڊي! پليز سٽ ڊائون.“

هوءَ منهنجي سامهون واريءَ ڪرسيءَ تي ويهي رهي. هن جون نظرون هيٺ جهڪيل هيون. مون چيو ”گهر ۾ تنهنجو ماءُ پيءُ ڪيئن آهن.“

”مان هت گهر جو حال اَحوال ڏيڻ ڪونہ آئي آهيان. مان نوڪريءَ لاءِ انٽرويو ڏيڻ آئي آهيان.“سڏا ٿوري شوخيءَ سان چيو. ”نوڪري تہ توکي ملي ويئي.“ مون چيو، انٽرڪام تي مون پنهنجي سيڪريٽريءَ کي سڏا ديشپانڊي جي نالي اَپائنٽمينٽ آرڊر ٽائيپ ڪري اچڻ لاءِ حڪم ڏنو. مان تمام آهستي سان سوز ڀري آواز ۾ چيو:”سڏا اما جو ديهانت ٿي ويو آهي. هن مون کي تولاءِ پڇاڙيءَ جي نشاني ڏني آهي. هوءَ تو لاءِ ۽ مون لاءِ هڪ انتم اڇا بہ ڇڏي ويئي آهي.“

”ڪهڙي اڇا؟“

” تون ۽ مان سپ وساري شاديءَ جي بندڻ ۾ بڌجي وڃون.“ سڏا جي اکين ۾ برسات هئي، پر هن جي چپن تي هڪ مڌر مشڪ ڪڙي آئي ۽ چيائين:” مڇو اڇا تو اما جو سهارو وٺين- ڊرپوڪ-اڄ شام جو بابا سان ملڻ لاءِ گهر اچج.“

آهي. ڪڏهن پيو آسمان ڏانهن تڪيندو يا وڻ جي ٽارين تي ويٺل پکين سان ڀُڻ ڀُڻِ ڪندو. مان ڪڏهن ڪونہ ڏٺو آهي تہ دادا يا ممي پنهنجو ڪمرو ڇڏي اَچي، بابا جي پاسي ۾ ويٺا هوندا. هن سان ڪو حال اوريو هونداڻون. منهنجي ڏاڏي يعني اَمي بہ پنهنجيءَ ۾ پوري آهي. هن جو انداز بہ نرالو آهي. هوءَ يا هوندي آهي رنڌڻي ۾ يا ٽي.ويءَ. جي سامهون. ڪلاڪن جا ڪلاڪ پيئي سيريل ڏسندي. پاڻ ئي پيئي کلندي ۽ روئندي. هن کي ڪجهہ مهينن کان ويسر جي پڻ شڪايت آهي.

ويچارو بابا! ڪجهہ مهنا اَڳ مان ويٺي بابا سان اوپاريون لهواريون ڳالهيون ڪيون. بابا ڏاڍو خوش هو. هر ڳالهہ تي پي ٺهڪ ڏيئي کليو. اوچتو اَچي امي سامهون بيٺي. شوخيءَ سان چيائين ”ڇو ٽا ٻار جو وقت زيان ڪريو؟ اوهانکي ڇا آهي؟ اوهان کي تہ آهي گهمڻو ۽ سمهڻو. سنيل کي تہ پڙهائي ڪرڻي آهي نہ! هن جي ماءُ بہ ناراض ٿي رهي آهي. هاڻ ڇڏيو اِها کل کل. هن کي پڙهڻ ڏيو.“

”بس! اُهو ڏينهن اُهو شينهن. بابا مون کان منهن موڙي ڇڏيو. مان ڪلاس ۾ پڙهڻ لاءِ پهچي تہ ويس پر منهنجو من پڙهڻ ۾ ڪونہ لڳو. گهر پهچي دادا کي فون ڪيم، کيس بابا جي گهر مان گم هئڻ کان واقف ڪيم. دادا جلد اَچي گهر پهتو. دادا کي ڏسي اَمي تہ اَچي سڏڪن ۾ ڇتڪي. چي ”صبح جو 9.00 بجي کان گهر مان نڪتا آهن شام جا ست بجا ٿيا آهن. خبر نہ آهي ڪٿي وڃي ويٺا آهن. ايترو وقت ويندا تہ ڪونہ آهن. دادا ڏکي تہ ضرور ويو پر ٻاهران ٻنو رکي چيائين: ”اَما! تون چنتا نہ ڪر، مان پوليس ۾ رپورٽ لکائي ٿو ڇڏيان. جلد پتو پئجي ويندو.“ ايتري ۾ اندران مميءَ جو آواز آيو ”پوليس ۾ رپورٽ نہ لکائجو. اوڙي پاڙي وارا ڇا چوندا؟ گهر جي عزت جو سوال

ڪن هتان ڏڪا کائي واپس گهر وريس. اها ئي اُميد هيم ته بابو سائين سهي سلامت گهر پهچي ويو هوندو. پر نه! امي در تي انتظار ۾ بيٺي هئي. ممي ته وجي چادر تاڻي سُتي هئي. مونکي به 4.00 بجي ڪلاس ۾ وڃڻو هو، اَمي کان پڇيم ”دادا کي دڪان تي فون ڪريان؟“ اَمي وراڻيو ”نه نه! پيءُ کي ڇو ٿو پريشان ڪرين؟ هو اَچي ويندا! ويا هوندا ڪنهن مٽ مائٽ وٽ. بنا ٻڌائي هلي وڃڻ ته هن جي اَصل کان عادت آهي. ٻين جو خيال ڪرڻ ته هو ڪڏهن سکيا ئي ڪونه آهن. بس، هر ڳالهه ۾ پنهنجي من ماني! عمر ساڻون ماڻهو ڪجهه بدلجندو آهي. پر نه! ڪير ڇوي! جيڪو ڪجي اُهو مُسي. تون وڃ پنهنجي ڪلاس ۾ ۽ مان به ڪلاڪ ڪنُ ليٽي پوان.“ اَميءَ جي آواز ۾ غصوگهٽ پر ڊپ وڌيڪ هو.

بابا گذريل ٽن سالن کان گهر ۾ آهي. هڪ ڏينهن دادا چيس : ”بابا! اوهانجي عمر هاڻ چڙهي چُڪي آهي. اوهان گهر ويهي آرام ڪريو. ڏنڏو هلائڻ لاءِ گهرجي نئين زماني جي تعليم ۽ ڪمپيوٽر جي ڄاڻ، اوهان جو پراڻو يگ پورو ٿي ويو آهي.“ بس! ٻئي ڏينهن کان بابا پنهنجي دڪان تي ڪونه ويو. هاڻ ڏنڌو منهنجو پيءُ هلائيندو آهي. جيئن مون ڏٺو آهي. بابا گهر ۾ ويهي بر ٿي پيو آهي. گهر جي ڇئن پتين ۾ گهيريل. هاڻ هو ٻوسٽ محسوس ڪري رهيو آهي. بلڊ پريشر جي ڪيس تڪليف آهي اِن لاءِ سبب ته گهٽا ئي آهن. هو پنهنجي ڪار ڪرت کان وانجهيل آهي. هن جو ڪو به دوست ڪونه آهي، جنهن سان ويهي ڳالهيون ٻوليون ڪري. گهر ۾ به خير ئي ڪو هن سان حال اَحوالي ٿيندو آهي. اِن سببان يا ته هو ريڊيو سان ڪن لڳائي وينو هوندو آهي يا اخبار جا پنا پيو ورائيندو آهي يا وري وهاڻو ڏيئي سمهي پوندو آهي. باقي به ڪلاڪ صبح ۽ شام وجي پاسي واري باغ ۾ نم جي وڻ هيٺان لڳايل بينچ تي ويهندو

ان پڇا ڳاڇا ڪئي وڃي. متان ڪٿي بابا سان ڪا درگھٽنا
ـہ ٿي هجي.

دادا گھر کان ٻاهر نڪرڻ کان اڳ هڪ سوال پنهنجي
ياءُ ۽ زال کان ڪيو. بابا جو اوهان مان، ڪنهن سان ڪو
جهڳڙو ٿيو هو ڇا؟ ٻيئي چپ رهيون. سوال ،سوال ئي رهجي
ويو. پر مون کان رهيو نہ ٿيو. مون چيو ”بابا گھر ڇڏي هلي
ويو آهي تنهن لاءِ جوابدار اسين سڀ آهيون. هن ڇا ڇا نہ
سنو آهي، ائين ٿئي ها جو هن کي ڪنهن ٻڍا آشرم ۾ داخل
ڪيو وڃي ها، هڪ نالو تہ ٿئي ها تہ اسين بابا ڏانهن
پنهنجي جوابداري نٿا سنڀالي سگھون. ڇا فقط ٻہ ويلا ماني
ڏيڻ کي جوابداري چئي سگھجي ٿو! اسان مان ڪنهن کي
ڏينهن ۾ پنج منٽ فرصت آهي جو بابا سان ويهي ڳالهيون
ٻولهيون ڪري؟ وقت تہ هن کي ٻڍو ڪري ڇڏيو آهي پر
اسان سڀني تہ هن کي پنهنجي ئي گھر ۾ ويڳاڻو بڻايو
آهي. هو ڊپريشن جو شڪار آهي. ٻہ اسان سڀني کي نہ
چاهيندي بہ انتظار آهي تہ هن جي زندگيءَ جو انتم باب
ڪڏهن ٿو پورو ٿئي. بابا گھر ڇڏي هلي ويو آهي.
تنهن لاءِ مونکي بلڪل ڏک ڪونہ آهي.هن گھر ۾ هيءُ رکي
زندگي ڪير جهيلي سگھندو جتي سڀ پنهنجيءَ ۾ پورا آهن!

دادا، رومال سان پنهنجي اکين ۾ تري آيل ڳوڙها اُگھيا.
بوٽ پائي گھر کان ٻاهر هليو ويو. مان بہ هن سان ساڻ ساڻ
هلڻ لڳس. ويندڙ جو هڪ منهن، ڳولهيندڙ جا سوين رُخ،
ڪٿي ڳوليون بابا کي! هيءُ ڪا اَڪ جي ماکي تہ ڪونہ
آهي جو لاهي وٺبي. سڄي رات ريلوي اِسٽيشنون، اسپتالون ۽
مردا گھرن جا ڏڪا کاڌاسين. پر وريو ڪجھہ بہ ڪونہ. ڪٿان
بہ اَسان کي بابا جو ڏسُ ڪونہ مليو. پريشان ٿي منجھند جو
12.00 بجي گھر پهتاسين. اَمين ۽ مميءَ جون سوالي نگاهون
اُٿيون ضرور، پر جواب نہ پائي وري جهڪي ويون. منهنجي

آهي. رپورٽ لکائيندا تہ پوليس گھر ۾ ايندي. ڪنھن کي ڪھڙو جواب ڏيندا.'' مميءَ ھڪ مدو ٻيو بہ جوڙيو. چيو، ''جي ھاڻ گھر جا وڏا ئي بي جوابدار ٿيندا ۽ ننڍن کي تڪليف ۾ وجھندا تہ گھر جو گاڏو ڪيئن ھلندو. اسان تہ وڏن لاءِ سڀ ڪجھہ ڪيو آھي. پر ھتي آھي ڪائيندي پيئندي ناني نيرانيءَ وارو قصو. جي بابا کي ڪو اسان مان دک سور ھو تہ اسان کي ٻڌائي ھا. ھيئن گھر مان ھلي وڃڻ ڪو نھي ٿو ڇا؟ اسانجي عزت جو نہ، تہ گھٽ ۾ گھٽ پنھنجي عزت جو ئي خيال ڪن ھا!'' منھنجي ڏاڏيءَ تہ ڪنڌ جھڪائي ڇڏيو. دادا، مميءَ جي ان بحث تي خفي ٿيندي چيو: ''شانتا! تون اَجايو ويني اَٽي مان وار ڪڍين. سوال اِھو نہ آھي تہ بابا کي ڇا ڪرڻ گھربو ھو.'' سوال آھي تہ بابا کي ڳولھڻ لاءِ ھاڻ اَسان کي ڇا ڪرڻ گھرجي. جواب مميءَ ئي ڏنو. ''واڌو رام وڪيل اَسان جو پاڙيسري آھي. ھن وٽ وڃو. ضرور ڪا راہ نڪري ايندي.''

مان ۽ دادا گڏجي اَچي واڌورام وڪيل جي گھر پھتاسين ھن صاحب تہ تيليءَ مان ٽنيو ٻٽائي ڇڏيو. سوالن جي برسات وسائي ڇڏيائين. بابا جا شھر ۾ ڪھڙا مائٽ آھن؟ بابا جي ڪيسي ۾ گھڻا رپيا آھن؟ بابا جي ڪيسي ۾ گھر جي ائڊريس ۽ فون نمبر آھي يا نہ؟ گھر ۾ تڪرار ٿيو آھي ڇا؟ وغيرہ وغيرہ. دادا تہ ڪنھن بہ سوال جو جواب ڏيئي ڪونہ سگھيو. اسان اُٿڻ وارا ئي ھئاسين جو واڌو رام وڪيل دادا کي چيو ''اوھانکي قانون جي خبر آھي؟ ھر اولاد کي پنھنجي ماءُ جي پوري پرداخت لھڻي آھي. اوھان تہ ڪاڪي جي سنڀال ڪونہ ڪئي آھي ۽ قانوني طور ڏوھي آھيو.'' دادا پريشان ٿي ويو، اَسين اُٿي ڪڙا ٿياسين.

ھاڻ گھر ۾ اِھا ئي صلاح بيٺي تہ پوليس ۾ رپورٽ داخل نہ ڪئي وڃي. ريلوي سٽيشنون، اسپتالون ۽ مردا گھرن

ممتا

’ڪرشناڪنج‘ ممبئي جي باندرا ايراضيءَ ۾ هڪ مشهور ست منزله عمارت آهي، جنهن جي ستين ماڙي تي سڌا پنهنجي پتي ونود ۽ ستن سالن جي اڪيلي سنتان، چندر سان رهندي آهي. گهر ۾ هڪ پارٽ ٽائيم نوڪرياڻي به آهي. چندر ته سيني جي اکين جو تارو آهي. گهر ۾ سڀ چڙهي به چندر سان ته لهي به چندر سان. سڌا جو سمورو ڏينهن بس چندر جي اردليءَ ۾ ئي گذرندو آهي. پاڻ صبح جو اٺين بجي ڪار ۾ چندر کي اسڪول ڇڏي ايندي. ڏهين بجي وري چندر لاءِ نيرن ڪٺي اسڪول پهچي ويندي. ٻارهين بجي چندر کي ڪار ۾ اسڪول مان وٺي ايندي. پوءِ سڄو ڏينهن چندر جو هوم ورڪ، ڪاڌو، ننڊ ۽ آرام ڏسڻ. سڌا لاءِ پاڙي اوڙي ۾ سڀ چڻ ته اوپرا. هوءَ نه ڪنهن جي گهر اچي وڃي ۽ نه ڪنهن سان رامست جو رستو . هن جي اهڙي رکي سڀاءَ تي پاڙي وارن کي عجب لڳندو آهي. پر ڪو ئي ڪنهنجو مالڪ ته ڪونه آهي.

هڪ ڏينهن ڪرشنا ڪنج جي سيني زالن منجهد جو پريتي ڀوڄن جو پروگرام رٿيو. هر ڪا پنهنجي پنهنجي گهر مان جدا جدا طعام ناهي اچي راڌا ماءُ جي گهر ۾ محفل مچايائون. سڌا کي به هِن پريتي ڀوڄن ۾ شامل ٿيڻ جو نوتو ڏنو ويو هو. پر هوءَ ڪونه آئي. پاڙي جون سڀ زالون سڌا جي نه اَچڻ تي پاڻ ۾ سُس پُس ڪري رهيون هيون. هڪ ته وڏي واڪي چئي ڏنو: ڀڳوان، ٻار ته سيني کي ڏنا آهن. هن

ذهن ۾ هڪ ئي سوال ور ور ڪري اُٿي رهيو هو. منهنجا مائٽ منهنجي هر ضرورت جو خيال رکن ٿا ۽ مون لاءِ گهر ۾ هر سک ميسر ڪيو وڃي ٿو، پوءِ بابا سان اهڙو سلوڪ ڇو؟ هن سوال جو جواب بس هڪ ئي ٿي سگهي ٿو شايد ڪمند مان رس نڪري ويئي آهي. باقي وڃي ڇوڙا ٻچيا آهن. پوءِ ڇوڙن کي ڪير ٿي پڇي!

دادا چيو ”پٽ سنيل! هل ته هلي پوليس ۾ رپورٽ داخل ڪيون. ٻيو ڪو رستو ته سمجهه ۾ ڪونه ٿو اَچي.“ ايتري ۾ در تي گهنٽي وڳي دروازو مون ئي کوليو. سامهون بيٺو هو اسان جو بابا سائين. چهري تي سدا بهار مشڪ. تازو، توانو، چست ۽ ڦڙت. بابا کي ڏسي سڀني جي چهري تان يڪا يڪ دٻپ ۽ انتظار پر ڪري اُڏامي ويو. پر اسان سڀ جو سڀ چُپِ هئاسين. ڪنهن جي ٻه زبان مان ڪو اکر ڪونه اُڪليو. بس، بابا کي ڏسندا رهياسين. بابا اَچي ڪرسيءَ تي ويٺو. سيني کي شانت ڏسي سوال ڪيائين ”ڇو ڀائي! گهر ۾ ڪجهه ٿيو آهي ڇا؟“ اَمي ئي سوال جو جواب ڏنو. ”بنا ٻڌائي توهان ڪيڏانهن هلي ويا؟“ بابا مسڪرايو ۽ چيائين: ”ڪالهه صبح توکي ٻڌايم ته باغ ۾ هلندڙ 'لافنگ ڪلب' وارن هڪ ڏينهن لاءِ کنڊالا ۾ ڪئمپ رکي آهي. مان ته انهن سان ويو هوس، پر اوهان سڀ اُداس ڇو آهيو؟“ منهنجي ڏاڏيءَ نرالي ڍنگ سان چيو ”اڙي منهنجو ته چيتو ئي ڇٽ آهي، ڪجهه ياد ئي نٿو رهي پر توهان وڃڻ کان اڳ مونکان موڪل ورتي؟“ مون کان هڪ ٽهڪ نڪري ويو،“ واه اَمي واه! واه تنهنجي ويسر!“

متي مائٽيءَ جي ڳالهه ڇيڙي ويٺو. چي ”منهنجو پٽ ونود شاديءَ لائق آهي. ڏنڍي مان سنو ٿو ڪمائي ، پر هن جو ضد آهي تہ ڇوڪري پڙهيل هجي،گهر جي ڪم ڪار ۾ ماهر هجي؛ شاديءَ کان پوءِ نوڪريءَ بابت نہ سوچي؛ بس پنهنجي گهر گرهستي سنڀالي. اَدا! توکي تہ خبر آهي تہ مان ڏيتي ليتيءَ جي خلاف آهيان.“ سند رداس منهن مٿي ڪري آسمان ڏانهن نهاريو. من ئي من ۾ ايشور جا شڪرانا مڃيا. الله ڏي تہ ٻانهي بہ سونهي.

بس! انهن ڏينهن اندر سڌا جي شادي ونود سان ٿي ويئي. پيءُ جي شاديءَ کان پوءِ ننڍي ڀيڻ سنيتا پنهنجن پيرن تي بيهڻ جو فيصلو ڪيو. هن پنهنجي پيءُ تي بوجهہ بڻجڻ نٿي چاهيو. سنيتا کي هڪ آفيس ۾ ڪلارڪ جي نوڪري ملي ويئي. پهرين تاريخ جڏهن هن کي پگهار مليو، تہ هوءَ تہ جهومي اُٿي. سموري پگهار آڻي پنهنجي پيءُ جي هٿ تي رکيائين. چي ”بابا هاڻ اوهان ڪا بہ چنتا نہ ڪريو. مان اوهان جي ڌيءُ نہ پر پٽ آهيان. اوهان جي شيوا ڪرڻ منهنجو فرض آهي. ويچارو سندرداس روئي ويٺو. چيائين: ”پٽ سنيتا! مان ڪيئن نياڻيءَ تي بوجهہ بڻبس؟ مان تہ چاهيان ٿو تہ تون وڃي پنهنجي ور گهر سکي ٿيءُ مان پرتي ٻوٿو. تون منهنجي چنتا نہ ڪر.“

آفيس ۾ سيٺ جو پٽ سڌير، سنيتا کي پنهنجي حوص جو شڪار بنائڻ لاءِ تاڪ ۾ هو. هر مهيني سنيتا کي سوکڙيون ڏيڻ، سير سپاٽي تي وٺي وڃڻ، هوٽلن ۾ کاڌو کارائڻ، موٽرن ۾ گهمائڻ، شادي ڪرڻ جو وشواس ڏيارڻ. اهو سڀ تہ شڪاريءَ جو چار هو. پڪي هو اَبوجهہ. داڻو چڳڻ لاءِ هو هيٺ لهي آيو ۽ وڇايل چار ۾ الجهي ويو. شڪاري تہ

ڪي ڪو نئينءَ مان ٻار تہ ڪونہ ٿيو آهي جو سچو ڏينهن وينئي چندر چندر ڪري. ڪنهن چيو سڏا پاڻ ئي رکو روح آهي. ڪنهن سان هري رام جو رستو بہ اَٿس؟ پوءِ ٻار کي ڏوهہ چو ڏجي. بس! پوءِ تہ سيني جي پوُن پوُن هئي. سيني جون ڏندين آڱريون تڏهن لڳيون جڏهن راڌا ماءُ آهستي چيو: ”اڙي بابا! اَجايو ٿيون پاڻي ولوڙيو. اهو ٻار بہ تہ سڏا جو ڪونہ آهي، هن کي تہ پنهنجي سنتان ڪڏهن ٿي ئي نہ آهي. چندر تہ هن جي ننڍي ڀيڻ سنيتا جي اولاد آهي.“

راڌا ماءُ جي اوچتي اعلان سيني کي حيران ڪري ڇڏيو. بس پوءِ تہ پرائي پچر جو ڀوت سيني جي سر تي سوار ٿي ويو. سڀ سڏا بابت تفصيل سان ڄاڻڻ لاءِ راڌا ماءُ کي ورائي ويون. راڌا ماءُ بہ سيني جي وچ ۾ ويهي هڪ انوکي اَنداز سان سڏا جو داستان ڇيڙي ويٺي.

”سڏا جو پيءُ سندر داس ڪن ڏينهن ۾ بلي بلي هو. هن جي زال سيتا تہ وڃي سرڳ پڌاري. سندر داس پنهنجن ٻنهي ڌيئرن سڏا ءِ سنيتا کي لاڏ سان پاليو. ٻيئي ڪاليج تائين پڙهيون. ٻيئي سندر ءِ سُشيل، هڏ ڀڳيون، سڀڻ پرڻ ۾ هوشيار، سندرداس کي ڀاڳ ساٿ ڪونہ ڏنو. ڏنڌو ڏاڙي ٽپ ٿي ويس. ويچارو ٻنهي ڌئين جا هٿ پيلا ڪرڻ لاءِ حيران پريشان هو. گهوٽيتن جي هر گهر مان تقاضا هئي جي وڏي ڏيتي ليتي ڏجي . اَڄ ڪالهہ ڇوڪرين کي ڪير ٿو ليکي! جيڪو منڊيءَ ۾ وڏو واڪ ڏي سو ور پائي. ويچارو سندر داس ڇا ڪري؟ ’نياڻين جي ليک ۾ ڪا ميک آهي‘ چئي چُپ ڪري وينو. سچ چيو اَٿن تہ ايشور جي در دير آهي پر انڌير نہ آهي. هڪ ڏينهن سندر داس کي هن جو ننڍپڻ جو دوست لڇمڻ داس ملي ويو. ڳالهيون ڪندي لڇمڻ داس

ڀيني سان سانڍي رکندي. ڪڏهن به ٻڙڪ ٻاهر ڪونه ڪڍندي.
ڏا ماءُ جڏهن هيءُ داستان پورو ڪيو تڏهن سپني جي اکين
ر لڙڪ هئا. اُن ڏينهن ڪوبه پريتي پوڇڻ جو آنند ماڻي
ڪونه سگهيو.

ممبئيءَ ۾ اُهو چوماسي جو پهريون وسڪارو هو. اَڃا
ڇار ڏينهن اڳ ئي اسڪول کليا هئا. سڏا، چندر کي اسڪول
ر نيرن ڪارائي موٽي رهي هئي، جو آنتڪواد جو هڪ
ڌماڪو ٿيو. سڏا جي ڪار ٻاهه جي پنيٽ ۾ لپيٽجي ويئي. سڏا
گهر ڪونه پهتي. پوليس لاءِ فقط هڪ ڌماڪو هو. پر ونود جو
آشيانو اُجڙي ويو. چندر جي سر تان ماتا جو سايو هٽجي
ويو. 'ڪرشنا ڪنج' جي هر گهر ۾ خاموشي ڇانيل هئي.

سڏا جي ڇائٽي واري ڏينهن سنيتا ونود کي چيو
''ونود! هاڻ جڏهن سڏا ئي نه رهي، تڏهن مان چاهيان ٿي
نه تون چندر جي ٻانهن مونکي موٽائي ڏي.' ونود ٿٻيءَ ۾
پئجي ويو. ڪجهه سوچي چيائين ''سڏا ته برابر نه رهي، پر
مان ته اَڃا جيئرو آهيان؟ چندر سڏا جي مون وٽ امانت
آهي. هو اسان ٻنهي جو پيار آهي. سنيتا! مان توکي چندر
واپس ڏيئي ڪونه سگهندس. هن کي ساهه سان سانڍيندس. ها
هڪ ٻي ڳالهه ياد رکج. ڪڏهن به چندر جي ماءُ هئڻ جو راز
هن سان نه سلج. مان ڪڏهن به نه چاهيندس ته ٻار جي من
مندر ۾ سڏا جي ماتا جي روپ ۾ چٽيل مورت ڪنهن به
نموني ڏنڌلي ٿئي.''

''پر جي تون ڪڏهن ٻي شادي ڪرين ۽ اُها اَچي
چندر کي پريشان ڪري ته پوءِ مان ڪهڙيءَ واهه وڃان؟''
سنيتا جهنجهلائي اُٿي. ونود ڪو جواب ڏئي تنهن کان اڳ
ڪاڪو سندر داس پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿيو. سنيتا جي سر

پنهنجو مطلب پورو ڪري هليو ويو، پر ويچارو پڪي جنهن جا پر ڪتجي ويا؛ کون ۾ لٽ پٽ حيران پريشان ڦٿڪي رهيو هو. ڪنهن سان حال اوري پنهنجي ڪئيءَ جو نه داد نه فرياد. سنيتا جي هيءَ غلطي ڪيئن ڪيس سک سمهڻ ڏئي؟ اگر ڪوسا تہ هٿ سازين؛ اگر ٿڌا تہ هٿ ڪارا ڪن. سنيتا فيصلو ڪري نہ سگهي تہ ڪهڙي واه وجي. گرپ پات ڪرائي چوٽڪارو پائي يا ٻار کي سنسار ۾ آڻي، ان جو پالڻ پوشڻ ڪري پنهنجي ڪيل غلطيءَ جو پراشچت ڪري. سندر داس جي ڪن تي جڏهن ڳالهہ پيئي، تڏهن هو تہ پنهنجا ڪرم ڪٽي روئي رهيو هو. سنيتا کي تہ بس جيون جي لنبي وات تي ڪاري ٻات ئي ٻات تي نظر آئي. ڪٿي بہ اُميد جو ترورو نظر ڪونہ پئي آيو.

هن لاءِ اُميد جو ترورو جاڳيو تہ سڌا ءِ ونود جي روپ ۾. ٻئي جهول جهلي اَچي سنيتا جي سامهون بيٺا. سڌا تہ پنهنجي نندي ڀيڻ جي گود ۾ اوچنگارون ڏيئي روئي رهي هئي. چي ''ڊاڪٽر چون ٿا، تہ مان ڪڏهن بہ ماءُ بڻجي ڪونہ سگهندس. اسان جي گهر ۾ ونش جو ديپ روشن ڪونہ ٿيندو. مان ونود کي سنتان جو سک ڏيئي ڪونہ سگهنديس. منهنجي التجا آهي تون گرپ پات جو ويچار ڇڏي ڏي. اهو ٻار جنم وقت ئي منهنجي جهول ۾ وجهجانءِ. اسان جي گهر جو ديپ روشن ٿيندو. ونود کي سنتان ملي ويندو. تنهنجي اسان سنتان ساه سان سانديندا سين. ماءُ ءِ ماسيءَ ۾ ڪو فرق آهي ڇا؟ بس ائين ئي سڌا جي گود پرجي پيئي. چندر نندي هوندي کان ئي سنيتا کي ماسي ماسي ڪري سڏيندو آهي. چندر کي گود وٺڻ قاعدي مطابق رجسٽر ٿيل آهي. سنيتا بہ قبول ڪيو آهي تہ هوءَ اِهو راز هميشه لاءِ

سورن جو ورثو

ممبئيءَ مان منهنجي دوست ائڊووڪيٽ چندر جو نوٽو آيل آهي. هن جي ڏيءُ مڌوءَ جي شادي ايندڙ هفتي ممبئي ۾ آهي، چندر منهنجو ننڍپڻ جو دوست آهي ۽ منهنجو هم ڪلاسي آهي. هن جي پيار ڀرئي نوتي کي ٺڪرائي تہ نٿو سگهجي! سچ تہ ممبئي وڃڻ تي منهنجو من اَصل ڪونہ آهي. اُتي ويندس تہ يادگيرين جو سمنڊ وري اُٿلي پوندو. سيني ۾ جي سور پنجويھ سالن کان دفن ڪري وينو آهيان، سي سڀ ممبئيءَ پهچندي ئي جوالا مکيءَ جيان ڦٽي پوندا.

هونءَ تہ ممبئيءَ ۾ ئي ڄائو نپنو آهيان. ممبئي يونيورسٽيءَ مان .M.A جي ڊگري ورتي اَٿم. ممبئيءَ ۾ ئي هڪ سرڪاري آفيس ۾ آفيسر جي عهدي تي نوڪريءَ جي شروعات ڪئي اَٿم. ممبئيءَ جي ڪاليج ۾ ئي سڏا سان نينهن جو پيچ پيو ۽ شاديءَ جي پوتر بنڌڻ ۾ ٻڌجي وياسين. وواهت زندگي جڻ سرڳ مثل هئي. مان هيس، منهنجي سڏا هئي ۽ هئي پيار جي برسات. ٺهڪ هئا ۽ ڪل ڪل جي ڦوهار هئي. هڪ ڏينهن سڏا منهنجي ڳلي ۾ ٻانهون وجهي ڪلندي مسڪرائيندي ڀاڀوه سان چيو ”صاحب! اوهان کي هڪ خوشخبري ڏيان ۽ مان اُتاولو ٿيندي ڪيس چيو ”سجني! جلد ٻڌاءِ. ڪهڙي خوشخبري آهي.“ سڏا پنهنجو ڳل منهنجي ڳل سان ملائي ڇڏيو، ڪن ۾ ڀاڀوه سان چيائين ”اسان جي گهر ننڍڙو مهمان

تي هٿ رکيائين. پاڻ چيائين ”پٽ سنيتا! مون وٽ هڪ سمجهاڻ آهي. جي تون پنهنجو شادي نه ڪرڻ جو ضد ڇڏي، ونود سان شادي ڪرين ۽ ونود به تنهنجي ڪيل غلطيءَ کي نظر انداز ڪري اپنائي ته ونود جو گهر به نهي پوندو. چندر به ٺائينڪو ٿيندو ۽ سڌا جي آتما کي به شانتي ملندي.“ ”بابا! مون زندگيءَ ۾ گهڻو ڪجهه سنو آهي. هاڻ مان ڪنهن به بنڌن ۾ جڪڙجڻ نٿي چاهيان. منهنجي شاديءَ جو خيال ڪڍهن به من ۾ نه آڻجو. سڌا جواب ڏنو. ونود ڌيرج سان چيو: سنيتا! بابا نيڪ ٿو چوي، زندگيءَ ۾ غلطي ڪير نٿو ڪري! تون اَجايو ٿي پاڻ کي سزائون ڏئين. ڏنو سڀ وسار. اڻ ڏني ڏي منهن ڪر. تون بابا جي سمجهاڻ تي وري ويچار ڪر.“ ٻئي ڏينهن شام جو موسلا ڌار مينهن وسي رهيو هو. رکي رکي وڄ ڪڙڪي رهي هئي. چندر گهر ۾ اڪيلو هو. نوڪرياڻي خبر نه آهي ڪيڏانهن هلي ويئي هئي. ونود به اَڃا آفيس مان گهر ڪونه وريو هو. بجليءَ جي ڪڙڪاٽ چندر کي ڏڪائي ڇڏيو. سنيتا جي گهر جي فون جي گهنٽي وڳي. سنيتا ئي فون کنيو، ”ماسي مونکي ڊپ ٿي رهيو آهي. گهر ۾ ڪير ڪونهي، ماسي تون جلد هلي اَچ.“

فون تي ڏڪندڙ آواز ٻار جو آيو. سنيتا پريشان ٿي ويئي. هن جي ممتا ڇلائي اُٿي. ”پٽ چندر! مان هڪ منٽ ۾ تو وٽ ٿي پهچان. تون ڊڄ نه“ سنيتا فون ڦٽي ڪري اُٿي. آندي جي جر سنيتا جي من جا سڀ بنڌن ٽوڙي ڇڏيا. هن جي وجود جو فقط هڪ مقصد هو، چندر ۽ چندر. ڪرشنا ڪنڄ جي ستين ماڙي تي هاڻ سنيتا پنهنجي پتيءَ ونود ۽ سٺن سالن جي پٽ چندر سان رهندي آهي.....

هو. چندر مونکي ڪرسيءَ تي ويهڻ جو اشارو ڪيو. مان ويهندي ئي پڇي ويٺس ”چندر ڇا ٿيو آهي؟ سڀ ٺيڪ ته آهي نه؟“ ”اَدا! ڪٿي سڀ ٺيڪ آهي؟ گهوٽيٽن بکيڙو ڪيو آهي. مائٽي ٽٽي پيئي آهي.“ چندر هڪ سُڏڪو ڀريندي چيو. ”هوندي اُها ئي ڏيتي ليتيءَ جي تقاضا. مون چيو. نه ڀائي! نڪ کي مَرُ ڪير لائيندو؟ سوال فقط ڏيتي ليتيءَ جو هجي ها ته مان پاڻ وڪٽي به هنن جو پِيرُ ڀريان ها! توکي خبر آهي ته منهنجي شاديءَ جي ٽن سالن جي عرصي کان پوءِ به جڏهن نرملا ماءُ نه ٿي سگهي ۽ ڊاڪٽرن جو به رايو هو ته نرملا جو ماءُ ٿيڻ ناممڪن هو تڏهن اَسان اَناٿ آشرم مان قانوني طور ٻن سالن جي مڌوءَ کي گود ورتوسين. ٽيويه سال هن جو پالڻ پوشڻ ڪيو آهي. هوءَ اَسان جي جگر جو ٽڪرو ۽، اسان جي سمپتيءَ جي وارث آهي. هاڻ ٿا گهوٽيتا نکر پڇن ته اَسان هنن کان مڌوءَ جي اصلوڪي ڀُڻ بابت سڀ ڪجهه لڪايو آهي. هن جو اَصلوڪوماءُ پيءُ ڪير آهن؟ هن جو خون ڪهڙي خاندان جو آهي. هن جي ذات پات ڪهڙي آهي؟ وغيره وغيره .

”بيوقوف اِهو نٿا سمجهن ته مڌو جڏهن اسان جي گهر آئي، تڏهن هوءَ فقط ٻن سالن جي هئي. اسان ئي هن کي نپايو آهي. هن کي سماج جا سڀ سنسڪار ڏنا آهن. هوءَ هوم سائنس ۾ گريجوئيٽ آهي. شڪل جي سهڻي آهي. هن کي پنهنجي علحده شخصيت آهي.“ اِهو سڀ چئي چندر ڪنڌ هيٺ ڪري ويهي رهيو.

”اَڙي بابا! چرين جا پور، متي جا سور. تون سڀ ڪجهه وساري ڇڏ. مون ٺيڪو ڏنو.“

اَچڻو آهي. ڪجهه سَمجهوَ'' مان سڌا کي ڇڪي پنهنجي ياڪر ۾ سمائي ڇڏيو. اسان ٻيئي نئين مهمان جي مرحبا ۾ نوَ مهينا اکيون وڇائي ويٺا هئاسين. اُتندي ويهندي بس نئين مهمان جي تنوار هئي. ٻار ڌيءُ هوندو يا پٽ! ٻار جو نالو ڇا رکبو! ٻار جو چهرو پيءُ تي هوندو يا ماءُ تي وغيره وغيره. نيٺ اُهو ڏينهن بہ آيو. سڌا کي سور شروع ٿيا. مون پنهنجي ڀيڻ سنيتا کي فون ڪيو۽ اسپتال پهتاسين. ڊاڪٽر تپاس ڪئي ۽ چيو تہ ''ڪيس ڏاڍو ڪامپليڪيٽيڊ آهي. مان پوري ڪوشش ڪريان ٿي. اڳتي سڀ ايشور تي آهي.'' سڌا آپريشن ٿئيٽر ۾ موت سان جنگ جوٽي رهي هئي. اسان ٻاهر بيوس پريشان انتظار ۾ هئاسين. جڏهن ڊاڪٽر ٻاهر آئي تہ چيائين ''سڌا ڌيءُ کي جنم ڏنو آهي. I am Sorry مان سڌا جي جان بچائي ڪونہ سگهيس.'' منهنجي دل کي زبردست ڌڌڪو آيو. منهنجي سڌا هلي ويئي! منهنجي لاءِ سڀ ڪجهہ ختم ٿي ويو. مان آفيس مان ٽرانسفر وٺي ممبئي کان ٻاهر هليو ويس، گذريل پنجويهہ سالن کان بس هڪ شهر کان ٻئي شهر ڀٽڪندو رهيو آهيان. ڪڏهن ممبئيءَ ۾ پير بہ ڪونہ پاتو اٿم.

خير! چندر جي نوٽي تي شاديءَ کان ٻہ ڏينهن اڳ ئي ممبئيءَ پهچي ويس. دادر اسٽيشن کان ٽئڪسي ڪري اچي چندر جي گهر پهتس. هيءُ ڇا! هِت نہ نہ ڍُهل نہ دمام! نہ ديڳيون نہ رانڌا! جڏ تہ موت جو سناٽو ڇانيل هجي. پڪ ئي پڪ ڪا درگهٽنا آهي! در تي گهنٽي وڄايم. در نوڪر ئي کوليو. اندر هال ۾ موجود هئا چندر، ڀاڀي نرملا ۽ دلهن مڌو. ماحول بلڪل غمگين ۽ تناوَ ڀريو

يان پنجويه سال اڳ وارو ممبئيءَ جي اسپتال جو درشيہ
مهون هو. سڏا جو لاش آپريشن ٿئيٽر ۾ هو. نرس
هنجي نئين ڄاول ڌيءُ کي گلابي ٽوال ۾ ويڙهي اَچي
هنجي پيڻ سنيتا کي ڏنو. سنيتا ٻار جو چهرو چميو ۽
ر مون کي ڏيندي چيو. ”ڇوڪري تہ چڻ چنڊ جو ٽڪرو
هي.“ مون ٻار کان منهن موڙي ڇڏيو. سنيتا کي چيم
هيءُ گرهڻ ورتل اَشڀ چنڊ آهي. هيءَ ئي منهنجي سڏا
ي موت جي جوابدار آهي. هن نانگڻ جي منهنجي گهر
کا جڳهہ بہ نہ آهي. مونکي ڏائڻ نہ گهرجي. ڏيئي
ڏيس ڪنهن کي جنهن کي ٻار جي ضرورت هجي. ها!
ن کي ڪنهن اَناٿ آشرم ۾ نہ ڏجانءِ. مون نہ ٻار کي
نو ۽ نہ وري ٻار بابت ڪڏهن سنيتا کان پڇيم. هاڻ تہ
نيتا بہ هن سنسار ۾ جيوت نہ آهي. منهنجي ٻالڪي
بر نہ آهي ڪٿي هوندي. جي جيئري هوندي تہ هوءَ بہ
ڏوءَ جي عمر جي هوندي. مڏوءَ جا پڇيل سوال پڙاڏو ٿي
نهنجي ذهن ۾ گونججي رهيا هئا. مان نيم بيهوش ٿي
يس، خبر نہ آهي ڪيئن چندر ۽ هن جي گهر وارن
ونکي ڪٽي گيسٽ روم ۾ سمارهيو. سڄي رات ننڊ ڪونہ
ئي. منهنجو وويڪ مونکي ڦٽڪار وجهي رهيو هو. ”تون
الائق آهين. تون پنهنجو فرض بہ ڪونہ پالي سگهيو
هين. اڙي پيءُ جو فرض آهي ٻار جي پالنا ڪرڻ، ٻار
ي سنا ويچار ڏيڻ، پيار دلار سان ٻار جي شخصيت جو
رماڻ ڪرڻ، جيئن هو سٺو ناگرڪ ٿي سگهي. پر تو ڇا
ڪيو؟ تو تہ پنهنجي ابهم ٻار کي ڌارين جي حوالي
ڪري ڇڏيو. تون ڇئين تو تہ توکي سڏا سان پيار آهي.
ون تہ سڏا جي امانت کي بہ ڪونہ سنڀالي سگهين، سچ

”پر دوست! مون پنهنجي ڌيءُ جي شاديءَ جا
ڪارڊ ورهيا آهن. گهر ۾ مهمان اَچي ويندا. مان سماج
کي ڪهڙو جواب ڏيندس. لوڪ آهي ٻوڪ. گهوٽيتن کي
ڪيئن سمجهايان؟“ چندر جهنجهلائيندي چيو:
”هاڻ ڪنهن کي ڪجهه به سمجهائڻ جي ضرورت نه
آهي. پُٽ جي پونڊي کان منهن جو پونڊو پلو“ مڌوءَ رڙ
ڪري چيو. مان اُهڙي گهر ۾ شاديءَ لاءِ تيار ڪونه آهيان
جتي انسان جي صحيح پرک نه هجي. جن کي منهنجي
ماءُ پيءُ لاءِ عزت نه آهي، اهڙن سان مان رشتو مور ڪونه
ڳنڍيندس. بابا! مان ڪنواري ئي ڀلي، منهنجي لاءِ ته
اوهان ٻيئي نند ۽ يشوڌرا آهيو. پر اَڄ جي منهنجي
سامهون اُهي ٻيئي هجن ها، جن مونکي جنم ڏنو ۽ اناٿ
آشرم ۾ ڦٽو ڪري ڇڏيو تن کي منهنجي ڪجهه سوالن
جو جواب ته ضرور ڏيڻو پوي ها. ڇا انهن ڪڏهن اِهو به
سوچيو ته ڪو اڄتي هلي هنن جي ٻار کي ناجائز قرار
ڏيندو ۽ مون وٽ ڪو جواب نه هوندو. ڇا هو اَهڙا سقيم
هئا جو منهنجي پرورش جي جوابداري کڻڻ لاءِ اَسمرٿ هئا
۽ ڪنهن ڍير تي ڦٽو ڪري ڇڏيائون. ڇا ڪڏهن ڪو
پنهنجي جگر جي ٽڪري کي اڪيون ٻوٽي نامعلوميءَ جي
غار ۾ ڦٽو ڪندو آهي، جتان هن جو نڪرڻ ناممڪن هجي.
هنن ته مون کي اُهو سورن جو ورثو ڏنو آهي جنهن کي
مان اپنائي به نٿي سگهان ۽ جنهن کان مان انڪار به نٿي
ڪري سگهان.

مڌوءَ ته پنهنجي زندگيءَ جو فيصلو پاڻ ورتو، پر
هن جي پڇيل سوالن مونکي انصاف جي ڪٽهڙي ۾ کڙو
ڪري ڇڏيو. منهنجا هٿ پير ٿڌا ٿي ويا. منهنجي اکين

تصوير. اُهو ئي چنڊ جهڙو چهرو، روشن اکيون، مٺڙ مسڪراهٽ. دل ٿي ته هن کي پنهنجي ڀاڪر ۾ سمائي ڇڏيان. هن اڳيان سمورو داستان کولي رکان. هٿ جوڙي هن کان پنهنجي ڪئي جي معافي وٺان. هوءَ ضرور پنهنجي پيءُ کي معاف ڪري ڇڏيندي.

وويڪ وري لعنت ڏني. ڇو معاف ڪندي هوءَ توکي! تون معافيءَ جي لائق آهين؟ تون هل هتان، مٿان تنهنجي نياڻي سچ کي پنهنجي اڳيان ڏسي دهلجي نه وڃي. هن کي پنهنجي زندگي جيئڻ ڏي. تنهنجي لاءِ اِهو ڄاڻڻ ڪافي آهي ته تنهنجي لاڏلي جيئري آهي. تنهنجي ڌيءُ سکي آهي ۽ تنهنجي نياڻي ڊاڪٽر آهي.

مون وويڪ جو سڏ اونايو. منهنجي اکين ۾ ڳوڙها هئا. مان لاچار، پريشان پنهنجو ئي لاش پنهنجن ڪلهن تي ڍوئيندي، اسٽيشن ڏانهن هلڻ شروع ڪيو.

تہ تو ۾ پيار جو سلو آهي ئي ڪونہ! تو گناهہ ڪيو آهي، تہ هينئر پراشچت بہ توکي ڪرڻ گهرجي، اُت وچي پنهنجي نياڻيءَ کي ڳولهہ، متان اڄ بہ هن کي تنهنجي ضرورت هجي!

مان اڇي پنهنجي پيڻ سنيتا جي گهر باندرا پهتس. سنيتا جي پت ونود سان پنهنجو حال اوريم. هو ويچارو بہ پريشان ٿي ويو. چيائين ''ماما!اما اِن بابت کنهن کي بہ ڪجهہ ڪونہ ٻڌايو آهي. پنجويهہ سال پراڻي ڳالهہ آهي. هاڻ ٻار کي ڳولهڻ، واريءَ مان تيل ڪڍڻ برابر آهي. ڇا ڪجي؟ ها! هڪ رستو آهي. اَسان جي گهر جي هڪ پراڻي نوڪرياڻي آهي پارپتي؛ اها اما جي ڪن وزير هئي. شايد هن وٽان ڪو سراغ ملي وڃي. پارپتي اَچي سامهون ويٺي، اکيون هيٺ ڪري چيائين ''صاحب! اَما مونکي قسم ڏنو هو. مان اوهان سان راز سلي اَما سان بي اِنصافي ڪونہ ڪنديس. ايشور بہ ناراض ٿيندو'' ڪچي`` نوڙيءَ کي آهستي آهستي ڇڪڻ گهرجي. مون چيو: ''پارپتي! هاڻ اما ئي هن سنسار ۾ نہ رهي ءَ مان پنهنجي ڪئي لاءِ پراشچت ڪرڻ ٿو چاهيان. سچ ٻڌائڻ سان توکي ڪو پاپ ڪونہ لڳندو``. مون هن کي سمجهايو.

پڻ پڻ ڪندي چيائين ' اَما مونکي ئي ٻار سيٺ رامچند جي زال کي ڏيئي اَچڻ لاءِ ڏنو هو. صاحب! اوهانجي ڏيءُ تہ تمام سکي آهي. اوهان چنتا ڇو ٿا ڪريو! هاڻ تہ هوءَ هوميوپٿيءَ جي ڊاڪٽر آهي. ''ڊاڪٽر مالامال`` پنهنجي سنتان سان ملڻ لاءِ من تڙڦي اُٿيو. هن جي ڊسپينسريءَ ۾ پهچي ويس، سامهون ئي ڊاڪٽر جي ڪرسيءَ تي ويٺي هئي منهنجي لاڏلي. بلڪل جڻ سڌا جي

لسٽ ڏيکارڻ مان کهڙو فائدو! هڪ هڪ نمبر فون تي ملائي
ڏي - جلد ڪر - بيٺي ڇو آهين؟'' سونل ''Yes Sir'' چئي
ڪمري ڪان ٻاهر نڪري آئي. دل ۾ آيس ته لسٽ کي ڦاڙي
ڦٽو ڪري ڇڏي. ٻنِ پوي اهڙي نوڪري- هيءُ ڪهڙو آفيسر
آهي؟ جنهنکي ڳالهائڻ جي به تميز ڪونه آهي. پنهنجي
زيردستن کي جڻ پنهنجي جُتيءَ برابر ٿو سمجهي. پر من مان
آواز آيس ''سونو! نوڪري نوڪري آهي. اِهو سڀ ته سَهڻو
آهي.''

سونل کي اُهو ڏينهن به ياد آهي جڏهن ڪمپنيءَ جو
اڪائونٽنٽ هڪ رپورٽ کڻي راجيش سر جي چيمبر ۾ ويو هو ۽
پگهر ۾ شل، چهرو رومال سان اُگهندو ڪمري کان ٻاهر ايندي ئي
اچي پنهنجي ڪرسيءَ تي ڦان ٿي ڪريو هو. شايد رپورٽ پوري
وقت تي پيش ڪونه ڪئي هئائين. اڪائونٽنٽ کي ڏسي سونل
سهمجي ويئي هئي، پر عملي جي ٻين سڀني لاءِ اها هڪ
رواجي ڳالهه هئي.

تنهن ڏينهن راجيش سر جو جنم ڏينهن هو. عملي جو
هرهڪ شخص گلدستو يا ڪا سوغات کڻي راجيش سر کي
واڌايون ڏيڻ لاءِ هن جي ڪمري ڏانهن ٿي ويو. پوءِ پلا سونل
پٺتي ڇو پوي. هن به ٻه سو رپيا خرچ ڪري هڪ پين سوغات
ڏيڻ لاءِ گهرائي. ڇوڇ مان راجيش سر جي چيمبر ڏانهن هلي.
سونل جي منهن جو ته پنو ئي لهي ويو جڏهن راجيش سر
پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿيو ۽ سونل کي بنا ڪيڪارڻ جي بس
رسم اَدائگيءَ تور ٿئنڪ يو چئي پين وٺي ڪري پنهنجي ٽيبل
تي رکيائين. سونل منهن پيلو ڪري ٻاهر هلي آئي. پئي پڙ
پڙ ڪيائين ''هيءُ ڪهڙي قسم جو انسان آهي؟ سماج ۾ رهي
ٿو پر سماج جي طور طريقن جي ڪيس ڄاڻ نه آهي. تڏهن
من ۾ ريکا جا چيل اَکر هري آيس ''سکي! سنڀالجانءِ هو ڏاڍو
ڪروس اٿيئي.''

رڪو روح

سونل جو هن ملٽي‌نيشنل ڪمپنيءَ ۾ نوڪريءَ جو پهريون ڏينهن هو. شام ٿائين هوءَ رسيپشن جي ڪرسيءَ تي سنئين ڪنڌي ويٺي ويٺي. ٿڪاوٽ محسوس ڪري رهي هئي. سونل گهر وڃڻ لاءِ پنهنجي ٽيبل سهيڙي رهي هئي جو هن جي اڳيان هڪ شخص اچي بيٺو. نوجوان، شڪل جو سهڻو، قد جو ڊگهو، ويڪرو سينو، ڪليل پيشاني، فل سوٽ پهريل، آواز ۾ حاڪماڻو نوع. سونل ڪجهه دهلجي ويئي. اُٿي بيهي رهي ۽ فقط ايترو چئي سگهي ''Yes Sir''. ''تون مس سونل آهين؟ تنهنجي اپائنٽمينٽ اڄ تي آهي؟'' سونل پنهنجو ڪنڌ هلايو.

''مان چئن ڏينهن لاءِ ٻاهر وڃي رهيو آهيان. مون لاءِ ايندڙ هر فون جو نمبر ۽ ماڻهوءَ جو نالو نوٽ ڪجهه. سومر ڏينهن اُها لسٽ منهنجي ٽيبل تي هئڻ گهرجي.'' اهو چئي هو صاحب ته هلندو رهيو پر سونل ڪجهه وقت موڳي تي بيٺي رهي. جڏهن پاڻ سنڀاليائين ته پنهنجي پاسي ۾ هم ڪار ريڪا کي بيٺل ڏٺائين. ريڪا جي چهري تي شرارتي مشڪ هئي ۽ هن ناٽڪيه انداز ۾ چيو ''ڇو سڪي دل ڏيئي ويٺينءَ ڇا؟ هو ته چيز ئي اهڙي آهي''. ''هو ڪير آهي'' سونل ابوجهائيءَ وچان پڇيو. ''هو راجيش سر آهي. اسانجي ڪمپنيءَ جو هڪ ڊئريڪٽر. اڃان ڪنوارو اٿيئي، پر سنڀالجانءِ ڏاڍو ڪروس آهي.'' ريڪا هڪ ٿهڪ ڏيئي اُتان هلي ويئي.

سومر جي ڏينهن سونل ٽيليفون نمبر ۽ نالن جي هڪ وڏي لسٽ کڻي اچي راجيش سر جي ڪمري ۾ پهتي. راجيش هڪ سرسري نظر اُن لسٽ تي وڌي ۽ چيائين ''مونکي هيءَ

آفيس ۾ ڏياريءَ تي سڄي عملي جي گڏجاڻي هئي. سڀ جو سڀ اتساهه ۾ هئا. پٽيوالي اچي سونل کي چيو ”راجيش سر اوهان کي سڏايو آهي.“ سونل ته دهلجي ويئي. سوين سوال هڪ ئي وقت هن جي ذهن ۾ اُڀريا. پر ڪنهن به سوال جو جواب پنهنجي سر هوءَ حاصل ڪونه ڪري سگهي. ڪنڌ جهڪائي اچي راجيش سر جي سامهون بيٺي. پڪ هيس ته هو ضرور ڪو مانڊاڻ مچائيندو. پر ائين ڪونه ٿيو. ”سونل تون سامهون صوفا تي ويهه مونکي توسان ڪجهه ڳالهيون ڪرڻيون آهن.“ سونل ته ڏاهي ٻار جيان صوفا تي ويهي رهي. راجيش سر آهستي چيو ”سونل مان توکي پنهنجو همه سفر بڻائڻ چاهيان ٿو. اُميد ته توکي ڪو اعتراض نه هوندو. مان فقط ايترو چاهيان ٿو ته تون مونکان منهنجي ماضيءَ بابت ڪو سوال ڪونه پڇنديءَ. شاديءَ کان پوءِ تون نوڪري نه ڪنديءَ ۽ بس. تون پل منهنجي سڄهاءَ تي ويچار ڪر. ڪا زور زبردستي ڪانه آهي. مان تنهنجي فيصلي جو انتظار ڪندس.“

راجيش سر جي هن خودڪلاميءَ تي سونل دنگ رهجي ويئي. سگ چوڻ جي ڍنگ تي هوءَ خوش ٿئي يا ناراض، هوءَ فيصلو ڪري ڪونه سگهي. ڪنڌ جهڪائي هوءَ ڪمري کان ٻاهر نڪري آئي. سونل لاءِ پنهنجي سر فيصلو وٺڻ ڏکي ڳالهه هئي. جنڊ ڪڻ ته ته جنڊ ڳورو ۽ پُڙ ڪڻ ته پُڙ ڳرو هو. چانهه جي وقت جڏهن دل جو حال پنهنجي سکيءَ ريڪا سان اوريائين، ته ريڪا اَچي ٺهڪن ۾ ڇٽڪي. ڇي سوبت شاديءَ لاءِ به شرط رکيا آهن؟ اَصل خشڪي آهي. پر چيو سچ اٿائين. شاديءَ کان پوءِ زال مڙس کي هڪ ٻئي جي ماضيءَ ۾ وڃڻ نه گهرجي. نه ته نه گهر نرڪ ٿيو پوي. ٻيو شرط نوڪري نه ڪرڻ جو - ان لاءِ به اعتراض نه هئڻ گهرجي. ريڪا جي اهائي صلاح هيس ته راجيش سر کي نه نه ڪري.

هندوستان ۾ شاديون ٿينديون ئي ائين آهن. ڦيريائين

ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ڪندي سونل کي ٻارهن مهينا گذري ويا آهن. آفيس ۾ هن جو وقت سٺو گذري رهيو هو. هن کي فقط شڪايت هئي تہ راجيش سر جي رُکي سڀاءَ جي. هو هميشه سيني ڏانهن سخت رهندو هو. هميشه پيو سيني کي ڏاڙهيندو هو. سونل سوچيندي هئي تہ راجيش سر اهڙو سوڀٽ ۽ سخت ڇو آهي! هونءَ تہ هو هوشيار آهي، آتم وشواسي آهي، پنهنجي ڪم جي پليءَ پت ڄاڻ اَٿس؛ پوءِ بہ هو رکو روح ڇو آهي؟ عملي مان ڪو ان وشيہ تي روشني وجهي نہ سگهيو هو. سونل کي فقط ايتري ئي ڄاڻ حاصل ٿي سگهي هئي تہ گهر ۾ راجيش سر اڪيلو ئي رهندو آهي. ڪو بہ هن جو ويجهو مٽ مائٽ ڪونہ آهي. سڄو گهر هن جو پڙهو نوڪر، رامو ڪاڪا ئي سنڀاليندو آهي.

ممبئيءَ ۾ چوماسو قوه جوانيءَ ۾ هو. سونل، شام جو آفيس جي ٻاهران بيهي ٽئڪسيءَ جو انتظار ڪري رهي هئي. نہ ٽئڪسي اچي رهي هئي ۽ نہ مينهن کي جهل ٿي آئي. سونل آسمان ڏانهن نهاري ڇڻ اندر ديوتا کي سٽائي ڪرڻ لاءِ ٻاڏائي رهي هئي. ان وقت گهر وڃڻ لاءِ راجيش سر آفيس کان ٻاهر نڪتو. سونل کي آسمان ڏانهن نهاريندو ڏسي بيهي رهيو. سونل ۽ راجيش سر جون اکيون چار ٿيون. ”ڪيستائين وڃڻو اٿيئي سونل؟“ نہ چاهيندي بہ سونل جواب ڏيئي ويني ”سر! پيڊر روڊ تي هاسٽل تائين.“ ڪار ۾ راجيش سر ڳالهين ڳالهين ۾ سونل کان سڀ پڇي ئي ورتو تہ ممبئيءَ هوءَ ۾ اڪيلي هاسٽل ۾ رهندي آهي. هن جي وڏوا ماءُ پوني رهندي آهي وغيره وغيره. ٻئي ڏينهن سونل جڏهن ريکا کي اِهو سڀ ڪجهہ ٻڌايو تڏهن ريکا ڪيترو وقت سونل جي چهري ڏانهن نهاريندي ئِي رهجي ويئي. چي، شايد برف جون ڇپون پگهرجي رهيون آهن. شڪ اٿم ڪٿي ٻوڏ ٻوڏان نہ ٿي وڃي. سونل شرم کان سُسي ويئي.

ڪڙڪي هئي. هو بنا هڪ اَکر ڳالهائڻ جي پنهنجي ڪمري ۾ هليو ويو. هن جي ذهن ۾ سونل جا اکر ''مونکي طلاق گهرجي'' ڌرڪي جيان وڄي رهيا هئا. صبح جو جڏهن سونل چانهه جو ڪوپ پي رهي هئي ته هن کي ٽيبل تي راجيش جو لکيل خط مليو. اِهو خط نه هو راجيش جي ماضيءَ جو دردناڪ داستان هو.

''سونل! ماڻهن مونکي انيڪ نالا ڏنا آهن. سوبٽ، رکو روح، خشڪي وغيره. منهنجي اهڙي سڀاءَ جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ مون ڪڏهن اِن جو ڇيد ڪونه ڪيو آهي. اَڄ جڏهن تو مونکي طلاق ڏيڻ جو فيصلو ڪيو آهي، تڏهن مان ڪجهه سوچڻ لاءِ مجبور ٿيو آهيان. منهنجو ماضي اڄ منهنجي سامهون کڙو آهي، ڇهن سالن جو هوس جو منهنجي ماءُ پيءُ جي وچ ۾ طلاق ٿي ويئي. ڪڏهن ماءُ جي گود ۾، ڪڏهن پيءُ جي آغوش ۾ پيار ڳوليندو رهيس پر هميشه ڌڪا ئي نصيب ٿيم. هنن ته وڃي پنهنجا جدا جدا آشيانا اَڏيا پر مان اٺن سالن جي عمر کان وٺي هاسٽل پيڙو ٿيس. انتظام جي نالي ۾ نصيب ٿي. نوٽ پريم کان وانجهيل زندگي. مونکي رشتن کان ٻڇان ايندي آهي. منهنجي نس نس ۾ زهر پريو پيو آهي. اهو زهر ڪڏهن غصي جي روپ ۾ ته ڪڏهن سختيءَ جي روپ ۾ اُڀري ايندو آهي. ڪڏهن ڪنهن وٽان پيار ڪونه پاتو اٿم. شايد اهو ئي سبب آهي جو ڪنهن کي پيار ڏيڻ ۾ به سمرٿ ڪونه آهيان. اڄ مان پاڻ کي شرمسار محسوس ڪري رهيو آهيان. شل نه ڪنهن جوڙي جي طلاق ٿئي.''

خط پڙهي، سونل هن جي ڪمري ۾ ويئي. راجيش جي اکين ۾ ڳوڙها هئا. هو سونل کان نظرون چورائي رهيو هو. جڏهن سونل هن جي ڪلهي تي هٿ رکيو تڏهن راجيش ننڍي ٻار جيان اَچي سڏڪن ۾ ڇتڪيو ۽ سونل جي آغوش ۾ سمائجي ويو.

شادي، پوءِ پيار. بس ائين ئي سونل هڪ اجنبيءَ سان شاديءَ جي بندڻ ۾ ٻڌجي ويئي. وقت گذرندو رهيو، سونل کي اُميد هئي تہ راجيش جي سڀاءَ ۾ شاديءَ کان پوءِ بدلاءُ ضرور ايندو پر هت تہ جيئن تڏ تيئن وڌ. ڪم، ڪم، ڪم کان سواءِ هِن ماڻهوءَ جي زندگيءَ ۾ ڪنهنجي بہ ڪا اهميت ڪونہ هئي. هاڻ تہ هر وقت غصو. هر ڳالهہ ۾ شڪ. ٿوري ٿوري ڳالهہ تي کٽ پٽ چڙ راجيش جو سڀاءُ ٿي پيو هو. سونل، راجيش جي اُن رُکي سڀاءَ جي سببن تي ويچار ڪري رهي هئي؛ پر هوءَ ڪنهن بہ نتيجي تي پهچي ڪونہ سگهي. هوءَ تہ راجيش جي ماضيءَ جو در کڙڪائڻ کان بہ محروم هئي.

سونل جي اونداهي زندگيءَ ۾ وري هڪ دفعو اُميد جي ڪرڻ ڪني ڪڍي، جڏهن هوءَ گربوتي ٿي. هن کي پڪ هئي تہ جڏهن ننڍڙو ٻار گهر ۾ ايندو تہ راجيش موهہ وس ٿي پنهنجي سڀاءَ ۾ تبديل آڻيندو. پر ايشور کي اهو منظور ڪونہ هو. هوءَ جڏهن ويم لاءِ اسپتال ۾ هئي، تڏهن راجيش آفيس جي ڪم سان لنڊن ويل هو. جڏهن ريکا کيس ٽيليفون تي حالتن کان واقف ڪيو تڏهن جواب ڏنائين: ”ريکا تون سونل جو خيال رکج. مان ڪانفرنس ڇڏي ممبئي موٽي ڪونہ سگهندس. موٽڻ ۾ هڪ هفتو لڳندو.“

سونل جي قسمت ۾ ٻار ڪونہ هو، پر هن رکي روح کان آزادي حاصل ڪرڻ تہ هن جي وس ۾ هئو. سونل کو فيصلو ڪري ئي ورتو. هوءَ وڪيل سان صلاح مصلحت لاءِ ٻاهر ويل هئي. جڏهن دير سان گهر موٽي تہ در تي راجيش بيٺل هو. جهنجهلائي چيائين. ”ڪيڏانهن ويئي هئينءَ؟ مون توکي اڪيلو ٻاهر وڃڻ کان منع ڪئي هئي!“ سونل پاڻ روڪي نہ سگهي. در وٽ ئي بيٺي جواب ڏنائين. ”مان وڪيل سان ملڻ ويئي هيس. سڀاڻي مان هيءُ گهر ڇڏي وڃي رهي آهيان. مونکي طلاق گهرجي.“ هيءُ جواب نہ هو. راجيش مٿان ڄڻ بجلي

ميڪ اپ مان ڪنديس، بلڪل ساڳي رنگ جي ساڙهي منهنجي سس به پائيندي ۽ ساڳي ڍنگ جو ميڪ اپ هوءَ به ڪندي. پل تہ لوڪ پيو موڙا ڏئي پر هوءَ هميشه ائين پيئي پائيندي تہ ميندي‌ءَ رتڙا هٿ منهنجا نہ پر هن جا آهن.

هوءَ منهنجي سهري جو بہ ڏاڍو خيال رکندي هئي. صبح ٿيو نہ آهي، نوڪر لاءِ سڏن مٿان سڏ پيا پوندا. سهري جي پائڻ لاءِ پينٽ، مئچنگ قميض، رومال، جوراب، بوٽ، ٽاءِ وغيره. سڀ جو سڀ نوڪر ٺاهي ڪرسي‌ءَ اڳيان رکندو. منهنجو سهرو نيرن ڪندو تہ منهنجي سس هن جي پاسي ۾ ويهي پاڻ بہ نيرن ڪندي. هو در کان ٻاهر قدم رکندو تہ هوءَ در جي چائنٽ وٽ بيهي رهندي. هن سان ٽا ٽا ڪندي جيستائين هو گلي‌ءَ جي موڙ تان مڙي ويندو. بس منهنجو سهرو هِن در کان نڪرندو تہ هوءَ هُن در کان نڪرندي. پوءِ شام جو پنجين بجي تائين هلنديون هن جون ڪٽي پارٽيون يا ڪلب ۾ رمي‌ءَ جا دور. هوءَ ماڊرن ناري سنسٿا جي چيئر پرسن پڻ آهي. هن کي فخر آهي تہ هوءَ پڙهيل آهي، ماڊرن آهي ۽ سماج ۾ هن کي ڪو درجو آهي. ڪنهن جي محتاج ڪونہ آهي. هنن ٻنهي جي سک ۽ پيار ڏسي، منهنجو من تہ خوشي‌ءَ سان جهومي اُٿندو هو. اِهو ئي سوچيندي هيس تہ سنسار ۾ سڀ جوڙا ائين ڇو نہ ٿا ٿين!

وقت گذرندو رهيو. مونکي اُها شام جي ويل بہ ياد آهي. منهنجو سهرو آفيس مان واپس وريو. تمام ملول ٿي لڳو. چانهہ پيئندي منهنجي سس کي چيائين: سڀني هاڻ تون بسترو گول ڪر. منهنجو ٽرانسفر آسام جي وادي‌ءَ ۾ ٿيو آهي. هن هفتي ئي مونکي آفيس جي چارج وٺڻي آهي. منهنجي سس جي هٿن وارو چانهہ جو ڪوپ ڇلڪي پيو. چيائين: اِهو ڪيئن ممڪن آهي گهر ۾ نئين نونهن آهي. هت سڪي وينا آهيون. توهان کي بہ رٽاير ڪرڻ ۾ باقي پنج

کچا ڌاڳا

منهنجو سَسُ سهرو منهنجي مڱڻي کان اَڳ جڏهن مونکي ڏسڻ لاءِ اَسان جي گهر آيا هئا، تڏهن هنن جي عمر جو اندازو اسانجي گهر مان ڪوبہ لڳائي ڪونہ سگهيو هو. پهراءُ ۽ اُٿڻ ويهڻ مان ڪنهن کي بہ وشواس ڪونہ ٿي آيو تہ هو ٻئي وچيئن عمر جا آهن ۽ هنن کي هڪ پنجويه ورهين جو جوان پٽ آهي جنهن جي شاديءَ لاءِ هو هت ڇوڪري ڏسڻ آيل آهن. جڏهن هنن مونکي پسند ڪيو ۽ منهنجي پاپي هنن جو منو وات ڪرائي رهي هئي، تڏهن هن هڪ نرالي اَنداز ۾ کين چئي ڏنو ''دادي! اَسان جي سونو تہ توهانجي ننڍي ڀيڻ ٿي سونهي ۽ نہ نونهن.'' منهنجي سس بہ هن کي کلندي جواب ڏنو. برابر ٿي چئين: منهنجو پٽ راجيش بہ هنن جو جو پاءُ سونهندو آهي ۽ نہ پٽ. سچ تہ مان پنهنجي ڏيراڻي پسند ڪرڻ آئي آهيان ۽ نہ نونهن.

منهنجي شادي ٿي. پنهنجي گهر ۾ سس سهري جو هڪ ٻئي سان سنبنڌ نرالو ڏٺم. هو هڪ ٻئي جا دوست وڌيڪ ۽ پتي پتني گهٽ هئا. مون هنن جي وچ ۾ ڪڏهن ڪا بہ ڇڪتاڻ ڪونہ ڏٺي. منهنجي سس، شاديءَ ۾ جيڪا منهنجي لاءِ خريداري ڪئي هئي، ساڳي خريداري پنهنجي لاءِ بہ ڪئي هئي. هن جيڪي ڳهڻا منهنجي لاءِ گهرايا ويا هئا، اهڙا ئي ڳهڻا پنهنجي لاءِ بہ گهرايا هئا. گهمڻ ڦرڻ لاءِ جنهن رنگ جي ساڙهي مان پائيندي ۽ جنهن ڍنگ جو

ي وچڻ کان پوءِ منهنجي سس ٻه ٽي ڏينهن ڪجهه
اٽڪي ٽي پيئي؛ پر پوءِ اڳي جيان ڪلب، پارٽين ۽ سماج
يوا ۾ مشغول ٿي ويئي.
اسين هر سال اونهاري جي موڪلن ۾ ڪجهه ڏينهن
سام جي وادين ۾ گهمڻ لاءِ ويندا هئاسين. ڪل خوشيءَ سان
ئڪيشن گذاريندا هئاسين. منهنجو سهرو لاڏ سان اَسان سڀني
ي پنهنجن دوستن سان ملائيندو هو. هوٽلن ۾ پارٽيون
يندو هو. ڪل خوشيءَ جي انهن پلن ۾ ٻه مونکي ائين لڳندو
و تہ ڪٿي ڪچا ڌاڳا سڙي رهيا آهن. اُها سڙڻ جي بانس
ونکي هميشه پريشان پيئي ڪندي هئي.
پنج سال گذري ويا. انهن پنج سالن ۾ منهنجو سهرو
ڪ دفعو ٻہ ممبئي ڪونہ آيو. هاڻ منهنجي سس ٻہ پوڙهي
ئجي ويئي آهي. نہ آهي هن جي چمڙيءَ ۾ اها رونق ۽
ہ آهي هن جي جسم ۾ اُها ڦڙتي. هاڻ تہ ڪلب ۾ ٻہ
گهٽ ويندي آهي. ماڊرن ناري سنسٿا جو ڪم ٻہ نئين
يڙهيءَ اَچي سنڀاليو آهي. هن لاءِ هاڻ رهجي ويون آهن
نہ ماضيءَ جو انيڪ يادگيريون. هن کي هاڻ پنهنجي گهوٽ
جي جدائي ٻہ ستائي رهي آهي. هن جو سڀاءُ ٻہ چڙ چڙيو
ٿي پيو آهي. هڪ ئي سوال پيئي ڪندي: ”ڪنوار تنهنجي
سهري جو ڪو خط آيو آهي ڇا؟ ڪنوار تنهنجي سهري جو
ڪو فون آيو آهي ڇا؟ ’نہ!‘ جو جواب ٻڌي هن جو چهرو
مايوس ۽ ڦڪو پئجي ويندو آهي. اسانکي انتظار هو هاڻ
سهري صاحب جي واپس ورڻ جو. نيٺ اُهو ڏينهن ٻہ آيو.
اَسان سڀ هن کي سٽيشن تي وٺڻ وياسين. هو ريل گاڏيءَ
مان هيٺ لٿو. هن سان گڏ هڪ عورت پڻ هئي. شڪل جي
سهڻي، قد ۾ پوري پني، روش آسامي عورتن جهڙا، عمر
چاليه پنجيتاليه سال، سادي ڪنيءَ سان اَڇي ساڙهي، سائي
رنگ جو بلائوز، پيرن ۾ سادو چمپل، چهري تي آنندمبه

سال رهجي ويا آهن. چون ٿا رٽايرمينٽ وٺي نوڪريءَ جي جهنجهٽ کان آزاد ٿيو. گهر جهڙو سک ڪٿي آهي ڇا؟ منهنجي سهري وراڻيو ”راجيش کي شادي ڪئي ٽي سال گذري ويا آهن. نونهن پنهنجو گهر پاڻ سنڀاليندي، منهنجي لاءِ نوڪريءَ جو نه پر ڪيريئر جو سوال آهي. ها! باقي توکي پٽ نونهن جو موهه ۽ هتان جا سک ڇڏڻ محال آهن، ته ٻي ڳالهه آهي. منهنجي سس جواب ڏنو ”موه جي ڳالهه نه آهي. ڪير رهندو آسام جي وادين ۾ جتي نه آهي ٻولي پنهنجي ۽ نه رهڻي پنهنجي. نه رهڻ جو سک ۽ نه ڪاڏي جو سک، هنن پراون سان رهڻ مون کان نه پڄندو، منهنجي سهري نهر سان چيس: ”سڄو پارٽ ديشن پنهنجو آهي. جتي تون ۽ مان آهيون. اُهو اَسان جو گهر آهي ۽ اُتي ئي سک آنند آهي.“

منهنجي سس ٿورو خفي ٿي چيو: ”مان توهانکي وڃڻ جي صلاح ڪونه ٿي ڏيان پر جي توهانکي عهدي ماڻڻ جو شوق آهي ته مان ڇا ٿي ڪري سگهان. مان ته هلي ڪونه سگهنديس. باقي توهان پنهنجي صحت جو خيال رکجو. گهر ۾ نوڪر رکجو. ڪاڏو پوري وقت تي کائجو.“ منهنجي سهري هن کي وچ ۾ ڪٽيندي چيو رهڻ ڏي رهڻ ڏي منهنجو خيال! اهو چو نه ٿي چئين ته توکي اُتي ڪٽي پارٽيون ڪونه ملنديون، ڪلب ڪونه ملندي، توکي گهر سنڀالڻو پوندو جو تنهنجي وس کان ٻاهر آهي.“ منهنجي سس اُٺي ڪڙي ٿي ۽ وڏي آواز ۾ چيائين ”ٺيڪ آهي ٺيڪ آهي. جي ائين ٿا سمجهو ته ائين ئي سهي. مان توهانجي زال آهيان، ڪا ٻانهي ته ڪونه آهيان. توهان چوندا اُٺ ته اُٺ ۽ ويه ته ويه. يڳ بدليو آهي پر توهان اَڃا ڪونه بدليا آهيو. منهنجي سهري ٻه بحث جو سلسلو بند ڪري ڇڏيو ۽ ٻئي ڏينهن نئين پوسٽنگ لاءِ روانو ٿي ويو. منهنجي سهري

نهنجي ڳلي ۾ اوهان جو منگل سوتر پيل آهي. پوءِ توهان
ءن ٻيءَ کي ڪيئن وٺي آيا آهيو. دنيا ۾ ڪو لڄ شرم
آهي يا نه.“ منهنجي سهري به نهر سان جواب ڏنس،”تون
جيئري آهين تنهنڪري ته هن سان شاديءَ جا ست ڦيرا
ڪونه ڏنا اَٿم. باقي رهيو سوال منگل سوتر جو اِهو ته سماجڪ
بنڌن آهي ۽ نه پيار جو بنڌن. شاديءَ جو مطلب آهي جيون
جي انت گهڙيءَ تائين دک سک جو ساٿ، پيار ڏيڻ ۽ پيار
پائڻ. پر تو ته نه ساٿ ڏنو آهي ۽ نه پيار ونڊيو آهي، تو
نه مونکي کوٺو سڪو سمجهي وچ رستي تي ڦٽو ڪري ڇڏيو،
تو ڪڏهن اِهو سوچيو، ته مان توکان سواءِ دور واديءَ ۾
اڪيلو ڪيئن گهاري سگهندس.“ منهنجي سس ڪجهه سوچي
هڪ ٻيو نقطو گهوٽ اڳيان رکيو ڇي ”اسان وڏا ٿي ويا
آهيون، جواني جا ڏينهن ڪائي چڙهيا آهيون، اَسان جو
پنهنجي گهر گرهستيءَ ڏانهن به ڪو فرض آهي يا نه؟
راجيش آهي. ڪنوار آهي. اُنهن لاءِ هت ڪنهن کي ته رهڻو
هوندو! ان ۾ مون ڪهڙي غلط ڳالهه ڪئي آهي!“ سهري به
ڪجهه ويچاري جواب ڏنس، ”اسان پنهنجو فرض پاليو
آهي، هو هاڻ پنهنجي پيرن تي آهن. جوانيءَ ۾ وقت تيز
رفتار سان هلي ٿو. ساٿ جي ضرورت ته وڏيءَ عمر ۾ ٿئي
ٿي، جڏهن وقت ڇڻ بيهي ٿو وڃي، اهو محسوس ٿو ڪجي
ته ڪو مون سان ساڻ هجي، ڪو مون کي ڪن ڏيئي ٻڌي،
ڪو مونکي سهارو ڏي ۽ سڀ کان وڏيڪ بيماري سيماريءَ ۾
ديک ڀال ڪري پر تو ته مونکي زندگيءَ جا پنج سال
اڪيلائپ جهيلڻ لاءِ مجبور ڪري ڇڏيو.“ منهنجي سس به
چڙ مان چيس: ”بحث ڪرڻ ته ڪو توهان کان سکي. توهان
ڪجهه سوچيو ته سهين ته هن عورت کي پاڻ سان رهائي
توهان اسان لاءِ ڪيڏي نه خواري ٿا ڪڙي ڪيو. ماڻهو ڇا
چوندا؟ ڪير ڏيندو جواب سماج کي، لوڪ آهي ٻوڪ.“ سهرو

ريڪائون. منهنجي سهري هن جي واقفيت بہ نرالي انداز ۾ ڪرائي: ”هيءَ راڌا آهي. منهنجي آفيس ۾ سيڪريٽري هئي، نوڪريءَ تان استعفيٰ ڏيئي مون سان گڏ هلي آئي آهي. اُتي بہ مونسان گڏ رهندي هئي ۽ هت بہ مونسان گڏ رهندي. اسان سڀني جا تہ ڇهہ ئي ڇڄي پيا. ريلوي پليٽفارم تي ڀلا ڪو ڪهڙو بحث ڪري؟ سڀ گهر پهتاسين. ڪنهنجي بہ زبان مان ڪو اکر ڪونہ اُڪليو. سڀ جو سڀ چپ هئا. منهنجي سس جي اکين مان ڳوڙها ٽِي ڳڙيا، پر ڦڙڪ ٻاهر ڪونہ ڪڍيائين تہ متان ڪو ٻڪيڙو نہ کڙو ٿي پوي. ٻئي ڏينهن صبح جو ئي منهنجو سهرو ڪا جڳهہ ڀاڙي تي ڪري آيو ۽ منجهند ٽاڻي پنهنجو سامان کڻائي راڌا کي ساڻ وٺي وڃي اُتي پهتو. جڏهن در ڪان ٻاهر قدم رکيائين، تڏهن منهنجي سس تمام آهستي پر محڪم آواز ۾ ڪيس چيو ”شام جو اچجو. مونکي توهان سان ڪجهہ ڳالهيون ڪرڻيون آهن.“ منهنجي سهري هن کي ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو ۽ هلندو رهيو.

مون کي پڪ هئي تہ منهنجو سهرو شام جو ڪونہ ايندو. جي ايندو تہ منهنجي سس کو پنيٽ ٻاريندي. جيڪا ذلت هاڻ اَسان چئن ديوارين اندر جهيلي رهيا آهيون، اها ذلت هاڻ اوڙي پاڙي ۽ مٽن مائٽن اڳيان جهيلڻي پوندي. اسان جو ڪنڌ سڀني اڳيان جهڪي ويندو. سهري صاحب تہ سڄي خاندان تي ڪلنڪ لڳائي ڇڏيو آهي. هاڻ ڇا ڪجي! ڪڇا ڏاڏا ايتري ۾ ٿي پوندا، مون ڪڏهن اِهو سوچيو بہ ڪونہ هو.

شام جو سهرو صاحب آيو ۽ هن سان گڏ هئي راڌا. ماحول ۾ اُداسي هئي ۽ تناءُ هو. مان هنن جي اڳيان چانهہ ۽ بسڪيٽ رکيا ۽ منهنجي سس اَچي هنن جي پاسي ۾ ويٺي. نهر سان مڙس کي چيائين ”مان اَچا جيئري آهيان.

هو اڪيلائپ کان ڏاڍو پريشان ٿيندو آهي، هن کي هميشه
ڪنهن جو ساٿ گهرجي، اهو ئي سبب آهي جو آسام جي
وادين ۾ اَسان ٻيئي هڪ ٻئي جي ويجهو اچي وياسين. هن
جي صحبت ۾ مان گهڻو ڪجهه پاتو آهي. مان هن جي
ڏاڍي عزت ڪندي آهيان. هو منهنجي لاءِ سڀ ڪجهه آهي،
هن جي پيار جي صدقي ۽ هن جي سک لاءِ مان پنهنجي
نوڪري ڇڏي آئي آهيان ۽ هن سان گڏ ٻي عورت ٿي رهي
رهي آهيان. پيار پائڻ لاءِ گهڻو ڪجهه نڇاور ڪرڻو پوي
ٿو. مان ته هن لاءِ پنهنجو سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ لاءِ تيار
آهيان. مان هن سان قائم ڪيل سک جو سنٻنڌ ٽوڙڻ ته نٿي
چاهيان پر ساڳئي وقت مان هيءُ گهر به برباد ڪرڻ نٿي
چاهيان. منهنجو ڇا! منهنجو ته ٻالپڻ ئي اناٿ آشرم ۾ گذريو
آهي. جيون ۾ نه ماءُ جو سک مليو نه پيءُ جو لاڏ نصيب
ٿيو آهي. زندگي ئي اُميدن جي سهاري گذري آهي. مس
مس جيون جي هن پل ۾ ڪنهن جو پيار نصيب ٿيو.
سوچيم ڪشتيءَ کي ڪنارو ملي ويو آهي. اک کوليم ته
پيرن هيٺان زمين ئي ڪونه هئي. خير جي ليک ۾ اهو ئي
لکيل آهي ته اهو ئي سهي. ليک کي ڪهڙي ميک. مان
هينئر 8.00 بجي واريءَ گاڏيءَ ۾ واپس آسام وڃي رهي
آهيان. صاحب کي اِن جي ڄاڻ ڪونه آهي. منهنجي توهان
سيني کي هڪ نماڻي التجا آهي ته توهان سڀ صاحب جو
پورو خيال رکو. هن کي پيار ڏيو. رشتن جا ڍلا ٿي ويل
ڪچا ڌاڳا وري مضبوط ڪريو. جيئن هو آسام جي وادين کي
هميشه هميشه لاءِ وساري ڇڏي. راڌا جي اکين ۾ ڳوڙها تري
آيا. ساڙهيءَ جي ڪنڊ سان ڳوڙها اُگهندي هوءَ اُٿي کڙي
ٿي ۽ تکڙو تکڙو دروازي کان ٻاهر نڪري ويئي. اَسان
سيني جا هٿ هن کي روڪڻ لاءِ اُٿيا ضرور پر ڪنهن به هن
کي روڪيو ڪونه!

صاحب اُٿي بيهي رهيو ۽ چيائين ”تون ڏي انهن ڪي جواب. مان آسام جي وادين ۾ پنج سال اڪيلو رهيس، گهر هوندي به گهر ڪونه هو، نوڪريءَ هوندي به پريشان هوس. سکن هوندي به دکي هوس، ماڻهو هوندي به اڪيلو هوس، تڏهن منهنجو ساٿ ڪنهن ڏنو؟ مان بلڊپريشر ۽ دل جي بيماريءَ جو مريض آهيان ان لاءِ جوابدار ڪير آهي؟ ويرانيءَ ۾ گهاڙيل پنج سال مونکي ڪير موٽائي ڏيندو؟ تون يا تنهنجو سماج؟ هر هڪ رشتو ڪچن ڌاڳن سان سبيل ٿيندو آهي. جي سٽ ڏبي ته ٽاڪا ٽٽي ئي پوندا. بهتر آهي انهن ڪچن ڌاڳن جي پوري سنڀال ڪرڻ گهرجي، تون راڌا کي ڪوبه ڏوه نه ڏي. هيءَ ته ڪرم ۽ قربانيءَ جي پتلي آهي. هن منهنجو ساٿ ڏنو آهي. منهنجي سيوا ڪئي آهي ۽ اِهو به بنا ڪنهن آس جي. هن جو مونسان سنبنڌ پاڪ آهي. پوءِ پل ته تون ۽ تنهنجو سماج اُن کي کهڙو به نالو ڏي، مونکي ڪوبه فرق ڪونه ٿو پوي.“ سهرو سائين ته اهو سڀ ڪجهه چئي هليو ويو. گهر ۾ سڀ پريشان هئا. ڪنهن کي به اُن رات ننڊ ڪونه آئي.

ٻئي ڏينهن اَسُر جو دروازي تي گهنٽي وڳي. دروازو مان ئي کوليو. چانئٺ تي راڌا ئي بيٺي هئي، پر اڪيلي، دروازو کلندي ئي اَندر هلي آئي. اچي هال ۾ صوفا تي ويٺي. منهنجي سس ۽ راجيش به اُٿي آيا. هن تمام آهستي سان چيو ”مونکي اوهان سيني سان ڪجهه ڳالهائڻو آهي. معاف ڪجو سويل صبح جو ئي آئي آهيان. مان ڪالهه به هت آئي هيس. حالتن کان واقف آهيان، توهان سان ڪو سوال جواب ڪريان تنهن لاءِ مونکي ڪو اڌڪار نه آهي. پر التجا ڪرڻ کان ڪوبه مونکي روڪي نه ٿو سگهي، صاحب هڪ نيڪ دل انسان آهي. مان هن کي گذريل پنج سالن کان سڃاڻان. هو ڏاڍو ذهين آهي پر ساڳئي وقت ڏڪڻو پڻ آهي.

ٻوڙها ٿري رهيا هئا. هوءَ انهن ٻوڙهن کي روڪڻ جي پوري ڪوشش ڪري رهي هئي. ڪملا بہ پاڻ کي جهلُ ڏيڻ لاءِ اَڌ ڪلندي، اَڌ روئندي پاءُ سان هتان هتان جون ڳالهيون ڪري رهي هئي. پر ديوان صاحب تہ ڪنڌ هيٺ ڪري ڪنهن ٻوڙهي ويچار تي سوچ ڪري رهيو هو. اوچتو اَنائونسمينٽ ٿي ''نيويارڪ ڏانهن ويندڙ فلائيٽ نمبر 304 جا ياتري هوائي جهاز ڏانهن روانا ٿين. ونود اُٿيو. پهريائين ماءُ کي ۽ پوءِ پيءُ کي پيرين پيئي موڪلايائين. ڪملا کي سڪ سان ياڪر پاتائين. ڪنهن جي زبان مان هڪ اَکر بہ ڪونہ اُڪليو. ونود هڪ وڏي هال ڏانهن پنهنجن ڪان پري هلندو ويو. ٿي جسم هن وڇوڙي کي تيستائين ڏسندا رهيا جيستائين ونود هڪ موڙ تان مڙي ويو ۽ اکين کان اوجهل ٿي ويو. ديوان صاحب لاءِ هيءُ وڇوڙو سهڻ محال هو. هو پر ۾ پيهل ڪرسيءَ جو سهارو وٺي ويهي رهيو. بہ ٻوڙها هن جي اکين ۾ ٿري آيا.

راڌا گهر پهچي پنهنجو صبر وڃائي ويني. وڏي واڪي ديوان کي چيائين ''جي پٽ ۾ ايترو موه اَٿو تہ هن کي پرديس وڃڻ ئي ڇو ڏنوَ. هاڻي ڇا ٿيندو منهن سڄائڻ مان يا اونڌي منجي پائڻ مان! پڙهڻ ويو آهي ڪو عُمر پر لاءِ تہ ڪونہ ويو آهي. جلد واپس اَچي ويندو. ايڏو موه ڪو نهي ٿو. پاڻ کي همٿ ڏيو.'' ديوان چئنراءِ آهستي ورياڻيو: ''هن گهر ۾ منهنجي ڪير ٿو ٻڌي. سيني کي پنهنجي مت آهي. ونود کي موڪل ڏيڻ لاءِ منهنجي مرضي اصل ڪونہ هئي. پر اڄ ڪالهہ جي نوجوانن کي ڪير سمجهائي. ڇي، هٽ ڇا رکيو آهي. نہ آهي پڙهائيءَ جو قدر، نہ آهي جيون جو سک. سڀ جو سڀ جانورن جي زندگي بسر ڪري رهيا آهيون. پر سچ اِهو آهي راڌا تہ هيءَ پيڙهي پنهنجي سک لاءِ پريشان آهي. هنن کي وڏن جي سڪ ۽ پيار جو ڪو بہ اونو ڪونہ آهي. نہ آهي هنن کي پنهنجي ماءُ پيءُ جو خيال ۽ نہ پنهنجي ديش

نئون يگ

ديوان چئنراءِ جي موت کان پوءِ ڏهين ڏينهن ڪريا ڪرم لاءِ سندس پتني راڌا پنهنجي ڌيءُ ڪملا کي ساڻ ڪري ديوان صاحب جي سنکن جو ڪلش کڻي ناسڪ ۾ گوداوري نديءَ جي تٽ تي اَچي پهتي. پنڊي جي سامهون ڪلش رکي چيائين: ”منهنجي گهوٽ جي سنکن جو ڪلش آهي. جل پروان ڪرڻو آهي. پتا جو ڪريا ڪرم منهنجي ڌيءُ ڪملا ڪندي.“ پنڊو ڪڏهن ڪلش کي ته ڪڏهن ڪملا جي چهري کي ڏسي رهيو هو. جڏهن ڪو به فيصلو ڪونه ڪري سگهيو تڏهن پوٿيءَ جا ورق ورائيندي چيائين: ”شاسترن ۾ پراڻيءَ جي ڪريا ڪرم جو حق فقط پٽ جي سنتان کي ئي ڏنو ويو آهي. ڪنيا ته ڪريا ڪرم ڪري ئي نٿي سگهي. پراڻيءَ جي سدگتيءَ لاءِ ڪريا ڪرم شاسترن پٽاندڙ هئڻ گهرجي.“ اهو چئي پنڊو چپ ڪري ويهي رهيو. راڌا جي ڪنن تي پنڊي جا اکر پوري ريت پيا يا نه. خبر ڪونه آهي، پر ايترو ضرور سمجهه ۾ آيس ته ڪريا ڪرم لاءِ هن جي پٽ ونود جي ضرورت آهي. راڌا سچ ته ماضيءَ جي تصويرن ۾ کوهجي ويئي هئي.

چار سال اَڳ ممبئي جي سهار آڏو رات جا ٻه وڳا هئا. ديوان چئنراءِ جو سمورو پريوار، هن جي زال راڌا ۽ هن جي ڌيءُ ڪملا، ونود کي آمريڪا وڃڻ لاءِ هوائي جهاز ۾ چاڙهڻ لاءِ آيل هئا. ونود، ديوان چئنراءِ جو سڪيلڏو پٽ هئو. هن هينئر ئي M.Sc. فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ڪئي هئي. ڪيميڪل ٽيڪنالاجيءَ ۾ Ph.D. ڪرڻ لاءِ هو آمريڪا وڃي رهيو هو. ونود کي ڇڏي باقي سڀني جا چهرا لٿل هئا. راڌا جي اکين ۾

لکيو: ”پريہ ونود! دادا دل جي بيماريءَ جو شڪار ٿي پيو آهي. دوا درمل ٿئي پيو. ڪجھہ فائدو بہ اَٿس مان سمجھان ٿي تہ دادا تنهنجو وڇوڙو جھيلي نہ ٿو سگھي. ٿي سگھيئي تہ سڀ ڪجھہ ڇڏي واپس هلي اَچ. تو بن هيءُ گھر اُباڻڪو ٿي پيو آهي.“

ونود خط جو جواب ٽن مهينن کان پوءِ ڏنو. خط نہ هو ناسور ۾ نشتر ٽنبڻ جي برابر هو. ”پريہ ڪملا! تنهنجو خط پڙهي مان ان راءِ تي پهتو آهيان تہ اسين سڀ ڀارتواسي هميشه سينٽيمينٽل يعني ڀاوڪ آهيون ۽ حقيقت جي پرک اسان ۾ ڪونہ آهي. اِن سببان ئي اَسان پنتي ڀيل آهيون. مان اَهم ڪوج ڪاريہ ۾ مشغول آهيان. مان ايندڙ ٽن چئن سالن تائين وطنُ ورڻ جو سوچي ئي نٿو سگھان. جي منهنجو ڪوج ڪاريہ سڦل ٿيو تہ مونکي آمريڪا سرڪار طرفان انعام ملندو. دادا کي اها جھرڪ ۽ جھرڪيءَ جي ڪهاڻي ياد ڏيارج جيڪا هو اَسانکي ٻڌائيندو هو، جڏهن اَسان ننڍا هئاسين. جھرڪ ۽ جھرڪي هڪ آکيڙو اَڏين ٿا. آکيڙي ۾ ننڍڙا چوزا جنم وٺن ٿا، آکيڙي ۾ چي چي جي آنندميہ گونج ٿئي ٿي. جھرڪ جھرڪي چوزن لاءِ هتان هُتان کاڌو کڻي اِچن ٿا. چوزن کي کارائين ٿا. چئن هفتن ۾ چوزا وڏا ٿين ٿا. پيءُ ماءُ هنن کي اُڏامڻ سيکارين ٿا. هڪ ڏينهن اُهي چوزا پيءُ ماءُ کي ڇڏي ڦر ڪري اوچي آسمان ڏانهن پنهنجا پنک پکيري اوچي اُڏام پرين ٿا. ۽ بس! هڪ نئين شخصيت جو نرماڻ ٿئي ٿو.

شايد نئين يگ جي بہ اهائي ڪهاڻي آهي. ڪملا! مان هن خط سان پنهنجي دوست جينيءَ جو فوٽو موڪلي رهيو آهيان. اُميد تہ توکي ضرور پسند ايندي. جيني هاڻ مون سان ئي گڏ رهندي آهي.

ڪملا ۽ راڌا اِها چٺي ديوان کي ڪونہ ڏيکاري. راڌا چٺي پڙهي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڦاڙي ڦٽو ڪري ڇڏي. من ئي

سان لڳاءُ، سڀ جو سڀ خود غرض ٿي پيا آهن. خير جتي به هجي خوش هجي. اَسان جو ڇا! اسان ته پنهنجا ڏينهن ڪائي چڙهيا آهيون.'' ديوان هڪ ٿڌو شوڪارو ڀري اُٿي ڪڙو ٿيو.

وقت پنهنجي رفتار سان هلندو رهيو. ٽي سال گذري ويا. ونود جي Ph.D. لاءِ ٿيسز تسليم ڪئي ويئي آهي. هن کي آمريڪا جو گرين ڪارڊ مليو ويو آهي. ونود هاڻ ڪنهن ريسرچ ليباريٽريءَ ۾ ڪوچ ڪاريه ڪري رهيو آهي. ونود جي آيل خط ۾ راڌا ۽ ديوان صاحب کي فقط اِها ئي خبر چاڙهڻ جي اُتسڪتا هئي ته ونود ڪڏهن ٿو واپس گهر اَچي. پر هر خط ۾ اها ئي خبر غير موجود هوندي هئي. هر خط پڙهڻ کان پوءِ هنن کي ڪيترن ڏينهن تائين ملول رهڻو پوندو هو. وري نئين سر ٻئي خط جو انتظار شروع ٿيندو هو. راڌا پنهنجي پتار کي ڏيڍ ڏيڻ لاءِ چوندي هئي: ''توهان اَجايو ٿا پريشان ٿيو. پکي به هر شام پنهنجن آکيرن ڏانهن واپس ورندا آهن. اسان جو ونود ته انسان آهي. هڪ ڏينهن ضرور واپس ايندو.'' پريشان ديوان صاحب کي اهو دليل ڪونه آئڙيو. چيائين: ''راڌا! جن کي پرديس جو چشڪو لڳو آهي ۽ پنهنجي وطن کي، پنهنجي گهر کي، دور ڪري ٿا ڀانئين، سي پر ڪٽيل پکين جيان آهن. هنن وٽان پنهنجي آشيانن ۾ واپس ورڻ جي اُميد ڪرڻ ناداني آهي. منهنجو من چوي ٿو ته هاڻ هن جو منهن ڏسڻ منهنجي نصيب ۾ نه آهي.''

ديوان چئنراءِ کي وڏيءَ عمر ۾ پنهنجي پٽ جو وڇوڙو ڳُهٽي جيان کائي رهيو هو. نبل سرير ست سهي ڪونه سگهيو ۽ وچي ڊاڪٽرن جي پڙ پيو. ڊاڪٽرن هن جي بيماريءَ کي نالو ڏنو 'هارٽ انجائنا' يعني دل جي ڪمزوري. ديوان صاحب بسترو پڪڙيو. راڌا ۽ ڪملا ڏينهن رات هن جي شيوا ۾ لڳيون رهيون.

هڪ ڏينهن ڪملا پنهنجي ڀاءُ کي هڪ مختصر خط

ڏهن هو هردوار ۾ يا ناسڪ ۾ وڃي سنڪن کي جل پروان ڪري ايندو. اهو فرض ڊهن جو آهي. راڌا نهر مان وراڻيو: ”مان ونود لاءِ ڇو ترسان؟ ڪريا ڪرم جو فرض هاڻ ڪملا تي آهي. منهنجي لاءِ ڌيءُ ۽ پٽ ۾ ڪوبه فرق نه آهي. زمانو بدليو آهي. قانون بدليو آهي. پوءِ سماج ڇو نه ٿو بدلجي؟ ڪيترو وقت پٽ پٽ ڪري پيو جيئبو. ٻنهي کي ساڳيا حق آهن ته پوءِ ٻنهي کي ساڳيا فرض ڇو ڪين آهن. ڏهين ڏينهن سنڪن جو جل ڪملا ئي پروان ڪندي پنهنجو فرض پورو ڪندي. ان لاءِ هن کي ڪير به روڪي نٿو سگهي.“ راڌا اِن اُديش سان ئي ديوان جي موت کان ڏه ڏينهن پوءِ اچي ناسڪ ۾ گوداوريءَ ندي جي تَٽَ تي پهتي هئي.

خبر نه آهي راڌا اَجا ڪيترو وقت ماضيءَ جي تصويرن ۾ ڪويل رهي ها، پر ڪملا پنهنجي ماءُ کي ويچارن ۾ ڪويل ڏسي سندس هٿ پڪڙيو ۽ چيائين ”مما! هاڻي ڇا ڪريون؟ پنڊو ته ڪريا ڪرم ڪرائڻ لاءِ تيار ڪونه آهي.“ ڌيءُ جو آواز ٻڌي جڻ راڌا ننڊ مان جاڳي اُٿي. ڌيءُ کي چيائين ”ڪڻ ڪلش. هل مون سان اهو فرض اڄ ڌيءُ کي ئي نڀائڻو پوندو.“

نديءَ جي تيز وهندڙ ڌارا ۾، ماءُ جي آديش سان، ڪملا سنڪن جو ڪلش اونڌو ڪري سنڪن کي جل پروان ڪيو. ٻنهي ماءُ ۽ ڌيءُ گڏجي گوداوري کي پرنام ڪيو. راڌا پنهنجي ڌيءُ جي مٿي تي هٿ رکيو ۽ چيائين ”ڪملا! پٽ تو اڄ پنهنجو فرض پورو ڪيو. پري کان پنڊو اکيون ٽمٽمائي نئين يگ کي ڏسندو رهيو.

من ۾ فقط ايترو چيائين ”نالائق! اَسان اِنسان آهيون. اسين نہ ڏور آهيون ۽ نہ پکي آهيون. دل تہ چوي ٿي تہ توکي کو پاراتو ڏيانءِ. پر نہ، جت هجين شل آباد هجين. شل کوسو واءُ نہ لڳيئي. ونود جي هن چئيءَ اَچڻ کان هڪ مهينو پوءِ جي ڳالهہ آهي، ديوان هڪ ڏينهن صبح جو ننڊ مان اُٿيو. راڌا کير جو گلاس آڻي هن جي هٿ ۾ ڏنو. ڪملا پيءُ جي پاسي ۾ ويٺي هئي. ديوان هڪ ڍڪ کير جو پريو. چهري تي مڌر مسڪراهٽ هيس. چيائين ”راڌا! رات سپني ۾ ونود ڏٺم. وڏو ماڻهو ٿي ويو آهي، تون بہ هاڻ نونهن جي تلاش شروع ڪري ڇڏ. ونود ايندو تہ جلد هن جي شادي ڪري ڇڏبي. راڌا موڙو ڏيئي اُٿي ڪڙي ٿي. ويندي ويندي چيائين: موہ جي ڦاسي ڇڏيو، پنهنجي صحت جو خيال ڪريو. سپنا ڏسڻ بند ڪريو. سچ اِهو آهي تہ ونود هاڻ واپس ڪونہ ايندو. هو وني بہ اُتي ئي وٺي ويٺو آهي.“

ديوان صاحب جي منهن جو پنو لهي ويو. کير جو گلاس هن جي هٿ مان ڪري پيو. هن جو ڪنڌُ لڙڪي ويو. ڪملا کان رڙ نڪري ويئي. راڌا ڊوڙي آئي ۽ ائين ئي سڀ ڪجهہ سماپت ٿي ويو. ڪملا ڀاءُ کي ٽيليفون ڪرڻ لاءِ ٽيليفون جو چوغو هٿ ۾ کنيو تہ ماڻس پريان ئي رڙ ڪري چيس. خبردار جي ڀاءُ کي فون ڪيو اَٿيئي. هاڻ هو اَچي ڇا ڪندو! مان هن جو منهن بہ ڏسڻ نہ ٿي چاهيان. هو هڪ ڪنگال انسان آهي. هو ڇا ماءُ پيءُ جو قرض چڪائي سگهندو؟ مان هن کي اِن قرض کان مڪت ڪري ٿي ڇڏيان. ڪملا ٽيليفون جو چوغو هيٺ رکي ڇڏيو.

ديوان جي موت کان پوءِ سيني متن مائٽن راڌا کان ونود جي اچڻ بابت پڇيو پر هن ڪنهن کي سنئون جواب ڪونہ ڏنو. ڪن کيس صلاح ڏني تہ، راڌا! تون ديوان جي سنڪن جو ڪلش رکي ڇڏ. جڏهن ونود آمريڪا مان واپس ايندو

بوني مان هت بمبئيءَ تي آهي. مان، منهنجي پتني ۽ ڌيءَ
سجني، هڪ هوٽل ۾ رهيا پيا آهيون. سجني، انٽر آرٽس لاءِ
پڙهي رهي آهي. هن جي پڙهائيءَ جي مونکي چنتا آهي.
بمبئي جهڙي شهر ۾ مڪان ملڻ ڏاڍي ڏکي ڳالھ آهي. تون
جي مونکي ان ڏس ۾ مدد ڪرين تہ تنهنجي وڏي مهرباني
ٿيندي.'' روشن، پروفيسر کي پوري ڪوشش جو دلاسو ڏيئي
پنهنجي گهر موٽيو، پر سڄو ڏينهن ان مسئلي تي سوچيندو
رهيو. رات جو پيءُ ۽ پٽ گڏجي ماني کائي رهيا هئا. اوپاريون
لهواريون ڳالهيون ڪندي روشن پروفيسر گرناڻي جو مسئلو
پنهنجي پيءُ اَڳيان رکيو ۽ پاڻ ئي سجهاءُ ڏنو تہ ڇو نہ
پروفيسر هنن جي مڪان جي ٻن ڪمرن ۾ اَچي رهي. پروفيسر
صاحب جي پريشاني بہ دور ٿي ويندي ۽ هن سنسان گهر ۾
ڪا چهل پهل بہ ٿي پوندي. سيٺ هڪ منٽ لاءِ ڪجھ سوچيو
پر روشن جي چهري تي اُداسي ڏسي روشن کي نہ ڪونہ ڪري
سگهيو. بس ٻئي ڏينهن ئي پروفيسر جو پريوار اَچي سيٺ
لڇمڻ داس جي عاليشان عمارت جي گرائونڊ فلور جي ٻن
ڪمرن ۾ ٽانئيڪو ٿيو.

ائين ئي، ٿيو جيئن روشن سوچيو هو. سنسان گهر ۾ چهل
پهل ٿي ويئي. سويل صبح جو جڏهن سجني تانپري تي سنگيت
جو رياض ڪندي هئي ۽ سر پرياتي آلاپيندي هئي تڏهن جڻ
سيٺ لڇمڻ داس جو گهر هڪ مندر بڻجي پوندو هو. سيٺ پڻ
پنهنجي بستري تي ليٽئي ليٽئي سنگيت جو آنند ماڻيندو هو.
ڪڏهن ڪڏهن بستري جي پاسي ۾ رکيل پنهنجي پتنيءَ جي
فوٽو سان روح رهاڻ ڪندي چوندو هو ''روشن ماءُ هيءَ سُر پرياتي
ٻڌين پيئي. ويھ سالن کان پوءِ هن گهر ۾ هيءُ پرياتي سر گ
ونجيا آهن. تون هئينءَ جو روز صبح جو سويل اُٿي سکمنيءَ جو
پاٺ ڪندي هئينءَ. ڪيترو نہ آنند ايندو هو.'' سيٺ تہ صبح جو
9.00 بجي پنهنجو گهر ڇڏيندو هو ۽ رات جو 9.00 بجي ڏنڌي

هڪ شرط

سيٺ لڇمڻ داس بمبئيءَ جي سنڌي جڳت ۾ رچ مڙس ليکيو ويندو آهي. بمبئي ۽ بينگلور ۾ پنهنجون پيڍيون اٿس. ڏيساور سان ڌنڌي ۾ چڱو ڪمايو اٿائين. باندرا ۾ پالي هل تي اٺ ڪمرن جي پنهنجي عمارت. موٽر گاڏيون، نوڪر چاڪر مطلب تہ مان شان جي زندگي ماڻي رهيو آهي. لڇمي ماتا پل تہ هن تي ڏاڍي مهر ڪئي هجي پر ايشور ڪيس گرهستيءَ جي سک کان وانجهيل رکيو آهي. هن جي زال ويھ سال اڳ سڪيلڌي پٽ روشن کي جنم ڏيندي ساسين سکالي تي ويئي هئي. لڇمڻ داس چاهي ها، تہ ٻي شادي ڪري جيون جو آنند ماڻي سگهي ها، پر ماٽيجي ماءُ جي دکن جو ويچار ڪري هُن آيل انيڪ سجهاوَ موٽائي ڇڏيا. روشن کي هن ڪڏهن بہ ماءُ جي ڪمي محسوس ٿيڻ ڪونہ ڏني. روشن تہ هن جي اکين جو نور آهي.

روشن، هن وقت بمبئيءَ جي مشهور ڪاليج ۾ B.A. جي ڊگري امتحان لاءِ پڙهي رهيو آهي. روشن، شڪل جو سھڻو، قد جو ڊگهو، بدن جو پورو پنو ۽ ڪسرتي جوان آهي. ڪاليج جي اسٽوڊنٽ ڪائونسل جو ليڊر آهي. ڪاليج جو هر پروفيسر هن سان پيار ڪندو آهي ۽ هر وديارٿي هن جي سڏ ۾ سڏ ڏيندو آهي.

هڪ ڏينهن ڪاليج جي سنڌي ڊپارٽمينٽ جي پروفيسر گرناڻيءَ روشن کي پنهنجي ڪمري سڏايو ۽ ڪيس پنهنجائيءَ واري نوع ۾ چيائين ”مسٽر روشن! منهنجي بدلي

ن جي بہ ڪا حد هئڻ گهرجي. تو پروفيسر کي جڳهہ ڏيڻ لاءِ
صد ڪيو مان تنهنجي دل رکي ۽ ها ڪئي پر هاڻ ويچاريان
پيو تہ شايد مونکي اها پروانگي نہ ڏيڻ گهربي هئي.'' روشن
ڪنڌ جهڪائي سڀ ٻڌندو رهيو. ڪجهہ وقت ترسي پيءُ ڏانهن
مخاطب ٿيندي چيائين: ''بابا! مان اوهان سان سڄنيءَ بابت
ڳالهائڻ وارو هوس. هاڻ اوهان خود ئي ڳالهہ ڇيڙي آهي تہ
مان اوهان کي ٻڌائڻ ٿو چاهيان تہ مان سڄنيءَ کي پيار
ڪريان ٿو. مان پنهنجي پيار جو اَڃا سڄنيءَ سان بہ اظهار
ڪونہ ڪيو آهي. مان هن سان جلد شادي ڪرڻ چاهيان ٿو.''
سيٺ لڇمڻداس پٽ وٽان هيءُ ڪليو بيان ٻڌي هڪ ڪڻ
لاءِ ڍلجي ويو. گلاس مان بہ ڍڪ پاڻيءَ جا پي پٽ کي
چيائين. ''تنهنجو دماغ تہ ٺيڪ آهي؟ تون اُن ڇوڪريءَ سان
لائون لهڻ ٿو چاهين جيڪا ميراثڻ بڻجي چڪي آهي. کُلي عام
اسٽيج تي ويهي پيئي ڳائي ۽ جهومي. پبلڪ جي تاڙين
وڄائڻ تي پيئي مسڪرائي ۽ ناز نخرا ڪري. اها ڇوڪري
ٿيندي منهنجي نونهن! نہ ڪڏهن بہ نہ! تون سڄنيءَ سان لائون
لهڻ جو خواب وساري ڇڏ ۽ سياڻي ڪان اَچي پنهنجي ڌنڌي تي
ويهہ.'' روشن جو منهن ٽامڻي هڻي ويو. پيءُ کي ٿورو تنديءَ
سان جواب ڏنائين ''بابا! سڄني هڪ ڪلاڪار آهي. هن سنگيت
جي سادنا ڪئي آهي. سنگيت جڳت ۾ هن جو خاص مقام
آهي. پروگرام ڏئي ٿي. پنهنجي حق جا پئسا وٺي ٿي. اِن ۾
اوهان کي ڪهڙو اعتراض آهي. اَڄ يگ بدليو آهي. جڏهن ڪالهہ
سنگيت فقط ڪوٺن، مندرن يا درگاهن جي چئن ديوارين تائين
محدود هو ۽ سنگيت تي ڪن ٿورن جو موروثي حق ليکيو ويندو
هو تڏهن هاڻي اُهو سنگيت سياگرهن، محفلن ۽ اسٽوڊيو ۾ ڳايو
وڃي ٿو. هاڻ اهو سڀ عوام جي وراثت آهي. ڪلاڪار کي تہ
ڪلا پريمين جي لهہ و چڙھ ۾ اچڻو ئي پوندو. اهو اوهانکي ڇو
ٿو کٽڪي؟ سڄني اوهان جي نونهن ٿئي تنهن لاءِ اوهانکي

تان موٽندو هو. باقي روشن ۽ سڄنيءَ جي ٿڪن مان سڄو ڏينهن گهر پيو گونجندو رهندو هو.

وقت گذرندو رهيو. روشن بي.اي. پاس ڪري وڃي پيءُ سان ڌنڌي ۾ ٻانهن ٻيلي ٿيو. سڄنيءَ جي پڙهڻ ۾ رچي گهٽ پر سنگيت سادنا سان موه وڌيڪ هوس. سنگيت جڳت ۾ چڱو نالو ڪڍيو هئائين. هفتي ۾ ٻه يا ٽي پروگرام وڏن هالن ۾ ڏيندي آهي. ڪيترين فلمن ۾ پلي بئڪ به ڏني اٿائين ۽ ڪيترين فلمن جي پلي بئڪ لاءِ ڪانٽريڪٽ صحي ڪيا اٿائين. هميشه اخبارن جي سرخين ۾ هن جو نالو رهيو آهي. سڄنيءَ جي سنگيت جڳت ۾ اُنتيءَ لاءِ پروفيسر صاحب جو هٿ گهٽ پر روشن جو سهارو وڌيڪ آهي. روشن نوجوان آهي. ڌنڌي جي سوجهه ٻوجهه آهي. ڪنهن سان ڪهڙيءَ ريت پيش اچجي. ان جو ڪيس هنر آهي ۽ سڀ ڪان وڌيڪ سڄني ۽ پروفيسر صاحب جو هن ۾ پورو وشواس آهي. سڄني ڪهڙو ڪانٽريڪٽ صحي ڪري؛ ڪنهن ڪان ڪيترا پئسا وٺي؛ ڪهڙي ڏينهن هن جي راڳن جي رڪارڊنگ ٿئي؛ اِنهن سڀني ڳالهين جو فيصلو روشن ئي ڪندو هو.

سڄني ته روشن جو سهارو پائي سنگيت جڳت ۾ ٽڪڙو ٽڪڙو سفلتا جي ڏاڪڻ چڙهندي ويئي پر ساڳئي وقت روشن ڏينهون ڏينهن ويو پنهنجي ڌنڌي ڏانهن لاپرواه ٿيندو. هن جي اِها لاپرواهي سيٺ لڇمڻ داس کي ڪيترن ڏينهن ڪان ڪٽڪي رهي هئي پر پنهنجي جوان پٽ سان ڪهڙو سبنو ساهي؟ هڪ ڏينهن سيٺ صاحب روشن کي پنهنجي پاسي ۾ ويهاري تمام نرمائيءَ سان ڪيس چيو. ”پٽ روشن! تون منهنجي هن سموري سمپتيءَ جو اڪيلو وارث آهين. مان تمام محنت ڪري هيءُ ڌنڌو اَڏيو آهي. اهو هاڻي توکي ئي سنڀالڻو آهي. مان ڏسان وينو ته ڪجهه مهينن ڪان تون ڌنڌي ڏانهن لاپرواه ٿيندو پيو وڃين. هن ڇوڪريءَ کي مدد ڪرين پيو، سٺي ڳالهه آهي. پر

وليائين.

ڪنڊالا ۾ هوٽل ۾ ماني کائيندي سجنيءَ جي اکين ۾ وڪي چمڪ هئي ۽ هن جي چپن تي نرالي مسڪراهٽ. چيائين 'روشن تون تہ ڊرپوڪ نڪتين! من ئي من ۾ مون سان پيار ڪرين ٿو ۽ پيار جو اظهار بہ نٿو ڪري سگهين. تون جي نهنجو هٿ پڪڙي مونکي پروپوز ڪرين ها تہ مان شايد پاڳل ٿجي نچڻ شروع ڪري ڇڏيان ها. خير! تنهنجي هن انوکي نگ سان ڪيل اظهار بہ منهنجي تن بدن ۾ خوشيءَ جي لهر يدا ڪئي آهي.'' سجنيءَ روشن جو هٿ پڪڙيو ۽ ان کي سڪ ان چمندي چيائين ''باقي ڳالهہ رهي منهنجي پبلڪ ۾ نہ ڳائڻ جي، سا وڏي ڳالهہ نہ آهي. هن سنسار ۾ ڪجهہ پائڻ لاءِ ڪجهہ ڏيڻو بہ پوي ٿو. مان تنهنجو پيار پائڻ لاءِ ۽ تنهنجي وشين لاءِ پنهنجو سڀ ڪجهہ قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. پبلڪ ر نہ ڳائڻ ڪا وڏي تقاضا تہ ڪونہ آهي! مان ايندڙ آرتوار نڌيري اسپورٽس ڪامپليڪس ۾ رٿيل پروگرام کان پوءِ ڪڏهن ہ پبلڪ ۾ ڪونہ ڳائيندس. اهو اعلان مان سياڻي اخبارن ۾ ڪري ٿي ڇڏيان. تون هڪ مهرباني ڪر. منهنجي آخرين پروگرام ۾ تون پنهنجي بابا کي ضرور وٺي اچج.''

آرتوار ڏينهن سجنيءَ جي سنگيت جو آنند ماڻڻ لاءِ هزارن ۾ ماڻهو آيل هئا. هر ڪنهن جي زبان تي هڪ ئي واڻي هئي تہ سجني ڳائڻ بند ڇو ٿي ڪري؟

سجنيءَ ان ڏينهن خوب ڳايو. هن جي هر تال تي ماڻهو متوالا ٿي جهومڻ لڳا. پروگرام پورو ٿيو. هزارن ۾ آيل پبلڪ هڪ ئي آواز ۾ پڪاريو ''سجني پنهنجو فيصلو واپس ون.'' ڪيترن ئي سنسٿائن جي بانيڪارن اسٽيج تي اَچي هٿ ٻڌي سجنيءَ کي عرض ڪيو تہ عوام کي پنهنجي فن کان محروم نہ ڪر. مطلب تہ سڄي ميدان تي هر طرف کان سجنيءَ لاءِ التجا جا آواز ئي آواز هئا. سيٺ لڇمڻ داس هن

فخر ھئڻ گھرجي.“ سيٺ لڇمڻ داس پنھنجي پٽ جي لنبي تقرير ٻڌي اُتي ڪڙو ٿيو. ويندي ويندي پٽ کي چيائين: ”پٽ! سنگيت تہ تنھنجي ماءُ بہ سڪي ھئي. ڳائيندي ھئي تہ پنھنجي گھر جي اندر. سويل صبح جو اُٿي گر ٻاٽي ڳائيندي ھئي. شام جو ڀڳوان جي مورتيءَ اڳيان ڏيو ٻاري ميرا ۽ سورداس جا ڀڄن ڳائيندي ھئي. مونکي گھر ۾ نونھن گھرجي، نہ اسٽيج ڪلاڪارہ.“ سيٺ ھڪ ڪَڻ لاءِ رڪيو. ڪجھہ سوچيائين ۽ وري ڳالھائڻ جو سلسلو جاري رکيائين ”تو چيو تہ تون ھن ڇوڪريءَ سان شادي ڪرڻ چاھين ٿو. ڀلي ڪر پاڻ مون کي ڪو اعتراض ڪونہ آھي. ھر ڪنھن کي پنھنجي زندگي جيئڻ آھي. ھا! پر منھنجو ھڪ شرط آھي. سڄني شاديءَ کان پوءِ ڪڏھن بہ پبلڪ ۾ پروگرام ڪونہ ڏيندي ۽ نہ ئي فلم ۾ ڳائڻ لاءِ ڪو ڪانٽريڪٽ صحي ڪندي. تون سڄنيءَ کي اِن لاءِ راضي ڪر ۽ مونکي ھن جي فيصلي کان واقف ڪر.“ سيٺ لڇمڻ داس پنھنجي سمھڻ واري ڪمري ۾ ھليو ويو. روشن گھڻو وقت اُتي ئي خيالن ۾ وينو رھيو. ٻئي ڏينھن صبح جو روشن چانھہ پي رھيو ھو تہ سڄني ھن جي ڪمري ۾ گھڙي آئي.

”روشن! ڪھڙن خيالن ۾ غلطان آھين. اسان کي اَڄ ھڪ ڏينھن لاءِ ڪنڊالا ھلڻو آھي. ڀلجي ويو آھين ڇا؟ مان تہ تيار ٿي آئي آھيان.“ روشن ڇرڪ ڀري پنھنجن خيالن جي دنيا کان ٻاھر آيو ۽ چيائين بس اَڌ ڪلاڪ ۾ تيار ٿي ھيٺ اچان ٿو.

ڪار روشن ھلائي رھيو ھو. سڄنيءَ سان ڳالھين جو سلسلو جاري رکندي چيائين ”سڄني مان ڪالھہ کان گھڻو پريشان آھيان. بابو سائين مون تي ڏاڍو ناراض آھي“. ”ڇو؟“ سڄنيءَ پڇيو. روشن نھر سان پنھنجي پتا شري سان ٿيل وارتالاپ، اکر بہ اکر سڄنيءَ کي بيان ڪري ٻڌايو. سڄني روشن کي ٻڌندي رھي ۽ سوچيندي رھي. ڪنڊالا پھچڻ تائين ھڪ اکر بہ ڪونہ

سنڌيت

منهنجي اَميءَ جو اهو نيم آهي، تہ هوءَ سويل صبح جو اُٿي اشنان پاڻي ڪري ڪجھ وقت بندگيءَ ۾ ويهندي آهي. پوءِ ستين بجي ڌاري پنهنجي لاءِ چانهہ جو ڪوپ ۽ منهنجي لاءِ نيرن تيار ڪندي آهي. مان اٺين بجي تائين پڙهڻ لاءِ ڪاليج ڏانهن نڪري ويندو آهيان. اُن ڏينهن جي ڳالهہ آهي. هميشه جيان اَمي سويل صبح جو ايشور جي آراڌنا ۾ وينل هئي. فون جي گھنٽي وڳي. پهريائين تہ مان بستري تان اُٿڻ ڪان نٽايو، پر جڏهن نہ فون جي گھنٽي تي بند ٿي ۽ نہ ئي اَمي ٿي پوجا مان اُٿي؛ تڏهن مان سور پيي اُٿي ڪڙو ٿيس. فون اَميءَ جي ساهيڙي، سنيتا آنٽيءَ جو دادر مان هو.

”امي! سنيتا آنٽيءَ جو فون آتيئي. جلدي اَچ“ اهو چئي مان تہ وڃي وري پنهنجي بستري تي ليٽي پيس پر منهنجو ڌيان آيل فون ڏانهن هو. اَمي آراڌنا مان اُٿي ڪڙي ٿي، اَمي تورو ضرور ڏکي ويئي. ستنام ستنام جپيندي اَچي اَميءَ فون هٿ ۾ ڪنيو.“

”ها! سنيتا سڀ خير تہ آهي نہ؟ ڇا چيئہ! دادر ايراضيءَ ۾ فساد شروع ٿي ويا آهن. پٿربازي ٿي رهي آهي. ها ها اسان جو گھر کهڙو پري آهي. برابر منهنجو گھر گرائونڊ فلور تي آهي. مان دريون دروازا بند ٿي ڪري ڇڏيان. ها! هي تہ ڪنهن سنڌي سميلن ۾ پوني ويل آهن. سپاڻي ايندا. ونود گھر ۾ آهي. ڇگو مان فون رکان ٿي باهران ڇگو گوڙ ٿو بڌڻ ۾ اَچي.“

سموري ماحول لاءِ من ئي من ۾ پاڻ کي جوابدار محسوس ڪري رهيو هو. پنهنجي ڪئي تي پشيمان ٿي رهيو هو. ڪجھ ڪرڻ لاءِ هن جي وويڪ هن کي مجبور ڪيو. سيٺ اسٽيج تي ٽڪڙو ٽڪڙو چڙهي ويو ۽ وڃي سڄنيءَ اڳيان ٻيهندي چيائين: ”منهنجي ڏيءُ! مونکي معاف ڪر. مان تنهنجي اڳيان شرمسار آهيان. سنگيت تہ تنهنجي آتما آهي. مان آتما کي پرماتما کان الڳ سمجهي رهيو هوس. سنگيت ئي ستيم شوم سندرم آهي. تنهنجي سنگيت ذريعي هزارن ماڻهن کي هڪ ئي وقت ايشوري درشن پراپت ٿئي ٿو. مان هٿ ٻڌي توکي عرض ٿو ڪريان تہ تون پنهنجو فيصلو واپس وٺ.“

سڄني اوچنگارون ڏيئي اچي روئڻ ۾ ڇٽڪي. سيٺ لڇمڻ داس ڪيس پابوه سان پنهنجي ڀاڪر ۾ سمائي ڇڏيو.

بابوه مان چيائين: ”پٽ ليليٰ! تون ڪوبہ فڪر نہ ڪر، تون منهنجي ساهہ سان آهين. جيستائين ناپر پوي، تون هت رهي سگهين ٿي.“ مان سوچڻ لڳس ڇوڪري تہ مسلمان آهي. هن پنهنجو نالو ليليٰ ٻڌايو. پوءِ اَمي هن کي ليلان ڪيئن ٿي سڏي. اَميءَ پڪ ئي پڪ هن کي هندو سمجهيو آهي. مان هڙين حالتن ۾ چپ رهڻ ئي بهتر سمجهيو. اَميءَ چانهہ جو ڪوپ آڻي ليليٰ جي سامهون رکيو. هن جي مٿي تي پيار ڀريو هٿ ڦيريندي پڇيو. ”ليليٰ! پٽ تون هت ممبئيءَ ۾ اڪيلي رهندي آهين ڇا؟“ ليليٰ پيار ڀريي ڇهاءُ سان ڇلڪي پيئي.

”اَمي! منهنجا مائٽ اورنگ آباد ۾ رهندا آهن. مان هت ممبئيءَ ۾ نرسنگہ جو ڪورس ڪري رهي آهيان. هت هاسٽل ۾ رهندي آهيان.“ مان شهر جو واءُ سواءُ لهڻ ۽ خبرون ٻڌڻ لاءِ ٽرئنزسٽر هلايو. اَمي پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي ۽ يڪدم ٽرئنزسٽر بند ڪيو. چنبيندي چيائين ”خبرون بند. ڏسين نٿو ليليٰ ڪيتري نہ ڊنل آهي؟“ ۽ هن کي چيائين ”ليليٰ! پٽ تون ڪو فرنو نہ ڪر. منهنجي ڪمري ۾ وڃي آرام ڪر. ها! منهنجي ڪمري ۾ ئي فون اٿيئي، پنهنجي پيءُ کي اطلاع ضرور ڏج. تنهنجي مائٽن کي تنهنجو ڏاڍو فڪر هوندو، مان ماني تيار ڪري توکي سڏ ٿي ڪيان. ونود! ليليٰ جي بيگ کڻي منهنجي ڪمري ۾ رک.“

ليليٰ جيئن ئي اَميءَ جي ڪمري ۾ پير رکيو، هن جي نظر سامهون واري ڀت ۾ ٽنگيل فوٽو فريمن تي اٽڪي بيهي رهي. راڻا پرتاب، شيواجي مهراج، گرو گوبند سنگهہ مهراج. هڪ ڪڻ لاءِ ليليٰ سهمجي در وٽ ئي بيهي رهي. هن جي اکين ۾ خوف هو. هن جي حالت پر ڪٽيل پکيءَ جيان هئي. هوءَ نہ پاڻ کي هن گهر ۾ سمائڻ لاءِ تيار هئي ۽ نہ هن گهر کان ڪنارو ڪرڻ لاءِ سمرٿ هئي. هڪ ٿڌو شوڪارو

امي فون رکي پاسي واري صوفا تي ويهي رهي. مونکي زور سان سڏ ڏنائين. ونود! جلد اُٿ. سوڙ جي پچر ڇڏ. ٻاهر فساد ٿيا آهن. دريون دروازا بند ڪري، لائيٽ جو سئچ به بند ڪر.'' مان ٽپو ڏيئي اُٿي ڪڙو ٿيس. ڦڙتيءَ سان دريون دروازا بند ڪيم. لائيٽ جو مين سئچ به بند ڪيم. اميءَ جو چهرو پيلو هيڊ ٿي ويو هو. مان هن کي آٿت ڏيندي چيو: ''سڀ ٺيڪ ٿي ويندو. تون ڇانهه ٺاهي وَٺُ. ڇانهه ڪوپ پيئنديئن‌ءَ ته دل‌جاءِ ٿيندءِ.''

اَمي ڇانهه ڪوپ ٺاهڻ لاءِ رنڌڻي ۾ هلي ويئي. اينري ۾ در تي ٻه دفعا زور سان ٺڪ ٺڪ ٿي. مان اَڃا در کولڻ وارو ئي هوس ته اَميءَ رنڌڻي مان سڏ ڏنو ''ونود! دروازو نه کولج. ٻاهر فساد آهن. متان لتجي نه وڃون.'' مان در وٽ هڪ ڪڻ بيٺو رهيس. اَمي به اَچي منهنجي پاسي ۾ بيني. هڪ دفعو وري ڪنهن در تي زور سان دستڪ ڏني. مان پاڻ کي روڪي نه سگهيس. مان سوچيو. متان دادا پوني مان واپس آيو هجي. مان دروازو آهستي ٿورو کوليو. در وٽ ويه- ٻاويه سالن جي هڪ ڇوڪري بيٺل هئي. اَڇي رنگ جي سلوار سائي رنگ جو ڪرتو، اَڇي رنگ جي پوتي، وار اڻ سنواريل، شڪل جي سهڻي، قد جي ڊگهي، هٿ ۾ ننڍي بيگ، ڇوڪريءَ جون نظرون ٻاهر رستي تي ڪتل هيون. هن جو در کلڻ ڏانهن ڌيان ڪونه ويو هو. مان آهستي سان چيو،''Yes توکي ڇا گهرجي'' منهنجي آواز تي ڇوڪريءَ هڪ ڇرڪ ڀريو. هن جي اکين ۾ خوف، چهري تي پريشاني ۽ آواز ۾ ڏڪڻي. مان ليليا گهٽيءَ جي ڪنڊ واري گرلس هاسٽل ۾ رهندي آهيان. هاسٽل تي حملي جو امڪان آهي. سڀ هلي ويا آهن. مان اندر اَچان؟'' اهو سڀ چئي هوءَ اچي سڏڪن ۾ ڇڻڪي.

اَمي مونکي در کان پري ڪندي در کولي ڇوڪريءَ کي ٻاڪر ۾ ڀري اَندر وني آئي. دروازو بند ڪري ڇوڪريءَ کي

اُن وقت در تي ٺڪ ٺڪ ٿي، ليليٰ اَميءَ جي ڪمري ۾ هلي ويئي. در آهستي سان اَميءَ ئي کوليو. در تي ٻيءَ ماڙ تي رهندڙ دادي گوپ ماءُ هئي. اَچو! دادي اَندر اچو. ڪو ڪم هيو ڇا. اَميءَ چيو. ”ڪو ڪم ڪم ڪونهي. مان صبح پنهنجي بالڪنيءَ مان ويٺي لقاءُ ڏٺو. تو ڪنهن غير ذات جي ڇوڪريءَ کي پنهنجي گهر ۾ لڪايو آهي. مائي! ٻاهر ٻاه تي ٻري، ڪجهه پاڙيوارن جو به سوچ. ڪڍُ هُن ڇوڪريءَ کي ٻاهر نه ته ته!“ گوپ ماءُ چيو.

”نه ته ڇا! دادي، اَجايو ڪپڙا ڇو ٿي ڇنڊين، مان ڪنهن کي گهر ۾ لڪائي ڪونه ويٺي آهيان، اجايو ٻين جي گهرن ۾ ليئا پائڻ ڇڏي ڏيو.“ اَميءَ دادي گوپ ماءُ تي ناراض ٿيندي چيو.

دادي ته پويان پير ڪري هلي ويئي. ويندي ويندي ايترو ضرور چيائين ته هوءَ سوسائٽيءَ جي سيڪريٽريءَ کي رپورٽ ڪندي. مون ڪنڌ ورائي ڏٺو، ليليٰ در وٽ بيهي سموري واردات ڏسي رهي هئي.

رات جو اَمي ۽ ليليٰ هڪ ئي ڪمري ۾ سُتل هيون ۽ مان پنهنجي ڪمري ۾. سڄي رات نيٽن ۾ ننڊ ڪونه هيم. ڊڪندڙ قدم، پوليس جي جيپ جو سائرن، ’مارو مارو‘ جا آواز پريشان ڪري رهيا هئا. بس! انتظار هو ته ڪڏهن ٿو صبح ٿئي، ڪڏهن ٿو هيءُ انڌڪار دور ٿئي ۽ پرڪاش جو اُجالو ٿئي.گهڙيال ٻن جا ٺڪاءُ هنيا. ساڳئي وقت در تي ٺڪ ٺڪ پئي ٿي. ”ڪير آهي؟“ مون آواز ڏنو.

”مان رامچنداڻي“ سوسائٽيءَ جو سيڪريٽري آهيان. در کوليو، اوهان سان ڳالهائڻو آهي.“ دروازو اَميءَ ئي کوليو. اچو سک ته آهي. ته اَميءَ پڇيو: سڪ وري ڪٿي آهي. اوهان ته اسان تي ظلم ڪيو آهي. گهر ۾ هڪ غير ذات جي ڇوڪريءَ کي پناه ڏني اَٿو. خبر اَٿو ٻاهر ڇا ٿي رهيو آهي! اوهان

پري پاڻ کي حالتن جي حوالي ڪري پلنگ تي ويهي رهي. مان هن کي وشواس ڏيارڻ لاءِ پلا ڇا ٿي ڪري سگهيس؟ مان ڪمري ڪان ٻاهر نڪري آيس.

منجهند جو هڪ وڳو هو. اَميءَ وجي ليليٰ کي اُٿاريو. ليليٰ منهن ڌوئي اچي ٽيبل تي ويٺي. اميءَ سيني جي ماني پروسي ٽيبل تي رکي هئي. مون ڏٺو ليليٰ ته پنهنجن ئي خيالن ۾ گم هئي. هن جو چهرو زرد هو. هن جي اکين ۾ ڳوڙها هئا. مان فيصلو ڪري ڪونه سگهيس ته ليليٰ کي خوف شهر جي فسادن ڪان هو يا هن هندو گهر ۾ هئڻ جو هو. منهنجي من ۾ هڪ خيال آيو. جي ليليٰ هيءُ گهر ڇڏي هلي ويئي ته! ته ضرور انرٿ ٿي ويندو. هن لاءِ به، ته اسان لاءِ به. سوال فقط ڌرم جو نه آهي. سوال وشواس ۽ اوشواس جو آهي.

امي اچي ليليٰ جي پاسي ۾ ويٺي. هن کي پاڪر پائي، ماني کائڻ لاءِ زور پريائين. پر ليليٰ جو هڪ ئي سُر، ته هن کي بک نه آهي.

مان پريشان هوس. ڪاڏي جي ٿالهي سيريندي مون چيو ''منهنجي مني ديدي جي تون ماني نه کائيندينءَ ته هن گهر ۾ ڪوبه ماني ڪونه کائيندو.'' منهنجي ديدي چوندي ليليٰ پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي اچي منهنجي پاسي ۾ ويٺي. منهنجي مٿي تي سڪ سان هٿ ڦيريائين. مون پڪ ئي پڪ محسوس ڪيو ته وشواس لاءِ ڌرم نه، انسانيت جي ضرورت آهي. ليليٰ جي چپن تي مشڪ هئي. اکين ۾ سنيهه. هوءَ اچي ماني کائڻ ويٺي. بس اُن ويل کان ليليٰ گهر جو هڪ ڀاتي بڻجي پيئي. پر تڏهن به ليليٰ اَميءَ کي پنهنجي ڌرم جي ڄاڻ ڪونه ڏني. ليليٰ هن گهر ۾ ليلا ئي رهي. شام تي اَميءَ گهر ۾ ناڪرن اڳيان ڏيئو ٻاريو. اَميءَ شرڌا جا گيت ايشور جي اُستتيءَ ۾ ڳايا. امي ۽ ليليٰ جي من کي شانتي ملي يا نه پر منهنجو من ڏاڍو پريشان هو.

يئن تون پاڻ کي هن گھر ۾ اوپرو نہ پائئين. اسان سنڌو
نسڪرتيءَ جا وارث آهيون. اَسان جي من ۾ هندو مسلم جو
يد ڪونہ آهي. اسان اَڏائي گھرن جو خير چاهيندا آهيون. تو
ن گھر ۾ پناه ورتي آهي، تنهنجي حفاظت منهنجو ڌرم
هي. منهنجي سنڌيت آهي. تون آرام سان وڃي سمھہ!
ونکي پنهنجو فرض پالڻ ڏي.'' ليليٰ صوفا تان اُٿي ۽ اَميءَ
ي آغوش ۾ سمائجي ويئي. اِن آغوش ۾ ٻن ڌرمن جو سنگم
و. جننيءَ جو آنچل هو. انسانيت جو ڇهاءُ هو. سنڌيت جي
ڳنڌ هئي.

صبح جا 8.00 بجا هئا. در تي وري ٺڪ ٺڪ ٿي. اَميءَ
ڇيو ڪير آهي؟ جواب آيو ''پوليس! دروازو کوليو.'' اَميءَ دروازو
وليو. پوليس انسپيڪٽر اندر هليو آيو چيائين ''ٻچڻ جي ڳالھہ
ڪونہ آهي. هيءُ آهي مسٽر شاهنواز، اورنگ‌آباد مان پوليس
ھري هيٺ آيل آهي. ڪالھہ هن کي پنهنجي ڌيءُ ليليٰ وٽان
ون آيو هو. ليليٰ اوهان جي گھر ۾ شرن ورتي آهي. هيءُ
ماحب ليليٰ کي وٺي وڃڻ لاءِ آيل آهي. امي سيني کي اَندر
چڻ لاءِ آدر ڪندي چيو. ليليٰ ڊوڙي اَچي پنهنجي پيءُ کي
چنبڙي. ٻنهي جي اکين ۾ ڳوڙها هئا. سناٽي کي ٽوڙيو تہ ليليٰ
''اَبو! هيءُ منهنجي اَمي آهي ۽ هيءُ منهنجو ڀاءُ ونود، هنن
ونکي جي پناه نہ ڏني هجي ها تہ خبر نہ آهي ڪھڙن خبيثن
جي ور چڙهي وڃان ها. اَبو هيءُ اِنسان نہ فرشتا آهن.'' شاهنواز
ماحب تہ ڀاونا جي مهراڻ ۾ ٻيون هٽي رهيو هو. هن جي زبان
مان اکر ڪونہ ٿي اُڪليو. بس گھڙيءَ گھڙيءَ تي اَميءَ جا پير
ڇهيائين، اَميءَ ليليٰ کي رستي ۾ کجھہ کائڻ لاءِ ٽفن باڪس
هٿ ۾ ڏنو. ليليٰ هلي ويئي. اميءَ جي اکين ۾ ڳوڙها هئا.
منهنجو من پريشان هو. بس! ائين ٿي ڀاسيو، ڄڻ هن گھر جي
ڄائي ڪنهن ڏورانهين سفر لاءِ رواني ٿي ويئي هئي.

سان گڏ ڪٿي اسان به نه آزاد ۾ اَڙجي وڃون. ڪنهن کي خبر پوندي ته اسان سڀني لاءِ شامت اَچي ويندي. اسان ورهاڱي وقت سنڌ آهي. سنڌ مان جان بچائي ڀڄي آيا آهيون.'' رامچندائڻي صاحب اَجا ڪجهه وڌيڪ چوي، تنهن کان اَڳ اَميءَ کيس محڪم آواز ۾ چيو ''مسٽر رامچندائڻي! اسان سنڌ مان ڀڄي ڪونه آيا آهيون. اِهو خيال اوهان پنهنجي دماغ مان ڪڍي ڇڏيو. سنڌ ۾ سڪ سنبند واري سنسڪرتي هئي، جا اَسان جي ابن ڏاڏن قائم ڪئي هئي. ورهاڱي کان پوءِ سنڌ ۾ ڌاريا آيا جن ڌرمي ڇڪتاڻ پيدا ڪئي. اسان کي اِها تهذيب پسند ڪونه هئي. اَسان پراچين سنسڪرتيءَ جي گود ۾ هلي آياسين، هيءَ سنسڪرتي اَسان کي پراڻن کان پياري آهي. باقي رهي ڳالهه ته مون پنهنجي گهر ۾ ڪنهن غير ذات جي ڇوڪريءَ کي پناهه ڏني آهي سو سراسر غلط آهي. مون هڪ اَبلا کي پناهه ڏني آهي. اوهان کي جيڪي وڻي سو ڪريو. مونکي اڪيلي سر مقابلو ڪرڻ جي توفيق آهي.'' رامچندائڻي ته هٿ ڇنڊيندو، ڀڻ ڀڻ ڪندو در کولي هليو ويو. اَميءَ وري در بند ڪري ڇڏيو. رامچندائڻيءَ جي وڃڻ تي ليليٰ ٻاهر هال ۾ آئي. صوفا تي ويهندي اَميءَ ڏانهن مخاطب ٿيندي چيائين. مان اوهانجي شڪرگذار آهيان جو اوهان مونکي پناهه ڏني آهي. پنهنجي جان جوکي ۾ وڌي آهي. اَمي! هو سچ ٿا چون مان هندو نه، مسلم آهيان. مان ليلان نه ليليٰ آهيان. اوهان هڪ مسلم ڇوڪريءَ کي پناهه ڏني آهي. مان به ڪيتري نه ڀَهيلي آهيان، پنهنجي جان جي حفاظت لاءِ اوهان کي ٻوهي ۾ وڌو اَٿم. مونکي معاف ڪريو. مان هن وقت ئي هتان هلي وڃڻ تي چاهيان.'' اِهو سڀ چئي هوءَ اچي روئڻ ۾ ڇتڪي.

''پٽ! تون مسلمان آهين. اِها مونکي ڄاڻ آهي. مون توکي ليليٰ نه پر ليليٰ سڏيو اهو سڀ تنهنجي سڪون لاءِ

پيو هو. بس ٻنهي جون دليون ملي ويون. محبت جو مچ
پڙڪو کائي اُٿيو. اِنجام به ٿيا ته اِقرار به ٿيا. دوريون
متجي ويون. آخر اُهو به ٿيو جو نه ٿيڻ گهربو هو. جواني
ديواني موڙ تي ٻه جسم هڪ ٿي ويا. پريم جو سلو اُپري
آيو. هڪ مهينو اَڳ جي ڳالهه آهي. هڪ شام نندني برنس
گارڊرن ۾ گهمندي رميش سان پنهنجي اَندر جو حال
اوريندي چيو ”رميش! هاڻ اسان کي هيئن لڪي ڇپي ملڻ
جي ضرورت نه آهي. توکي بئنڪ جي نوڪري آهي، آفيس
طرفان ڏنل گهر آهي. پيو ڇا گهرجي! اسان کي هاڻ شادي
ڪري ڇڏڻ گهرجي. سو به جلد،نه ته اجايو بدنامي ٿيندي.“
”بدنامي ٿيندي. ڇا مطلب؟“ رميش دهلجي ويو.
”توکي لوناوالا جو سير وسري ويو ڇا؟ ٻيئي پيار جي
وهڪري ۾ وهي ويا هئاسين. مان ڏينهن سان آهيان.
سمجهئه منا!“ نندنيءَ ڪلندي چيو. ”بيوقوف آهين ڇا؟
خبرداري وٺڻ تنهنجي جوابداري آهي. هاڻ ٻُڌُ! شاديءَ لاءِ
مان هن وقت تيار ڪونه آهيان. تون هاڻ ته ڪو تدارڪ
ڪر. اڳتي ڏسي وٺبو.“ رميش بيپرواهيءَ سان چيو.
”مان ڪهڙو تدارڪ ڪريان؟ تنهنجو مطلب آهي ته مان
هيءُ ٻار ڪيرائي ڇڏيان؟ اَڙي واه! توهان مردن لاءِ پنهنجي
جوابداريءَ کان پلوَ آجا ڪرڻ جو هيءُ سولو طريقو آهي.
توکي پنهنجو اِقرار ياد آهي؟ تو ته چيو هو ته توکي جيئن
ئي نوڪري ملندي، تون مون سان شادي ڪندين. هاڻ تو
چئين ته مان اسان جي پيار جي نشانيءَ کي ميساري
ڇڏيان. نه نه! اِهو مون کان ڪونه ٿيندو. نندنيءَ تنديءَ
سان جواب ڏنو. نندنيءَ جي هن جواب تي رميش منجهي
پيو. ڪجهه سوچي چيائين.
” مني! ڪجهه سوچ! مون اَجان مائٽن کي تو بابت
ڪجهه ڪين ٻڌايو آهي. مونکي ٿورو وقت گهرجي. شادي ته

چڪرويو

نندني اَچا فرگوسن ڪاليج جي حاطي اندر پير ئي مس رکيو تہ هن جي ساهيڙي مڌو ٻوڙندي اَچي هن جي پاسي ۾ بيٺي. چيائين ’نندني! توکي مون ڪالهہ ڏاڍو ياد ڪيو.‘‘

’’ڪيئن ياد ڪيئہ؟‘‘

’’ڪالهہ تنهنجي دوست رميش جي شادي هئي نہ! ڇوڪري سنيتا اَسانجي پاڙي ۾ رهندي آهي. نندني! ڇو توکي رميش شاديءَ ۾ اچڻ جي نينڊ ڪونہ ڏني هئي ڇا؟ ياتي تنهنجو تہ گهرو دوست آهي. ماڻهو تہ چون پيا تہ تنهنجي شادي رميش سان ٿيڻ گهربي هئي.‘‘

’’رميش جي ڪالهہ شادي! نندنيءَ جي اکين اڳيان اونده اچي ويئي. هن پنهنجي سيني مان درد جي سوٽ اُپرندي محسوس ڪئي. هن جا پير اڳتي هلڻ کان پڙ ڪيڏي بيٺا. مڌوءَ کان نظر بچائي پويان پير ڪري اچي گهر پهتي. پنهنجي ڪمري جو دروازو بند ڪري اَچي پلنگ تي ڦان تي ڪري. هوءَ اندر جي پيڙا ۾ ڦتڪي رهي هئي. هن جي اکين ۾ نير ۽ دل ۾ طوفان هو. هڪ ئي شبد ور ور ڪري هن جي چپن تي ٿي آيو. ’’اَلا! رميش مون سان دوکو ڪيو‘‘

رميش ۽ نندني ٻيئي هڪ ئي ڪاليج جا وديارٿي هئا. رميش نندنيءَ کان ٻہ سال سينئر هو. گذريل سال ئي رميش B.Com. پاس ڪئي ۽ کيس ممبئيءَ ۾ هڪ بئنڪ ۾ نوڪري بہ ملي آهي. ٻنهي ۾ پيار جو پيچ ٽي سال اڳ ڪاليج جي رنگ منچ تي نوري ڄام تماچي ناٽڪ ڪندي

خبر پيئي ته نندني پوني جا وڻ چڙهي، ڪيڏانهن جهنگ منهن ڪري هلي ويئي آهي، تڏهن ڪيس پيٽ ۾ ساه پيو. من کي آٿت ڏنائين ”هڪ عورت ڀلا ڇا ٿي ڪري سگهي؟“

وقت گذرندو رهيو. نيٺ اُها گهڙي به اَچي سهڙي جنهنجو نندنيءَ کي ڏهن مهينن کان انتظار هو. نندني ۽ رميش جي پيار جي نشاني سونل جو جنم ٿيو. نرس جڏهن ٻار کي ٽوال ۾ ويڙهي، اچي نندنيءَ جي پاسي ۾ ليٽايو، تڏهن نندنيءَ جون اکيون ڇلڪي پيون. پنهنجي ڌيءُ کي پاٻوه سان چيائين، ”منهنجي راڻي! مون توکي جنم ته ڏنو آهي پر تنهنجو آئينده جو سوچي مونکي ئي ڏپ ٿي رهيو آهي. نه توکي تنهنجو پيءُ اپنائڻ لاءِ تيار آهي؟ نه هيءُ سماج توکي سمائڻ لاءِ تيار آهي! تنهنجو جيئڻ ئي آهي ڄڻ ڪنڊن جي سيج! شال تنهنجو ڀاڳ ڀلو ٿئي! نندنيءَ سونوءَ کي پنهنجي سيني ۾ سمائي ڇڏيو. هن کي پڪ هئي ته هن کي اهو سڪون زندگيءَ ۾ وري نصيب ڪونه ٿيندو.

سونوءَ کي ڄائي ٻه مهينا گذري ويا. نندنيءَ پنهنجي رچيل چڪرويوه جو پهريون دروازو کوليو. رميش جي زال سنيتا اڪيلي پونا کان ممبئيءَ دکن ايڪسپريس گاڏيءَ ۾ وڃي رهي هئي. ايجنسيءَ جي مدد سان سنيتا جو فوٽو، ريل گاڏيءَ ۾ سنيتا جي پاسي واري سيٽ جي رزرود ٽڪيٽ ۽ ٻيا انيڪ تفصيل حاصل ڪري نندني اچي پوني سٽيشن تي دکن ايڪسپريس گاڏيءَ ۾ سنيتا جي پاسي ۾ ويٺي، ڪجهه ئي منٽن ۾ ٻنهي هڪ ٻئي سان هِتان هُتان جون ڳالهيون ڪرڻ ۾ محو ٿي ويون. سونل ڪڏهن سنيتا جي هنج ۾ هئي ته ڪڏهن نندنيءَ جي گود ۾ هئي. گاڏي جڏهن ڪرجت سٽيشن تان ڇٽڻ واري هئي. تڏهن نندني پنهنجي سيٽ تان اُٿي، سونل کي سنيتا جي گود ۾ ويهاري، پاڻ باٿ روم طرف هلڻ شروع ڪيائين ۽ تڪڙ تڪڙ

مونکي توسان ئي ڪرڻي آهي. هن وقت هيءُ ٻار! نه نه تون ائبارشن ڪرائي ڇڏ. منهنجو چيو مڃ“

نندنيءَ به نهر سان جواب ڏنو ”رميش! مون وٽ وقت جي ڪمي آهي. هيءُ ٻار اَسان جي پيار جي نشاني آهي. ائبارشن! ڪڏهن به نه! تون جلد پنهنجن مائٽن سان شاديءَ بابت ڳالهه ڪر. هڪ ڳالهه صاف آهي ته مان چُپ ڪري ڪونه ويهنديس. مان حق جي لڙائي لڙنديس.“

”مان مائٽن سان ڳالهه چوريان ٿو. تون ڪو فڪر نه ڪر. سڀ نيڪ ٿي ويندو.“ اِهو سڀ چئي رميش هليو ويو.

ڪجهه به نه نيڪ ڪونه ٿيو. رميش ته مون سان دوکو ڪيو. هاڻ ڇا ڪريان؟ پيٽ ۾ اُسرندڙ هن ٻار جو ڇا ٿيندو؟ ڇا گرڀ پات؟ نه نه! هر آتما کي سنسار ۾ اَچڻ جو حق آهي. مان گرڀ پات ڪرائي ڇو پنهنجي ضمير سان سمجهوتو ڪريان. ڇا هڪ عورت هئڻ جي مونکي هيءَ سزا ملي رهي آهي؟ مرد ته پنهنجي فرض کان منهن موڙي وڃي ڪٿي لڪو آهي. هيءَ سچ جي لڙائي آهي. انساني حقن جو سوال آهي. مونکي هيءَ لڙائي پاڻ لڙڻي آهي. نتيجو پل ڪهڙو به نڪري. رميش کي پنهنجي جوابداري پاڻ نڀائڻي پوندي. اهو سڀ سوچيندي نندنيءَ حق جي لڙائيءَ جو ڪو چڪرويوه تيار ڪري ئي ورتو.

هنَ پوني کان پري ماليگانءُ جي ناري ڪلياڻ آشرم ۾ اَچي داخلا ورتي. ويم جي گهڙيءَ تائين آشرم ۾ رهڻ جو فيصلو ڪيو. هن هڪ ايجنسيءَ ذريعي رميش ۽ ان جي پتني سنيتا تي پوري نظر ٿي رکي. هن کي وشواس هو ته هن جو رچيل چڪرويوه ضرور ڪامياب ٿيندو.

رميش، نندنيءَ کي دوکو ڏيئي شادي ته ڪئي، پر هن کي اندر ۾ ڊپ ضرور هو ته نندني ڪونه ڪو پنيٽ ضرور ٻارينديءَ ۽ کيس سماج ۾ خوار ڪندي. جڏهن کيس

ڏينهن آفيس ۾ رميش جي ٽيبل تي هڪ خط هو جنهن ۾
فقط اِهو ئي لکيل هو ”تنهنجي امانت توکي سونپي ٿم.“
هاڻ رميش کي پڪ ٿي ويئي تہ سونل هن جو ئي رت آهي.
سونل هن گهر ۾ پوريءَ ريت سمائجي ويئي. سنيتا کي
ڪڏهن بہ پنهنجو پيٽ ڄائو ڪونہ ٿيو. سونل ئي هن جي
اکين جو تارو هئي. سنيتا جي من جي ڪنهن ڪنڊ ۾ اَڃا
اِهو خوف زنده هو تہ هڪ ڏينهن ريل گاڏيءَ واري عورت
ايندي ۽ سونل تي پنهنجو حق جتائيندي. سونل کي پاڻ سان
وٺي ويندي. هن جي گود خالي ٿي ويندي. سنيتا کي اَهڙا
خواب اڪثر ايندا رهندا هئا. هوءَ ننڊ مان رڙيون ڪري اُٿي
ويهندي هئي. من ۾ اِهو ئي ڏڪ ڏيندي رهندي هئي تہ
هيترن سالن ۾ ريل گاڏيءَ واري عورت ڪونہ آئي تہ هاڻ
ڪٿان ايندي. پڪ ئي پڪ هوءَ اجل جو شڪار ٿي ويئي
هوندي.

نندنيءَ جو حال بہ ڪجھ اهڙو ئي هو. جيڪا چيري
چمڙي، سا ئي آهي امڙي. نندنيءَ رميش کي سونل واپس
نہ ڪئي هئي. پر هميشه فڪرمند رهندي هئي. هن جي
ممتا جي ڏور پنهنجي آنڊي ڄائيءَ سونل سان جڙيل هئي.
هُن جي سامهون تہ هوءَ وڃي نٿي سگهي. ڪيس ڊپ هو تہ
ڪٽيل بازي هارائي نہ وهان. پلا پنهنجي ڪئيءَ جو نکو ويڄ
نہ طبيب. ايجنسيءَ وٽان ڪيس هر هفتي خبر ملندي هئي.
سونل جا فوٽا ملندا هئا. جن کي پنهنجي سيني سان لڳائي
پيئي پنهنجي ممتا کي سهلائيندي هئي. گونگا ڳوڙها
ڳاڙيندي هئي. وقت جي رفتار کي پلا ڪير ٿو روڪي
سگهي!

اَڄ سونل جي شادي آهي، سونل سهاڳ جو جوڙو پاتو
آهي. سوين سينگار ڪيا آهن. براهمڻ سڳن سان ڪرائي رهيو
آهي. جلد ئي ڄڃ اَچڻ واري آهي. رميش ۽ سنيتا سونل جو

۾ ريل مان لهي پيئي. ريل گاڏيءَ ٻه هلڻ شروع ڪيو. نندني پليٽفارم تان ويندڙ گاڏيءَ کي اوستائين ڏسندي رهي جيستائين ريل گاڏي هن جي اکين کان اوجهل ٿي ويئي. نندني محسوس ڪري رهي هئي ته هن جي جسم جو ڪو حصو ڪوئي تيز تلوار سان ڪٽي رهيو آهي. رت ريلا ڪري وهي رهيو آهي. خون سان لت پت جسم ڦٿڪي رهيو آهي. نس نس مان درد جي سوٽ اُڀري رهي هئي. هن جي اکين اڳيان اونده اَچي ويئي. هوءَ ڪنڌ ۾ پيل بينچ تي ويهي رهي. هن پنهنجي جگر جو ٽڪرو ڪنهن آشا تي ٻين جي حوالي ڪيو ته هو، پر هن کي ڪٽي ٻه آشا جو ترورو نظر نه ٿئي آيو. بس هئي ته فقط اونده ئي اونده. ان ٻاٽ اونده ۾ ٿاڦوڙا هڻندي نندني اَچي پنهنجي پوني واري گهر پهتي.

ويچاري سنيتا ته دهلجي ويئي. نندني ته ٻاٽ روم مان واپس وري ئي ڪونه. ڪرجت کان دادر تائين هن جو سفر سخت پريشانيءَ ۾ گذريو. ٻار جو ڇا ٿيندو؟ هوءَ عورت ڪيڏانهن هلي ويئي؟ ڇا گاڏيءَ مان ڪري پيئي!

ڇا ٿيو! ڇا ٿيو! بس سوال ئي سوال هئا. گاڏي جڏهن دادر سٽيشن تي پهتي تڏهن پليٽفارم تي رميش کي پائي سنيتا اَچي روئڻ ۾ ڇٽڪي، روئندي روئندي هن سمورو داستان رميش کي ٻڌايو. ٻار هاڻ رميش جي گود ۾ هو. اَچانڪ رميش جي ذهن ۾ نندنيءَ جا لفظ گونجي اُٿيا ”مان حق جي لڙائي لڙنديس.“ هن کي هاڻ نندنيءَ جي چال صاف ڏسڻ ۾ ٿي آئي. هيءُ ٻار هن جو ئي رت آهي. رميش حالتن کي سنڀالي ورتو. نه ڪو پوليس ۾ ويو ۽ نه ئي ڪو ٻکيڙو ڪيائين. سنيتا کي ڌيرج ڏيندي چيائين ”تون چنتا نه ڪر. اُن عورت کي ضرور ڀُولهي لهنداسين.“ جي ڪجهه نه ٿيو ته ٻار کي سک سان پالي وڏو ڪنداسين. ٻئي

قضاءِ سزا

مهاراشٽر جي اُلهندي گهاٽن ۾، ممبئي کان اٽڪل ٩٠ ڪلو ميٽر دور نيرل ريلوي ٽيشن وٽ، وسيل سندر هل ٽيشن يعني تازو آرام گاهه آهي مٿيران، جتي قدرت پنهنجي سندرتا جو ڪر موڙي اظهار ڪيو آهي. چئني طرفن ساوڪ، ٺنڍيون هوائون، پهاڙن جون دلفريب واديون ۽ پکين جون لاتيون. هيءَ شايد پهرين هل اسٽيشن آهي، جتي موٽر گاڏين ۽ موٽر سائيڪلن جي آمدرفت تي روڪ لڳائي ويئي آهي. جن ڪي هن پهاڙي آرام گاهه ۾ موٽر گاڏين ۾ اَچڻو آهي. انهن کي پنهنجون موٽر گاڏيون ٻه ڪلوميٽر پري واٽر فيلڊ ريلوي ٽيشن وٽ هل ٽيشن جي حد کان ٻاهر رکڻيون آهن. باقي ته سڀ نيرل جنڪشن وٽان هلندڙ ننڍي گاڏي يعني ٽواءِ ٽرين ۾ چڙهي اَچي مٿيران ٽيشن تي پهچندا آهن. چوماسي جي مند کي ڇڏي باقي سڄو سال هت سيلانين جي اَچ وڃ قائم رهي ٿي.

اَپريل جو مهينو هو. ممبئي ۾ گرميون شروع ٿي ويون هيون. گرميءَ کان نجات پائڻ لاءِ انيڪ سيلانين پنهنجو رخ مٿيران ڏانهن رکيو هو. صبح جو 10.00 بجي نيرل جنڪشن تان ننڍي ريل گاڏي سيلانين کي کڻي مٿيران ٽيشن پهچڻ لاءِ اُلهندي گهاٽن جي اوچائيءَ تي چڙهڻ شروع ڪيو هو. هن سفر ۾ شامل هئا ٻه سنڌي جوڙا. آڪاش ۾ پکي جڏهن ولر ڪري اُڏامن ٿا. دور دور جو سفر طئه ڪن ٿا تڏهن هو فقط پريت جي پيچ سبٻان ئي ولر سان جڙيا رهن ٿا. هيءُ ٻيئي جوڙا ٻه جيتوڻيڪ پاڻ ۾ پهريون دفعو ملي رهيا هئا، پر پريت جو پيچ هنن ۾ پئجي چڪو هو. لڳو ائين ڄڻ ٻيئي

ڪنيادان ڪندا. سونل پنهنجي ساهري گهر هلي ويندي. وشال منڊپ جي هڪ ڪنڊ ۾ سڀ کان دور پڇاڙيءَ واري ڪرسيءَ تي نندني اَچي ويٺي آهي. هن کي انتظار آهي ته ڪڏهن تي جڄ اَچي. ڪڏهن تو گهوٽ ڪنوار جو هٿيالو ٻڌجي. ڪڏهن تا پوتر اگنيءَ جي چوگرد ست ڦيرا ٿين. جڏهن اِهو سڀ تي رهيو هو تڏهن نندنيءَ جي من ۾ آنند جا ترنگ اُٿي رهيا هئا. هن جي چهري تي خوشيءَ جي رنگت هئي. هن جي اکين مان پيار جا ڳوڙها جهر جهر ڪري ڳڙي رهيا هئا. انهن ڳوڙهن کي پنهنجي ساڙهيءَ جي پلوَ سان اُگهندي هوءَ پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي اسٽيج تي آئي هڪ وقت سونل، سنيتا ۽ رميش جي نظر هن تي پيئي. سونل ان عورت ۾ پنهنجو ئي عڪس پسي حيران ٿي ويئي. سنيتا به هن کي يڪدم سڃاتو. ريل گاڏيءَ واري عورت! هن جون اکيون حيرت وچان ڦاٽي پيون. هن جي وات مان هڪ اکر به ڪونه اُڪليو. هوءَ رميش جي ٻانهن کي زور سان پڪڙي بيهي رهي. رميش اکيون هيٺ جهڪائي هڪ ڏوهيءَ جيان بيٺو رهيو. نندنيءَ هڪ نيڪليس پنهنجي ڌيءُ جي ڳچيءَ ۾ پاتو. هڪ منڊي پنهنجي ناٺيءَ جي آڱر ۾ پاتي. ٻنهي جي مٿي تي آسيس جو هٿ رکيو ۽ اچي بيٺي رميش جي سامهون. هن جي اکين ۾ سواڀيمان جي چمڪ هئي ته چهري تي گنڀيرتا جو تيج. تمام ٺهر سان ڌيمي آواز ۾ رميش کي چيائين ”رميش! تو ته مون سان دوکو ڪيو. خير منهنجي چڪرويوه رچنا توکي ڪيئن لڳي؟ عورت کي ڪڏهن به ڪمزور سمجهڻ نه گهرجي. عورت، پيار جي مورت به آهي ته شڪتيءَ جو روپ به. ڪڏهن به ڪنهن کي پنهنجي جوابداريءَ کان منهن موڙڻ نه ڄڃائي.“ اِهو سڀ چئي هوءَ اسٽيج تان هيٺ لهي، منڊپ کان ٻاهر نڪري ويئي. سڀ جو سڀ بت بڻجي فقط ڏسندا رهيا.

۽ ٻيئي زالون ٻنهي ٻارن کي هڪ پينگهي ۾ ليٽائي، پنهنجي
ئي گٽر مٽر ۾ سمايل هيون. مکيه وشيه هئي گهر سنسار، وقت
جو ڪين پتو ئي نه رهيو، ''هوٽل K'' جي ٽاور جڏهن يارهن
جا ٽڪاءَ هڻيا تڏهن پونم هڪ اوٻاسي ڏيئي اُٿي کڙي ٿي.
پاسي ۾ ننڊ ۾ سمهيل ڪمل کي هنج ۾ کڻندي چيائين ''نينا
ڏاڍي ننڊ ٿي اَچي. وڏيڪ ڳالهيون سڀاڻي. هيءُ مرد ته اَڃا
پيئڻ ۾ پورا آهن.'' نينا به اُٿي کڙي ٿي. کلندي
چيائين،''پونم! برابر توکي ڏاڍي ننڊ اَچي رهي آهي. پنهنجو
ٻار به نٿي سڃاڻين. تنهنجي هنج ۾ منهنجو ڪمل آهي.
ڪمل ۾ تنهنجو ڏاڍو موه پئجي ويو آهي.'' پونم به کلندي
وراڻيو: تنهنجو ڪمل آهي ئي اهڙو! اَڄ جي رات تنهنجو
ڪمل مون وٽ ۽ منهنجي پنڪي تو وٽ'' ٻيئي ساهڙيون
کلندي کلندي ٻارن کي پنهنجي سيني ۾ سمائي پنهنجي
پنهنجي ڪمري ۾ وڃي آرامي ٿيون.

سڄي رات پنڪي ٻيٻي پنهنجي نئين ماءُ نينا جي
پاسي ۾ آرام سان سمهي رهي. صبح جا ڇهه ٻڄا هئا.
مئٽيران ۾ اَڃا منهن اونداهي هئي. پنڪي اُٿي ويٺي. ڪيس
بڪ سٽايو هو. پاسي ۾ پنهنجي ماءُ کي نه ڏسي وڏي واڪي
روئڻ لڳي. نينا ئي پنڪيءَ جي روئڻ تي ٽپ ڏيئي اُٿي
ويٺي. پنڪيءَ کي هنج ۾ کڻي پڇڪاريندي چيائين ''پٽ
پنڪي! هل ته توکي تنهنجي ماءُ وٽ وٺي هلان.'' ٻار کي
ٻانهن کان لوڏائيندي نينا اَچي پاسي واري ڪمري جي در تي
پهتي. در تي آهستي سان دستڪ ڏنائين. در ته پاٽيهي. کلي
پيو. نينا پير پير ۾ پائي ڪمري ۾ لنگهي ويئي. ڪمري جا
پلنگ ته خالي هئا. ڪمري ۾ ڪير به ڪونه هو. پونم ۽ هن
جو گهوٽ ڪيڏانهن ويا؟ منهنجو ڪمل ڪيڏانهن ويو؟ نينا
جو متو ڦري رهيو هو. اُٻتي پير پنهنجي ڪمري ڏانهن
ڊوڙي، سندر کي ڏونڌاڙيائين.'' اُٿو! هو ته هلي ويا. هو ته

جوڙا هڪ ئي ڪٽنب جو حصو آهن. ٻنهي جي منزل ساڳي هئي. ٻنهي جي ٻولي ساڳي هئي. ٻنهي جوڙن جي عمر ٻه لڳ ڀڳ ساڳي هئي. سڀ کان وڏيڪ ٻنهي جوڙن کي هڪ هڪ ٻار هنج ۾ هو. هڪ کي پٽ ته ٻئي کي ڌيءُ. ٻنهي ٻارن جي عمر ٻه ساڳي اٽڪل هڪ سال. سفر ۾ هنن ٻنهي جوڙن وچ ۾ دوستي ۽ وشواس قائم ٿي وڃي. اِهو بلڪل سياويڪ هو. هڪ جوڙو هو چندر رامچنداڻي اُلهاسنگر جو وينل، ڪرياني جو ٻڌو واپاري. هن جي زال پونم ۽ سندس ڌيءُ پنڪي. ٻيو جوڙو هو سندر چئناڻي، هڪ سرڪاري آفيس ۾ هيڊ ڪلارڪ. ان جي ڌرمپتني نينا ۽ هنن جو پٽ ڪمل.

تواءِ ٽرين جو نيرل کان مئيٿران ٻن ڪلاڪن جو سفر هنن ٻنهي جوڙن جو اڪ ٻوٽ ۾ پورو ٿي ويو. چندر ۽ سندر پنهنجي ڌنڌي واپار يا سياست جي ڳالهين ۾ محو هئا ته ٻئي زالون پونم ۽ نينا ٻارن کي کاڌ خوراڪ ڏيڻ، اوپارين لهوارين ڳالهين ۾ پوريون هيون. ٻار ٻه هڪ ٻئي سان هري مري ويا هئا. مطلب ته ٻنهي جوڙن جون ڳالهيون هيون، ڪل هئي ۽ ٺهڪ هئا. مئيٿران ٽيشن تي پهچي چندر ۽ سندر گڏجي آرتوار منجهند جو ممبئيءَ واپس ورڻ جون ريل ٽڪيٽون ٻه بوڪ ڪرايون. ٽن ڏينهن جي آرام لاءِ هنن هڪ ئي هوٽل ”هوٽل K“ جي چونڊ ڪئي ”هوٽل K“ ۾ پاسي پاسي وارا ٻه ڊيلڪس ڪمرا پسند ڪري هنن پنهنجي مئيٿران سفر جي شروعات ڪئي. اُهو سڄو ڏينهن ته ٻنهي جوڙن گڏجي گهمڻ ڦرڻ، گهوڙي سواريءَ ڊنڊ جي سير ۾ گذاريو ۽ شام ’سن سيٽ پوائنٽ‘ تي سورج ديوتا جي ڏينهن جي سفر جي سماپتي پسڻ ۽ سورج ديوتا جو پهاڙن جي چوٽين پٺيان غائب ٿي وڃڻ جي درشيه جي آنند ماڻڻ ۾ گذاري. پوءِ جڳمڳ بازار جو چڪر هڻي، ٿوري گهڻي خريداري ڪري اَچي هوٽل جي سرسبز لانس ۾ وڇايل ڪرسين ۽ پينگهن تي آرامي ٿيا. ٻيئي مرد ته باٽل کولي ويهي رهيا

ايو. اَڇا ڪارا پاٽيهي پڌرا ٿي پوندا.“ مئنيجر ويچارو ڇا
ري؟ لاچار پوليس کي فون ڪيو ويو. هن بحث ۾ بيبي
ڪيءَ جي روئڻ ڌانهن شايد ڪنهنجو ڌيان ئي ڪونه ويو.
ءَ تہ ويچاري بک ۾ پاهه ٿي رهي هئي ۽ زور سان روئي
ي هئي. نينا بر ٿي پيئي. اَڌ روئندي، اڌ ڇلائيندي پنڪيءَ
ب صوفا تي ڦٿو ڪندي چيائين ”اڙي بابا! تون تہ چپ
ر. منهنجو چنڊ جهڙو پٽ نياڳي ڪٽي ويئي ۽ هيءَ ڪاري
ِلوتي دانگي منهنجي ڪرمن ۾ هٽي ويئي. شروعءَ کان ئي
ن ڏائڻ جي نظر منهنجي پٽ تي هئي. هوءَ شايد مئيٽران
ي ئي پٽ جي چوريءَ لاءِ هئي. هيءَ ڌيءُ بہ الاهي هن
ي آهي يا نہ، اَلله ٿو ڄاڻي. اسان سان تہ هٿ ويل ٿيو
هي ۽ هيءُ سڀ هٿ تماشو ڏسي رهيا آهن.“ هوٽل جي
ئنيجر ٻار کي چپ ڪرائڻ لاءِ ۽ کير پيارڻ لاءِ هوٽل جي
ڪ آيا کي سڏ ڏنو ۽ نينا ڌانهن منهن ڪري چيائين. ”دادي
نواس رکو! گمان بي ايمان ٿيندو آهي، اوهان جو ٻار ضرور
ندو.“

پوليس انسپيڪٽر بہ اچي پهتو. هن حالتن جو جائزو
رتو. سيني جا بيان رڪارڊ ڪري ترت ڪارروائي ڪرڻ جو
عدو ڪندي روانو ٿي ويو. صبح جا اچي 9.00 بجا ٿيا. هوٽل
۾ چوٻول هو. جنهن ٿي ٻار جي ٿيل چوريءَ جو ٻڌو، تنهن
ي ڏندين آڱريون ڏنيون. سندر ۽ نينا جي سامهون هاڻ هڪ
ي سوال هو تہ اڳتي ڇا ڪيو وڃي؟

نيڪ اُن وقت هوٽل جي مکيہ دروازي اندر اَچي رهيا هئا
ندر، هن جي زال پونم ۽ چندر جي ڪڇ ۾ هو مسڪرائيندو
کمل.هوٽل جي پيش دالان يعني لابيءَ ۾ جڻ سناٽو ڇانئجي
يو. نينا ڊوڙي وڃي چندر جي ڪڇ مان ڇڪي پنهنجي پٽ
کمل کي ڪنيو. چمندي، پچڪاريندي هن کي پنهنجي سيني
سمائي روئندي پنهنجي ڪمري ۾ هلي ويئي. پونم بہ

منهنجو ڪمل ڪٿي ويا.“ ڪمل جو نالو ٻڌي سندر ٽپ ڏيئي
اُٿي ڪڙو ٿيو. اَڌ ننڊ اَڌ جاڳ ۾ نينا جي ڪچھ ۾ ٻار ڏسي
چيائين ”نينا سپنن ۾ آهين ڇا؟ ڪمل تہ تنهنجي ڪچھ ۾
آهي، تون روئين ڇو ٿي؟ نينا واڪو ڪري چيو سپنن ۾ تہ
تون آهين، اُٿ جلدي اُٿ. هيءُ ڪمل نہ پونم جي ڌيءُ
پنڪي آهي. پونم پنهنجي ڌيءُ ڇڏي ويئي آهي. منهنجو
ڪمل ڪٿي ويئي آهي. نينا جو واڪو ٻڌي سندر جي اکين
مان ننڊ تہ پَرَ ڪري اُڏامي ويئي. ڊوڙندو هوٽل K جي آفيس
۾ پهتو. ڊيسڪ ڪلارڪ ڪيس ٻڌايو تہ چندر رامچنداڻي تہ
سويل صبح جو پنجين بجي هوٽل جو ڪمرو خالي ڪري هليو
ويو. نينا ۽ سندر جي واءِ ويلا تي هوٽل K جو مئنيجر بہ اَچي
سهڙيو. چندر اُتمچنداڻيءَ جو پورو پتو ڳولڻ لاءِ هوٽل جي
رجسٽر جي چڪاس ڪئي ويئي. پر وريو ڪجهہ بہ ڪين.
رجسٽر جي پني تي فقط لکيل هو ”اُلهاسنگر، ٿاڻي ضلع“
هيڏو وڏو اُلهاسنگر جو شهر- يلا بنا پوري پتي جي چندر ڪي
ڪٿي ڳولهجي؟ سندر تہ ڏاڍو پريشان ٿي ويو. هوٽل جي
مئنيجر کي پوليس کي سڏائڻ لاءِ چيائين. هوٽل K جو
مئنيجر تہ منجهي پيو، سندر کي هٿ جوڙيندي چيو ”سائين!
ٿورو صبر ڪريو. سڀ ٺيڪ ٿي ويندو. پوليس کي گهرائڻ جي
ڪهڙي ضرورت آهي. هيءُ منهنجي هوٽل جي عزت جو سوال
آهي. مونکي پڪ آهي.“ اجا هوٽل جي مئنيجر پنهنجو جملو
پورو بہ نہ ڪيو هو جو سندر ڪڙڪو ڪري چيو، ”ڪهڙي عزت
آهي اوهانجي هوٽل جي؟ هت ماڻهن جا ٻار چوري ٿا ٿي
وڃن ۽ اوهان ننڊ ۾ آهيو. اوچي دڪان ڦڪو پڪوان، هيءُ
هڪ صاف سازش آهي. سازش چوريءَ جي آهي ۽ چوري بہ
هڪ ننڍي ٻار جي!“ اوهان ٿورو ويچار ڪريو. ڪير سويل
صبح جو 5.00 بجي هوٽل اچانڪ ڇڏي ويندو آهي ڇا! هت
جي ڪنگڻ کي آرسيءَ جي ڪهڙي ضرورت. اوهان پوليس کي

رشتا

شادي ٻن آتمائن جو ميل آهي. انگلنڊ جي هڪ فيلسوف چاڻايو آهي ته شاديءَ جو ٻنڌن اِيشور طرفان سرڳ ۾ جوڙيو ويندو آهي. ڪن جو ويچار آهي، ته شادي جنم جنم جو سنٻنڌ آهي. اهو سڀ ميچجي به ڪٽي پر سنسار ۾ ٻيا به ڪي سنٻنڌ آهن جن کي صحيح روپ ۾ سمجهڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. جن ۾ نه رهي ٿو خون جو رشتو، نه روپ جي لالسا ۽ نه ئي وري ڪنچن جو جلوو، اِهي رشتا پاڪ ۽ نوراني آهن، شايد ايشور ۽ اُپاسڪ جي رشتي جي برابر، اُن سنٻنڌ کان به ڪجهه وڌيڪ ٿين ٿا.

هڪ ڏينهن شام جو گهر پهتس ته ٻڍا آشرم مان منهنجي نالي هڪ خط آيل مليو. خط جو مضمون بلڪل مختصر هو. ”رتنا اَسانجي آشرم ۾ رهيل آهي. هوءَ اوهان سان جلد ملڻ ٿي چاهي. مهرباني ڪري ايندڙ آرتوار شام جو چئين بجي ۽ ڇهين بجي جي وچ ۾ وقت ڪڍي هن سان ملڻ جي ڪرپا ڪندا. شيوا ۾ مئنيجر، ٻڍا آشرم.

هيءَ رتنا ڪير آهي؟ منهنجي ڪير لڳي؟ هوءَ مون سان ڇو ٿي ملڻ چاهي؟ پنهنجي پتنيءَ کي خط ڏيکاريم. متان هن وٽان ڪا ڄاڻ ملي سگهي.

خط پڙهي چيائين ها! رتنا! هوءَ جا سامهون واري مڪان ۾ رهندڙ ڪشن ماءُ جي ڌيءُ ويچاري وڏ ور ٿي ويئي پر سندس شادي ڪونه ٿي هئي. ماڻس مري ويئي. پاڻس گهر مان ڪڍي ڇڏيس، ويچاري وڃي ٻڍا آشرم ۾ رهي آهي. ها پر توهانکي خط ڇو لکيو اَٿائين! توهانجي ڪير لڳي؟ ٻه چار دفعا ان کان بيبيءَ جو ڪڙتو شلوار سبايو هيومانس، ٿي سگهيو ته

ساڳيءَ ريت آيا جي هنج مان پنهنجي ڌيءُ پنڪي کڻي، کيس چمندي پاڪر ۾ سمائي روئندي ٻئي ڪمري ۾ هلي ويئي. سندر، چندر اچرج وچان هڪ ٻئي ڏانهن نهاري رهيا هئا. سندر ۽ چندر جي ڪلهي تي هٿ رکيو. ٻئي سامهون وڇايل صوفا تي اچي ويٺا. هوٽل جي نوڪر ٻه ڪوپ چانهه جا ٻنهي اڳيان رکي ويو. چندر حالتن ۾ تناءَ کي ڀانپي ويو. آهستي چيائين ”سندر دوست! بابا کي گهر ۾ هارٽ اٽيڪ تي آهي. صبح چئين بجي موبائيل تي نياپو آيو. حوصلا ئي خطا ٿي ويا. بس اُن وقت ئي ڪپڙا سوٽ ڪيس ۾ وجهي، ٻار کي چادر ۾ ويڙهي نڪري پياسين. اوهانکي ايترو سويل ننڊ مان اُٿارڻ واجب ڪونه سمجهيوسين. ايترو سويل ٽرين نه هئي ڪونه، سو ٻه ڪلوميٽر پنڌ ڪري واٽر فليڊ سٽيشن وٽان ٽئڪسي ڪري اُلهاسنگر ڏانهن روانا ٿياسين. اَڃان اَڌ پنڌ ئي طئه ڪونه ڪيو هيوسين جو ٻار روئڻ شروع ڪيو. پونم جڏهن ٻار کي کير ڏيڻ لاءِ چادر هٽائي تڏهن ڪمل کي پنهنجي گ ود ۾ ڏسي پريشان ٿي ويئي. هن پنهنجي پل محسوس ڪئي. اَدا! آنڌي جي ڇر آهي. پونم روئي رهي هئي. پئي وڦلپائين: پنڪي اُتي هوندي، ماءُ کي نه ڏسي روئندي هوندي، اوهان کي حيران ڪيو هونديئين. بس ٽيڪسيءَ کي واپس ڦيرايوسين. اُهو ئي واٽر فيلڊ وٽان ٻه ڪلوميٽر پنڌ جهاڳي واپس آيا آهيون. اَدل اوهان کي تڪليف ڏاڍي ٿي هوندي. منا! مهرباني ڪري معاف ڪجو.“ سندر عجيب ڍنگ سان هڪ ٺهڪ ڏنو. چيائين ”ادل! معافي ڇا جي؟ پاڻ ۾ دوست آهيون. مون کي پڪ هئي ته اسان جو ڪمل اوهان وٽ صحيح سلامت آهي. باقي قضا ۽ رضا ته ڪنهن به وقت ٽئي ٿي، تون ڪنهن به قسم جو خيال نه ڪر.“

چندر صوفا تان اُٿندي پڻ پڻ ڪندي فقط ايترو ئي چيو ”دوست اَسان مٿان ته قضا ۽ سزا هڪ ئي وقت ڪڙڪي آهي.“

ڪٽس. ٺيڪ ٽيئين بجي مان آشرم جي آفيس ۾ پهچي ويس. مئنيجر کي سندس لکيل خط ڏيکاريم. مئنيجر ڪرسيءَ تي ويهاريو ۽ ڳالهين جو سلسلو شروع ڪيائين.

سائين! هيءُ خط مان اوهان کي پيڻ رتنا جي چوڻ تي لکيو آهي. هوءَ اَسانجي آشرم ۾ گذريل ٽيهن سالن کان آهي. شايد بمبئيءَ ۾ هن جو ڪو ويجهو رشتيدار ڪونهِ آهي، مان نه سنيران ته گذريل ٽيهن سالن ۾ ان سان ڪو ملڻ آيو آهي. اوهان جو هن سان ڪهڙو رشتو آهي؟ مئنيجر جي هن سوال جو پلا مان ڪهڙو جواب ڏيان! سچ ته هن سان منهنجو ڪهڙو رشتو آهي! زندگيءَ ۾ مان هن سان ڪڏهن ڳالهايو ڪونهِ آهي. ها! هوءَ فقط منهنجي پاڙيسرڻ آهي. پر پاڙيسرڻ به ڪهڙي آهي! گذريل پنجويه سالن ۾ مان هن کي ڏيان سان ڏٺو به ڪونهِ آهي. هن سان سندس ماءُ جي ديهانت جي اعزا پرسي به ڪونهِ ڪئي اَٿم. پاڙس گهر مان ڪيس ڪڏهن ڇڏيو ان جي ڄاڻ به مونکي ڪونهِ آهي. هن آشرم ۾ اَچي رهي آهي، اها خبر به مونکي هاڻ ملي آهي. اَسان جو رشتو ته ريل ۾ سفر ڪندڙ ٻن مسافرن جي برابر جو به ڪونهِ آهي. مئنيجر کي جواب ته ڏيڻو ئي آهي. ڪيس چيم ”سائين دنيا ۾ فقط رشتا ته ڪونهِ آهن. مهرباني ڪري اوهان رتنا کي سڏائيندا.“ ’نه نه! هلو مان اوهانکي ان وٽ وٺي ٿو هلان. هوءَ هن وقت باغ ۾ ويٺي هوندي آهي.“ مئنيجر وراڻيو.

مئنيجر مونکي باغ ڏانهن وٺي هليو. منهنجي دل ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي. ڄڻ پهريون دفعو ڪنهن انٽرويو لاءِ وڃي رهيو هوس. مئنيجر پريان ئي رتنا طرف اشارو ڪري هليو ويو ۽ مان باغ ۾ ويٺل رتنا ڏانهن اڳتي وڌيس. رتنا مونکي پريان ئي ڏسندي اُٿي بيٺي. منهنجي ويجهي اَچڻ تي ڪيڪاريندي چيائين: مونکي پڪ هئي، ته منهنجي سڏ تي اوهان ضرور ايندا. اوهان جي نه اَچو ها ته مان ڇوُر ڇوُر ٿي پوان ها. اوهانکي تڪليف ڏنم. اوهان ناراض ته ڪونهِ ٿيا؟ اهو سڀ هوءَ

هن وٽان ٿي اَڇجوس. پاڙو ابو امڙ آهي، باقي پئسا ٻئسا نہ ڏجوس. هميشہ لاءِ هري پوندي. مان ٻہ ٿي ڏينهن سوچيندو رهيس، رتنا، ڪشن ماءُ جي ڌيءُ، سامهون واري مڪان ۾ رهندي هئي. ذهن ۾ هن جي تصوير صاف اُڀري آئي. شڪل جي گوري قد جي لنبي، وار گهنڊيدار، چال مستاني، ڪنهن زماني ۾ اسان دوستن جي ٽولي هن کي حور ڪري سڏيندي هئي. هر ڪو هن تي فدا هو. اُهو وقت اَلائي ڪيئن گذري ويو. هرڪو پنهنجن پنهنجن جوابدارين جي ٻوجهہ هيٺ ويو دٻجندو. منهنجي شادي ٿي، ٻار ٿيا، وقت گذرندو ويو. ٽيهہ پنجٽيهہ سال نبري ويا. گردش جي ڌوڙ ۾ اهي سڀ يادگيريون ڌنڌليون پئجي ويون. اَڄ جڏهن انهن ڌنڌلين يادگيرين تان وقت جي ڌوڙ هٽائي اَٿم تڏهن رتنا جو چهرو اکين اڳيان صاف اُڀري آيو اَٿم. مان چاهيندي بہ ڪڏهن رتنا سان ڳالهايو ڪونہ هو. پر هن جي سندر صورت کي اُن زماني ۾ تڪڻ جو موهہ ضرور هوندو هو. هن جو چهرو تہ هاڻ منهنجي اَکين اَڳيان پيو ڦري. هن جي معصوم مسڪراهٽ، هن جا تيل ٻڌل گهنڊيدار وار، ڪنن ۾ ننڍڙيون هيرن جون ڦليون، گلابي سلوار ڪرتو، ڪلهن کان ڌرتيءَ تائين ليٽڙندڙ گلابي رئو، هر وقت پنيان نهارڻ جي ڪمزور عادت، پر اُهو سڀ تہ ٽيهہ سال اَڳ هو. هاڻ تہ هوءَ پنجاه سالن کان وڌي هوندي. منهنجي عمر بہ پنجونجاه سالن جي آهي، مٿي ۾ اڌ اَڇا وار اَچي ويا آهن.

رتنا سان ملڻ جو موهہ ستائي رهيو هو. منهنجي دل جي ڌڙڪن ٿوري تيز ٿي ويئي هئي. ٽيهن سالن کان پوءِ رتنا سان مڪاميلو ٿيندو. هوءَ منهنجي ويجهو هوندي. هن سان ڳالهيون ٿينديون. مان هن کان هيئن پڇندس، هوءُ مون کان هيئن پڇندي. اهي سڀ انسنا من ئي من ۾ پچائي رهيو هوس.

نيٺ آرتوار جو ڏينهن بہ آيو. صبح کان مان هر هر پنهنجي واچ ڏسي رهيو هوس. منهنجي گهر کان آشرم تائين بس جو سفر هڪ ڪلاڪ جو هو، پر مان گهر مان بہ ڪلاڪ اَڳ

ڦاٽندو ۽ سڀ سماپت ٿي ويندو. هاڻ تہ بس موت جو انتظار آهي.''

مان بت بڻجي رتنا کي ٻڌي رهيو هوس، هن جي موت جي ساهيءَ مونکي ڏڪائي ڇڏيو هو. پر هن جي چهري تي نہ هو ڪٿي ڊپ ۽ نہ ڪٿي ڏر. هن جي چهري تي بس شانتي ئي شانتي هئي.

مون هن کي دکي ڪرڻ ڪونہ ٿي چاهيو، هن کان فقط اِهو ئي سوال پڇيم تہ رتنا تون پنهنجي عمر ڀر جي ڪمائي منهنجي سپرد ڪرڻ ٿي چاهين. تنهنجو مون ۾ ايترو وشواس ڪيئن آهي؟

رتنا ڪجهہ وقت ماٺ ٿي ويئي. هن جي اکين مان اَچانڪ ڳوڙها ڳڙي پيا. پنهنجي ساڙهيءَ جي پلوَ سان ڳوڙها اُگهندي رتنا چيو ''اوهانجي وشواس جي سهاري تہ هيءَ زندگي گهاري اَٿم. ٽيه سال اَڳ منهنجي لاءِ اوهانجي مائٽي آئي هئي. منهنجي ماءُ مونکان پڇيو هو. مان پنهنجي رضامندي ڏني هئي. هڪ پاڙي ۾ رهندا هئاسين. اوهانجي ڪئريڪٽر، قابليت ۽ ايمانداريءَ جي ساک تہ منهنجن ساهيڙين بہ ڀري هئي. من ئي من ۾ اوهانکي پنهنجي من مندر جو ديوتا بڻائي ويٺي هيس. جنهن ڏينهن اوهانجي مائٽي آئي تنهن ڏينهن مان شنڪر جي مندر ۾ لوٽي چاڙهڻ ويئي هيس. پر ايشور کي اهو منظور ڪونہ هو. اوهانجي ماءُ ٻن لکن رپين جي ڏيتي ليتي جي تقاضا ڪئي. اسين غريب اها گهر ڪيئن ٿي پوري ڪري سگهياسين؟ مان ۽ منهنجي ماءُ نراس ٿي وياسين. مان تہ ان بابت اوهان سان ملڻ ٿي چاهيو. پر جنهن ڏينهن مان فيصلو ورتو اُن ڏينهن اوهانجو مڱڻو ٿي ويو. ان کان پوءِ ڪيترين ئي مائٽيون آيون. پر روح ريلو نہ ڏنو. منَ هميشه اهو ئي ٿي آواز ڏنو تہ من مندر جو ديوتا تہ هڪڙو ئي ٿيندو آهي. بس اوهانجي ياد کي پنهنجي سيني سان لائي زندگي گهاري اَٿم ۽ اڄ جڏهن جيون جو انت سامهون

هڪ ئي وقت چئي ويئي. منهنجون اکيون رتنا تي کپيل هيون. هن جا وار اَڇا ٿي ويا هئا. بدن ٿورو ڀرجي ويو هوس. پر چهري تي اها معصوميت اَڇا قائم هيس. پر هنجي چهري جي چمڙيءَ ۾ آيل گهنجن صاف ٿي ٻڌايو ته وقت هن مٿان چڱو قهر ڪيو آهي. بدن تي هلڪي نيري رنگ جي ساڙهي ۽ ميچنگ ٻانهن سان بلائوز، اڇا پشم جهڙا گهنڊيدار وار ڪلهن تائين، ڪن ٻنا ۽ ٻانهون ٻنيون، پيرن ۾ سادو چمپل. هوءَ عمر ۾ هاڻ پنجونجاه سالن کان به مٿي پيئي لڳي. شايد پنهنجي عمر کان پنج-ڏه سال وڏي.

مونکي چپ ڏسي هن وري چيو: گهر ۾ سڀ ڪيئن آهن. اوهان جا ٻار هاڻ وڏا ٿي ويا هوندا! وڏي پٽ جي شادي ڪرائي اَٿو يا نه؟ مون هاڻ پنهنجو هوش سنڀالي ورتو هو. هن جي سرل ڀاوَ سان پڇيل سوالن جا جواب ڏنم. اَسان ٻيئي باغ ۾ وڇايل ڪرسين تي پاسي پاسي ۾ ويهي رهياسين.

ڳالهه ٻولهه جو سلسلو وري به رتنا ئي شروع ڪيو. اوهان بلڪل ڪونه بدليا آهيو. اڳ به ڇوڪرين سان ڳالهائڻ ۾ شرمائيندا هئا ۽ هاڻ به. پر هاڻ ته مان اوهان کان وڏي ٿي لڳان. مان اوهانکي هت ڪنهن خاص ڪم سان گهرايو آهي.

”ڪندا نه منهنجو اِهو ڪم؟ “

”ڪهڙو ڪم آهي تنهنجو؟“ مون بئنڪ ۾ ڪجهه پيسا رکيا آهن. اها رقم مان ڪنهن اسڪول کي ڏيڻ ٿي چاهيان. منهنجي محنت جي ڪمائي آهي. سڄي عمر سلائي ڪئي اَٿم. چاهيان ٿي ته اها رقم ڪنهن سٺي ڪم ۾ لڳائي ڇڏيان.“

”ڇو! رتنا، حياتيءَ تان ڀروسو لاهي ويٺين آهين ڇا؟ “

رتنا ڦڪو مسڪرائيندي جواب ڏنو. ”ڪهڙي حياتي! ڪهڙو ڀروسو! جيون جو انت سامهون اَچي بيٺو آهي. الائي باقي گهڻا ڏينهن؟ برين ۾ وڏو ٽيومر اَٿم. هر پندرهين ڏينهن ٽاٽا اسپتال ۾ ويندي آهيان. فقط اهو ئي پڇڻ ته انت ڪڏهن ايندو. جواب اهو ئي آهي ته اهو ٽيومر هڪ ڏينهن اوچتو

منهنجي ڏرم پڇڻ تي ان رات رتنا بابت مونکان انيڪ سوال ڪيا، پر ڪنهن به سوال جو ڪيس مان پورو جواب ڏيئي ڪونه سگهيس. ان رات مونکي ننڊ ڪونه آئي. فقط رتنا بابت سوچيندو رهيس. اُن رات اِهو پڻ فيصلو ڪيم ته روز شام جو آفيس مان موٽندي رتنا وٽان ٿيندو ايندس. هن جي زندگيءَ جا باقي ڏينهن سک سان گذرن، تنهن لاءِ هر ممڪن ڪوشش ڪندس.

ٻئي ڏينهن مان شام جو پنجين بجي آشرم ۾ پهچي ويس. رتنا نه باغ ۾ هئي ۽ نه ئي پنهنجي ڪمري ۾. مان مئنيجر جي آفيس ۾ پهتس جنهن ٻڌايو ته ڪالهه رات رتنا جي طبعيت اوچتو خراب ٿي پيئي. کيس نرسنگ هوم ۾ ڀرتي ڪيو ويو آهي. منهنجي پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. مشڪل سان پاڻ تي قابو پائي سگهيس. ٽيڪسي ڪري نرسنگ هوم ۾ پهتس. انٽينسو ڪيئر يونٽ ۾ رتنا موت سان لڙائي لڙي رهي هئي. هن جي نڪ ۾ آڪسيجن جو ٽيوب لڳايو ويو هو. انيڪ انسٽرومينٽ هن جي دل جي ڌڙڪن، رت داٻ نبض وغيره تي نظر رکي رهيا هئا. تمام آزي نيزاريءَ کان پوءِ نرس هن جي اڳيان وڃڻ جي موڪل ڏني. مان رتنا جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ رکي هن جي ڪن ۾ پاٻوه سان آهستي چيو ”رتنا! آءِ لو يو“ ”رتنا آءِ لو يو.“ رتنا جي چهري تي ٿوري سرخي آئي. هن جا چپ ڪجهه پٽڪيا ۽ هن جو هٿ منهنجي هٿ ۾ ڪجهه چريو ۽ بس رتنا جو ڪنڌ ڍرڪي ويو. رتنا ساسين سڪالي ٿي ويئي. منهنجي اکين مان آب وهي رتنا جي چهري کي پسائي رهيو هو. نرس آئي، جنهن رتنا جو چهرو اَڇي چادر سان ڍڪي ڇڏيو. ۽ مونکي ٻاهر ويٽنگ روم جي صوفا تي ويهاري هلي ويئي. مان اهو ئي سوچي رهيو هوس ته رتنا سان منهنجو ڪهڙو رشتو هو جو مان جهري رهيو آهيان ۽ ڪهڙي ناتي مون کيس چيو هو ”رتنا! آءِ لو يو!“

اَچي بيٺو آهي تڏهن اوهان سوال پڇيو آهي تہ منهنجو اوهان ۾ ايترو وشواس ڪيئن آهي.``

رتنا جي انهن ڳالهين مونکي بي سرت ڪري ڇڏيو هو. مان نہ ڳالهائي ٿي سگهيس ۽ نہ ئي اُٿان اُٿي ٿي سگهيس جيڪي ٿيو سو ٿيو.

”ان لاءِ نہ توهان جوابدار آهيو ۽ نہ ئي مان. جوابدار آهن تہ فقط حالتون جن کي شايد مان پرالبڌ بہ سڏيان.`` رتنا چيو.

”پر ٽن سالن ۾ ڪڏهن تو ٻڙڪ بہ ٻاهر ڪونہ ڪڍي. حالتن سان سمجهوتو ئي ڪرين ها.`` مون چيو. ”حالتن سان سمجهوتو ئي ڪيو اَٿم. اَسانجو سماج سڪوڙيل دل وارو آهي. پنهنجين تمنائن جي پورتيءَ لاءِ نہ مان اوهان جو گهر ڊاهڻ ٿي چاهيو ۽ نہ ئي پنهنجو ٻڻ بدنام ڪرڻ ٿي چاهيم. بس هڪ ئي وات ڪليل هئي. اها وٺي هلي آهيان، اوهانکي پنهنجي من مندر جو ڀڳوان مڃي زندگيءَ جو سفر پورو ڪيو اَٿم. ان ڏينهن جڏهن ڊاڪٽر صاحب جي چهري تي پنهنجي موت جو عڪس صاف ڏٺم، تڏهن پاڻ کي روڪي نہ سگهيس ۽ اوهانکي پاڻ وٽ سڏائڻ جو يتن ڪيم. هاڻ تہ بس اها ئي تمنا ڪڏهن اُپري ايندي اَٿم تہ هن جنم ۾ نہ سهين، شل ٻئي جنم ۾ اوهان کي پوريءَ ريت پايان ۽ اهائي التجا ايشور در بہ ڪندي رهندي آهيان. هڪ تڪليف اوهان کي ٻي بہ ڏيڻي آهي، جيستائين جيئري آهيان اوهان هر آرتوار تي مون سان ملڻ ضرور اَچجو. اها تڪليف اوهانکي گهٽا ڏينهن سهڻي ڪونہ پوندي، اُپ اڪئين پيو ڏسجي. مونکي پنهنجو انت صاف نظر اَچي رهيو آهي. ``

سورج ديوتا ان ڏينهن جو پنهنجو سفر پورو ڪري چڪو هو. باغ ۾ ٻاهر اونده ڇائنجي رهي هئي. اهڙي ئي اونده منهنجي من اندر پڻ ڇانيل هئي. پڪي ولر ڪري پنهنجن آکيرن ڏانهن موٽي رهيا هئا. مان رتنا کي پنهنجن ٻانهن جي سهاري آشرم ۾ هن جي ڪمري ۾ پهچائي پنهنجي گهر پهتس.

مصريءَ سان تَر، سياءُ حليم ۽ هميشه پراون پنهنجي هئي.
هڪ ڏينهن ڇپائين ڪاليج نوٽيس بورڊ پڙهيو اَٽيئي؟ ڪاليج وارن B.A جي وديارٿين لاءِ ڪلو ۽ منالي‍ءَ لاءِ هڪ پڪنڪ رکي آهي. منهنجي دل آهي تہ هڪ دفعو هماليہ جي دامن ۾ ويهي سندر پرڪرتيءَ جو ديدار ڪريان. گلاب، مگري جي گلن جي وادين ۾ ويهي سڳنڌ جي سنسار ۾ کوهجي وڃان. دور دور تائين ڦهليل ساوڪ ۽ اُن مٿان آڪاش ۾ ترندڙ بادلن کي پنهنجي آنچل ۾ سمائي ڇڏيان. تون هلندين تہ مان بہ هلنديس، نہ تہ هت تہ وينا ئي آهيون. راڌا انسانيت جي مڪتب ۾ پڙهي هئي. قادر جي قدرت ۾ ڪڙهي هئي. هوءَ پرڪرتيءَ جي سونهن جي ڪوڏي هئي. هن لاءِ ڪُلو ۽ منالي‍ءَ جو سير جنت جي سير مثل هو.
راڌا، منالي‍ءَ ۾ روز گلن جي بازار جو سير ڪندي هئي. گلن کي ڏسي تڙي پوندي هئي. گلاب، چنبيلي، مگري، پاريجات جا گل خريد ڪندي هئي. گلن جي مهڪ جو مزو ماڻي، اُهي ٻين ساٿي وديارٿين جي ڪمرن ۾ سجائي رکي ايندي هئي. روز صبح جو سويل اُٿي هوٽل جي ٽيرس تي ويهي اُڀرندڙ سورج جو نظارو پسندي هئي. جڏهن اُفق تي اُڀرندر سورج جي لالائي ڇانئجي ويندي هئي ۽ سورج جا سينل ڪرڻا راڌا جي چهري تي پوندا هئا، تڏهن هوءَ ائين ڀاسندي هئي ڄڻ هڪ رشي ڪنيا ڪنهن تپ ۾ لين آهي. هوءَ روز شام جو نديءَ جي ڪناري ويهي آسمان ۾ ولر ڪندي ويندڙ پکين کي دور دور تائين ڏسندي هئي. عرش تي ترندڙ بادلن کي پل پل رنگ مٽائيندو ڏسي هوءَ پرڪرتيءَ جي سندرتا ۾ لين ٿي ويندي هئي.
هڪ ڳالهہ، جا منهنجي نظرن کان ڇپي نہ سگهي؛ سا هئي راڌا جي موڳائپ! هوءَ ڪڏهن بہ اَسان ساٿي وديارٿين سان گڏ پهاڙن جي چوٽين تي چڙهڻ لاءِ ساڻ ڪونہ هلي. هن

پرياتي رنگ

تي سال اَڳ هوءَ هن ئي ڪمري ۾ دلهن بڻجي آئي هئي. اَڄ هن جي مٽر ٺهڪن جي گونج هت فضا ۾ آهي. هن جي پايل جي لئہ منهنجي آس پاس آهي. هن جي بدن جي گلاب جهڙي مهڪ منهنجن ساسن ۾ آهي. هن جي منڙين ڳالهين جي ٻڙڪ منهنجي ڪنن ۾ آهي. راڌا هتي ڪٿي منهنجي آس پاس آهي.

راڌا جي تصوير ڏانهن ڏسان ٿو تہ هن جي يادگيرين جو هڪ سمنڊ اُٿلي ٿو پوي. يادگيرين جون انيڪ ڇوليون هڪ ئي وقت ذهن سان ٽڪرائجن ٿيون. B.A. جو فائنل سال هو. مان ڪلاس ۾ ٽڪڙو ٽڪڙو گهڙي رهيو هوس ۽ هوءَ ڪلاس کان ٻاهر نڪري رهي هئي. اسان ٻئي ٽڪرائجي وياسين. ٽيو اُهو ئي، جو وڏاتا لکيو هو. راڌا جا ڪتاب ڪري پيا ۽ هوءَ منهنجي آغوش ۾ هئي. ٻنهي جي وات مان هڪ ئي وقت هڪ ئي اکر نڪتو Sorry. راڌا سان اِها منهنجي پهرين ملاقات هئي. اسان جون اکيون چار ٿيون ۽ پريم جو سلو ڦٽي نڪتو. ڪلاس ۾ ٻيئي هڪ ئي بينچ تي ويهندا هئاسين. هڪ ٻئي سان نوٽس Exchange ڪندا هئاسين. چرچگيٽ سٽيشن تي بيهي ڪلاڪن جا ڪلاڪ هڪ ٻئي جي ڳالهين ۾ کوهجي ويندا هئاسين. هڪ ٻئي کي خوش ڪرڻ لاءِ ڪيتريون ئي لوڪل گاڏيون ڇڏي ڏيندا هئاسين ۽ ٻئي ڏينهن سويل صبح جو ملڻ جو انجام ڪري هڪ ٻئي کان موڪلائيندا هئاسين.

راڌا شڪل جي گوري، قد جي ڊگهي ۽ بدن جي پورڙ پني هئي. هن جي اکين ۾ ڊنڊ جي گهرائي هئي. زبان

يونيورسٽي ڪئنٽين ۾ پهتس. ڏسان ته راڌا جو چهرو پيلو هيڊ
ٿيئجي ويو. هن جا هٿ ٿڌا جهڙا برف هئا. راڌا کي رزلٽ جي
خوشي ٿي. ڪافي پيئائين ته هن جي جان ۾ جان آئي.

مان راڌا جو هٿ پنهنجي هٿ جهليندي چيو ”راڌا! مان
ماءُ پيءُ جي هڪ ئي سنتان آهيان. منهنجي پيءُ جو ڏنڊو به
سٺو هلي رهيو آهي. منهنجو پيءُ ماءُ چاهين ٿا ته مان جلد
شادي ڪري پنهنجو گهر وسايان. مان ڪين تو بابت سڀ ڪجهه
ٻڌايو آهي. هاڻ اڳتي قدم ته تنهنجن مائٽن کي کڻڻو آهي“.
راڌا چپ رهي. مان هن جي چهري تي بيوسيءَ جي ريکائن
کان سواءِ ڪجهه به ڪونه پڙهي سگهيس. راڌا جلد گهر موٽڻ جو
سبب ڏيئي هلي ويئي. مان ڪيترو وقت يونيورسٽي ڪئنٽين ۾
ويهي راڌا جي بيرخيءَ بابت سوچيندو رهيس.

نيڪ ٿن ڏينهن کان پوءِ راڌا جو ماءُ پيءُ اسان جي گهر
آيا. رشتي لاءِ رضامندي ڏنائون. ڪجهه ڏينهن ۾ اسان جي
مڱڻي جي رسم ٿي ويئي. مان بيحد خوش هوس. راڌا پڻ خوش
هئي پر هن جي چهري تي اِن خوشيءَ جي جهلڪ پنيان ڪٿي
دٻ جون ريکائون پڻ شامل هيون. جنهن لاءِ مونکي ڪوبه سبب
نظر ڪونه ٿي آيو. راڌا کان پڇڻ جي مان همت ڪونه ٿي
ڪري سگهيس.

شاديءَ جون شهنايون گونجي اُٿيون. سڄو گهر خوشين
سان جهومي اُٿيو. اها اسان جي سهاڳ رات هئي. مان پنهنجي
سکيءَ کي آغوش ۾ سمائڻ لاءِ بي صبر هوس. سهاڳ جي جوڙي
جو گهونگهٽ هٽائي راڌا کي دلهن جي روپ ۾ پسڻ لاءِ بي‌تاب
هوس. راڌا کي ٻانهن ۾ جهلي ان سان منيون ڳالهيون ڪرڻ لاءِ
من چنچل هو. راڌا سينگاريل سيج تي ويٺل هئي. هن جو ڪنڌ
جهڪيل هو، پر هن جو سڏڪو مونکي صاف ٻڌڻ ۾ آيو. راڌا
روئي رهي هئي. مونکي پنهنجي پاسي ۾ ويٺل ڏسي راڌا ڇرڪ
ڀري سيج تان اُٿي کڙي ٿي. مونکي هٿ کان وٺي اچي آرام

چراگاهن تي ٻوڙڻ لاءِ اَسان جو ساٿ ڪونہ ڏنو. هوءَ اهڙن موقعن تي پنهنجي ڪمري ۾ ليٽي رهندي هئي. پڇڻ تي هميشه اِهو ئي جواب ملندو هو تہ صحت ناساز آهي.

اسين منالي‌ءَ ۾ قادر جي هر جوڙ ڏسي دنگ رهجي وياسين. انساني سونهن بہ هئي تہ انسانن جي جڙيل چيزن ۾ حيرت انگيز نزاڪت بہ هئي. هڪ ڏينهن مال روڊ تي خريداري‌ءَ لاءِ وياسين. راڌا، پيءُ لاءِ هڪ سوئيٽر وٺي هلڻ ٿي چاهيو. اسان هڪ دوڪان تي چڙهي وياسين. هوءَ پوشاڪون ڏسڻ لڳي. مونکي هڪ گلابي رنگ جي پرت پريل شال تمام پسند پيئي. مان اُها شال خريد ڪري ورتي. راڌا جو هٿ پڪڙي هن کي آدم قد شيشي جي سامهون آڻي بيهاريم. شال هن جي ڪلهن تي وڌم. راڌا ان شال ۾ تمام سندر پاسي رهي هئي. مان پاڻوه سان هن کي چيو ”راڌا! مان ڪيترن ڏينهن کان هڪ ڳالهہ توکي چوڻ چاهيان ٿو. پر ڪيئن چوان؟ ڪهڙن اکرن ۾ چوان ان بابت فيصلو ڪري ڪونہ سگهيو آهيان.“ راڌا بہ ناز ۽ انداز سان چيو ”چئي ڏي! چئي ڏي! منالي‌ءَ جهڙي موسم ڪٿي ڪونہ ملندءِ.“ مان هن جو هٿ پڪڙي هڪ هڪ اکر ڪري کيس چيو ”راڌا، I Love you“ راڌا جو چهرو سرخ ٿي ويو هن جون نظرون جهڪي ويون. هن پنهنجو ڪنڌ منهنجي ڇاتي‌ءَ سان لڳائي ڇڏيو. مان کيس پنهنجي ڀاڪر ۾ ڀري ڇڏيو.

اُهو B.A. امتحان جي رزلٽ جو ڏينهن هو. راڌا ۽ مان گڏجي يونيورسٽي‌ءَ سامهون بورڊ تي لڳايل رزلٽ ڏسڻ وياسين. انيڪ وديارٿي پنهنجو رزلٽ ڏسڻ لاءِ بورڊ کي گهيري بيٺا هئا. راڌا چيو ”مونکي نروس نيس ٿي رهي آهي. منهنجي دل ڌڪ ڌڪ ڪري رهي آهي. مان پنهنجو نتيجو پاڻ ڏسي ڪونہ سگهنديس. تون ئي وڃي منهنجي رزلٽ ڏسي اچ. مان يونيورسٽي ڪئنٽين ۾ ويٺي آهيان.“ راڌا ۽ مان ٻئي فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ٿيا هئاسين. مان راڌا کي خوشخبري ڏيڻ لاءِ

ڙڪائجي.

جڏهن اِها رپورٽ بابا کي ٻڌائي، تڏهن هو ته بيهوش ٿي ويو. جڏهن هوش آيس تڏهن چيائين راڌا بلڪل نارمل آهي. مان هن کي سچي عمر گهر ويهاريندس ڇا؟ وڏ ور ڏيءَ کي گهر وهاري مان سماج کي ڪهڙو جواب ڏيندس. مونکي ٻي ڌيءُ اگهائڻي آهي. چپ چاپ راڌا جي شادي ڪري ڇڏيو نه ته مان آپگهات ڪري ڇڏيندس.

بس اهڙين ئي حالتن ۾ مان شاديءَ جي رضامندي ڏني هئي. مون لاءِ جند ٻه ڳورو هو ته پُڙ ٻه ڳورو هو. پر ڪنهن به حالت ۾ اهو توسان دوکو ته ٿيو نه؟ تون منهنجو سوامي آهين. منهنجو مون تي پورو اڌڪار آهي. مان توکي تنهنجي اڌڪار کان وانجهيل رکڻ نٿي چاهيان. منهنجي زندگي ۽ موت تنهنجن هٿن ۾ آهي. مون وٽ ٻيو به هڪ سجهاءُ آهي - مان تنهنجي ٻي شادي پنهنجن هٿن سان ڪرائيندس ۽ مان پنهنجي باقي عمر داسي ٿي تنهنجو اڱڻ ٻهاريندي رهنديس. تنهنجو هر فيصلو مونکي منظور آهي.

راڌا جي ان داستان هڪ پل لاءِ مونکي ضرور لوڏي ڇڏيو. پر وري خيال آيو، راڌا منهنجي محبت آهي. راڌا منهنجي پريه سکي آهي هوءَ منهنجي جان آهي. مان ان جي زندگي ڪيئن تو خطري ۾ وجهي سگهان؟ پريم ۾ سيڪس جي ڪا جڳهه نه آهي. پريم ته پوتر آهي. مان راڌا جي سر تي هٿ رکيو. ڪيس پاٻوه مان چيم ”سکي! تنهنجي زندگي مون لاءِ املهڪ آهي. اسان پتي پتنيءَ جو رشتو پل نڀائي نه سگهون پر اسان نينهن جو ناتو هڪ ٻئي سان جيون جي انت گهڙيءَ تائين نڀائينداسين. اهو منهنجو توکي وچن آهي. ها پر اما جي ڪن ۾ ڪا به سٽس پوڻ نه کپي.“ منهنجي وچن جو راڌا جي من تي ڪيترو اثر ٿيو. مان چئي نٿو سگهان. راڌا کي اندر ئي اندر مايوسيءَ جو گهٽو ڪائيندو رهيو. شايد هوءَ پاڻ کي معاف

ڪرسيءَ تي ويهاريائين ۽ پاڻ پنهنجو ڪنڌ منهنجن گوڏن تي رکي هيٺ زمين تي ويهي رهي. آهستي سان چيائين ”مان توسان دوکو ڪيو آهي، مان توسان فريب ڪيو آهي. مونکي معاف ڪر.“ پوءِ تہ راڌا اچي سڏڪن ۾ پيئي. روئڻ کان بس ئي نہ ڪري.

”راڌا! تو مون سان ڪهڙو دوکو ڪيو آهي. مان سمجهي نٿو سگهان. اڄ اسانجي سهاڳ رات آهي ۽ تون روئي رهي آهين. تون منهنجي سکي آهين - تون منهنجو پيار آهين - منهنجي سجني! تون روئين ڇو ٿي؟ راڌا مس مس پاڻ تي قابو پاتو. تمام آهستي ۽ جهيڻي آواز ۾ رکي رکي پنهنجو داستان بيان ڪيو. ”مان انن ورهين جي هيس تڏهن سخت بيمار ٿي هيس. ڊاڪٽرن تپاس ڪئي - چيائون تہ منهنجي دل ۾ هڪ هول آهي جو آپريشن ڪري بند ڪرڻو پوندو. ٻيءَ حالت ۾ منهنجو موت نشچت هو. خير! منهنجي دل جو آپريشن ڪري منهنجي جان بچائي ويئي. ڊاڪٽرن عمر ڀر مونکي ڊوڙڻ، بار کڻڻ، يا ڪنهن بہ قسم جي ايڪسائيٽمينٽ کان پرهيز ڪئي. اِهوئي سبب آهي جو مان سهمي سهمي زندگي جي رهي آهيان. ڪوشش ڪري ڪنهن بہ قسم جي ايڪسائيٽمينٽ کان دور رهندي آهيان. ان ڏينهن يونيورسٽي ڪئنٽين ۾ جڏهن تو شاديءَ لاءِ سجهاءُ رکيو تڏهن سوچيم تہ توکي سڀ ڪجهہ ٻڌائي ڇڏيان ۽ توکي پنهنجي پيار جي ٻنڌن کان مکت ڪري ڇڏيان، پر سوچيم تنهنجي دل کي ٺيس لڳندي. ان لاءِ ڪو جواب ڏيڻ کان سواءِ گهر هلي ويس. ٻئي ڏينهن اما کي ساڻ ڪري ڊاڪٽر مولچنداڻيءَ وٽ ويس. هن کي سربستي ڳالهہ ڪيم. هن پڻ ڪنهن بہ قسم جي ايڪسائيٽمينٽ کان پري رهڻ جي هدايت ڪئي. چيائين تہ Sex تن بدن جي آتش آهي. اندر جي آگ آهي. ان جو تنهنجي نازڪ دل تي ڪهڙو اثر ٿيندو چئي نٿو سگهجي. سنو آهي تہ سنل باه کي نہ

ڏوهي ڪير

تنهن ڏينهن نما شام جو وقت هو. مندر مان آرتيءَ جو ٻڙلاءُ ٿي آيو. ٻار پر واري باغيچي ۾ رانديون ڪندي شور ڪري رهيا هئا. گهر ڌياڻيون پنهنجن گهرن ۾ رات جي ماني تڪي ناهڻ ۾ مشغول هيون. اوچتو ئي اوچتو اسانجي بلڊنگ جي مٿئين ماڙي واري گهر مان چور چور جي واڪو واڪا ٿي ويئي. بلڊنگ جي سمورن گهرن جا در کلي ويا. پڪڙو پڪڙو جو شور گل مچي ويو. وڏا ننڍا ٻاهر نڪري نروار ٿيا.

مان به پڳس ڏاڪڻ ڏانهن. ڏسان ته هڪ پندرهن سورهن ورهين جو نيگر، جو مون لاءِ بلڪل اوپرو هو سو مٿان ڏاڪڻ تان تڪڙو تڪڙو هيٺ لهي رهيو هو. بدن تي ڪاري رنگ جي ٽيشرٽ ۽ نيري رنگ جي سوڙهن پاچن سان پينٽ پيل هيس ۽ پيرن ۾ به پٽيو چپل، شڪل جو ڪٽڪ رنگو ۽ بدن ۾ برجستو هو. هٿ ۾ هڪ ٽيبل ڪلاڪ هوس. مان همت ڪري کيس ٻڪ وجهي جهلي سوگهو ڪيومانس. ايتري ۾ ست اٺ زالون، ٽي چار مرد ۽ انيڪ ٻار اچي مڙيا. مٿان واري گهر مان گهر جي مالڪڻ شانتي ديوي پڻ سهڪندي اچي سهڙي. چي ”يائو! هن کي ماريو چو نٿا. مئو ماريو خبر نه آهي ڪهڙيءَ ويل اسان جي گهر گهڙي آيو. مان ته گهر ۾ اڪيلي هيس. هن کي ڪٻٽ جي ويجهو بيٺل ڏٺم. منهنجي ته جان ئي نڪري ويئي. گلي مان آواز ئي نٿي نڪتو. جڏهن چور چور ڪيم تڏهن هو مون مٿان چري سان اُلر ڪري آيو. ڏسو! هيءُ منهنجي هٿ تي گهاءُ، پڄندي هيءُ ٽيبل ڪلاڪ هٿ آيس جو ڪٽي اُٿي پڳو. هن وٽ چرو به اٿو. شانتي ديوي اهو سڀ ڏڪندي

ڪري ڪونہ سگهي. هن جي طبيعت ڏينهون ڏينهن جهُرڻ لڳي ۽ هن جو من ويو ٿي مايوسيءَ جي اونداهين ڪاهين ۾ غرق ٿيندو. نہ دوا دارو ٿي ڪيائين ۽ نہ سپ ڪجهہ وسارڻ جي ڪوشش ٿي ڪيائين. هن تہ جڙ پاڙ کي ناس ڪرڻ جو فيصلو ڪيو هو.

ڪالهہ ئي اسان شاديءَ جا ٽي سال پورا ڪيا. شام جو پڪچر ڏسي هوٽل مان ماني کائي گهر پهتاسين. راڌا، اما ۽ بابا کي پيرين پئي مٿي ڪمري ۾ سمهڻ لاءِ وڃي رهي هئي. اما کيس ڀاڪر پائي پيار سان چيو ”راڌا! توهان ھاڻ شاديءَ جاٽي سال پورا ڪيا آهن. مون کي پنهنجي پوٽي ڏسڻ جي ڏاڍي سڪ آهي. ڪڏهن تا منهنجي آشا پوري ڪريو.“ راڌا ڪنڌ جهڪائي مٿي ڪمري ۾ هلي ويئي.

ٿوري دير کان پوءِ جڏهن مان مٿي ڪمري ۾ پهتس تہ زمين تي راڌا پگهر سان شل بيهوش ڪري پيئي هئي. هن کي جڏهن اسپتال ۾ هوش آيو تہ منهنجو هٿ جهلي چيائين ”منهنجي لاءِ ايشور در آراڌنا ڪجو“ -

مان چيو ”ضرور ڪندس. تون خوش ٿي گهر هلنديندءَ.“ راڌا منهنجي هٿ کي ٿورو دٻائيندي چيو ”اها آراڌنا نہ! منهنجو انت اچي ويو آهي. تو مونکي پرپور پيار ڏنو آهي. منهنجي هڪ التجا آهي. منهنجي آتما کي شانتي ملندي. تون ٻي شادي ضرور ڪج. تنهنجو وڏيڪ پيار پائڻ لاءِ مان تنهنجي ڌيءُ ٿي جنم وٺندس. راڌا جي چهري تي مڌر مسڪراهٽ آئي. اوچتو هن جو هٿ منهنجي هٿ مان ڇڏائجي ويو. پکي پرواز ڪري ويو. مون تہ پنهنجي ڀاڪر ۾ پرياتي رنگ قيد ڪرڻ ٿي چاهيا، پر ٿيو ڇا سپ جو سپ ٽڙي پکڙجي ويا. نہ رهي پريات، نہ رهيا پرياتي رنگ. رهجي ويئي تنهائي، بيوسي ۽ راڌا جي ياد.

وڃي.'' سڄيءَ ڪورٽ ۾ سناٽو ڇانئجي ويو. سرڪاري وڪيل ڪيس جا پنا ورائي ڏٺا. ڪٿي چور جي ساٿيءَ جو ذڪر تيل ئي ڪونہ هو. سرڪاري وڪيل جهنجهلائي اُٿيو. ”سائين هيءُ ڇوڪر ڪورٽ کي گمراهہ ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. هن اَڳ ڪڏهن اهڙو بيان ڏنو ئي ڪونہ آهي تہ هن ڏوهہ ۾ هن جو ڪو ساٿي بہ آهي.''

جج صاحب نهر سان چندر کي چيو: ”تنهنجو ساٿي ڪير آهي. تون پنهنجو بيان جاري رک.''

چندر پنهنجو بيان جاري رکندي چيو: ”سائين منهنجو بيو ساٿي آهي منهنجو بابو ديوان سياڳچند. اهو منهنجو بابو ئي آهي جنهن منهنجي زندگي زهر بڻائي آهي. هن ڪچيءَ عمر ۾ مون کان اسڪول ڇڏائي ڪمائي اَچڻ لاءِ مجبور ڪيو. اڄ مون وٽ نہ آهي علم ۽ نہ هنر. ڪهڙي نوڪري ڪريان؟ ڪهڙو ڌنڌو ڪريان؟ بس هن گناهہ جي راهہ تي اَچي بيٺو آهيان. جج صاحب! مون بہ سوچيو هو تہ هڪ ڏينهن مان بہ پڙهي اوهان جيان انصاف جي ڪرسيءَ تي ويهندس. مونکي بہ پنهنجو گهر هوندو. هڪ بار هوندو. سماج ۾ منهنجو رتبو هوندو. ايمان جي ڪمائي هوندي. مان بابي کي ڪمائي ڪارائيندس. مان بابي کي سک ڏيندس. پر اَڄ مان اوهانجي سامهون هن ڪٽهڙي ۾ هڪ مجرم ٿيو بيٺو آهيان. چوٿين درجي ۾ هوس جو هن منهنجي پڙهائي ڇڏائي. حڪم جاري ڪيائين تہ هر روز هن لاءِ پنجاهہ رپيا ڪمائي اَچان نہ تہ مونکي روٽي ڪونہ ملندي. روز روز جي مار. مان ڇا ٿي ڪري سگهيس! لاچار چوريءَ جي راهہ تي اَچي ويس.

اڄ جڏهن ڇهہ مهينا جيل جون سختيون سنيون اَٿم تڏهن اهو سوال منهنجي من ۾ هر هر ٿو اُٿي تہ ڇا مان انهن چورين لاءِ جوابدار آهيان؟ سائين جي مان جوابدار آهيان تہ منهنجو پيءُ بہ جوابدار آهي. هن تي بہ ڪيس هلايو وڃي.

جج صاحب ڪجهہ سوچ ۾ پئجي ويو. نيٺ حڪم

ڏکندي چئي ويئي.

پر چور ته سڄو وقت چپ بيٺو هو. هن جي زبان مان هڪ اکر به ڪونه ٿي اڪيلو، بس ٻانهون ٻڌي بيٺو هو. نڪي ڏنو ٿي نڪي ڀڄڻ جي ڪوشش ٿي ڪيائين. ڪن جو چوڻ هو ته چور کي به چماٽون هڻي ڇڏي ڏيوس. ڪير پوليس جي جهنجهٽ ۾ پوندو! ڪن جو ويچار هو ته چور کي پوليس حوالي ڪرڻ گهرجي. جنهن جي ذات چوريءَ تي هري آهي اُهو وري چوريون ڪندو.

هن کي سبق ضرور سيکارڻ گهرجي. آخر پوليس کي سڏايو ويو. پوليس آسان جي زباني رڪارڊ ڪئي ۽ چور کي پڪڙي وٺي ويئي.

چور جو نالو: چندر

هن جي پيءُ جو نالو: سياڳچند

عمر:- پندرهن سال

پڙهيل:- چار درجا

رهندڙ:- پاسي واري ڪئمپ

هيءَ هن جي ڏهون نمبر چوري هئي. پر پڪڙيو پهريون دفعو ويو هو. چندر تي چوريءَ ۽ خون ڪرڻ جي ارادي جو ڪيس داخل ڪيو ويو. ڇهن مهينن اندر ڪيس ڪورٽ اڳيان آچي ويو. جنهن صورت ۾ مان چور کي پڪڙيو هو. تنهن ڪري مونکي پڻ شاهد طور ڪورٽ ۾ سڏايو ويو. چندر کي ڪورٽ جي ڪٽهڙي ۾ کڙو ڪيو ويو. جج صاحب هڪ تکي نظر سان هن کي ڏٺو ۽ ڪارروائي هلائڻ لاءِ سرڪاري وڪيل کي حڪم ڪيائين. سرڪاري وڪيل ڪيس جون سڀ حقيقتون ڪورٽ اڳيان بيان ڪيون ۽ ثبوت پيش ڪيا.

هن اوچتو ئي اوچتو چندر پنهنجو ڳاٽ اوچو رکي محڪم آواز ۾ جج صاحب کي چيو: ”سائين هن چوريءَ جي ڏوهه ۾ منهنجو ٻيو به هڪ ساٿي آهي. اُن تي به ڪيس هلايو

ڇا؟ ڪنڌ جهڪائي، اکيون ٺمٺمائي ڪن جي ويجهو اَچي آهستي پابوه مان ڇپائين لاٽري اَسان ٻنهي کي لڳي آهي. مون ڇيو اِن جو مطلب. ٺهڪ ڏيئي ڇپائين اوهان ته هو آهيو. اَسان جي گهر ۾ هڪ ننڍڙو مهمان اَچڻ وارو آهي. ڪن ساعت ته مان راڌا ڏي نهاريندو رهيس. پيار جي عميق ۾ هڪ زبردست ڇولي آئي. مان راڌا کي پنهنجي آغوش ۾ ڀري ورتو. خبر نه آهي ڪيترو وقت اسان نئين مهمان جي اَچڻ جو آنند ماڻيندا رهياسين. بس هاڻ ته راڌا ۽ اسان جو اچڻ وارو ٻار ئي منهنجي ذهن تي ڇانيل هئا. گرڀوتي راڌا کي گهر ۾ هڪ نرالي اَنداز ۾ ڦرندو ڏسي من ۾ سک جا ترنگ اُڀرندا هئا. گهر جي ڄڻ هر ڪنڊ، هر ديوار مان اوئان اوئان جي مڌر سرگم ٻڌڻ ۾ آئي. ڪيترا دفعا راڌا جي پيٽ تي ڪن رکي ٻار جي دل جي ڌڪ ڌڪ ٻڌي هيم. ڄڻ ٻار چئي رهيو هو. بابا مان توکي پيار ڪريان ٿو. گهر ۾ روز اِها ئي پيار جي ڇڪتاڻ جاري رهندي هئي. راڌا چوندي هئي اَسان کي ڌيءُ ڄمندي ۽ مان چوندو هوس ته اَسان کي پٽ ئي ڄمندو. هڪ سياڳي ڏينهن منهنجي ڀرين سنتان چندر جو جنم ٿيو. ڇا نه ڪوششون ڪيم. سموري پاڙي اوڙي جي مجلس ڪيم. چندر جي پوري پرورش هئڻ جڳائي ان لاءِ رشوت، جا اڳ نه وٺندو هوس سا پڻ وٺڻ شروع ڪيم. گهر ۾ ڪا ڪمي ڪونه هئي. منهنجو هٿ هميشه ڀريل رهيو. چندر جي جنم پٽري لاءِ جڏهن مان شهر جي مشهور جوتشيءَ وٽ ويس ته جوتشيءَ گره گوتر ڏسي چتو ”ديوان اوهانکي ته سنتن ٻارن جو يوگ آهي. بس جوتشيءَ جي واٽي مون لاءِ پوشيه واٽي هئي. ايشور واٽي هئي. پڪ هيم ته ليک کي ڪو ميک هٽي ڪونه سگهندو.

راڌا جڏهن اٺ مهنن کان پوءِ وري گرڀوتي ٿي ته ڇپائين جهولي لال هاڻ بس! ڌيءُ ڏج، ڌيءَ ۽ پٽ اسان کي وڏيڪ سنتان جي ضرورت ڪونه آهي. مون ڪيس مهراج جي

جاري ڪيائين تہ ٻيءَ شنوائيءَ ۾ چندر جي پيءُ سياڳچند کي پڻ ڪورٽ ۾ حاضر ڪيو وڃي.

ٻي شنوائيءَ ۾ ديوان سياڳچند کي ڪٽهڙي ۾ ڪڙو ڪيو ويو. جج ڪيس ٻڌايو تہ هن جي پٽ چندر هن کي پنهنجي چوريءَ جي ڏوهہ ۾ ساٿي قرار ڏنو آهي. اوهان کي ڇا چوڻو آهي. سياڳچند جنهنجي عمر اٽڪل پنجاهہ سال هئي، سو ڪٽهڙي ۾ غريبيءَ جو مجسم تي پاسبو. اڌيا اَڇا وار، لٻيل چوغو سٿڻ، چوغي جي ڪلهي وٽ ڪيترا ٽوپا، پيرن ۾ ڦاٽل چپل، هنجي چمڙيءَ ۾ انيڪ گهنج، اکين تي ٿلهو چشمو، ڪلها جهڪيل، ڪنڌ نوائي ڪٽهڙي ۾ ڪڙو هو. جج جي سوال جو ڪو جواب ڪونہ ڏنائين. شايد جج جو سوال سمجهيو ئي ڪونہ هئائين. جج وري پنهنجو بيان دُهرايو. سياڳچند جڻ تہ ڪنهن گهري ننڊ مان سجاڳ ٿيو. تمام آهستي چيائين”سائين مان جوابدار آهيان، مونکي ڦاسيءَ جي سزا ڏيو. مون کي هن زندگي مان آزاد ڪريو. بہ دفعا آپگهات ڪرڻ جي ڪوشش بہ ڪئي اَٿم پر مون ۾ همٿ ڪونہ آهي. هن سنسار ۾ ٻي همت کي جيئڻ جو ڪو بہ حق ڪونہ آهي. B.A پاس ڪيم، هڪ فرم ۾ پرچيز ڪلارڪ تي پرتي ٿيس. زندگيءَ هڪ موڙ کاڌو، منهنجو پريت جو پيچ راڌا سان پئجي ويو. راڌا منهنجي پاڙيسري هئي. هوءَ هڪ نيڪ ۽ سادي سودي ناري هئي. اَسان اگنيءَ اَڳيان ست ڦيرا پائي عمر ڀر هڪ ٻئي سان ساٿ نڀائڻ جا قول ڪيا. زندگي هن ڌرتيءَ تي سرڳ پاسڻ لڳي. اسين هڪ ٻئي ۾ ڪويل هئاسين.

مون کي اُهو ڏينهن بہ ياد آهي جنهن ڏينهن مان آفيس مان شام جو گهر پهتس. راڌا هار سينگار ڪري هڪ اوچي ساڙهي پائي ويٺي هئي. هڪ نرالي انداز سان اَچي منهنجي سامهون چانهہ جو ڪوپ ۽ پاپڙ پاڻي رکيائين. پڇيومانس، راڌا ڏاڍي خوش ٿي لڳين. ڪا لاٽري لڳي اَٿيئي

مونکي بہ هن ڪتهڙي ۾ ڪڙو ڪندو. جج صاحب! هاڻ تہ هن غريبيءَ جي راڪاس کان پاڻ ڇڏائڻ بہ مشڪل آهي. جج صاحب! مان ڏوهي آهيان. مان چندر کان سڪول ڇڏايو آهي. مان هن کي گناهه جي راهه تي آندو آهي، مان ٻارن کي ٻن وقتن جي روٽي کان وانجهيل رکيو آهي. مان هنن کي سندس حقن کان محروم رکيو آهي. جج صاحب! مونکي سزا ڏيو جج صاحب مونکي ڦاسي ڏيو!

سياڳچند ڪتهڙي ۾ ڦتڪي ڦتڪي روئي رهيو هو ۽ سزا جي لاءِ ٻاڏائي رهيو هو. ڪورٽ ۾ جج صاحب، وڪيل ۽ حاضرين سڀ چپ هئا. چئني طرفن سناٽو ڇانيل هو. سڀني اڳيان بک، بيروزگاري ۽ انڌ وشواس جي زنده تصوير سامهون هئي. سماج جي حالتن اڳيان سڀني جا سر جهڪيل هئا.

ڏوهي ڪير آهي؟ چندر، سياڳچند، سرڪار يا سماج جواب ڪير ڏيندو؟ سزا ڏيڻ جو حق ڪنهن کي آهي؟ انصاف جي تارازي انصاف لاءِ ٻاڏائي رهي آهي. اوچتو ئي اوچتو جج صاحب خاموشيءَ کي ٽوڙيندي حڪم جاري ڪيو ”ڪيس هڪ هفتي لاءِ مهمل ڪيو ٿو وڃي.“

پوشيہ واڻي ياد ڏياري. راڌا پنهنجي سياڻپ ڏيکاريندي چيو ”اُهو زمانو ٻيو هو هاڻ تہ جم روڪ جا انيڪ ساڌن موجود آهن. کيڏانهن ڪنداسين ست ٻار، اڄ جي مهانگائيءَ جي زماني ۾ ٻہ ٻار پالڻ بہ مشڪل آهن ۽ توهان سٺن ٻارن جو سوچي وينا آهيون.“ مان پنهنجو دليل ڏيندي چيو ”راڌا جنهن ساس ڏنو آهي اُهو گراس بہ ڏيندو. مان ڪڏهن تنهنجو هٿ تنگ رکيو آهي ڇا؟ تون لڪئي جي آڏو نہ اڇج.“

اهڙيءَ ريت منهنجي هوڏ اڳيان راڌا جي سياڻپ ڪونہ هلي، راڌا ڏه سالن ۾ هڪ پٽ ۽ ڇهن ڌيئرن کي جڻي راه رباني وني ويئي. راڌا جو موت ڇوٿين ڌيءُ جڻيندي اسپتال ۾ ئي ٿيو. پنج ٻارن کي پالڻ جو سور هاڻ مون کي هلاڪ ڪرڻ لڳو. ان سور کي سهائڻ لاءِ ويس رشوت لاءِ وڏيڪ هٿ ڊگهيريندو ۽ آخر اُهو ئي ٿيو جنهنجو مونکي ڊپ هو. هڪ ڏينهن سڳ سوڌو پڪڙجي پيس ۽ منهنجي نوڪري ويندي رهي. مان دربدر ٿي ويس. هاڻ نہ ڏينهن آهي نہ رات ڪونهي ۽ جي رات آهي تہ ڏينهن ڪونهي. مان نہ پيٽ کي پٽيون ٻڌي زندگيءَ جا باقي ڏينهن جهيلي وڃان پر هنن ابهم ٻارن جو ڇا ٿيندو؟ ڪيترن هنڌ نوڪريءَ لاءِ جنبون گسايم، پر وريو ڪجهہ بہ ڪونہ. سيني منهن موڙي ڇڏيو آهي. پهريائين هتان هتان قرض ڪنيم پر هاڻ تہ ڪو ٽڪو ڏيڻ لاءِ بہ تيار ڪونہ آهي. سڀ ڌتارين ٿا. جج صاحب! هاڻ ٿو سمجهان تہ راڌا ڪيتري نہ سياڻي هئي ۽ مان ڪيترو نہ اَنڌ وشواسي ۽ ڳهيلو. ڪاش! مان هن جي صلاح مڃان ها ۽ ٻارڻ کي هن بربادي جي ٻوهي ۾ نہ وجهان ها.

ٻارن کي جڏهن ٻک ۾ پاه ٿيندو ڏنم ۽ چندر جي اسڪول جي في پرڻ جي سمرٿي بہ مون ۾ ڪونہ رهي. تڏهن چندر کان سڪول ڇڏايم. هن کي ڪمائي اَڇڻ لاءِ مجبور ڪيم. مون کي ڪهڙي خبر تہ چندر چور ثابت ٿيندو ۽ پاڻ سان گڏ

هر پهتو، تڏهن اَرجن داس طنز سان پٽ کان پڇيو. ”ونود! گهر ڳولهڻ ۾ توکي ڪا تڪليف تہ ڪونہ ٿي.“ ونود پيءُ جي طنز کي سمجهي ڪونہ سگهيو ۽ چيائين ”مون تہ سمجهيو هو تہ توهان هن وقت تائين ڪو عاليشان بنگلو خريد ڪيو هوندو. ٻيئي سک ۽ آرام سان هوندا. پر نہ! هت تہ اُهو ئي جهونو ٻن ڪمرن وارو مڪان موجود آهي. مان جو اوهان جي سک آرام لاءِ هر مهيني مُٺو موڪليان ٿو. تنهنجو ڇا؟ اَرجن داس سمجهو تہ پُٽُ پئسي جو حساب وٺي رهيو آهي. خفي ٿي چيائين. ”تنهنجي موڪليل پائي پائي تنهنجي نالي بئنڪ ۾ جمع ڪرايل آهي. اَسان جي ضرورتن لاءِ هيءُ ٻن ڪمرن وارو مڪان ڪافي آهي. ها! باقي تون هت گهر وسائڻ جو سوچيو آهي ۽ اسان سان گڏ رهڻ لاءِ تيار آهين تہ پوءِ ٻي ڳالهہ آهي.“

”نہ نہ! مان اُتي خوش آهيان. هت اَچي ڇا ڪندس؟ مونکي خيال آهي تہ فقط اوهان ٻنهي جي سک ۽ آرام جو.“

شانتي ديوي تہ پاونائن ۾ ڪويل هئي. هوءَ فقط پنهنجي پٽ جي چهري کي پسي رهي هئي. شايد هوءَ پٽ ۾ پنج سال اَڳ وارو ونود ڳولهي رهي هئي جو هن کي ڪٿي بہ نظر نٿي آيو. شانتيءَ پاپوه سان چيو ”پٽ ونود! تنهنجي لاءِ انيڪ مائٽيون اَچي رهيون آهن. اَسان جي بہ آس آهي تہ تنهنجي شادي ڏسون. سيني جو ڪاڏو آهي. ڪڏهن تہ بار لاهڻو آهي نہ!“ ونود ماءُ کي اشاري سان روڪيندي چيو.

”هتي ۽ هُتي وڏو فرق آهي. هِتِ مائٽ پنهنجن ٻارن ڏانهن تمام پاوڪِ ۽ سينتيمينٽل آهن. هُت آمريڪا ۾ مائٽ پنهنجن ٻارن کي پورن آزادي ڏين ٿا. ٻار ارڙهن سالن جو ٿئي؛ پوءِ ڇوڪري هجي يا ڇوڪرو، ماءُ پيءُ جو گهر ڇڏي ڏين ٿا. پنهنجي جوابداري هو پاڻ سنڀالين ٿا. پنهنجن پيرن تي بيهڻ لاءِ محنت ڪن ٿا. پيار، محبت، شادي وواه ۾ پنهنجن مائٽن جو دخل برداشت نٿا ڪن. پنهنجا فيصلا پاڻ ڪن ٿا. صحيح معنيٰ ۾ آزاد

اولهہ جون هوائون

ونود پنجن سالن کان پوءِ آمريڪا مان پنهنجو ئي ديش يارت گهمڻ لاءِ اَچي رهيو هو. اَرجن داس ۽ شانتي ديوي پنهنجي سڪيلڏي سان ملڻ لاءِ هڪ گلدستو کڻي سويل صبح جو سهار هوائي اَڏي تي پهچي ويا هئا. ارجن داس، شانتيءَ جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو ”شانتي تون پنهنجي من تي قابو رک. پٽ سان ملڻ لاءِ تنهنجي سڪ کي مان سمجهان ٿو. هو هوائي جهاز کان ٻاهر اَچي، تون هن کي پنهنجي آنچل ۾ سمائي ڇڏج. پر هاڻ ٿورو صبر ڪر.“ ونود کي سامهون ايندو ڏسي ٻنهي جو اُمنگ ڇلڪي اُٿيو. ٻئي گد گد هئا، پر ونود ته نڪي ماءُ پيءُ سان پيرين پيئي مليو ۽ نه ئي کين پنهنجي ڀاڪر ۾ سمائي ڇڏيائين. بس هٿ وڌائي ٻنهي سان هٿ ملايائين. ماءُ ۽ پيءُ جون نظرون پنهنجي پُٽ جي چهري تي ڪتل هيون.

”اوهان ايترو سويل صبح جو تڪليف ڪري ايئر پورٽ ڇو آيا. مون ته پنهنجي رهڻ جو بندوبست هوٽل ۾ ڪيو آهي. مان اَٺ ڏينهن اجنتا ايلورا جي پراچين غفائن جي سير لاءِ آيو آهيان. اَڄ جو ڏينهن فري آهيان. لنچ تي گهر اَچان ٿو، اوهان هاڻ گهر وڃي آرام ڪريو.“ هيءُ هو ماءُ پيءُ جو پنجن سالن جي وڇوڙي بعد پنهنجي پٽ سان هوائي اَڏي تي مڊر ملن.

منجهند جو ٻارهين بجي ماني کائڻ لاءِ ونود اَچي پنهنجي گهر پهتو. ماءُ پيءُ ٽيبل تي پنهنجي پٽ جي من پسنديءَ جا انيڪ طعام تيار رکي، هن جو بي صبريءَ سان انتظار ڪري رهيا هئا. اَرجن داس کي صبح هوائي اَڏي تي پنهنجي پٽ جو رُکي سياءُ سان پيش اَچڻ دل ۾ چُڀي رهيو هو. جڏهن ونود مانيءَ لاءِ ڳ

چڙهي. ونود چيو.

شانتي ديوي پٽ جي هن لنبي ڀاشڻ تي مسڪرائيندي چيو. ”پٽ! پنجن سالن جي عرصي ۾ تو آمريڪا جي سنسڪرتيءَ جي چڱي ڄاڻ حاصل ڪئي آهي. ساڳئي وقت هن ديش جي پراچين سنسڪرتيءَ کي به وسارڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. تنهنجي آمريڪا ۾ پل نه ’ٻڪري ڪنهن جي وجهيس ڪير ڳاهه‘ جي ريت هجي پر اَسان جو مرم نه واسديو ڪٽنب جو آهي. اسان نه جيون جي ملهن جو پليءَ پٽ قدر ڪريون ٿا. هت پل نه غريبي هجي پر من جي شانتي آهي. هو جسمانيت ۾ وشواس رکن ٿا ۽ اسين روحانيت کي پنهنجو پائيون ٿا. اولهه ۽ اوڀر جي هوائن ۾ وڏو فرق آهي. سنو اِهو آهي ته تون پنهنجو ورثو نه وسار.“

ونود ته انن ڏينهن جي سير بعد واپس وڃي آمريڪا پهتو. ڏيهي پرڏيهي ٿيو. ماءُ پنهنجي پٽ کي سيني سان لائي، پوريءَ ريت هن جي پنيءَ تي پيار جو هٿ به ڦيري ڪونه سگهي. ممتا پياسي ئي رهجي ويئي. پيءُ پنهنجي ئي خون کي اوپرو پائي حيران ۽ پريشان رهجي ويو. وقت گذرندو رهيو. ماءُ ۽ پيءُ کي اَڳُ اُميد هئي ته ونود هِڪَ ڏينهن واپس وطن ورندو. پر هاڻ هنن کي پڪ ٿي ويئي هئي ته آمريڪا جو گرين ڪارڊ ونود کي ڪڏهن به واپس ورڻ ڪونه ڏيندو. هيءُ پکي پنهنجي آشياني کان گهڻو دور پر پکيڙي اُڏامي ويو آهي. هاڻ نه ماءُ پيءُ کي پنهنجي پٽ جو انتظار ئي ڪرڻو هو. هڪ ڏينهن گهر ۾ سويل صبح جو فون جي گهنٽي وڳي. شانتي ديوي ڇرڪ ماري اُٿي کڙي ٿي. فون ونود جو ئي هو، چيائين ”ممي مون شادي ڪئي آهي: ڪالهه ئي شاديءَ جي رجسٽريشن ٿي آهي. ڪالهه دوستن کي پارٽي به ڏنم. شانتيءَ جا پير زمين تي نچي رهيا هئا. هوءَ هاڻ نونهن واري ٿي هئي. خوشيءَ ۾ هن کان ڪجهه نٿي اُڪليو. ونود کان نونهن بابت چا پڇي! ڪيس ڪهڙيءَ ريت وڌائي ڏي، چيائين

جيون جيئن ٿا. هت پارٽ ۾ ماڻهو پل ڪيترو به وڏو ڇو نه ٿي وڃي، پر هن جا مائٽ ڪيس هميشه پيا آگر جي اشاري تي نچائيندا. ڪڏهن به هن کي بالغ ڪونه سمجهندا. ممي! تون منهنجي شاديءَ جي چنتا نه ڪر. مون کي پنهنجو فيصلو پاڻ ڪرڻ ڏي.“

اَرجن داس پٽ جي ترڪ کي رد ڪري ڏيندي چيو ”ونود تون آمريڪا جي سنسڪرتيءَ کي هڪ طرفو ڏٺو آهي. آمريڪا جي جوان پيڙهيءَ ۾ جيڪي عيب آهن انهن جو ڇا؟ سيڪس، ڊرگس، ڪرائيم، اِهو سڀ هُن ڇڙواڳيءَ جو نتيجو آهي. اِهو سڀ نظر اَندار نه نٿو ڪري سگهجي.“ بحث کي ختم ڪرڻ لاءِ هن شانتيءَ کي چيو ”جيترو جنهنجي نصيب ۾ آهي اُن کي اوترو ئي مِلڻو آهي. اجايو سپنن ڏسڻ مان، آسون اُميدون رکڻ مان ڪجهه به ورندو سرندو ڪونه. هاڻ ماني ڏي ڏاڍي بک لڳي آهي.“

”دادي ميرا کي ڏهي ڪچڙي ڏيئي اَچو ته پوءِ سڀ گڏجي ويهي ماني ٿا کائون“ شانتيءَ چيو: دادي ميرا، اَرجن داس جي وڏي ڀيڻ پاسي واري مڪان ۾ رهندي آهي. ويچاري پيرسن ۽ وڏوا آهي. هن جو ڪوبه اوهي واهي ڪونه آهي. ڪاڏو ڏينهن ۾ به دفعا ڪيس شانتي ئي پهچائيندي آهي. بيماري سيماريءَ ۾ هن جي نگهباني به ڪندي آهي.

Oh God اها ٻڍي اَچا جيئري آهي ڇا؟ مون سمجهو ته هوءَ ايشور کي پياري ٿي ويئي هوندي. ممي! تون اجا پيئي ٿي ان ٻڍيءَ جي شيوا ڪرين؟ موڪلي ڏينس ڪنهن ٻڍا آشرم ۾. توکي ڪهڙي اَچي پيئي آهي جو ذارين لاءِ ويني ٿي پاڻ پنوڙين. آمريڪا ۾ ٻڍن ۽ اَپاهجن جي ديک ڀال سرڪار جي جوابداري آهي. باقي ٻيا هفتي ۾ پنج ڏينهن محنت ڪن ۽ سک آرام جي زندگي بسر ڪن. هر ڪنهن کي پنهنجي نجي زندگي جيئڻ جو حق آهي. هر ڪنهن کي ضروري سهوليتون ميسر ٿيل آهن. ڪوبه ٻئي جي جيون ۾ نوس نوس نٿو ڪري، هرڪو پنهنجي ڦاهي پاڻ

پوٽي کي ڏسڻ لاءِ آمريڪا اَچي رهي آهيان. ٽڪيٽ بہ بوڪ ٿي ويئي آهي.``

’’نہ نہ! ٽڪيٽ تون ڪئنسل ڪراءِ، هن وقت مان ڏاڍو ڪم ۾ مشغول آهيان ٻئي سال ڊائنا ۽ مون ممبئي اَچڻ جو پروگرام رٿيو آهي.`` ونود چيو. ممتا هڪ دفعو وري سهمجي ويئي ۽ ٻئي سال جي انتظار ۾ اکيون وڇائي ويٺي رهي. ٻہ سال گذري ويا. ماءُ پيءُ کي خوش رکڻ لاءِ ونود هميشه ڪوڙا دلاسا ڏيندو رهيو. پر حقيقت پڪ ٿي پڪ ٻي هئي. خون ۽ ڪستوري ڪڏهن ڪونہ لِڪي. هڪ ڏينهن رستي تي اَرجن داس کي ونود جو دوست سنيل ملي ويو. سنيل اڄ ڏينهن اڳ ئي آمريڪا مان آيو هو. هن ئي اَرجن داس کي ٻڌايو ’’ونود جي شادي ٽٽي پيئي آهي. ڊائنا ونود کي ڇڏي ٻي شادي ڪئي آهي. ونود جي ٻار جي پالنا ڪنهن ڪريش ۾ ٿي رهي آهي. ونود هاڻ ڪنهن انگريز ڇوڪريءَ جي عشق ۾ آهي.`` اَرجن‌داس جي پيرن هيٺان ڄڻ زمين کسڪي ويئي. اُهو سڀ سڻي شانتي تہ اَچي روئڻ ۾ ڇتڪي. هن جي ڪنن ۾ اِهي اکر پڙاڏو ٿي گونجي رهيا هئا تہ ونود جي ٻار جي پالنا ڪنهن ڪريش ۾ ٿي رهي آهي. ڪنهن ڪريش ۾ ٿي رهي آهي. گهايل ممتا پنهنجن اکين مان ڳوڙها اُگهي ڇڏيا. هِنَ اُن پل ئي ڪو فيصلو ڪري ورتو. هن جي فيصلي آڏو اَچڻ جي ڪنهنکي همت ڪونہ ٿي. شانتي اڪيلي سر اَچي امريڪا پهتي. هڪ هفتي اَندر پنهنجي پوٽي کي آغوش ۾ سمائي اَچي ممبئي پهتي. هوائي اَڏي تي اَرجن داس کي هنج ۾ پنهنجو پوٽو ڏيندي چيائين. ’’ونو پنهنجو ڪُل ديپڪ. مان پرائي ملڪ مان پنهنجي ميراث ڪٽي آئي آهيان. مون پنهنجو مور وڃايو آهي. وياج ڪيئن وڃائيندس. مور کان وياج مٺو آهي.``

”تون ڪڏهن ٿو ڪنوار کي وٺي گهر اَچين، مان سٽنارائڻ جي ڪٿا ڪرائيندس. ڪنوار لاءِ هڪ هيرن جو ڪنگڻ ناهي رکيو اَٿم. اُهو توکي موڪلي ڏيان؟ ڪنوار سنڌي ته ڳالهائيندي آهي نه؟ تون هن کي فون ڏي.“ ونود ته ٺهڪ ڏيئي کلي رهيو هو چيائين ”ممي! تنهنجي نونهن ڊائنا اٽالين آهي. سنڌي ڪونه ڄاڻي. هن کي سون پائڻ کان الرجي آهي. سياڻي تو ڏانهن شاديءَ جا فوٽا موڪليان ٿو. پپا کي خبر ڏج.“ فون ته ڊسڪنيڪٽ ٿي ويو. شانتي ڊوڙندي اَچي پنهنجي گهوٽ کي اُٿاريو. چي اُٿو ”خوشخبري آهي، توهان سهرا سائين ٿي ويا آهيو. اَسانجي ونود شادي ڪئي آهي. نونهن اٽليءَ جي آهي. مان سڄي پاڙي ۾ اَڄ ئي لڏون ورهائيندس.“ اَرجن داس اُٿي وهاڻي کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو. هن جي چهري تي خوشيءَ سان گڏ اُداسيپڻ صاف صاف جهلڪي رهي هو. زال کي چيائين ”شانتي! تون هنيوچي نه هڻ. اولهه جي هوائن تي ڪهڙو ڀروسو. اُتي جي شادي ڪهڙي؟ نونٽ لڳي ساهيڙي ٻڌي. اَڄ جن کي تون لڏون ڪارائيندينءَ سي سڀاڻي تو تي ئي کلندءِ ڇو ٿي پاڻ تي جڳ کلائين. جڏهن ونود ڪنوار سان ايندو تڏهن ڏسبو!“ ويچاري شانتي چپ ڪري ويهي رهي، جڻ ته نچندي نچندي هن جي پيرن مان نورا ڪري پيا. هوءَ شانت ٿي ويئي، جڻ ڪجهه ٿيو ئي ڪونه هو. شانتي ديوي کي پنهنجي نونهن سان لاڏ جي تمنا ڏاڍو ستائي رهي هئي، پر نه ئي پٽس جو ڪو نياپو ٿي آيو ۽ نه ئي اَرجن داس ڪو اُتساهه ٿي ڏيکاريو. بس مِني به ماٺِ- ته مُني بہِ ماٺِ. پر ڪٽيل ڀڪي ڀلا اُڏام ڀري ته ڪيئن ڀري! هوءَ موڪليل نونهن جا فوٽا ڏسي ڏسي خوش ٿيندي هئي.

فوٽن جو پارسل آميريڪا مان هڪ دفعو وري آيو. هن دفعي ونود جي گود ۾ ٻنڍڻ ٻڌل تازو ڄاول ٻار هو. هاڻ شانتيءَ جي سٽل ممتا ڇوليون ماري اُٿي. هوءَ هاڻ آميريڪا جي سفر لاءِ تيار ٿي ويئي. ونود کي فون ڪيائين ”ونود پٽ! مان پنهنجي نونهن ۽

مان نہ ڪونہ آئي آهي. پاڻ کي الائي سمجهي ڇا ٿي! سنيتا تون اَجايو ٿي هنيوڇي هڻين. ڏوهه ڪاجل جو نہ پر اَڄ جي زماني جو آهي. آمريڪا ۾ ڇا ٿو وهي واپري، خبر اَٿيئي؟ بنا شاديءَ گڏ رهڻ. ڪانٽريڪٽ تي شادي. تونٺ لڳي ساهيڙي پڳي ۽ بيو گهٽو ڪجهہ. اَسان نہ ڪاجل کي اوچ تعليم ڏني آهي، سنا سنسڪار ڏنا آهن. هوءَ ڪوبہ غلط قدم ڪونہ کڻندي. تون ڪا بہ چنتا نہ ڪر. سنيتا موڙو ڏيئي واپس رنڌڻي ۾ هلي ويئي.

ڪاجل جي ڪار هاءِ وي تي تيز رفتار سان وڃي رهي هئي. هن جي ذهن ۾ هڪ سوال قري رهيو هو، تہ هڪ طرف اَسان جي ديش ۾ اولهہ جي ملڪن جي تهذيب اُهي ديرو ڪيو آهي ۽ ٻئي طرف اَسان پنهنجن پراڻن ويچارن کي ڇهتيا پيا آهيون. ڇا انهن ٻن سنسڪرتين جو سنگم ممڪن آهي. پپا جي چاهت آهي تہ منهنجي شادي جلد ٿيڻ گهرجي. هو پيو ٿو مائٽين وارين جا در پٽڪي.هو چاهي ٿو تہ مان ڇوڪري وارن اڳيان گونگي گڏي بڻجي، ڪنڌ جهڪائي ويهان. هنن جي سوالن جو جواب ڏيان. پپا پنهنجي شان لاءِ لکين رپيا شاديءَ تي خرچ ڪندو. ڇوڪري وارن کي وڏي ڏيتي ليتي ڏيندو. جيئن مان ڪنهن اڻ پڙهيل ڏنڏوڙي ڪروڙپتيءَ کي ورمالها پائي ڇڏيان. اِها ئي شادي رچائڻ جي پرمپرا آهي. اِن سڄي ليڪ تي سڀ کي هلڻو آهي ۽ پرمپرا سان نڀائڻو آهي. هو اِهو ڇو ڪونہ ٿا سمجهن تہ مان پراڻي يگ جي ناري نہ آهيان. مان پڙهيل ڳڙهيل نار آهيان. نئين يگ جي نئين فضا ۾ نپني آهيان. پنهنجي زندگيءَ جو فيصلو ڪرڻ لاءِ پاڻ سمرٿ آهيان. پر نہ! منهنجا مائٽ تہ اَن پراڻي يگ جي گهيري مان ڪڏهن بہ باهر ڪونہ نڪرندا.

فاءِ اِسٽار هوٽل جي لابيءَ ۾ ممبئيءَ جو مشهور ڪارخاني دار سنيل سڪسينا ڪاجل جو بي صبريءَ سان

نئون زمانو

”پپا! اڄ اخبار جي مئٽريمونيل ڪالم ۾ هڪ اشتهار آهي. مان ان ڏس ۾ ڪنهن سان ملڻ وڃي رهي آهيان. اَوهان ٻيئي ماني کائي ڇڏجو. مون لاءِ ترسڻ جي ضرورت نہ آهي.“ ڪاجل بس اِهو اطلاع ڏيئي پنهنجي ڪار ۾ سوار ٿي هوا سان ڳالهيون ڪندي هلي ويئي. مان بس دروازي ڏانهن نهاريندو ئي رهجي ويس. پئي سوچيم تہ منهنجي ڪاجل ڪيتري نہ وڏي ٿي ويئي آهي. مونکي تہ اُهو ڏينهن بہ ياد آهي جنهن ڏينهن ڪاجل جو جنم ٿيو هو. نرسنگ هوم ۾ اَما اَچي پتڪڙي ڪاجل منهنجن هٿن ۾ ڏني هئي. چيو، ”ڌيءُ ڄائي آهي. چنتا نہ ڪڄ. جيڪو ايشور کي منظور.“ مون سڪ سان ڪاجل کي چمندي چيو ”اَما! هيءَ ڌيءُ تہ منهنجو پٽ آهي. اڄ ڌيءُ ۽ پٽ ۾ ڪو فرق آهي ڇا؟ هيءُ اُن ڪڙيءَ تي رسندي جو جڳ هن سان ريسون ڪندو. توکي پوٽي جي ڪمي ڪڏهن بہ محسوس ڪونہ ٿيندي.“ اَڄ جڳ تہ برابر منهنجي ڪاجل سان ريسون ڪري ٿو. هوءَ انجنيئر آهي. M.B.A. آهي. بس! منهنجي تہ هاڻ هڪ ئي تمنا آهي تہ نياڻي وڃي شينهن ڪلهي چڙهي. سنيتا ڪپڙي سان هٿ اُگهندي رنڌڻي کان ٻاهر نڪري آئي. چيائين ”هاڻ هيءَ ڇوڪري پنهنجو ور گهر پاڻ چونڊيندي. نہ صلاح! نہ مصلحت! ڪهڙو زمانو آيو آهي! پڙهيل ٿي تہ ڇا ٿيو. آهي تہ اسان جو ٻار نہ! پر مان سچ ٿي چوان. ڪاجل جي هن ڇڙواڳيءَ لاءِ جوابدار فقط توهان آهيو. ڇوڪريءَ کي سر تي چاڙهي وهاريو اَٿو. ٻين جون بہ ڌيئر آهن. هيءَ ڪا آسمان

ادثي نہ فقط سنيل کي اپاهج بڻائي ڇڏيو پر منهنجي
يون پڻ اَڳرن تي سيکڻ لاءِ رکي ڇڏي. اسپتال جي بستري
ي سنيل ڦٿڪي رهيو هو. وڦلي رهيو هو. ”ڪارخانو ڪير
نڀاليندو؟ ڪاجل تون ڪجهہ ڪر، تون ڪارخانو سنڀال.“
نيل جي حالت، هن جي التجا، منهنجي زبان کي تالو
ڳائي ڇڏيو. مون ڪنڌ جهڪائي هن جي التجا کي حڪم
جي هڪ نئين جوابداريءَ کي سر انجام ڏنو. هڪ پورهيت
يان ڪم ۾ لڳي ويس. گهر گرهستيءَ جي ديکڀال، اَپاهج
نيل جو دوا درمل، ڪارخاني جو ڪاروبار، مزدورن جا مسئلا،
يداوار وڌائڻ وغيره. مطلب تہ منهنجي لاءِ ڏينهن رات هو
م ئي ڪم. بس! دل ۾ اها ئي خوشي هئي تہ سنيل جو
ون ۾ وشواس قائم رهي. هن مون کي پنهنجي برابر سمجهو
آهي. مون کي سمرٿ سمجهي منهنجي ڪلهن تي هيڏو
ارو بار رکيو آهي. منهنجي اندر اِن احساس هڪ نئون امنگ
ءِ هڪ نئون اتساه پيدا ڪيو. ڏينهن رات هڪ ڪري ڏنم.
ڪارخاني جي پيداوار ۾ چؤمکي وڪاس ٿيو. ڪارخاني کي
يارت سرڪار جو انعام مليو. راجيہ سرڪار جو پهريون نمبر
پرسڪار حاصل ٿيو. واڌاين جا خط ديس پرديس مان آيا.
خبارن جي سرخين ۾ مان ۽ منهنجو ڪارخانو. پر منهنجو
من خوش ڪونہ هو. مون کي سنيل جي لاپرواهي ۽ بي رُخي
پريشان ڪري رهي هئي. هن ڪڏهن بہ قدر شناسيءَ جا يا
همٿ افزائيءَ جا ٻہ ٻول ڪونہ ٻوليا. خير! هو مرد آهي. هن
کي سڀ معاف آهي. مان عورت تہ فقط پنهنجو فرض نڀائي
رهي هيس.

منهنجي زندگيءَ ۾ وري خوشين جو ڏينهن آيو. ڏٺم
تہ سنيل ويساکين کي ٽلانجي ڏيئي آهستي آهستي هڪ
هڪ قدم هلي رهيو آهي. هن جي همٿ کي داد ڏيڻ
گهرجي. نيٺ اُهو ڏينهن بہ آيو سنيل ڪجهہ منڊڪائي

انتظار ڪري رهيو هو. سنيل اٽڪل ٽيهه ورهين جو نوجوان، شڪل جو ڪڻڪ رنگو، قد جو لنبو، بدن جو سپل، قڙت، جينس ۽ ٽي شرٽ پهريل موبائيل تي ڪنهن سان ڳالهائي رهيو هو. ڪاجل کي پاڻ ڏانهن ايندو ڏسي فون بند ڪري، هٿ وڌائي مسڪرائيندي ڪاجل جي آجيان ڪيائين. ماني کائيندي، هتان هتان جون ڳالهيون ڪندي ڪاجل کي ڄاڻ پيئي ته سنيل پيءُ ڏاڏي جي برپا ڪيل ڪارخاني جو اڪيلو وارث آهي. هن جي ماءُ پيءُ جو موت ٻه سال اڳ هڪ سڙڪ درگهٽنا ۾ ٿيو هو. ڪاجل ۽ سنيل جي ملاقاتن جو سلسلو ڪجهه مهنا جاري رهيو. هو ٻيئي هڪ ٻئي جي ويچارن کي پرکي رهيا هئا. گهوٽ ڪنوار راضي ته ڪيا ڪرتا قاضي. هڪ ڏينهن رجسترار جي دفتر ۾ ٻنهي جي شادي ڪن چونڊ مهمانن اڳيان ٿي.

ڪاجل گرهست جيون جا ٻه سال پورا ڪري چڪي هئي. هوءَ ته بس هڪ گهر ڌياڻي بڻجي ئي رهجي ويئي هئي. گهر جي نوڪرن تي حڪم هلائڻ، شاپنگ ڪرڻ، شام جو سنيل سان ڪنهن پارٽيءَ تي وڃڻ ۽ بس.

هن جي من ۾ اها تمنا ڪڏهن ڪڏهن ڪر موڙي ٿي اُٿي ته هوءَ به سنيل سان گڏ هر صبح آفيس وڃي پنهنجي حاصل ڪيل ڊگرين جو استعمال ڪري. ڪي عملي تجارتي فيصلا ڪري. ڪارخاني کي اڳتي وڌائي. پر الائي ڇو هن جي زبان هميشه بند رهي. هوءَ سنيل اڳيان پنهنجي خواهش رکي ڪونه سگهي. هن کي پڪ هئي ته تنگ خيالن وارو سنيل اهو سڀ منظور ڪونه ڪندو.

ڪاجل ڊائريءَ جي هڪ ورق تي لکيو: زندگي جي گلاب جي مهڪ هجي ها ته شاعر ڪنڊن جو ذڪر ئي ڪونه ڪن ها. هڪ اَياڳي ڏينهن آفيس مان فون آيو ته سنيل هڪ حادثي جو شڪار ٿيو آهي. مان اسپتال ۾ آيس. اِن

نهنجو. سڀ کان وڏيڪ ايندڙ سال اسيمبليءَ جون اليڪشن ٿيڻ
ريون آهن. مون فيصلو ڪيو آهي ته هن تڪ مان اُميدوار مان
ٿهندس، اِهو سڀ گهر ويهي ته ممڪن ڪونه ٿيندو. سنيل اِهو
سڀ چئي اُٿي ڪڙو ٿيو. ڪاجل کي سنيل جو هيءُ جواب راس
ﻪ آيو. هن نهر سان سنيل کي ويهڻ لاءِ چيو. سلسلي کي اڳتي
ڌائيندي هن چيو ”سنيل مان ڪو بکيڙو ڪڙو ڪرڻ نٿي چاهيان.
ر اَج سيني ڳالهين جو فيصلو به ٿي وڃڻ گهرجي. تون M.L.A.
ٿيڻ چاهين ٿو. تون ڪارخانو هلائڻ چاهين ٿو. تون ماڻهن جي
چير هئڻ چاهين ٿو، تنهنجن خواهش کي سڀ اَهميت آهي ۽
ننهنجون خواهشون؟ تو ڪڏهن مون بابت به سوچيو آهي ته
ننهنجون ڪهڙيون خواهشون آهن. تون ڪهڙي اذڪار تي
مونکي گهر ۾ قتو ڪرڻ ٿو چاهين؟ چاڪاڻ جو مان تنهنجي
ٻتني آهيان! تون شايد پراڻي يگ ۾ جي رهيو آهين. وقت
بدلجي چڪو آهي. عورت سجاڳ آهي. سنو اهو ٿيندو ته تون
نئين يگ کي سڃاڻ ۽ مون سان قدم ملائي هل.“
سنيل هڪ ٿهڪ ڏيئي اُٿي ڪڙو ٿيو. چيائين ”چڙي!
تون ڪهڙي نئين يگ جي ٿي ڳالهه ڪرين؟ سج ته اَجا
اوير کان اُيرندو آهي ۽ اولهه ۾ لهندو آهي.“
ڪاجل کيس سمجهائيندي چيو ”نئين يگ جي
سڃاڻپ سج جي لهڻ ۽ چڙهڻ سان ڪونه ٿيندي آهي. نئين
يگ جي پرک آهي عورت جو سماج ۾ درجو، عورت جو
وڪاس ۽ عورت جو سنمان“ ڪاجل وڌيڪ ڪجهه چوي تنهن
کان اڳ سنيل پيڻ پيڻ ڪندو ڪمري کان ٻاهر هليو ويو.
اسٽيٽ اسيمبليءَ جي چونڊن ۾ ڪاجل ۽ سنيل هڪ
ٻئي جي آمهون سامهون هئا. ڪاجل، سنيل کي پنج هزار
ووٽن تان زوردار شڪست ڏيئي M.L.A. جي پدوي تي وڃي
ويٺي.

پوريءَ ريت هلي سگهيو ٿي. مونکي ٻيو ڇا گهرجي. سنيل
جي هن لاجواب حاصلات کي ملهائڻ لاءِ مون گهر ۾ ئي،
دوستن، مٽن مائٽن جو هڪ جشن رکيو. پارٽي جڏهن پوري
شباب تي هئي تڏهن سنيل مائيڪ پنهنجن هٿن ۾ جهلي
هڪ نرالي انداز سان محفل ۾ هڪ اعلان ڪيو. دوستو! مالڪ
جي مهر ۽ پنهنجن ڪوشش سان مان هاڻ بلڪل ٺيڪ
آهيان. سڀاڻي کان مان واپس پنهنجيءَ آفيس ويندس ۽
ڪاجل پنهنجي گهر جي چارج سنڀاليندي. آيل مهمانن تہ
زوردار تاڙين سان هن جي ڪيل اعلان جو سواگت ڪيو، پر
مان هڪ ڪرسيءَ جو سهارو وٺي ويهي رهيس. سنيل جي
ڪيل اعلان جي من ئي من ۾ پئي اوک ڊوک ڪيم.

ٻئي ڏينهن صبح جو جڏهن مان آفيس لاءِ تيار ٿي
رهي هيس، تڏهن سنيل چيو ''ڪاجل! بس تنهنجي جوابداري
پوري ٿي. هاڻ تون پنهنجي گهر کي ڏس. مان آفيس وڃي
رهيو آهيان.'' مان پنهنجو صبر وڃائي وينس. رڙ ڪري
کيس چيم ''تون مونکي پنهنجن هٿن ۾ چاٻيءَ واري گڏي
سمجهيو آهي ڇا؟ اُٿ تہ اُٿ، ويهہ تہ ويهہ. تنهنجي الٽا
تي مون ڪارخاني جو ڪاروبار هٿ ۾ ڪيو. ٽي سال
ڪارخانو سنڀاليو آهي. پنهنجو رت ست ڏنو آهي. ڪارخاني
کي ڪنهن اوُج تي آندو آهي. هاڻ تون ٿو چئين تہ مان
گهر ۾ ويهي رهان، اِهو ممڪن ڪونہ آهي.''

''اَڙي واه! اِها تہ تنهنجي جوابداري هئي. تو نڀائي ۽
بس.''

''سنيل! اَڃا توکي آرام جي ضرورت آهي، تون جلد بازي
ڪري رهيو آهين. ڪجهہ وقت اَسان ٻئي گڏجي ڪارخاني جو
ڪم ڪار ڏسنداسين. منهنجي پڙهائي، منهنجو ٽن سالن جو
آزمودو توکي وڏي مدد ڪندو.'' بلڪل نہ! مان هاڻ بلڪل ٺيڪ
آهيان، مان گهر ويهي نٿو سگهان، تون پنهنجو ڪم ڏس ۽ مان

ڪٽي ايندو. رامچنداڻيءَ اَچڻ سان ڇڻ هڪ اعلان ڪيو ”سيٺ گوبندرام ٻه مهينا اَڳ ئي پنهنجو وصيعت نامو تيار ڪيو هو. هن مونکي اُن وصيعت نامي جو ڪاروبار هلائيندڙ يعني ائڊمنسٽريٽر مقرر ڪيو آهي. جيئن ته توهان ٻيئي سيٺ گوبندرام جي سنتان آهيو ۽ توهان ٻيئي بالغ آهيو. مان چاهيان ٿو ته هن وقت ئي مان توهانکي وصيعت نامي جي عملي حصي کان واقف ڪريان.

”سيٺ پنهنجي سمپتيءَ مان ڏه لک روپيا جنهن ۾ نقدي، فڪسڊ ڊپازٽ ۽ شيئر سرٽيفڪيٽ وغيره اَچي وڃن ٿا سي دان جي روپ ۾ گيان پرڪاش ٻڍا آشرم کي ڏنا آهن.“

”اها ته سموري لُوٽ آهي. ٻڍا آشرم کي ملڪيت جو حصو ڇو!“ چندر رڙ ڪئي.

”هڪ پائي به ٻڍا آشرم کي ڪونه ملندي. اَسين لڙنداسين“ مڌوءَ ٽيڪو ڏنو.

”مهرباني ڪري شانت رهو. مونکي وصيعت پڙهڻ ڏيو“ رامچنداڻيءَ برجستائيءَ سان چيو ۽ وري وصيعت پڙهڻ شروع ڪئي.

”راڌا سدَن منهنجي ٻه منزله عمارت جي تري ۾ مسواڙ تي ڏنل اٺ ئي دوڪانن جي مالڪيءَ جو حق ۽ دوڪانن جي مسواڙ جي اُپت منهنجي پٽ چندن جي رهندي. راڌا سدن جي پهرين منزل يعني ڪل ڇهه ڪمرا ۽ هال تي حق منهنجي ڌيءُ جو رهندو. اهو سڀ هنن کي منهنجي طرفان سوغات آهي. راڌا سدن جي ٻي منزل يعني چار ڪمرا ۽ هال جي مالڪيءَ جو حق مان پنهنجي سالي پروفيسر رتنا کي ڏيان ٿو ۽ بس. ”رتنا ماسي! ماسيءَ جو حق دادا جي ملڪيت ۾ ڪٿان آيو؟ چندن مون توکي اَڳ ئي چيو هو ته رنڌڻي ۾ رولو آهي.“ مڌو رڙ ڪري پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي کڙي ٿي.

”هيءُ ته اَسان سان ڌوه آهي. پيءُ جي ملڪيت تي حق فقط ان جي ٻارن جو ٿيندو آهي ۽ نه ڪنهن ساليءَ جو يا

کھڙو سنبند

رات جا 9.00 بجا ٿيا هئا، ٽي.ويءَ تي منورنجن سيريل هلي رهيو هو. مڌو ۽ چندن ٻئي ڀاءُ ويهي گڏجي ويهي آرام سان پروگرام ڏسي رهيا هئا. ايتري ۾ نوڪر شامو تکڙو تکڙو هال ۾ آيو ۽ سهڪندي چيائين: اُٿو! جلدي هلو سيٺ جي طبيعت خراب ٿي ويئي آهي. جلد ڊاڪٽر کي فون ڪريو.''

''شام تائين ته نيڪ هوا اوچتو وري ڇا ٿي ويس؟'' چندن وراڻيو.

''تون هل. اسين اچون ٿا.'' ٻنهي هڪ ئي وقت چيو. شامو ته ڪنڌ جهڪائي هليو ويو، پر هو ٻئي تڏهن اُٿيا جڏهن هلندڙ سيريل پورو ٿيو. پيءُ جي ڪمري ۾ پهتا تنهن کان اڳ ئي سيٺ گوبندرام ساسين سکالو ٿي چڪو هو. شامو سيٺ جي مرتڪ سرير تي اڇي چادر وجهي رهيو هو.

ٻئي ڀاءُ ويهي پلنگ جي ٻن ڪنڊن وٽ ٻُت بڻجي ويهي رهيا. ڪجهه وقت کان پوءِ مڌو اُٿي، ڀاءُ جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين ''چندن! اُٿ هيئن موکو بڻجي ڇو ويٺو آهين؟ گهٽي ئي ڪم ڪرڻا آهن. سڀ کان اڳ ائڊوڪيٽ رامچنداڻيءَ کي فون ڪر. دادا جو دوست آهي. هن کي ئي دادا جي وصيعت جي پوري ڄاڻ هوندي. دادا به چوندو هو ته هنجي مرڻ جي خبر پهريائين رامچنداڻيءَ کي ڏجو. رامچنداڻي اچي پوءِ ئي ٻين کي دادا جي موت جي خبر ڏيندا سين.

رامچنداڻي آيو ته رات جا 11.00 وڳا هئا. ٻنهي ڀاءُ ويهي کي رامچنداڻيءَ جي اَچڻ جو ڏاڍو اوسيئڙو هو. ٻنهي کي پڪ هئي ته رامچنداڻي پاڻ سان دادا جو وصيعت نامو ضرور

ڪاليج جي پرنسيپال آهي. سيٺي جون نظرون آفيس جي دروازي تي هيون. مڌو ۽ چندن جي من ۾ گمان هو تہ ماسي رتنا ايندي ئي ڪونہ. اوچتو دروازو کليو ۽ هوا جي جهونڪي جيان اَندر لنگهي آئي پروفيسر رتنا. اڇي ڪانجهي لڳل ساڙهي اَڇو بلائوز، قد جي ڊگهي، بدن جي سنهي، شڪل جي ڪٽڪ رنگي، گول روشن چهرو، وڏيون ڪمل جهڙيون اکيون، وارن ۾ چٽي سفيدي، عمر اٽڪل پنجونجاهہ سال. هڪ اعليٰ شخصيت جي مالڪ. هن جي اچڻ سان آفيس ۾ هڪ برقي لهر جاڳرت ٿي. رامچنداڻيءَ سيٺي کي هڪ دفعو سيٺ گوبندرام جي وصيعت پڙهي ٻڌائي. چئني کان جدا جدا دستاويزن تي صحي ورتي. بس ائين ئي اڌ ڪلاڪ ۾ سموري ڪارروائي پوري ٿي ويئي. اُتي ڪان اڳ چندن کان رهيو نہ ويو. هن پنهنجي ماسيءَ کان هڪ سوال پڇي ئي ورتو. ”ماسي! مونکي سمجھہ ۾ نٿو اچي تہ دادا ڪهڙي سنٻنڌ سان توکي پنهنجي ملڪيت جو حصو ڏنو آهي؟ سچ تہ اهو آهي تہ اِن سموري ملڪيت تي حق فقط منهنجو ۽ مڌوءَ جو آهي.“ رتنا جو هيٺ جهڪيل چهرو مٿي کڃيو. هن جي چهري تي غم جا بادل هئا ۽ ساڻ ساڻ هئي هن جي نظرن ۾ شوخيءَ جي ڪنوڻ. چندن تہ اِن شوخيءَ جي اکيان بلڪل سهمجي ويو. رتنا آهستي جواب ڏنو: ”تون مون کان پڇڻ ٿو چاهين تہ تنهنجي دادا جو مون سان ساليءَ جي رشتي کان سواءِ ٻيو ڪهڙو سنٻنڌ هو؟ جيڪو راز مان گذريل پنجتيهہ سالن کان پنهنجي سيني ۾ دٻائي ويٺي آهيان ۽ فيصلو ڪيو هيم تہ اِهو راز مون سان ساڻ چکيا تي چڙهندو. سو اڄ سيٺي جي سامهون ظاهر ڪرڻ لاءِ تون مونکي مجبور ڪري رهيو آهين. هاڻ جڏهن منهنجي پيٽ ڄاڻا ئي هن سنسار ۾ نہ رهي ۽ گوبند بہ ويندو رهيو تڏهن مان چاهيان ٿي تہ توهان ٻارن جي سامهون ڪي ڳالهيون بلڪل صاف ٿي وڃن. ڪو بہ شڪ ۽ شبهو نہ رهي. منهنجو ڇا! مون تہ هميشہ سنو آهي ۽ اڳتي بہ سهندي رهنديس، پر گوبند جي پاڪ دامن تي ڪو داغ

آشرم جو! دادا هيءَ وصيعت پاڳل پڻي جي دائري هيٺ ڪئي آهي. اسين ڪورٽ جو در کڙڪائيندا سين.“ چندن هٿ ڇنڊيندي چيو.

”توهان ٻيئي ڀاءُ پيڻ اَجايو تا پاڻي ولوڙيو. مان وڪيل آهيان، مان تصديق ٿو ڪريان ته هيءُ وصيعت نامو قانون پٽاندڙ آهي. سيٺ گوبندرام هن وصيعت نامي سان ڊاڪٽري سرٽيفڪيٽ پڻ جوڙيو آهي، جنهن ۾ صاف ڄاڻايل آهي ته وصيعت نامو صحي ڪرڻ وقت سيٺ جي دماغي حالت بلڪل درست هئي. هن وصيعت نامي جا ٻه شاهد آهن، جن مان هڪ شاهد مان آهيان.“ رامچنداڻي ٻنهي کي سمجهائيندي چيو.

”مون کي پڪ هئي ته دادا ويندي ويندي ڪو نه ڪو ٻکيڙو کڙو ڪري ويندو. ٻکيڙو کڙو ڪرڻ ته هن جي اَصل ڪان عادت آهي. اسان کي خبر آهي ته مميءَ جي موت ڪان پوءِ گذريل ٽي سال اَسان ڇا ڇا نه سَنو آهي. سچ ته هو پنهنجي دماغي قوت وڃائي وينو هو. هميشه پيو ڦلندو هو.“ مدوءَ خفي ٿيندي چيو.

”رامچنداڻي صاحب! هڪ ڳالهه مان صاف ٿو چوڻ چاهيان، ته دادا جن کي پنهنجو سمجهو آهي؛ پل ڪريا ڪرم تي خرچ به اهي ئي ڪن. اَسان مان اُميد نه رکجو.“ چندن رُڪائيءَ سان وراڻيو.

ڪرياڪرم جي خرچ لاءِ مون وٽ سيٺ ويهه هزار روپيا جمع ڪرائي ويو آهي. اُن جي چنتا توهان ٻنهي کي ڪونه ڪرڻي آهي. هاڻ توهان سيني مٽن مائٽن کي فون ڪريو. سيٺ جي ارٿي سڀاڻي صبح جو 11.00 بجي کڻبي. وصيعت پٽاندڙ ملڪيت جي ورهاست اسين گڏ ويهي ڇائٽي جي ٻئي ڏينهن تي ڪنداسين.“ اهو سڀ چئي رامچنداڻي صاحب ته پنهنجي گهر ڏانهن روانو ٿي ويو.

مقرر ڏينهن ته شام جو 4.00 بجي ٻڍا آشرم جو ٽرسٽي، مدو ۽ چندن سڀ وڪيل رامچنداڻيءَ جي آفيس ۾ اچي پهتا. هنن کي انتظار هو رتنا جو. رتنا، اُلهاس نگر ۾ هڪ مشهور

بابو تہ التجا ڪري وڃي آرامي ٿيو ۽ مان! مان تہ پيار
فرض جي چڪيءَ ۾ پيسجي ويس. بيمار ٿي ڪٽولي داخل
ٿيس. هڪ ڏينهن گوبند منهنجو هٿ پنهنجن هٿن ۾ جهلي
بابوہ سان چيو ”رتنا! توسان ڪهڙي ويدن آهي؟ تون ڪي ئي
ڪي مونکان ڪجهہ لڪائي رهي آهين. ڪهڙي ڳالهہ آهي؟ جي
تنهنجي چنتا جي وشيہ جو واسطو مون سان آهي تہ مان
تنهنجي لاءِ سڀ ڪجهہ قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. تنهنجي
زندگيءَ کان وڌيڪ هن جهان ۾ مون لاءِ ڪجهہ بہ ڪين آهي.“
مون جڏهن روئندي گوبند کي پنهنجي دل جو حال ٻڌايو، تڏهن
هو تہ بي حال ٿي ويو. ڪٿڪي ڪٿڪي روئي رهيو هو. هن فقط
اهو ئي چيو ”رتنا! تون منهنجو پيار آهين. تنهنجو هر فيصلو
مون کي منظور آهي. تون فقط حڪم ڪر. مان ڪڏهن اُف بہ
نہ ڪندس.“ مون پنهنجي دل تي پٿر رکيو. پنهنجي فرض
جي اگني ڪنڊ ۾، پنهنجي پيار کي سُواهہ ڪري ڇڏيو. هڪ
مهيني اندر راڌا ۽ گوبند جي شادي ٿي ويئي. هن پنجٽيهہ سالن
جي لنبي عرصي ۾ نہ ڪڏهن اهو راز گوبند ئي ڪنهن سان
کوليو ۽ نہ مون ئي ڪڏهن ٻُڙڪ ٻاهر ڪڍي. سمورو جيون اُن
پيار جي سهاري ئي گهاري اٿم. هاڻ تہ منهنجو گوبند بہ هلي
ويو. گوبند جي هيءَ وصيعت ۾ ڏنل جڳهہ مان پنهنجي رهڻ لاءِ
ڪم ڪونہ آڻيندس ۽ نہ ئي ڪڏهن اِها جڳهہ مان وڪڻندس.
مان تہ هت عورتن جي وڪاس لاءِ هڪ مرڪز برپا ڪنديس، جو
سدا مونکي پنهنجي پيار جي ياد ڏياريندو رهندو.“ رتنا اُٿي ۽
ساڙهيءَ جي پلوَ سان پنهنجا ڳوڙها اُگهندي هوءَ ڪمري کان
ٻاهر نڪري ويئي. سڀ ڪيترو وقت ڪمري ۾ بُتُ بڻجي وينا
رهيا.

لڳڻ نه ڄڳائي. رتنا ٽيبل تي رکيل پاڻيءَ جو گلاس کنيو. ٻه ڍڪ پاڻيءَ جا پيئنا ۽ پنهنجو داستان هيئن بيان ڪيو.''

''هيءُ 35 سال اڳ جي ڳالهه آهي. منهنجو بابو سائين جيئرو هو. لکن جو خانوند هو. ممبئيءَ ۾ ڪيس پنهنجي پيڍي هئي، گهر ۾ هئاسين بابا، منهنجي وڏي ڀيڻ يعني توهانجي ماءُ راڌا ۽ مان، راڌا مونکان ٻه سال وڏي هئي. مان ڪاليج ۾ انٽر آرٽس ۾ پڙهندي هيس، توهانجو دادا گوبندرام ساڳي ئي ڪاليج ۾ مونکان ٻه سال سينيئر هو. اسان ٻنهي جو پريم جو پيچ پئجي ويو. گوبند ۽ مان گڏجي انيڪ خواب سجايا. گوبند گرئجوئيٽ ٿيندو I.A.S. جو امتحان ڏيندو. ڊسٽرڪٽ ڪليڪٽر ٿيندو. پنهنجو گهر هوندو، نوڪر چاڪر هوندا، سماج ۾ رتبو هوندو. اسانکي انتظار هو فقط وقت جو ۽ راڌا جي شاديءَ جو. گوبند گريجوئيٽ ٿي ويو. I.A.S. جي امتحان لاءِ تياري ڪري رهيو هو. هڪ ڏينهن مان ۽ بابا گهر ۾ اڪيلا هئاسين. بابا اَچي منهنجي پاسي ۾ ويٺو. چي، پٽ رتنا! توکي خبر آهي ته مونکي هڪ دفعو دل جي تڪليف ٿي آهي. مان ته پرتي ٻوٽو آهيان. خبر نه آهي ڪڏهن جيون جو انت اچي سامهون بيهي. مان چاهيان ٿو ته راڌا جي شادي جلد ڪري ڇڏيان پر هن جي شاديءَ آڏو انيڪ تڪليفون آهن. شڪل جي تمام جهڪي آهي. روش ٻه خاص ڪونه اٿس. پڙهيل ٻه فقط مئٽرڪ آهي. ڪوبه ڇوڪرو شاديءَ لاءِ اڳيان ڪونه ٿو اچي. مان ته جهجهي ڏيتي ليتي ۽ پنهنجو ڏنڌو ڏاڙي ٻه ڇوڪري کي ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. تنهن ڏينهن گوبند کي ڏسي خيال آيو ته گهر ۾ گنگا ٿي وهي ۽ مان پياسو پيو هٽي هٽي پٽڪان. مونکي پڪ آهي ته گوبند ۽ گوبند ماءُ جي، راڌا ۾ يا ڏيتي ليتيءَ ۾ اک ڪونه ٻڌندي پر گوبند تنهنجي ڳالهه ڪڏهن ڪونه ٽاريندو. بابو جهولي جهلي منهنجي سامهون بيهي رهيو. اکين ۾ ڳوڙها هيس ۽ ڇپن تي التجا ''رتنا! پٽ منهنجو ڪم ڪر. تون گوبند کي راڌا سان شادي ڪرڻ لاءِ رضامند ڪر.''

اپائنٽمينٽ، ورتي اٿم. ايشور ڏي هٿ کڻ ته شل پٽڙو هجي.‘‘

’’اما! ڏيءُ ڇا! پٽ ڇا! اها ڏور ايشور پنهنجي هٿ ۾ رکي آهي. ماءُ جو فرض آهي ٻار جي نَوَ مهينا پنهنجي پيٽ ۾ پالنا ڪري. اڄ ڪالهه ڌيءُ ۽ پٽ ۾ ڪهڙو فرق آهي. اسانجو ته پهريون ٻار آهي. جيڪي آهي اکين تي.‘‘ اهو سڀ ڪمل هڪ ئي ساهيءَ ۾ چئي ويئي ۽ پوءِ ڪنڌ جهڪائي ويهي رهي. سَسُٽس اکيون ڦوٽاري چيس ’’اڙي واه! اهي پوپٽيون مونکي نه پڙهاءِ. مان سڀ ڄاڻان ٿي. هيءُ وار اُس ۾ اڇا ڪونه ڪيا اٿم. ڌيئن جي دردن جي توکي ڪهڙي خبر؟ پڇڻو اٿيئي ته وڃي پنهنجي ماءُ کان پڇ. ڪيئن تنهنجي شاديءَ لاءِ پريشان هئي؟ ڌيءَ ماءُ جي ننڊ به حرام.‘‘

پوءِ پنهنجي پٽ سنيل ڏانهن نهاريندي چيائين ’’ابا! توکي به ڪجهه چوڻو آهي ڇا؟ آهين ته زال جو مڇو! جيئن هوءَ حڪم هلائيندي تيئن ئي ڪندين! مون کي ته هن گهر ۾ ڪو ٻڌڻ وارو آهي ڪونه.‘‘

سنيل هٻڪندي آهستي چيو ’’اما! گرڀ پات آهي ته پاپ نه؟ پٽ ۽ ڌيءَ ۾ فرق ڇو ٿا ڪريو؟ فقط ڊاڪٽر چوي ته ٻار جي جنس ڌيءُ آهي ۽ ائبارشن ڪرائي ڇڏجي؛ نيڪ ته نه آهي! اسان کي ڪجهه سوچڻ گهرجي.‘‘

’’اڙي واه! ڏاڍو سياڻو ٿي ويو آهين! جوڻين ڇڱي پٽي پڙهائي اٿيئي! پٽ هن سنسار ۾ پاپ ۽ پڇ ڪير ٿو ويچاري؟ ڏيئر ڪنهن کي ٿيون گهرجن. هر زماني ۾ اُهو ٿيندو آيو آهي. اڳ ڇاول ڌيءَ کي جنڊ هيٺان رکيو ويندو هو يا کوه ۾ ڦٽو ڪيو ويندو هو ۽ اڄ جي زماني ۾ سائنس

اِهو ڪالم خالي ئي رهڻ ڏيو

هڪ فيلسوف چيو آهي: ”جي اٿيئي ڏانءُ زندگي جيئڻ جو ته پوءِ زندگيءَ ۾ کھڙو دک، کھڙو سک آهي. فقط رضا ئي رضا.“

ڪمل، پوني ۾ پنھنجي گھوٽ سنيل ۽ سس ڏنونتي ديويءَ سان رهندي آهي. شادي ڪئي ٻه سال ٿيا اٿس. هوءَ هاڻ گرڀوتي آهي. سڀو ڏينهن هوءَ پريشان هئي. هن جي سس ڏنونتيءَ جو ضد هو ته ڪمل Amnio امينو ٽيسٽ ڪرائي؛ جيئن پڪيءَ ريت تصديق ٿئي ته ڪمل جي پيٽ ۾ پلجندڙ ٻار ڌيءُ آهي يا پٽ. جي پٽ آهي ته اُن گ هڙيءَ ڪان شادناما ۽ جي ڌيءُ آهي ته ٻار کي نڙيءَ تي ننهن يعنيءِ ائبارشن، گرڀ پات.“

ڏنونتيءَ پنھنجي نونهن ۽ پٽ کي صاف چتاءُ ڏنو هو ته هن جي ساهري خاندان ۾ پھريون ٻار هميشه پٽ ئي ٿيندو آيو آهي. هاڻ جي ڪمل جي پيٽ ۾ ڌيءَ آهي ته هوءَ پنھنجي هن خانداني پرمپرا جي مٿي پليٽ ٿيندي ڏسي ڪونه سگھندي. هوءَ گھر ۾ پھرين ڌيءُ ڪڏهن به برداشت ڪونه ڪندي. گھر ۾ راڄ ته ڏنونتيءَ جو آهي. هن سان سينو ساهڻ جي همت نڪو سنيل ۾ آهي ۽ نه ڪمل ۾.

تنهن هوندي به ڪمل ڪجھه پُڇ پڇُ ضرور ڪئي. سَسُڙسِ هڪل ڪري چيس: ”اِها پُڇ پُڇ ماٺھين سهندي. مان ڪونه سهندي سانءِ. ڊاڪٽر ڪان ٽيسٽ لاءِ ايندڙ سومر جي

جي پنهنجي ڪمري ۾ پلنگ تي ليٽي. پريشان هئي ته
ڪمل. ڪنهن سان حال اوري؟ ڪنهن سان صلاح مصلحت
ڪري؟ سوچيندي رهي. نيٺ اهم فيصلو ڪري ورتائين.
پوءِ ڊاڪٽر وٽ Amnio ٽيسٽ لاءِ ڪونه ويندي. ان ٽيسٽ لاءِ
وڃڻ ئي آهي ناري جاتيءَ جو اپمان ڪرڻ. پنهنجي هٿن
سان پنهنجي گرڀ ۾ آيل ڪنيا جو خون ڪرڻ. ايشوري رٿا
جي ڌرم رسائڻ. سماج سان دوه ڪرڻ. اهو سائنس جو
صحيح اُپيوگ ته ڪونه آهي! ها! جي گرڀ ۾ ٻار اپاهج
هجي يا ٻار کي ڪو روڳ هجي ته پوءِ گرڀ پات ڪرائڻ
ڪو گناه نه آهي. گرڀ پات کي جم روڪ جو ساڌن ڪري
استعمال ڪرڻ به واجب نه آهي. پر فقط ٻار جي جنس
ڄاڻڻ لاءِ Amnio ٽيسٽ ڪرائڻ ۽ ٻار ڪنيا هجي ته گرڀ
پات ڪرائڻ اهو نسورو گناه آهي. قاعدي سان هٿ چراند
آهي. مان اهو سڀ چپ ڪري سويڪار ڪونه ڪندس. مان
پاڻ به ناري آهيان. مان پنهنجي سر نڪي ناري جاتيءَ جو
اپمان ڪندس ۽ نه ناري جاتيءَ سان ٿيندڙ اپمان کي
سهندس. ان لاءِ مونکي پل کهڙي به قرباني ڏيڻي پوي؛
مان اُف نه ڪندس.

اُن ڏينهن شام جو جڏهن سنيل ۽ هُن جي ماءُ ڏنونتي
هال ۾ گڏجي ويهي چانهه پي رهيا هئا، تڏهن ڪمل ڪجهه
ڪپڙا بيگ ۾ وجهي اچي ٻنهي جي سامهون بيٺي. آهستي
چيائين ’’مان ڪجهه ڏينهن ماءُ وٽ ممبئيءَ وڃڻ چاهيان
ٿي‘‘ سَسُٽس سوال ڪيو ’’سومر ڏينهن اُن ٽيسٽ جو ڇا
ٿيندو؟‘‘ ڪمل محڪمتا سان جواب ڏنو ’’مون اوهان کي
چيو آهي نه ته مان اها ٽيسٽ ڪونه ڪرائيندس. جي
پنهنجي قسمت ۾ ڌيءُ لکيل آهي ڌيءُ ئي سهين. مان اُن

آهي. ڌيءُ جي ڳرڀ ۾ آهي نہ ڳرڀ پات ڪرايو وڃي ٿو. پوءِ جا دک ڀوڳڻ کان اڳ ۾ سوچڻ ڀلو آهي. تنهن کان سواءِ هرڪو پيو اها ٽيسٽ ڪرائي. تون پاپ پڃ جي چڪر ۾ نہ پؤ.''

سنيل تہ ويچارو چپ رهيو. منهن لٽڪائي وينو رهيو پر ڪمل جهنجهلائي اُٿي. چي ''مان ڊاڪٽر وٽ ڪونہ هلندس. ڪڏ پوي اها Amnio ٽيسٽ. جيڪي للاٽ ۾ لکيل آهي ضرور ٿيندو. هيءُ تہ آهي غيب ۾ جهاتيون پائڻ. ڪنهن ڊاڪٽر جي چوڻ تي مان پنهنجي ڳرڀ ۾ آيل ٻار جو خون ڪونہ ڪندس. وري ان ڊاڪٽر جو نالو نہ وٺجو.''

ڪمل جي هن چلائڻ تي ڏنونتي تہ حيران ٿي ويئي. هوا ۾ هٿ ڦهلائيندي واڪو ڪري چيائين ''نونهن ٿي ڪري هيئن سس سان زبان تي لڙائين. مُٺي، ڪو ڪلجڳ اچي ويو آهي! هن گونگي ڳاءِ جي بہ زبان هلي آهي. ماڻين ڪي ڪروڙ ڏيب ۾ ڏنا آهن ڇا؟ هڪ اڻ هوند ٻيو افعال ٻچڙا! مان تنهنجي ڌيءُ پالڻ جو ٺيڪو ڪنيو آهي ڇا؟ ڪير تنهنجي ڌيءَ جو بار عمر پر ڍوئيندو؟''

سنيل تہ ويچارو اچي ٻن باهين ۾ ڦاٿو. جنڊ ڪڻ تہ جنڊ ٻورو، پُڙُ ڪڻ تہ پُڙُ ٻورو. ڌيرج سان زال کي چيائين ''ڪمل! تون اجايو ٿي بکيڙو ڪڙو ڪرين. تون پهريائين ڊاڪٽر وٽ وڃ تہ سهين. ٽيسٽ ڪراءِ. جي پٽ آهي تہ پوءِ ڳالهہ ئي ختي. اما جو چوڻ بہ تہ مٺو آهي. هوءَ وڏي آهي. هوءَ سياڻي آهي. اسان جو برو ٿورو ئي چاهيندي. تون سومر ڏينهن اما سان گڏجي ڊاڪٽر وٽ ضرور وڃج.''

اهو حڪم ڏيئي سنيل تہ آفيس هليو ويو. ڏنونتي بہ

اما ڏينهن رات پوڙهيا ڪري مون کي ڪاليج تائين
علیم ڏني. جنهن ڏينهن منهنجي B.A. جو نتيجو ظاهر ٿيو
ما ڏاڍو خوش هئي. چيائين ”هاڻي ڪو سٺو گهر ملي ته
نهنجا هٿ پيلا ڪريان. اهو به منهنجو فرض پورو ٿئي.“

سنيل جي مائٽي پونا مان آئي. جاچ جوچ ڪئي
يئي. مون اما کي جتايو هو ته گهوٽ ماءُ جو سِرُ مٿي
آهي. هن کي پنهنجي شاهوڪاريءَ تي ايمان آهي. سنيل
ه ماءُ جو مڃو آهي پر امڙ ته منهنجي هڪ به نه ٻڌي.
ھن کي ته پنهنجي سر تان بار لاهڻو هو. پنهنجي ڏيءُ کي
وڏي گهر ۾ پرڻائي کيپ ڪٽڻي هئي. پنهنجو ڪنڌ سماج ۾
مٿي ڪرڻو هو. هن کي پنهنجين مجبورين سان به سمجهوتو
ڪرڻو هو.

ساهري گهر آيس. نئين ڪنوار نوَ ڏينهن چنڊي
ڦوڪي ڏه ڏينهن. ڏهن ڏينهن کان پوءِ ته مان حڪم جي
ٻندي ئي رهجي ويس. نه سس وٽان ڪو شاباسي ۽ نه گ
هوٽ وٽان ڪا پاٻوهه. زندگي ئي جڻ قيد بڻجي پيئي. هڪ
ئي آسرو فقط الله جو هو. پيئي فضل لاءِ ٻاڏايم. ڏينهن سان
ٿيس ته سمجهم مالڪ منهنجي ٻڌي آهي. ٻار ٿيندو ته گهر
۾ منهنجو به ڪو مان ٿيندو. پر ٿيو ڪجهه به ڪين. شايد
قسمت ۾ ڪا ڪاڻ اٿم.

منهنجي سس وٺي هلي هڪ نامي ڪنئي ڊاڪٽر وٽ
تپاس لاءِ. ڊاڪٽر سڀ نمونا جاچ ڪئي. چيائين، ٻار ۽ ماءُ
بلڪل نيڪ آهن. ڪا به چنتا جي ڳالهه ڪونه آهي. منهنجي
سس کي واڌايون ڏنائين. چي، ڏنونتي پيڻ تون ڏاڍي ٿيڻ
واري آهين. منهنجي سس ڪلندي چيس ”ڊاڪٽر مون کي
ته پوٽي جي آس آهي. پوٽيِ ته مون کي مور نه گهرجي.“

جي هٿيا ڪونہ ڪندس.“ ڏنونتي پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي کڙي ٿي. حڪم ڏيندي نونهن کي چيائين”تہ پوءِ ويم بہ ماءُ وٽ ممبئيءَ ڪڄ. جي پٽ چمي تہ فون ڪڄ. مان اچي وٺي ويندي سانءِ. جي ڏيءُ ڄائي تہ هن گهر ۾ وري پير نہ پائڄ. پنهنجو اِهو منحوس چهرو وري مونکي نہ ڏيکارج.“

ڪمل سنيل جي طرف ڏٺو. هو تہ ڪنڌ هيٺ ڪري وينو رهيو. ڪمل بيگ کڻي اچي پونا اسٽيشن تي پهتي. ٽڪيٽ ڪڍائڻ کان اڳ پنهنجي ماءُ کي فون ڪيائين ”اما مان ڪمل آهيان. مان ڪجهہ ڏينهن تو وٽ رهڻ لاءِ اچي رهي آهيان.“

”چو پٽ سڀ نيڪ تہ آهي نہ.“

”ڪجهہ بہ نيڪ ڪونہ آهي. مان ڇا ڪريان؟“

”پٽ! شاديءَ جو مطلب ئي آهي سمجهوتو.“

”تہ نيڪ آهي. تنهنجي گهر ڪونہ ايندس. مان ٻيو ڪو بندوبست ڪندس.“

”نہ پٽ! مون کي غلط نہ سمجهہ. هي گهر تہ هميشہ تنهنجو آهي. تون هلي اچ، مان تنهنجو انتظار ٿي ڪريان.“

پوني کان ممبئي، ڇهن ڪلاڪن جو ريل جو سفر. ريل گاڏي تہ پنهنجي منزل ڏانهن تيز رفتار سان هلي رهي هئي. پر ويچاري ڪمل جي ڪهڙي منزل! هوءَ تہ سوچ جي ڀنور ۾ ٿاڦوڙا هڻي رهي هئي. ذهن ۾ انيڪ سوال. پر هڪ بہ سوال جو جواب نہ! دريءَ کان ٻاهر نهاري رهي هئي. ماضيءَ جا انيڪ درشيہ هڪ هڪ ڪري ذهن ۾ اُڀري رهيا هئا.

نہ ئي هن جي ساهرن کي غلط قرار ڏنائين. اکيون الڪ ڏانهن ڪري دل ئي دل ۾ مهر لاءِ ٻاڏايائين.

ڪمل جا نَوَ مهنا نَوَ ڏينهن انتظار ۾ ڪيئن گذريا. بس ايشور تو ڄاڻي! نيٺ اُهو ڏينهن بہ اچي سهڙيو. ڪمل، ليبر وارڊ ۾ هئي ۽ هن جي ماءُ ٻاهر بينچ تي ويٺي آراڌنا ڪري رهي هئي. ڊاڪٽر صاحب جڏهن غيب جو پڙدو کوليو تہ ايشوري رچنا هن جي سامهون هئي. نرس ٻار کي صاف ڪري، اڇي ٽوال ۾ ويڙهي اچي ڪمل جي پاسي ۾ ليٽايو. چيائين واڌائي اٿيئي ڌيءُ ڄائي آهي. ڏس تہ سهين! ڇا تہ سهڻي ۽ سڊول آهي. ڄڻ ڪا اپسرا آهي. ڪمل ڀلا ڪهڙو جواب ڏئي؟ پنهنجي حال تي مسڪرائي يا روئي. هن ٻار کي پنهنجي سيني سان لڳائي ڇڏيو. فقط ايترو ضرور پڻڪيائين ”ڪوئي هن کي اپنائي يا نہ، پر هيءُ تہ منهنجو رت آهي. منهنجي جگر جو ٽڪرو آهي.“

ڪمل ڌيءُ جي جنم جي خبر پنهنجي سس کي فون تي ڏني. سنيل کي SMS ڪيائين. ٻئي ڏينهن پنهنجي ماءُ کي پوني چاڙهي موڪليائين؛ پر وريو ڪجهہ بہ ڪين. ڌيءُ کي اپنائڻ ۽ ڪمل کي واپس گهر وٺي وڃڻ لاءِ نہ ڏنونتي تيار هئي ۽ نہ ئي سنيل ڪو سنئون منهن ڏنو. ڪي انسان پنهنجي ئي ٻار کي ڌيءُ جو نالو ڏيئي منهن موڙي ڇڏين؛ اها پرولي سلڻ کان ٻاهر آهي.

ڪمل بہ اها پرولي سلڻ جي جهنجهٽ کي ڇڏي، زندگي جيئڻ جو نئون ڍانءُ اپنايو آهي. هوءَ هاڻ هڪ ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ڪندي آهي. هن جي ويران زندگيءَ ۾ ڪو سرسبز ٻارو آهي تہ ان جي ڌيءُ رتنا. هن جي جيئڻ جي آرزو آهي تہ رتنا. وقت تہ پنهنجي رفتار سان هلندو

ڊاڪٽر وراڻيو ”سونوگرافي ڪرڻي پوندي ۽ ضرورت پيئي تہ Amnio ٽيسٽ.“ منهنجي سس ٿورو سوچي چيو ”ڊاڪٽر جي ڏيءُ هوندي تہ.“ ڊاڪٽر کلندي چيو ”ائبارشن ٻيو ڇا! اڄ ڪالهہ گهڻيئي پيا ڪرائين.“

منهنجا تہ ڇهہ ئي ڇڄي پيا. هيءَ اسپتال آهي يا ڪاسائي گهر. مان تہ آئي هيس ٻار جي صحت جي ڄاڻ لاءِ ۽ هيءُ ڪاسائي ڊاڪٽر تہ منهنجي گود ئي خالي ڪرڻ لاءِ تيار ويٺو آهي. منهنجي سس بہ هن ڪاسائيءَ سان ٻانهن ٻيلي ٿي بيٺي آهي. خير! سوچيم، سنيل منهنجو ساٿ ڏيندو. ٻار تہ اسان ٻنهي جو آهي نہ! اُن رات پنهنجي اندر جو حال سنيل سان اوريم. ڪيس ڊاڪٽر ۽ سس جي سٽيل منصوبي ڪان واقف ڪيم. ڪيس آزي نيزاري ڪيم. پنهنجي ٻار جي زندگيءَ جو واسطو ڏنو. هن جي جواب تہ مون کي جهوري ڇڏيو. چيائين ”چري! اڄايو ٿي ايڏو سوچين. اسان جي عمر ئي ڪيتري آهي. اڃا شادي ڪئي بہ سال مس ٿيا آهن - ايتري ۾ ٻار! اهو مون کي پسند ڪونہ آهي. خير تون ٽيسٽ تہ ڪراءِ پوءِ سوچينداسين.“

هيءُ اڄ جي زماني جو پيءُ آهي. هن کي ناري جاتيءَ جي اتهاس جو کهڙو گيان! مون لاءِ مٽي بہ ماٽ تہ مٽي بہ ماٽ. ڪمل ريل گاڏيءَ ۾ نظر ڦيرائي تہ گاڏيءَ ۾ هتي هتي انيڪ اشتهار چپيل هئا ”ائبارشن فقط 250 رپين ۾.“ ڪمل کي لڳو هيءُ اشتهار ڪنهن اسپتال جا نہ پر ڪنهن ڪاسائي گهر جا آهن. گاڏي اچي ڪلياڻ اسٽيشن تي دابو ڪيو. ڪمل پنهنجي بيگ کڻي آنو ۾ چڙهي، اچي پنهنجي امڙ جي آغوش ۾ سمائي. پورو داستان ٻڌڻ ڪان پوءِ بہ ماڻس چپڙي ساڌي. نہ ڏيءُ کي صحيح نهرايائين ۽

رهندو. هن کي پلا کير روکيندو. اڄ اسڪول ۾ ٻارن جي داخلا جو پهريون ڏينهن آهي ڪمل پنهنجي ڇئن سالن جي ڌيءُ رتنا جو هٿ پڪڙي، پاٻوه سان ڳالهيون ڪندي اسڪول جي حاطي ۾ قدم رکي ٿي. هن جي چهري تي سڦل ماءُ هئڻ جو فخر جهلڪي رهيو آهي. جڏهن پرنسپال وٽان ڪيس سڏ ٿئي ٿو تڏهن هوءَ رتنا کي اڳيان ڪري اچي ڪرسيءَ تي وهي ٿي. پرنسپال هن جي پيش ڪيل فارم تي نظر وجهي ٿو. ڪائنس هڪ سوال پڇي ٿو. اوهان هن ڪالم ۾ پنهنجي پتيءَ جو نالو ڪونه لکيو آهي؟ ڪمل پلا هن کي کهڙو سبب ٻڌائي! پرنسپال جون نظرون هن جي چهري تي هيون. ڪمل فقط ايترو ئي چئي سگهي ''جيڪي گريپ ۾ ئي پنهنجي ٻار کي نابود ڪرڻ چاهين ٿا، اُنهن سان ٻار جو رشتو جوڙڻ ناداني آهي. مان اها ناداني ڪرڻ نٿي چاهيان. سر! اهو ڪالم خالي ئي رهڻ ڏيو.''

Collection of Short Stories

NAON YUG by Manohar Chugh

Manohar Chugh

A teller of stories that imbibed the qualities of drama and emotion and the farcical - all within the context of our rich national morals, culture and heritage.